

TÖRTÉNÉSZEK TÖRTÉNETE

KUTATÓK HIVATÁSUKRÓL, PÁLYÁJUKRÓL, EREDMÉNYEIKRŐL

SZERKESZTETTE

CZEFERNER DÓRA
SZŐTS ZOLTÁN OSZKÁR
SZŐTS-RAJKÓ KINGA

FAKULTÁS KIADÓ – ÚJKOR ALAPÍTVÁNY

BUDAPEST, 2018

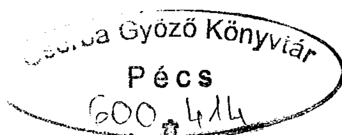
A kötet megjelenését támogatta:

Nemzeti Kulturális Alap

Borítóterv:
Nagy Attila / Samtow Design

Könyvterv és nyomdai előkészítés:
Erőss Zsolt

Kiadja a Fakultás Kiadó (Print & Pixel House Kft.)
és az Újkor Alapítvány
Felelős kiadó a kft. ügyvezertője
és az alapítvány kuratóriumának elnöke

ISBN 978 615 5848 05 6

Tartalom

Előszó ... 7

Lendületet vesz a Trianon-kutatás
Ablonczy Balázs ... 13
„A régi iratok tükröt tarthatnak a mai viszonyok elé"
Ifj. Bertényi Iván ... 20
Középiskola és világháború
Bihari Péter ... 29
Élő múzeum- és helytörténet
Debreczeni-Droppán Béla ... 37
„Nem létezik abszolút igazság"
Erdődy Gábor ... 49
Eljutni a „világ végére"
Fischer Ferenc ... 60
„Meggyőződésem, hogy nincs kétféle történetírás"
Fodor Pál ... 69
„Egy történelem van, ahhoz kell a lehető legtöbb oldalról közel kerülni"
Frank Tibor ... 77
A franciaországi Angers magyar kutatója
Gálffy László ... 91
Száz éve hunyt el Görgei Artúr
Hermann Róbert ... 97
Mohács, Buda elvesztése és a szemtanúk
Kasza Péter ... 106
Legendák és mindennapok
Katona Csaba ... 115
Nő- és neveléstörténet felsőfokon
Kéri Katalin ... 124
„A Hadtörténeti Intézet és Múzeum nem a nyugalom szigete"
Kovács Vilmos ... 132
„Egy történésznek nem lehetnek illúziói"
Kövér György ... 140

Debrecenből Amerikába
LÉVAI CSABA 150
„Nemcsak a levéltári anyagokért vagyok, hanem a kutatókért is"
OROSS ANDRÁS 159
„A tabusított történeteket igyekszem megtalálni"
Ö. KOVÁCS JÓZSEF 168
„Az összeesküvés-elméleteknek megvan az az előnyük, hogy általuk érthetőnek tűnik a világ"
PAKSA RUDOLF 178
A kassai hadszertártól a pozsonyi koronázásokig
PÁLFFY GÉZA 190
„A jelen és a jövő sokkal jobban érdekel, mint a múlt"
PETŐ ANDREA 197
„Szabadjára engedjük az emlékezetet"
PINTÉR TAMÁS 207
„Mint annak idején, mikor a futballnál aranygól volt érvényben"
POLLMANN FERENC 216
„Nem foghatunk mindent Trianonra"
PÜSKI LEVENTE 221
„A kíváncsiság hajt előre"
SIMON ATTILA 228
„Kis létszámú szakma vagyunk, fontos lenne az összefogás"
SZABÓ CSABA 236
Lendületben az egyháztörténeti kutatás
TUSOR PÉTER 245
„A múzeum európai találmány"
VARGA BENEDEK 254
„A hallgató nem évszámgyűjtemény vagy lexikon"
VITÁRI ZSOLT 257
Hogyan lesz valaki információtörténész?
Z. KARVALICS LÁSZLÓ 267

Az interjúk készítői 281

Képek 283

ELŐSZÓ

Közel négy éve annak, hogy 2014. július 14-én útjára indult az *Újkor.hu - A velünk élő történelem* ismeretterjesztő portál. Szerkesztőségünk elsődleges célja a kezdetektől az, hogy a hazai történeti kutatások legfrissebb eredményeit közérthető formában tárja az oldal olvasói elé. Mindvégig arra törekedtünk, hogy a történelem iránt érdeklődő nagyközönséget országszerte és generációkon átívelve fogjuk össze – szerzőink között is egyaránt találunk a pályájuk elején álló tehetségeket, illetve tapasztalt kutatókat.

A rendezvénybeszámolók, programajánlók, recenziók, filmelemzések és a hagyományos értelemben vett ismeretterjesztő cikkek közlése mellett kiemelten fontosnak tartjuk azt, hogy történészinterjúkat jelentessünk meg a *Portré* rovat keretein belül. A történettudomány művelői ugyanis általában háttérben maradnak kutatásaik mögött, ezért innovatív kezdeményezésnek számít, hogy rendszerint nem egy esemény vagy aktuálisan népszerű téma kapcsán kerül sor a beszélgetésekre, hanem életútinterjúk formájában.

A történészi hivatás népszerűsítése mellett igyekszünk helyreigazítani azokat a hagyományos sztereotípiákat és tévhiteket, amelyek e mesterséget övezik. Történészszakmai szempontok szerint értékelve a helyzetet, a magyar történettudomány képviselői napjainkban rendkívüli aktivitást fejtenek ki: sokat publikálnak, egymást érik a könyvbemutatók és a tudományos konferenciák. Ennek ellenére egy-két évtizedre is szükség lehet ahhoz, hogy tudományos eredményeik bekerüljenek – legalább – a közép- és általános iskolai tankönyvekbe. Az úgynevezett történeti köztudatra gyakorolt hatás ebből a szempontból alighanem teljességgel megfoghatatlan. Úgy tűnhet, mintha a szakma egy része elveszítette volna közvetlen kapcsolatát „közönségével", az olvasóval, a gyakran politikai színezetű (emlékezetpolitikai) vitáktól – érthető okokból – igyekszik távol maradni, s elefántcsonttornyában – könyvtárban, levéltárban stb. – él hivatásának, s örül, ha nem is tízezreket, de legalább tíz másik kollégát meg tud győzni új kutatási eredményeinek jelentőségéről, vagy az egyetemi előadáson százból legalább tíz hallgató szeme felcsillan valami egészen új, releváns összefüggés felvá-

zolásakor. A fenti kép természetesen meglehetősen sarkított, s nem is helytálló – ezt kívánja bemutatni *Portré* rovatunk.

Nem meglepő talán, hogy e kutatói portrék rövid időn belül a honlap legolvasottabb cikkeivé váltak – és ez mostanáig sem változott. A lap indulásától jelen kötet elkészítéséig közel százötven interjú látott napvilágot. Ezek alanyait csupán egyetlen dolog köti össze: valamennyien történelemmel vagy a történelem valamely rokontudományával foglalkoznak.

Hogyan lesz valakiből történész? Milyen családi háttér, gyermekkori olvasmányélmény, kiemelkedő tanáregyéniség hatására fordul az illető a történelem felé? Milyen döntések, lehetőségek vagy éppen korlátok határozzák meg a kutatók pályaívét? S egyáltalán, milyen elhelyezkedési lehetőségekkel találja magát szemben egy-egy fiatal kutató a 21. században, ahol olykor még a bölcsészettudományokkal szembeni negatív előítéletekkel is meg kell küzdenie? Csupán néhány kérdés azok közül, amelyet interjúalanyainkkal körbejártunk, akik között találunk akadémikusokat, egyetemi oktatókat, levéltárosokat, muzeológusokat, tudományos tevékenységet is folytató középiskolai tanárokat, vagy éppen fiatal koruk ellenére kimagasló teljesítményt nyújtó PhD-hallgatókat. Ehhez szorosan kapcsolódva le kell szögeznünk azt, hogy kezdettől a legfontosabb szempont, amelyet interjúalanyaink kiválasztásánál szem előtt tartunk a következő: olyan kimagasló tudományos teljesítmény, amellyel a kutatók kivívták kollégáik és a szakma elismerését, megbecsülését.

A rovat népszerűsége, valamint a Fakultás Kiadó megkeresése lehetővé tette, hogy az Újkor Alapítvány által a portálon korábban megjelentetett beszélgetésekből válogatva önálló kötetet adhassunk az érdeklődő olvasók kezébe.

A könyvben összesen harminc interjút közlünk, amelyeket azon nem titkolt célkitűzésünknek megfelelően válogattunk ki, hogy e kötetet még továbbiak fogják követni, egy reménybeli sorozat részeként. A választás komoly kihívás elé állította a szerkesztőket: a szelekció során elsődlegesen azt tartottuk szem előtt, hogy a beszélgetések a lehető legszélesebb spektrumot fedjék le. Fontosnak tartottuk, hogy a megszólaltatott szakemberek interjúi a lehető legtöbb történelmi korszakot, kutatási témát, intézményi hátteret, szakmai munkakört érintsék, és ne csupán a budapesti, hanem a más városokban folyó tudományos élet is kellő figyelemben részesüljön. A kötetben helyet kaptak a Debreceni Egyetem, az Eötvös Loránd Tudományegyetem, a Károli Gáspár Református Egyetem, a Közép-Európai Egyetem, a Pécsi Tudományegyetem és a Szegedi Tudományegyetem oktatói, továbbá a Fórum Kisebbségkutató Intézet, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum, a Magyar Nemzeti Levéltár, a Magyar Nemzeti Múzeum, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete munkatársai. Megszólaltattunk továbbá egy gimnáziumi tanárt és a *Nagy Háború Blog* szerkesztőjét is. A válogatás célja természetszerűleg nem lehet az, hogy a teljes

magyarországi tudományos világot lefedje, ugyanakkor a fenti felsorolásból is érzékelhető, hogy a szakma számos területének képviselője helyet kapott a kötetben. Elsősorban olyan beszélgetéseket választottunk ki, amelyek nem csupán egy-egy szakmai kérdés vagy problémakör boncolgatására fókuszálnak, hanem kirajzolódik belőlük a kutatók teljes pályaíve. Tettük mindezt főképpen azért, mert a kutatási eredmények mögött az embert szeretnénk megszólaltatni.

A könyvben szereplő szakemberek pályakezdésével, tudományos érdeklődésével és aktuális kutatásaival együtt a kötet lapjain megelevenedik az elmúlt évtizedek magyar történelme és történetírása is. Miként viszonyult a szocialista-kommunista berendezkedés a 20. század társadalom- és gazdaságtörténetét feltérképezni célzó kutatásokhoz? Milyen lehetőségei voltak és vannak a hazai történettudománynak arra, hogy a nyugat-európai vagy éppen a tengerentúli szellemi közegbe integrálódjon? Hogyan befolyásolja a kutatásokat a jellegzetes hazai évforduló-kultusz? Miként lehet hatást gyakorolni a társadalom történeti tudatára, s egyáltalán létezik-e ilyen tudat? Vannak-e olyan, mélyen beépült elemek e tudatban, amelyek helyreigazítása a következő évek, évtizedek során a történettudomány elodázhatatlan feladata lesz? Milyen új kérdésfeltevések jellemzők napjaink tudományosságára? Milyen szerepet játszanak a levéltárak és a múzeumok a tudományos életben, s miként írható le ezek társadalmi haszna?

Pető Andrea és Kéri Katalin, a hazai nőtörténeti kutatások ismert alakjai a kutatásmódszertani problémák mellett többek között arról mesélnek, hogy minek köszönhetően válhatott kanonizált tudománnyá a nőtörténet a 2000-es évek kezdetén. Az 1989 előtt elhanyagolt egyháztörténeti kutatások felértékelődéséről Szabó Csaba és Tusor Péter beszél, előbbi a 20. századra, utóbbi a kora újkorra összpontosítva. A hadtörténelem világában 1848/1849-re és Görgei Artúrra vonatkozóan Hermann Róbert, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum tevékenységével, társadalmi szerepével kapcsolatban Kovács Vilmos, az első világháborúra fókuszálva Pollmann Ferenc kalauzol el minket. Kasza Péter történelem szakos egyetemisták mindennapjait felvillantva kitér arra, hogy miként élte meg hallgatóként az 1990-es évek kezdetét a Szegedi Tudományegyetemen, s hogyan éreztette hatását a rendszerváltás és a nyugati nyitás az egyetemi polgárok életében.

Megszólaltatunk egy olyan medievistát is Gálffy László személyében, akinek Franciaország nem csupán kutatásának tárgya, hanem egyben második otthona is. Számos érdekes momentum tárul fel a történészek külföldi kutatásairól – miként válhatott például Frank Tibor az államszocialista Magyarországról indulva Amerika-szakértővé vagy Erdődy Gábor vatikáni magyar nagykövetté? Katona Csabával beszélgetve a mindennapok történetéhez kerülhetünk közelebb, és Z. Karvalics Lászlótól azt is megtudhatjuk, hogy milyen kihívások előtt áll az információs társadalom, és hogyan kapcsolódik ehhez az információtörténet.

Az Osztrák–Magyar Monarchia, valamint az első világháború története iránt érdeklődő olvasó is izgalmas beszélgetésekre bukkanhat, többek között ifj. Bertényi Ivánnal, a Bécsi Magyar Történeti Intézet igazgatójával. Oross András bécsi magyar levéltári delegátusként azon forráshalmazról oszt meg izgalmas részleteket, amelyek az 1918 előtti magyar történelemről a császárváros közgyűjteményeiben érhetők el. Varga Benedektől és Debreczeni-Droppán Bélától megtudhatjuk, hogy milyen feladatok várnak a múzeumokra, illetve általánosságban a helytörténeti kutatásokra manapság. Bihari Péter arról vall, hogy a középiskolai oktatás miként egyeztethető össze a komoly tudományos kutatással. Ablonczy Balázs a Trianon 100, Pálffy Géza pedig a Szent Korona „Lendület" kutatócsoportok munkásságába engedik bepillantani az olvasót. Fodor Pál a turkológia lehetőségeiről és az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpontjáról értekezik. Fischer Ferenc a dél-, Lévai Csaba pedig az észak-amerikai kutatások lehetőségeit tárja fel előttünk. Kövér György az újkori gazdaság- és társadalomtörténetre, Paksa Rudolf és Püski Levente a Horthy-korszakra, Ö. Kovács József az 1945 utáni magyar, Vitári Zsolt az 1945 előtti német történelemre vonatkozó kutatásaikba vezeti be az érdeklődőket. Simon Attilától megtudhatjuk, hogy határon túli magyarként milyen nehézségekkel kellett szembenéznie pályája során. Pintér Tamás pedig arról mesél, hogy hogyan lehet sikeres tudományos-ismeretterjesztő online oldalt indítani és üzemeltetni.

Az interjúk készítőit szintén a történelem tudományos művelése fűzi össze, amely garanciát jelent arra, hogy a kérdések nem maradnak meg az általánosságok és a felszínesség talaján. A kérdezők között találunk egyetemi és PhD-hallgatót, doktorjelöltet, muzeológust, oral history-val is foglalkozó levéltárost, egyetemi oktatót, főállású kutatót, középiskolai tanárt és újságírót. Az olvasó a közzétett beszélgetések nagy részének végén az interjúalanyok kommentárjait olvashatja, amelyet a kötet megjelenése kapcsán készítettek a korábbi interjúkra reflektálva. A kiegészítő szövegek – amelyek elsőként e kötet lapjain olvashatók – a beszélgetések rögzítése óta eltelt időszak eseményeit, az utóbbi évek oktatási-kutatási projektjeit összegzik.

Bízunk benne, hogy az interjúk olvasása során az érdeklődő közönség a hazai történészek személyén keresztül közelebb kerülhet a magyar és a világtörténelem megértéséhez, továbbá a történészi hivatás megismeréséhez. Hiszünk abban, hogy a kötet forgatása ösztönzőleg hat a fiatalokra, illetve a pályakezdőkre is, hiszen útmutatást kaphatnak arról, hogy miként tehetik egy-egy belföldi vagy külföldi kutatásukat sikeressé, milyen kutatásmódszertani innovációk jelentek meg az utóbbi időszakban, és még számos olyan jól hasznosítható információval gazdagodnak, amelyeket az egyetemi képzés keretein belül nem sajátíthatnak el. Ez által pedig az *Újkor.hu* portál és ez a kötet is egyfajta informális tanulás színterévé válhat. Szeretnénk azt is elérni, hogy a történettudománnyal foglalkozó szakmai olvasóközönség méginkább megismerje a kollégák kutatásait, és ezen impulzusok akár újabb, gyümölcsöző kapcsolatokhoz, kutatók közötti, minél szélesebb körű együttműködésekhez vezessenek. Összességében tehát reméljük, hogy egy szakmailag alapos, ugyanakkor személyes, inspiráló és nem utolsósorban informatív kötetet sikerül a Tisztelt Olvasónak átadnunk.

A szerkesztők

Lendületet vesz a Trianon-kutatás

Ablonczy Balázs

Történész, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet tudományos főmunkatársa, az ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék habilitált egyetemi docense, a Párizsi Magyar Intézet volt igazgatója, a *Pro Minoritate* és a *Kommentár* folyóiratok volt főszerkesztője. 2016-tól az MTA Trianon 100 Lendület kutatócsoport vezetője. Pályájáról, kutatásairól és a Lendület kutatócsoport terveiről Szőts Zoltán Oszkár beszélgetett vele.

Ön az ELTE BTK francia-történelem szakán végzett. Hogyan döntött úgy, hogy ide felvételizik? Hogyan lett történész?

Franciaországban jártam középiskolába, így eléggé kézre esett, hogy francia szakra felvételizzek. A történelem gyerekkorom óta nagyon érdekelt. Az első történelmi tárgyú könyv, amit olvastam, R. Várkonyi Ágnes *Két pogány köztje* volt, ami a *Képes történelem* sorozatban jelent meg. A családi történetek, amiket gyerekkoromban hallottam, kötődtek a második világháború előtti időszakhoz, pláne, hogy dédnagyanyám, akivel nagyon szerettem beszélgetni, nagyon sokáig élt. Adta magát, hogy elkezdtem érdeklődni a múlt iránt. Voltak rövid intermezzók, amikor úgy gondoltam, hogy csikós leszek, majd azt, hogy színész, de édes-

apám, aki színikritikus volt, utóbbiról nagyon hamar lebeszélt. Aztán rájöttem, hogy a lovaktól is félek. Amikor idekerültem az egyetemre, akkor sem volt biztos, hogy történész leszek, csak az, hogy nagyon érdekel a történelem, de néhány tanárom ebbe az irányba orientált, és ez hosszan kitartó és jó döntésnek bizonyult.

▪ *Kik voltak ezek a tanárok?*

Döntően két ember. Az egyik Kósa László, aki fura módon az életem számos fordulópontján jelen volt. Körülbelül a harmadik könyv, amit olvastam R. Várkonyié után, az övé volt, a *Megjártam a hadak útját*, a magyar néphagyomány történeti emlékezetéről. Hét-nyolc évesen persze nem sokat értettem belőle. Aztán ő volt az egyetemi felvételi bizottságom elnöke, majd az Eötvös Collegium felvételi bizottságának is. A PhD-képzést az általa vezetett doktori programon végeztem. Nagyon sokat tanultam tőle, nagyon szerettem az óráit, elképesztően széles műveltséggel rendelkezik. A másik pedig Romsics Ignác, aki jól tud célt adni az embereknek, és tudja motiválni őket. Ha látott valakiben fantáziát, akkor – durván hangzik, de – kitaposta belőle az eredményt. Nála komoly követelmények voltak, nem lehetett nem betartani a határidőket és linkeskedni: sokat lehetett tanulni tőle. Voltak más tanárok is, akiket kedveltem, összességében nagyon szerettem történelem szakra járni. Francia szakra kevésbé – bár ott is voltak rendes tanáraim: a nyelvészet tőlem rém távol áll, de Bárdosi Vilmos óráit és őt magát is nagyon kedveltem és kedvelem –, de azért a diplomát megszereztem, tehát még előfordulhat az a rémálom, hogy valaki találkozzon velem franciatanárként, de azt éreztem az első év után, hogy ez nem az én műfajom.

▪ *Ha már szóba került a doktori iskola, disszertációját Teleki Pál életéből írta. Az értekezés aztán önálló könyvben is megjelent, ráadásul az MTMT szerint ez egy rendkívül hivatkozott mű. Hogyan találta meg ezt a kutatási témát?*

A doktorimat egészen pontosan Teleki Pál két háború közötti életéből írtam, tehát az 1921 és 1938 közötti időszakról. Előtte a szakdolgozatomat Teleki első miniszterelnökségéből. Amikor negyedéves voltam, elmentem Romsics Ignáchoz, illetve Kósa Lászlóhoz, hogy milyen szakdolgozati témákat javasolnak. Teleki Pál életét Romsics Ignác dobta fel más témákkal együtt, és ezt választottam. Témavezetőként felvázolt egy elég logikus rendet, hogy ebből utána doktori lesz, utána pedig önálló kötet, és ez be is jött. Szerencsém is volt a témával, mert egyrészt Teleki pályája sokakat érdekel, másrészt egy életrajz bizonyos értelemben segítség egy kezdő történésznek. Eléggé le van határolva az eleje és a vége, hiszen a születés és a halál jobbára adott, ráadásul egy személy kapcsán könnyebb is különböző levéltári mutatókban keresni, mint elvontabb fogalmak esetén. Emellett

egy csomó olyan problémába belebotlik az ember, ami elkezdi foglalkoztatni és lehet, hogy évekkel később visszatér, hogy azokból újabb kutatásokat kezdjen.

▪ *Van két másik könyve is, a* Trianon-legendák, *illetve* A visszatért Erdély, *amelyek szintén rendkívül hivatkozott művek az MTMT szerint. Ezek a témák is a korábbi kutatásból következtek?*

A *Trianon-legendák* című könyv úgy született, hogy régóta gondolkoztam arról, hogy kellene írni ebből egy könyvet. 2002-ben a Romsics Ignác által szerkesztett *Mítoszok, legendák, tévhitek* című kötetbe írtam egy tanulmányt, de továbbra is foglalkoztatott a téma. Teljesen véletlenül egy nagyon esős napon összetalálkoztunk a Király utca elején Rados Richárddal, a Jaffa Kiadó vezetőjével. Vele ugyanabba a középiskolába jártunk Franciaországban. Elmondta, hogy nagyon érdekli, amit csinálok, és javasolta, hogy üljünk le egyszer beszélgetni. Ebből az esernyő alatti ácsorgásból mai napig tartó együttműködés nőtt ki, és a Jaffa Kiadóról csak jó dolgot tudok mondani. Az első lépcső a *Trianon-legendák* volt, ami elég komoly siker lett mind piaci, mind szakmai tekintetben. A híresztelésekkel ellentétben nem a korábbi tanulmány betűnagyobbításokkal megcsavart változata, hanem terjedelemre is nagyjából háromszor olyan hosszú. Richárd kérte, hogy javasoljak még témákat, akkor kitaláltuk *A visszatért Erdély*t és el is kezdtem írni a Teleki-téma egy leágazásaként. Korábban foglalkoztam az elcsatolt területek 1940 és 1944 közötti turizmusfejlesztésével, írtam belőle egy tanulmányt a *Történelmi Szemlé*be, majd ez megjelent angolul is. Így a munka elkezdésekor már voltak elképzeléseim arról, hogy milyennek kell lennie ennek a könyvnek. Utána jött az ötlet, hogy tegyük mellé a visszatért Felvidéket, Kárpátalját, Délvidéket is. Sok örömömet leltem ebben a kutatásban, bár a kötet elég zaklatott időszakban született. Közvetlenül a Párizsba költözésem előtt írtam, nagyon rövid idő alatt, miközben költöztünk, vettem át a kinti feladatokat, ráadásul kaptam egy jó kis isiászt is. Eléggé embert próbáló időszak volt, de sikerült megírni. Jelenleg úgy gondolom, hogy talán az eddigi legsikerültebb szövegem, bár biztosan vannak benne olyan dolgok, amiken lehetne javítani. Most pedig a magyar turanizmus történetével foglalkozom, ebből is könyv lesz nemsokára.

▪ *Nemcsak kutatással, oktatással foglalkozik, hanem több folyóiratot is szerkesztett, gondolok itt a* Pro Minoritatéra, *majd a* Kommentárra. *Ezt a fajta újságírói-szerkesztői tevékenységet fogja még folytatni?*

Pillanatnyilag félretettem. A *Pro Minoritate* kisebbségtudománnyal foglalkozott, évente négyszer jelent meg, a *Kommentár* évente hatszor. Ez elég sok energiát elvitt. A *Pro Minoritaté*nál, amit nagyon szerettem, megtanultam ezeknek a

dolgoknak a csínját-bínját. Gyakorlatilag a tördelővel való egyeztetéstől a postázásig mindent én intéztem. Ez szó szerint értendő, reggel fél 8-ra mentem lapmegjelenéskor a Széll Kálmán téri Postapalotába, mert tömeges feladást ott lehetett intézni, és nagy műanyag szatyrokban vittem magammal a csomagokat. 2002-től 2011-ig foglalkoztam a szerkesztéssel, ami nagyon időigényes dolog, különösen a lapmegjelenés környékén. Ez nem biztos, hogy most beleférne.

▪ *A* Kommentár *szerkesztőbizottságában azért benne maradt.*

Igen, a lapot én hoztam létre barátaimmal közösen, és az ember nem szívesen hagyja ott az általa megteremtett folyóiratot. És egy jó lap, ráadásul a családban maradt, az öcsém vitte tovább.

▪ *A tudományos ismeretterjesztés helyzetét egyébként hogyan látja 2016-ban?*

Ez nagyon vastag téma. A történettudományban az a rettentő jó, hogy sokakat érdekel. Vannak történelmi műsorok a tévében, ismeretterjesztő magazinok élnek meg a piacon, a Jaffánál megkezdett történelmi sorozatunk köteteit is veszik. Ha előadásokat tartunk vidéken, sokszor hatvan-nyolcvan-száz ember is megjelenik, főleg, ha a közelebbi múltról, azaz a 20. századi történelemről beszélünk. Ez azzal is jár, hogy mindenkinek van véleménye a dologról, tehát itt szenvedélyek vannak, amik néha kisülnek, és persze ilyenkor az ember rosszul éli meg, ha csúnyán beszélnek vele. A lényeg az, hogy a művelt magyar középosztálynak, már ha létezik ilyen, történelmi tudást nyújtsunk a közelmúlt vagy a félközelmúlt eseményei kapcsán. Ez működik, de nem vagyok benne biztos, hogy ez mindig tartani fog, azaz nem vagyok róla meggyőződve, hogy a Horthy-korszak vagy Trianon érdekes lesz hetven-nyolcvan év múlva is. Lehetséges, hogy a Kádár-korszak vagy az államszocializmus korszaka már most érdekesebb az embereknek, mivel közelebb van hozzájuk időben. Jelenleg a magyar közélet eléggé történelemhangolt, sok vita zajlik. Ez részben jó, mert van közönség, de részben rossz, mert hozzászól a politika is, amit persze a történészek nem szeretnek, legalábbis azt a leegyszerűsített nyelvet nem, amit a politika használ a történelem kapcsán.

▪ *Április végén derült ki, hogy nyert a Magyar Tudományos Akadémia Lendület pályázatán, és Trianon témában kutatócsoportot alakít. Hogyan jött az ötlet a pályázat beadására?*

Amikor hazatértem Franciaországból, elgondolkoztam azon, hogy meg kellene próbálni a Lendületet. Őszintén szólva meglepett, hogy megkaptam. Több kiváló kollégát ismerek, aki nyert már, de nem elsőre sikerült nekik, hanem néha másodjára-harmadjára. Nem számítottam azonnali sikerre, tapasztalatszerzési céllal adtam be. Az előkutatásaim 2007/2008 tájára nyúlnak vissza. Ekkor írtam a *Kommentár*ba egy tanulmányt arról, hogy milyen feladatok lehetnek még az úgynevezett Trianon-kutatásban. Ez a kérdés azóta is foglalkoztat, a Lendület pedig jó lehetőség volt a megvalósításra. 1920. június 4-e nem magában létezik, hanem egy hosszú folyamat része, akár az előzményeit, akár a következményeit nézzük. Az előzményeket vizsgálva az első világháborúról úgy gondolom, hogy nagyon nagy szerepe van a 20. századi magyar történelemben. Nemcsak azért, mert Trianonhoz vezetett, hanem azért, mert a társadalmat olyan mértékben átalakította, aminek a vizsgálata nélkül az összeomlás eseményeit meg sem lehet érteni. Ha a következményeket nézzük, akkor az, hogy megjelennek egy idegen állam katonái egy kisváros főutcáján, csak az első lépés. A teljes impériumváltás hosszabb folyamat. Ha a gazdasági aspektusait nézzük, olykor egy évtized is, mert ennyi idő, amíg az utódállami tőke domináns pozícióba kerül adott területen. Maga a folyamat is érdekes, hogy a helyi elitek hol, milyen alkukat kötnek, hol sikeresek az átmentési kísérletek, milyen technikák jelennek meg. Maga a hatalomátvétel pillanata csak egy pontszerű esemény a folyamatban.

▪ *Milyen feladatokat tűzött ki a kutatócsoport elé?*

Alapvetően ez a Lendület projekt négy lábon áll. Az első a klasszikus diplomáciatörténeti feldolgozás, mivel vannak olyan nagyhatalmak, például az Egyesült Államok vagy Olaszország, amelyeknek nem ismerjük a béketárgyalási stratégiáit. Ezeket vagy nem publikálták még, vagy ha igen, akkor nem a magyar tudományos közvéleményt érdeklő szempontokat érvényesítettek. Például a közép-európai rendezés és azon belül Magyarország helyzete egy olasz diplomáciai jegyzékben csak sokadik helyen van. Az első világháború utáni Magyarországgal kapcsolatos békerendezéssel kapcsolatban alig van néhány dokumentumunk. Hasonló a helyzet a környező országok békeelőkészületeivel is. Bízom benne, hogy Zeidler Miklóssal ki tudjuk adni a magyar békedelegáció naplóját. Ezt több töredékes szövegből kell összekompilálni, ami majdhogynem filológiai feladat, de utána nagyon jól követhető lesz az, hogy a magyar békedelegáció mit csinált 1920-ban. A második lábat az összeomlás társadalma jelenti. Meg kell vizsgálnunk Magyarország 1920-as közellátási helyzetét, egészségügyét, honvédelmét. Vagy a menekültügyet. A békeszerződés megkötése után négyszáz-négyszázhuszonötezer ember menekült Magyarországra az elcsatolt területekről. Nagyon kevesen foglalkoztak eddig ezzel a témával: Csóti Csaba és Szűts István Gergely jut most hirtelen eszembe, L. Juhász Ilona is fontos dolgokat írt az első világhá-

ború alatti menekülésről. Ugyanilyen fontosnak tartom a közegészségügy kérdését, különösen a spanyolnátha járványt. Nemcsak katonai, hanem gazdasági és közellátási összeomlás is történt: a fegyverszünet egyúttal harc megindulását is jelenti a szénért és a nagyvárosok fűtéséért. A harmadik pillér a békeszerződés megszilárdulása, amelyben benne van a határok helyszíni vizsgálata is. Nem arra gondolok, hogy hogyan cövekelték ki őket, hanem arra, hogy azokon a területeken, azokon a kistájakon az új határ milyen mozgásokat produkált. Hogyan változott meg a közigazgatás? Hogyan változott meg a házassági piac? Kovács Éva foglalkozott ezzel, de rajta kívül nem sokan. Hogyan szilárdult meg a határ a fejekben? Mi volt a helyzet a csempészettel? Erről szépirodalmi utalások vannak, de történészek nem nagyon foglalkoztak vele. Ide tartozik egy jól nemzetköziesíthető téma, mégpedig az úgynevezett átmeneti/efemer államok kérdése. Vilniustól a Lajta bánságon át Fiuméig számos, néhány napot, hetet, hónapot megélt állam jött létre a köztes régióban, amiket más nemzetiségű kutatók bevonásával meg kellene vizsgálni. Érdekes kérdés, hogy milyen szituáció esetén bizonyulhatott egy ilyen efemer állam tartósnak – vagy szűnt meg. A negyedik pillér Trianon magyarországi emlékezetképe. Ebben lesz szociológiai kutatás, készül egy művészettörténeti adatbázis, amely a Kárpát-medence emlékműveit dolgozza fel, megvizsgáljuk, hogyan jelenik meg Trianon a magyar politikai diskurzusban, szépirodalomban, historiográfiában. A magyar történettudomány az utóbbi harmincöt-negyven évben relatíve jól teljesített a témában, nagyon sok újat tett le az asztalra, ami mellé, ha 2021-re odatesszük ezeket az eredményeket, tekintélyes korpusz jön létre az érdeklődők számára.

▒ *Hogyan tervezi a kutatási eredmények közzétételét?*

Ősszel egy összegző workshoppal indul a projekt, ahova főleg a témában fontosat alkotó magyar kollégákat hívnánk meg, akik ellenőriznék, korrigálnák, hogy a problémafelvetéseink jók-e, esetleg új szempontokat vetnek föl. Lesz egy honlapunk, a trianon100.hu. Eredetileg egy dinamikus, adattárral kombinált honlapot képzeltem el, de ezt újra kell gondolni a költségvetés miatt. Több monografikus kötetet tervezünk, ebből egy-kettőt angolul, lehetőleg angolszász kiadónál. 2020-ra nemzetközi konferenciát tervezünk, és több megjelenést Angliában vagy az Egyesült Államokban, hogy bemutathassuk a kutatási eredményeket. Továbbá nagy vágyam, hogy intenzíven megjelenjünk a népszerűsítő történelmi sajtóban és természetesen a Facebookon. Egy videócsatornán is gondolkozom. Meglátjuk, hogy az erőforrások mit tesznek majd lehetővé.

▒ *Hogyan látja egyébként a magyar történettudomány nemzetközi beágyazottságát a kérdés kutatásában?*

Trianon minket nagyon érdekel, de a szomszédos országokat nem biztos, hogy annyira, mint minket. A nyugati világban is főleg csak olyan történészek foglalkoznak vele, akik tisztában vannak azzal, hogy milyen szerepe van a magyar historiográfiában. A magyar történettudomány nemzetköziesítése nagyon nehéz probléma. A rendszerváltáskor egy csomó minden elmaradt, például annak a szemléletnek a meghonosítása, hogy a cikkeket jól jegyzett nyugati folyóiratokban érdemes megjelentetni. Itt persze önkritikus is vagyok, erre nekem is jobban kellene figyelnem. Vannak törekvések a nemzetközi jelenlétre, jó kezdeményezés például a *Hungarian Historical Review*, az internet és a közösségi oldalak használata. Valahogy az az érzésem, hogy az 1990 utáni két évtizedben mintha ez a nemzetközi jelenlét hanyatlott volna, a hazai történészvilág kicsit bezárkózott. Az elmúlt években ezzel ellentétes folyamatokat tapasztalok és ez jó.

▒ *A kutatócsoportnak az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete ad otthont. Főleg az intézet kutatói vesznek részt a projektben?*

Nem. A Történettudományi Intézetből összesen ketten vannak benne, Hornyák Árpád és Zeidler Miklós, aki az ELTE-n is tanít. A többiek nagyon sok helyről jönnek. Nagyrészt 1960-as évek végétől született kollégák kerültek bele, ami nem volt kimondott cél, de így alakult. Kicsit úgy állt össze, mintha a *Vakáció a halott utcában* című, nyolcvanas évekbeli gyermek-ifjúsági filmben lettünk volna. Odamentem emberekhez, megkérdeztem tőlük, hogy „van kedved ebben és ebben a dologban velem dolgozni"? Erre azt mondták, hogy „igen", aztán mentünk tovább együtt. Egy vagy két ember mondott csak nemet, de ők sem azért, mert nem érdekelte őket, hanem mert más elfoglaltságuk volt.

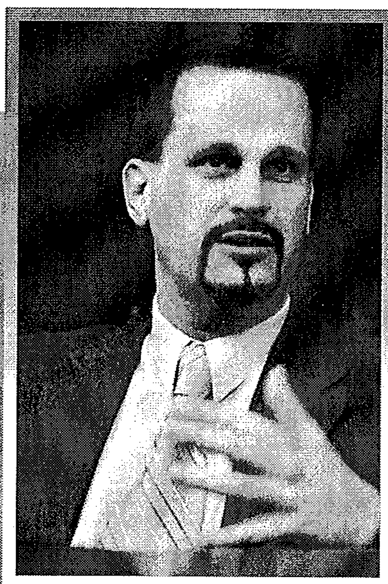
▒ *Mi lesz az egyetemi oktatással a kutatócsoport mellett?*

Főállásban átmegyek a Történettudományi Intézetbe, de félállásban itt maradok az egyetemen a dékánunk és az intézetigazgatónk kérésére. Az Intézeten keresztül pályáztam, tehát át kell mennem oda, viszont az ELTE szabályzata szerint nem lehet két teljes állása valakinek, ami respektálható álláspont. Nem szeretném elveszteni az oktatást, egyrészt mert szeretek tanítani, másrészt nem szeretném cserbenhagyni a doktoranduszaimat, szakdolgozóimat.

Az interjút készítette: Szőts Zoltán Oszkár
(2016. május)

„A régi iratok tükröt tarthatnak a mai viszonyok elé”

Ifj. Bertényi Iván

Figyelme a rendszerváltás felpezsdülő szellemi élete hatására fordult a politikatörténet felé. Mára a századforduló elismert kutatójának számít. Az ELTE BTK egyetemi adjunktusával, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet tudományos főmunkatársával pályájáról, a 20. század első két évtizedének politikai életéről, az első világháborúról és Tisza Istvánról beszélgettünk.

▪ *Miért pont a történész szakmát választottad, hogy indult a pályád annak idején?*

Elsősorban szüleim – és nem csak édesapám – hatására már általános iskolás koromban körvonalazódott bennem, hogy érdekel a történelem. Akkor még nem tudtam persze, hogy történész leszek. A döntésben nagyon fontos momentum volt a rendszerváltás. Az egyik napról a másikra felpezsdülő közélet, a szabadabbá váló sajtó, és a korábbi évtizedekben sulykolt múltszemlélethez képest más megközelítések és a teljesen új történelmi témák nagyon lekötöttek. Igyekeztem nyomon követni a politikai vitákat – abban az időben nagyon sok ideologikus vita volt –, illetve a politika mechanizmusait. A történelem és

a politika között valamiféle közös halmazként a politikatörténet kezdett érdekelni és nem is volt kérdés, hogy történelem szakra menjek a gimnázium elvégzése után. Az viszont igen, hogy milyen másik szakra felvételizzek mellette. A művészettörténetet választottam, mivel a középkori művészet nagyon érdekelt. Nagyon sokat profitálok abból, hogy elvégeztem, hiszen ez egy nagyon komolyan oktatott szak volt a kilencvenes években. Olyan kiemelkedő tanáraim voltak, mint Marosi Ernő, vagy a sajnos azóta már elhunyt Tóth Sándor, akiktől olyan mély ismereteket szereztem az egyetemes középkori történelemről, ami vetekedett azzal, amit történelem szakon tanítottak erről a korszakról. Ennek ellenére a történelem szak maradt az elsődleges számomra.

▪ *Hogyan kezdtél érdeklődni a dualizmus korszaka iránt?*

Valamilyen szinten a rendszerváltáshoz is kötődött, hogy a modern kori történelem felé fordult a figyelmem. Az akkori politikai fordulat néhány addig tabunak számító témát felszínre hozott. Mi otthon – szigorúan magunk között persze – már a rendszerváltozás előtt is beszéltünk a közbeszédben kerülendő témákról, például arról, hogy a határokon túl élnek magyarok, vagy arról, hogy a kommunisták bizony komoly bűnöket is elkövettek. A rendszerváltás visszaigazolás volt számomra, hogy ezek a problémák valóban léteznek, és nem az én családommal van a baj, hanem a kommunista rendszerrel, amely nem engedte be ezeket a kérdéseket a közbeszédbe. Hogy mikor dőlt el, hogy konkrétan a 19. századdal fogok foglalkozni? Az egyetemi tanulmányaim során gyorsan világossá vált, hogy az ókor vagy a középkor nem az én korszakaim. A kora újkori kurzusok már nagyon sok érdekes, színes problémakört tártak fel, gondolok itt például a magyarországi török világra, Erdély és a királyi Magyarország kapcsolatára, azonban ezzel párhuzamosan már elkezdtem újkori órákra is járni. Az akkori egyetemi rendszer sokkal szabadabb volt, mint a mai. Számtalan párhuzamosan meghirdetett, azonos korszakbeli órát el lehetett végezni, ami ma már sajnos szinte lehetetlen. Az órák hallgatása során rádöbbentem, elsősorban Tőkéczki Lászlónak köszönhetően, hogy a magyar 19. század sokkal színesebb, sokkal gazdagabb, mint a középiskolából ismert lineáris és kétpólusú történetmesélés, amely ráadásul pont a dualizmus korszakával foglalkozott a legkevesebbet. Tőkéczki tanár úr szemináriumain pont arról beszéltünk, hogyan kapcsolódik össze, hogyan válik szét, hogyan fordul egymás ellen a liberalizmus és a nacionalizmus, hogy kerül ebbe bele a szocializmus, milyen ideológiák állnak itt egymással szemben? Kiderült, hogy adott esetben egy tízoldalas újságcikkben – ami megjelent mondjuk 1902-ben – egész világok vannak benne. Az ezeken az órákon folytatott, időnként nagyon heves viták és Tőkéczki tanár úr vitakészsége további kutatásokra ösztönzött. Mit jelentett a

kiegyezés? Milyen politikai rendszer honosodott meg? Milyen pártok voltak? Hogyan lehetett egy államon belül élni egy másik országgal? (Sőt: egy állam volt-e ez vagy kettő?) Milyen szerepet játszott a király? Miért nem lehetett őt bírálni? Megannyi kérdés, amelynek a megválaszolása szükséges a korszak megértéséhez, ami pedig nélkülözhetetlen ahhoz, hogy a mának érdekes válaszokat adhassunk a múlttal kapcsolatban.

▪ *Később Tőkéczki László lett a doktori témavezetőd is. Mellette kik voltak még rád nagy hatással az oktatóid közül?*

Egyetemista koromban három tanáregyéniség volt nagy hatással rám. Tőkéczki László hatására kezdtem a dualizmussal, annak késői szakaszával foglalkozni, mert nagyon érdekes problémákat villantott fel az óráin. A másik Kósa László, ugyancsak a Művelődéstörténeti Tanszékről, aki elképesztő - ma már szinte megszerezhetetlen - humán műveltségével sokoldalú, sok szempontú megközelítéssel tárta elénk a 19-20. századi Magyarország világát. Amíg Kósa tanár úr inkább a historiográfia és a művelődéstörténet, Tőkéczki László az eszme- és ideológiatörténet szempontjából volt fontos nekem, addig a politikatörténet szempontjából a legnagyobb hatású Romsics Ignác volt. Az óráin sokat kellett olvasni, gondolkodni, és élénk viták alakultak ki a hallgatók között, amelyeket nemcsak moderált, de részt is vett bennük. Romsics Ignácnak azóta is nagyon hálás vagyok, hogy megengedte nekem és Ablonczy Balázs barátomnak, hogy akkor, negyedéves hallgató korunkban járjunk egy doktori szemináriumára. Úgy ítélte meg, van akkora motiváltságunk, hogy megálljuk a helyünket, és az ott megírt szemináriumi dolgozatok aztán megjelentek egy kötetben is. Így viszonylag fiatalon olyan, kicsit idősebb, akkor már doktorandusz kollégákkal kerültem kapcsolatba, mint Ungváry Krisztián vagy Zeidler Miklós. Romsics Ignác azóta is sok segítséget adott. Tehát Tőkéczki László, Kósa László és Romsics Ignác azok, akik a legnagyobb hatással voltak rám.

▪ *A történelem szak elvégzése után kutatói pályára léptél. Erre készültél már tizenéves korodban is?*

Ez egy hosszú folyamat eredménye volt. Gimnáziumban még csak az dőlt el, hogy történelemmel szeretnék foglalkozni. Az, hogy kutató, egyetemi oktató, netán középiskolai tanár legyek, eleinte majdnem mindegy volt. A formákat és lehetőségeket fokozatosan ismertem meg az egyetemi évek alatt. A diplomaszerzés után Romsics Ignác megpróbált szerezni nekem egy tanársegédi állást az Új- és Jelenkori Magyar Történelmi Tanszéken, de nem járt sikerrel. Szerencsére mindkét szakom mellé elvégeztem a tanárképzést is, ami segítségemre volt az elhelyezkedésben. Tanítási gyakorlatomat volt középiskolámban, az ELTE Trefort Ágoston Gyakorlóiskolában végeztem. Kiváló vezetőtanár, Varga Ákos keze alá kerültem, aki amellett, hogy hatalmas tudással rendelkezett, szabad kezet adott a tanárjelölteknek az oktatásban. Arra az egy hónapra, amikor két világháború közötti történelmet kellett tanítanom egy negyedikes osztálynak, nagyon szívesen emlékszem vissza. Varga tanár úr felajánlotta tanév végén, hogy egy betegség miatt távozó kolléga helyét vegyem át, amit örömmel elfogadtam. Érzelmileg is sokat jelentett visszamenni volt iskolámba tanárként. Nagyon sokat köszönhetek a középiskolai tanárként töltött időszaknak. Megtanultam előadásokat szerkeszteni, hiszen a mondandómat érthetően és logikusan kellett előadnom, hogy a diákok gond nélkül megértsék, emellett az óratartás komoly beszédgyakorlat volt. Ennek köszönhetően máig kapok pozitív visszajelzéseket konferencia-előadásaim kapcsán. 2000-ben sikerült egyetemi állást szereznem. A Pázmány Péter Katolikus Egyetemen helyezkedtem el tanársegédként, ahol kilenc és fél évet töltöttem. Közben megírtam a doktorimat, amihez sok segítséget kaptam akkori főnökömtől, M. Kiss Sándortól órakedvezmények, konferencia-szereplési lehetőségek biztosítása formájában, emellett a külföldi kutatásaimat is támogatta.

▪ *2009 óta az ELTE BTK-n tanítasz főállásban. Mi indokolta a váltást?*

2006-ban megvédtem a doktori disszertációmat, méghozzá 100%-os minősítéssel. Bíztam benne, hogy ez az eredmény magáért beszél, és hamarosan megkapom az egyetemi adjunktusi kinevezést. Ez sajnos még 2009-ben is váratott magára, amikor kaptam egy másik lehetőséget. Heiszler Vilmos halála után megüresedett egy álláshely az ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszékén. Kedves és nagyon tisztelt volt tanáraim, Kósa László és Tőkéczki László felajánlották, hogy menjek át oda, adjunktusi munkakörben. Gondolkodás nélkül igent mondtam, mert ebben a közegben már egyetemista koromban nagyon jól éreztem magam. Gimnáziumi tanárként már megtapasztaltam, hogy milyen jó érzés, amikor az ember kollégája lesz volt tanárainak, ezt itt újra átélhettem. Itt ráadásul olyan tanárokról beszélünk, akiket nagyon tiszteltem, szerettem és becsültem.

▪ *Látsz jelentős különbséget a két egyetem között?*

Természetesen. Az ELTE nagy egyetem, kétszer-háromszor annyi hallgatóval, és háromszor-négyszer annyi oktatóval. Több a tehetséges hallgató, a kvalifikált oktató, így a valóban motivált egyetemisták könnyebben megtalálhatják azokat a tanárokat, akik pont azzal a szakterülettel foglalkoznak, ami őket érdekli. Ez egy érdeklődő hallgatónak specifikusabb képzést tesz lehetővé. A Pázmányon

családiasabb a légkör. Sajnos mindkét egyetemre jellemző, hogy az oktatók egyre inkább tanítanak, mint kutatnak. Annyira megnövekedtek az óraszámok és a hallgatói létszámok, és így egy tanársegéd vagy egy adjunktus annyira le van kötve az oktatói feladatokkal, hogy alig van ideje kutatni, ami a tudományegyetem eredeti koncepcióját is veszélybe sodorhatja. Nem tudom, mennyire lehet ezt hosszú távon csinálni.

▪ *A kutatást mégis elsőrangú fontosságúnak tartod, olyannyira, hogy másodállásban a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében dolgozol. Nem jelent ez túl nagy leterheltséget?*

Nem könnyű feladat, ezért nem is vállaltam teljes állást itt. Mostanában divat támadni a Történettudományi Intézetet (igaz, elsősorban szakmán kívülről), de ez nem változtat azon a tényen, hogy még mindig kiváló tudósok dolgoznak itt, ezért óriási megtiszteltetés, hogy sikerült bekerülnöm ide. Itt helytállni, a kutatásokban részt venni, az eredményeket közzétenni nagyfokú alázatot, szorgalmat, hozzáértést igényel. Akár oktató, akár kutató az ember, el kell felejtenie, hogy történészként csak napi nyolc órát dolgozik. A globalizált világ kinyílt mindenkinek. Könnyebb kutatni, de egyben óriási kihívást is jelent. A tudás demokratizálódott, a digitalizálással sok minden hozzáférhető széles körben. Ezzel többet is kell olvasni mindenkinek, ami tovább növeli a terhelést.

▪ *Ha már a globalizációt említetted, egy évig az Egyesült Államokban is tanítottál. Miben látod a különbségeket az itthoni és a kinti viszonyok között?*

Az amerikai és a magyar oktatási rendszer alapvetően különbözik egymástól, így az összehasonlítás nem szerencsés. Magyarországon az egyetemek állami támogatással működnek, biztosítva a tömeges ingyenes képzést. Az Egyesült Államokban az állam nem vállal részt az egyetemek működtetésében, így a képzés sem ingyenes, sőt, kifejezetten magas tandíjakat kell fizetni. Az egyetemek ennek következtében olyan anyagi lehetőségekkel bírnak, ami itthon elképzelhetetlen, aminek következtében képzéseik valóban világszínvonalúak lehetnek. Ennek azonban az az ára, hogy a családok költségvetését évtizedekre meghatározza a fiatalok taníttatása, legalább annyira, mint itthon a lakásvásárlás. Nem lenne reális ezt a rendszert itthon bevezetni, hiszen a magyar társadalom anyagi lehetőségei ezt nem bírnák. Nem érdemes tehát megpróbálni „utolérni" ezeket az egyetemeket. Ha már összehasonlítunk, tegyük európai viszonylatban. Nézzük meg, hogy egy európai hagyományú, állam által finanszírozott egyetem Prágában, Bécsben vagy Berlinben hogyan használja ki az erőforrásait. Ezt megpróbálhatjuk követni, ennek lenne pozitív hozadéka.

▪ *A Történettudományi Intézet honlapjára feltöltött adatlapodról kiderül, hogy számos kutatáson dolgozol jelenleg. Bemutatnád ezeket az olvasóknak?*

Az évfordulónak köszönhetően most az első világháborús Magyarország különösen nagy szerepet kap kutatásaimban, jóllehet korábban nem tartozott a számomra különösen fontos témák közé. Nem tartom magam hadtörténésznek, hadtörténeti kérdéseket most sem vizsgálok. Inkább olyan kérdések érdekelnek, hogy milyen hatással van a háború az államra, hogyan próbálja az állam irányítani a lakosságot, befolyásolni a háborús lelkesedést, hogyan változik az életmód a háború következtében? A háború hátországra gyakorolt hatását vizsgálom tehát inkább. Meg kell jegyeznem, hogy noha a centenárium tematizálja idén a közbeszédet, sajnos nem indult meg időben a felkészülés, az állami döntéshozók nem gondolkodtak előre. Ha két-három évvel ezelőtt elindítják azokat a kutatási projekteket, amik csak idén startoltak, akkor erre az évre ezek a kutatások már beértek volna. Így azonban csak az a három-négy kutató (például Pollmann Ferenc) tudott valóban újat mondani eddig, akik ezzel foglalkoznak évek óta. Az első világháború mellett van két korábban indult OTKA-projekt, aminek tagja lehetek. Az egyik a neves történész–politikus–bürokrata, Thallóczy Lajos naplóinak a sajtó alá rendezése, ami sokat tehet hozzá a világháború történetéhez is. A másik egy nagyon érdekes vállalkozás, ahol azt vizsgáljuk, hogy a hosszú 19. század folyamán milyen súllyal vett részt Magyarországon az állam a nemzetépítésben, illetve milyen feladatokat, milyen részeket bíztak a társadalom önszerveződő aktivitására. Végül, de nem utolsósorban tagja vagyok a Pálffy Géza által vezetett Lendület kutatócsoportnak, ami a Szent Korona és a koronázások újkori történetével kapcsolatban kíván új eredményeket bemutatni. A kutatás 19. századi, azaz a befejező részével kapcsolatban kaptam szerepet. Elsősorban az utolsó két koronázásról van itt szó, illetve a Koronának az 1848/1849-es szabadságharc és a világháború közé eső történetéről.

▪ *Sokat foglalkoztál Tisza Istvánnal, ami szobrának nem sokkal ezelőtti újraállítása miatt különösen aktuális. Miért olyan fontos ő számodra?*

A századforduló Magyarországán személye megkerülhetetlen jelentőségű. Központi szerepet töltött be, ezért gondolkodásának, politikájának, programjának megértése nélkül nem lehet értelmezni a század első két évtizedének politikai életét. Életét sokan feldolgozták már, így nagyon széles körű a vele kapcsolatos szakirodalom. Érdekes, hogy legfőbb ellenfeléről, ifj. Andrássy Gyuláról alig tudunk valamit, nála még Károlyi Mihállyal is többen foglalkoztak, pedig ő csak 1918-ra emelkedett fel valós riválissá, addig sem lehetőségeit, sem felkészültségét tekintve nem volt annak nevezhető. Apponyiról is alig tudunk valamit,

nincs modern életrajza. Nagyon sok fontos, a leghagyományosabb értelemben vett politikatörténeti feladat elvégzésre vár, ami egyben lehetőség is a kezdő kutatóknak, doktori témát keresőknek. Andrássyról és Apponyiról is van megszületőben levő életrajz, de ez nem jelenti azt, hogy ne lenne még mit kutatni velük kapcsolatban. Ezek még kiegészíthetők, átgondolhatók. Több kutatónak kellene foglalkoznia velük, csakúgy, mint Tiszával, akit már nagyon sok szempontból vizsgáltak, már közvetlenül a halála után is. Ezek a vizsgálatok rendkívül fontosak lennének egy olyan integrált kutatáshoz, ami azt vizsgálná, hogy Magyarország milyen hatalmi helyzetben volt a korabeli Európában.

▪ *Magyarországnak a Monarchián belüli mozgásterére gondolsz?*

Arra is, de elsősorban arra, hogy miben látták különállónak Magyarországot Párizsból, Londonból, más országokból? A budapesti német konzulok és a bécsi német nagykövetek Magyarországgal kapcsolatos diplomáciai iratai nagyon fontos forráskiadványok lehetnének ezzel kapcsolatban. Ötven éve nem született releváns publikáció, pedig Németország akkor is Európa legfontosabb hatalma volt, ahogy a két világháború között is, és ahogy látjuk, az egyesülés után ma is. Már az ötven évvel ezelőtti töredékes kiadásokból is látszik, hogy a németek Magyarországról alkotott képe milyen érdekes. Éles szemmel vesznek észre olyan dolgokat, amiket a magyar belpolitika tanulmányozása során komoly revelációval hathatnak egy-egy kutatóra, másrészt nagyon fontos, hogy megértsük az első világháborúban szereplő Magyarország viselkedését némely krízisszituációban. Miért gondolhatta azt Tisza István, hogy Németországgal együtt kell menetelnünk? Mit láttak bennünk a németek, és mit láttunk mi bennük? Érdemes lenne itt is felvetni a Ránki György által a két világháború közötti Magyarországgal kapcsolatban megfogalmazott kérdést, hogy a mozgástér és a kényszerpálya hogyan hatott egymásra? Érdemes lenne megvizsgálni, hogy a vezető politikai körök hogyan látták a lehetőségeiket, mozgásterüket? Miért volt irreális az antanthoz csatlakozás? Miért nem sikerült kiugrani az első világháborúból? Ezek a kérdések a második világháborúval kapcsolatban már felvetett, megvizsgált, megválaszolt kérdéseknek az előzményei, de a sok-sok hasonlóság már önmagában elgondolkodtató.

▪ *Az első világháború kapcsán ezek teljesen feltáratlan kérdések?*

Az első világháború után kiadott diplomáciai iratokat – melyeket kilószámra bocsátottak közre a hadviselő felek – ismerjük, ezeket ki is elemezték. Fontos lenne megnézni az előzményeket is. Egy konkrét példa: az 1896-os választások arról ismeretesek, hogy az akkori miniszterelnök, Bánffy Dezső tűzzel-vassal tartotta kordában az ellenzéket. Ennek nagyon érdekes az európai visszhangja. Az előbb hivatkozott német konzuli jelentésben az van, hogy – bár ez egy nem szép dolog, de – Németországnak hatalmi érdeke, hogy Magyarországon 1867-es vezetés legyen, és ha ilyen eszközöket kell használni, akkor jóvá kell hagyni. Érdekes viszonyítási pont, hogy vajon így működik most is a hatalmi politika? Vajon a demokratikus értékek számonkérése csak frázisok szintjén létezik, vagy valóban komolyan gondolják? Ezekre a kérdésekre természetesen nem tudom a választ, nem is biztos, hogy akarom tudni. Ezek a régi iratok mégis tükröt tarthatnak a mai viszonyok elé.

Az interjút készítette: Szőts Zoltán Oszkár
(2014. október)

▪ ▪ ▪

A 2014 októberében megjelent interjúhoz képest egy éven belül jelentős mértékben megváltozott az addigi életem. A kutatói, oktatói létből a bécsi Collegium Hungaricum tudományos igazgatóhelyettesi székébe kerültem, ahol egészen más jellegű feladatokat kell ellátnom.

A 2015. szeptember óta tartó munka egyik elemeként a Bécsbe érkező CH-ösztöndíjasok, Klebelsberg-ösztöndíjasok és más kutatók segítésében vállalok szerepet, jóllehet itt a munka oroszlánrészét a bécsi magyar levéltárosok, különösen Oross András végzi.

Munkám második fontos elemeként említendő a vezetésem alatt működő *Bécsi Magyar Történeti Intézet* német nyelvű tudományos kiadványsorozata. A *Publikationen der Ungarischen Geschichtsforschung in Wien* (PUGW) keretei között korábbi konferenciák anyagai, tanulmánykötetek vagy akár forráspublikációk jelennek meg. Az elődöm, Szabó Csaba által felvirágoztatott sorozat jelenleg a XV. kötetnél tart.

Munkám zömét ugyanakkor a tudományszervezés teszi ki: konferenciákat, könyvbemutatókat, tudományos és népszerűsítő előadásokat szervezek, de alkalmanként történeti témájú kiállítások összeállítására is lehetőségem nyílt. Az *Újkor.hu* olvasói értesülhettek néhány ilyen rendezvényről, de talán érdemes néhány számadat segítségével is képet adni a munka volumenéről: 2015 őszén három könyvbemutató, négy előadás és egy tudományos konferencia, 2016-ban hét konferencia, nyolc előadás és öt könyvbemutató, 2017-ben pedig hét konferencia, három kiállítás, öt történelmi témájú film levetítése, nyolc könyvbemutató és összesen huszonegy tudományos előadás megszervezésében játszott főszerepet a Bécsi Magyar Történeti Intézet. Utóbbiak közül mindenképpen ki kell emelni itteni munkám eddigi legkomolyabb eredményét, a bécsi egyetemen

megtartott magyar történelmi *Ringvorlesungot*. Az egyetemi hallgatók által felvehető kurzus keretei között a legkiválóbb magyar szakemberek tartottak előadásokat német vagy angol nyelven a magyar történelem korszakainak kulcsproblémáiról. A sorozat tizenhárom előadása szép látogatottságnak és egyöntetűen pozitív visszhangnak örvendhetett, ami visszaigazolta a szándék helyességét.

Bécsi munkám fő célját éppen abban látom, hogy megismertethetem a magyar humántudományok legújabb kutatási eredményeit az osztrák közönséggel, illetve segíthetek újabb osztrák–magyar tudományos kapcsolatok kiépítésében. Mivel globalizálódó világunkban a nemzetközi tudományos kapcsolatok nélkülözhetetlensége minden korábbi időszaknál nyilvánvalóbb, ezért a magyar kutatókat ebben segíteni hivatott tudománydiplomáciai munkát még azon az áron is nagy örömmel végzem, hogy emiatt pár évig csak kevés energiám marad saját tudományos kutatásaimra.

Ifj. Bertényi Iván
(2018. március)

Középiskola és világháború

Bihari Péter

A Budapesti Fazekas Mihály Gyakorló Általános Iskola és Gimnázium vezető tanára, a történettudomány doktora, számos tankönyv és több monográfia szerzője. Néhány héttel ezelőtt jelent meg *1914, a nagy háború száz éve – személyes történetek* című kötete, amelyben az első világháborút mutatja be új megközelítésben. Bihari Péterrel erről a kötetről, pályájáról és terveiről beszélgettünk.

▪ *Hogyan kezdtél érdeklődni annak idején a történelem iránt? Hogyan lettél történész?*

Először is én elsősorban gimnáziumi tanár vagyok, nem történész. Egyke gyerek voltam, ezért sokat voltam egyedül, így sokat olvastam. Nagyapám felolvasott nekem kisebb koromban Kinizsi Pálról, illetve az *Egri csillagok*ból, ez indított ebbe az irányba, aztán egyre több ilyen tárgyú könyvet olvastam, ahogy nőttem. Mint minden fiút, engem is érdekelt a második világháború – de nem az első, még véletlenül sem. Gimnazista koromban már kicsit tudatosabban olvastam, és el is dőlt, hogy ebbe az irányba menjek tovább. Angolos voltam, így történelem–angol szakra jelentkeztem. Ez Pesten nem indult, így Szegedre, a JATE-ra vettek fel 1975-ben. A Hódmezővásárhelyen abszolvált katonai szolgálat után úgy éreztem, hogy nem akarok Szegedre járni, és akkor átnyergeltem – már nem tudom, milyen indíttatásból – a történelem–filozófia szakra. Utóbbit sohasem

éreztem igazán magaménak, nem voltam elég jó hozzá. Korábban kötelező volt tartanom *Bevezetés a filozófiába,* illetve még régebben *Világnézetünk alapjai* című órákat, de nem igazán szerettem, és örülök, hogy – mivel nagyon jó filozófia szakos tanárunk van a Fazekasban – már nem kell ezzel foglalkoznom.

▪ *Egyetemi éveid alatt tudatosan középiskolai tanárnak készültél vagy menet közben alakult ki?*

Menet közben. Ahhoz, hogy bent maradjak az egyetemen, be kellett volna dolgoznom magam már hallgatóként valamelyik tanszékre, de ezt nem tettem. Voltak mindenféle ötleteim, írni is szerettem volna. Gyakorlótanításra az akkor Ságvárinak hívott Trefortba kerültem, ahol egy egészen kiváló – sőt, a legjobb, akihez valaha szerencsém volt – történelemtanár keze alatt dolgoztam. Őt Máthé Pálnak hívták, aki Gyapay Gábor tanítványa volt. Megtetszett, hogy valaki ilyen jól tud történelmet tanítani, és akkor azt gondoltam, hogy milyen jó lenne, ha én is ilyen jól tudnám ezt csinálni. Aztán valahogy ez így rám ragadt. Kutatóként egyetlen helyre hívtak, az akkori Párttörténeti Intézetbe, de azt a feltételt szabták, hogy lépjek be a pártba, amitől húzódoztam, és inkább nemet mondtam.

▪ *Viszont a Trefortban sikerült ottmaradnod a gyakorlótanítás után is.*

Nagy megtiszteltetés volt, hogy felajánlották, hogy maradjak ott történelmet, filozófiát („világnézetünket") tanítani. Ezt mondjuk nem nagyon szerettem, ráadásul én voltam a KISZ-összekötő tanár, mert még akkor volt ilyen, ami elég gáz volt egyébként. Semminek sem voltam a tagja, de szerencsére a Trefort akkor egy elég laza és liberális iskolának számított, tehát nem sokat piszkáltak emiatt. A KISZ az tényleg az utolsókat rúgta. Egyszer kaptam valami KISZ-bizottságtól egy levelet, amiben nem volt semmi. Máthé tanár úr megjegyezte, hogy ez esetben a tartalom és a forma tökéletesen fedi egymást, és akkor a dolog ki is múlt szép lassan.

▪ *Mondtad, hogy szerettél volna írni. Írsz is, például több tankönyv is kikerült a kezed alól. Hogyan kezdtél tankönyvírással foglalkozni?*

A rendszerváltáskor jött a lehetőség. Abban az időszakban mindent másképp akartak tanítani, de nem volt semmi, amihez nyúlni lehetett. Eleget bosszankodtam azon, hogy a változás alatt sokan azt értik, hogy az 1917 utáni tananyagban minden rossz, előtte meg minden jó, és amit addig az időpontig tanítottunk, az rendben van, ami meg utána jön, azt mind ki kell dobni. Akkor írtam egy tankönyvet, ami végül is ma már mindegy, hogy miért, de nem lett „hivatalos" tankönyv, így az lett a címe, hogy *A 20. század története fiataloknak.* Nem tudom, hogy azóta írtam-e jobb tankönyvet vagy nem, de ez nagyon sikeres volt. Szinte abszolút nem volt normális versenytársa és állítólag, a Történelemtanárok Egylete szerint, a diákok pad alatt olvasták – ezt mondták nekem.

▪ *Az írást folytattad és a tudománnyal is komolyan foglalkozol, hiszen mégiscsak megvan a PhD-fokozatod 2005 óta. 2008-ban jelent meg a* Lövészárkok a hátországban *című köteted, ami a disszertációdra épül. Mondtad, hogy a második világháború érdekelt korábban. Hogyan fordultál az első világháború felé és hogyhogy olyan mélyen fordultál felé, hogy egy doktori disszertációt is megírtál belőle?*

Csupa nehéz kérdés. Tulajdonképpen háromszor kezdtem valamit, miközben sosem szakadtam el a történelemtudománytól. Először történelemtanár voltam, és abból valameddig eljutottam. Utána tankönyvekkel foglalkoztam, tankönyvszerző voltam, sőt tankönyvsorozatot is csináltunk, és aztán onnan ment ez át valami tudományos dologba. Engem mindig nagyon érdekelt az – ami mindenkit –, hogyan lett Magyarország ilyen, hogyan vált ellenséges táborok és bozótharcok színhelyévé? És a megoldást valahol a 20. század elején kellett keresni. Ez már egyetemista koromban szöget ütött a fejembe, először Gergely András tanár úrral beszéltem róla. Amikor kimentem az NDK-ba németül tanulni, az első könyv, ami a kezembe került, erről szólt. A hírneves Jürgen Kocka társadalomtörténész kötete volt, a német hátországot mutatta be nagyon színvonalasan, kicsit marxista módon. Bosszankodtam, hogy nálunk ilyen miért nincs? Úgy éreztem, hogy itt van egy hiány. A világháború mindenütt közös tapasztalat, lehet közösen elemezni. Ráadásul döntő pontnak tűnt Magyarországon a különböző szekértáborok kialakulásában. Amikor a CEU-ra mentem, valahogy adódott, hogy ez legyen a téma, mivel ez a disszertáció ott készült, angol nyelven.

Azért választottad tehát ezt, mert nemzetközi megközelítésben gondolkodtál?

Nem. Azért választottam, mert megtudtam teljesen véletlenül, hogy csinálnak ilyen kurzusokat, és erre lehet jelentkezni, ha az ember elég ügyes, és elég jó ajánlói vannak. Másrészt ösztöndíjjal támogatták, hogy tanuljak, és mivel három gyerekem van, ez fontos szempont volt. A Fazekasból szépen szabadságoltak, és annyi pénzt kaptam, amennyit a tanítással kerestem volna, és mindezért semmi mást nem kellett csinálnom, mint azzal foglalkozni, amit szeretek, tehát ez egy kivételes időszak volt.

▪ *Amióta megszerezted a doktori fokozatot, könnyebb lett az életed, vagy a tanítást nem befolyásolta?*

Egy picit több lett a fizetésem, aztán most megint kevesebb lett, mert ugye a pedagógus 1. kategóriába kerültem, mint mindenki, és innen nem is fogok tudni kimászni, azt hiszem. Az iskolában nem sokat változott a helyzet. Abból a szempontból viszont igen, hogy ide-oda elhívnak konferenciára, beszélgetni. Ebben a műfajban eddig a legnagyobb siker az volt, hogy 2013 őszén eljutottam egy fontos konferenciára a Columbia Egyetemre, ahol én voltam az egyetlen olyan magyar résztvevő, aki előadást is tartott. Érdekes volt, hogy a legnagyobb egyetemekről jött neves „történész-sztárok" között ott volt a Fazekas Gimnáziumból csekélységem is.

▪ *Hozott valamilyen új tudományos felismerést ez a PhD?*

Nyilván nem mondhatom, hogy alapvetően átalakította az addigi tudásunkat. Mégis, három dolgot tisztázott, legalábbis számomra. Az első, hogy a fordulat 1916 második felére tehető, akkortól vált totálissá a háború, és akkortól romlott el minden Magyarországon. A második annak megerősítése, hogy a zsidókérdés, illetve az antiszemitizmus döntően középosztály-probléma volt, a háború alatt még sokkal jobban, mint addig. A harmadik, hogy a zsidóellenes vádak mindegyike gyönyörűen belesimult a háború előtti vádak és sztereotípiák rendszerébe.

▪ *Nemrég jelent meg az* 1914. A nagy háború száz éve. Személyes történetek *című könyved, ami azért is nagyon fontos kötet, mert „a Galántai" óta nem jelent meg egyszerzős magyar monográfia az első világháborúról. Mennyiben érzed „a Galántait" elavultnak, és miben különbözik a te köteted ettől?*

Galántai egy profibb történész abban az értelemben, hogy ő ezzel tényleg évtizedeken át levéltári szinten foglalkozott, ugyanakkor több dologban elavultnak érzem. Nemcsak azért, mert régi, hanem azért is, mert csak fölülről nézi a történelmet. Nekem hiányzik abból a kötetből az alulnézet. Erőteljesen hadtörténeti és diplomáciatörténeti, nagyon kevés van benne a társadalmi, még kevesebb a kulturális vonatkozásokról vagy a propagandáról. Szóval egy csomó olyan téma, amely azóta jött be a köztudatba, nála lényegében hiányzik, ezért persze jobban örülnék, ha az én könyvemet többet, többen használnák. Hozzáteszem, rengeteg olyan részletdolog van, akár a Monarchia belpolitikai életéről vagy akár a különbéke-tapogatózásokról, amit ő részletesen vagy akár jobban is megírt.

▪ *A könyvedben az események felvázolása mellett rengeteg személyes történetet is bemutatsz. Ezeket levéltári kutatásokból, sajtóból vagy más forrásból szedted össze?*

Levéltárból nem nagyon sok, abból annyi van benne, amennyi a PhD-hez feltétlenül kellett. Ez a szűk magyarországi hátországot jelenti. Sajtóból is van valamennyi, de nem túl sok. Fő forrásomként a másodlagos irodalom szolgált. 2011-ben pár hónapig az Egyesült Államokban tanítottam, egyébként életemben először és utoljára egyetemen. Mivel szokatlanul kevés órám volt ahhoz képest, amennyi itthon van, az is rendkívül kellemes időszak volt. Mit lehet csinálni egy kisvárosban egyedül? Sokat olvastam az egyetem igen jeles könyvtárában, ami amúgy a negyvennegyedik legnagyobb könyvtár Amerikában. Rengeteg dolog megvolt kézikönyvtárban, amit itthon sehogy, vagy csak nagyon nehezen lehetett volna összeszedni.

▪ *Lényegében mindent beleintegráltál ebbe a könyvbe, amit ott találtál, vagy van még olyasmi, amit meg fogsz írni abból az anyagból?*

Azt gondolom, nagyobb lélegzetűt már nem fogok ebből írni. Pár kisebb lélegzetű cikket elsütöttem itt-ott, de nem hiszem, hogy én ebben komoly kutatást végzek még. Biztos lenne mit, de nagyjából ezzel megvagyok. Nincs is sok időm egyébként. Hetente ötször bent vagyok az iskolában, sokszor délután is. Néha el tudok menni könyvtárba olvasgatni vagy sajtót nézegetni, de azt nem tudom megcsinálni, hogy minden nap – mint egy rendes igazi történész – beüljek, végignyálazzam az iratokat, és megtaláljam a 100 folyóméterben azt a tíz centit, ami nekem kell.

▪ *Úgy általában mennyi időd van kutatni a középiskolai leterheltség mellett?*

Attól függ. Olvasni sok, mert egészen őszintén szólva túl sokat már nem szoktam az óráimra készülni, mostanra azért át tudtam gondolni annyira az anyagot, hogy külön tanulnom ne kelljen. A gyerekeim felnőttek, így hát azzal foglalkozom, amit szeretek, és azért olvasni tudok akár ilyet, akár mást.

Két nemzetközi konferencián jártál idén. Hogyan látod a magyar első világháborús kutatás helyzetét az európain belül?

Nem látom nagyon erősnek. Van egy-két nagy öreg – Hajdu Tibor, Szabó Dániel, Pollmann Ferenc –, akikről azt gondolom, hogy bármelyikük megírhatta volna azt a könyvet, amit én, lehet, hogy akár még jelentősebbet is. Van egy csomó nagyszerű fiatal, akik részdolgokban rengeteget tudnak, de hogy valaki egy olyan alapdolgot letett volna az asztalra, nem látom, de lehet persze, hogy még le fog. Az meg kifejezetten bosszant, ha azt hallom, hogy ugyan nem tudjuk, hány ma-

gyar halt meg az első világháborúban, még csak közelítő számaink sincsenek, merthogy utoljára az 1920-as években próbáltak erről valamit összerakni, de a Hadtörténetiben már számolják. Kicsit lassan számolják, nem tudom, ez hogy van.

▪ *Az idei köteted mennyiben épül a korábbiakra, azaz a 2002-ben megjelent* Németek. 2000 év Európa közepén *című könyvedre és a* Lövészárkok a hátországban*ra?*

Mindkettőre épül, sőt, a tankönyveimből is sokat felhasználtam. Mindig a német történelem érdekelt legjobban, mivel alapvető fontosságúnak tartom Európa egésze szempontjából. Ebben a világháborús könyvben is kicsit túlteng a német anyag ahhoz képest, amennyi francia vagy orosz, vagy más van benne. A Németország történetéről szóló könyvet a CEU-s időszakban írtam. Nagyon szerettem a témával foglalkozni, de ez sem alapkutatásokra, inkább olvasmányokra épült. Rengeteg olyan gondolat fogalmazódott meg bennem ekkor, amelyet ebben a könyvben is felhasználtam. Örülnék annak, ha ezt a régebbi könyvet újra kiadnák, mert a Műszaki Kiadó, amelyiknél megjelent, már alig működik, és úgy érzem, jobb marketinggel többet is ki lehetett volna belőle hozni. Nagyon remélem, hogy lesz olyan kiadó, amelyik egy korszerűbb, modernebb, színesebb, bővebb változatát felkarolja majd, és kijöhet a hatvanadik születésnapom körül.

▪ *Mi az, ami elsősorban érdekel az első világháborúval kapcsolatban, mi az, amit meg akartál mutatni a kötetedben?*

Utólag jöttem rá Pollmann Ferenc lektorom szavaiból, hogy mi lehetett az, ami engem a világháborús könyvben érdekelt valójában, és ez az, hogy milyen volt a világ 1914 előtt, milyen 1918 után, és mi a kettő között a különbség.

▪ *Tehát lényegében érdekelt a bemenet és a kimenet, a háború pedig egy kicsit fekete doboz jellegű?*

Nem, nagyon érdekeltek az emberi tapasztalatok és hogy ezek milyen sokfélék, de kaptam egy ilyen kimondatlan-kimondott szemrehányást, hogy „jó, hogy te most leírtad, hogy ezzel meg azzal mi volt, de mi jön ki ebből, milyen általános tapasztalat?" Végül is egyetértek azzal, hogy sok általánosítható dolog nem jött ki, de úgy gondolom, hogy az első világháborút ilyen nagy közös nevezőre nem lehet hozni. Abból talán valamit mégis megtudunk, hogy mit gondoltak az emberek, milyen világban éltek 1914 előtt, és miket gondoltak 1918 után. Persze ez is nagyon nagy általánosítás, de azt gondoltam, ha végigolvassa valaki a könyvet, valamiféle benyomása keletkezik.

▪ *Ha már arról beszélünk, hogy a történelem alulnézetből, hogyan látod, hogy az emberek mentalitásában milyen változást hozott az első világháború?*

Talán kicsit közhely, de bennem úgy él az első világháború előtti Európa, hogy minden feszültsége és baja ellenére az úriemberek világa volt, ahol fontos volt az adott szó, és lehetett is adni rá. Anyai nagyapám, akit jól ismertem, 1896-ban született, 1915-ben hívták be katonának, részt vett a Bruszilov-offenzívában, fogságba is esett, tehát átélte ezeket az éveket. Tipikus korrekt polgárember volt. Látszott, hogy felnőtt valamilyen világban, vannak szilárd értékei, ha mond valamit, azt komolyan gondolja, ha a másik mond valamit, azt meghallgatja, és az ember csak csodálkozik, hogy 1918 után, 1945 után vagy napjainkban mennyire nem ilyen a világ. Nem érzem magam avított embernek, de néha elég nehezemre esik tudomásul venni, hogy a dolgok ma nem így működnek, hogy még a „papír" sem számít semmit.

▪ *Tehát úgy gondolod, hogy az úriemberség szűnt meg a világban az első világháborúval?*

Igen, leszámítva egy-két szerencsés országot, mint például Anglia. Közép-Kelet-Európában azonban a polgári világ megszűnt, és biztos, hogy ebben a háborúnak, az utána jövő zűrzavarnak és különböző izmusoknak, szélsőségeknek nagy szerepük van. Tehát az a nagyon pici kis polgári társadalom elenyészett, ami itt egyáltalán létezett, és ez kevéssé boldogító, ezen egy éve elhunyt barátunk, Bächer Iván is gyakran kesergett.

▪ *A különböző szélsőségek mennyire vezethetők vissza szerinted az első világháborúra?*

Abszolút. Ezzel se mondok nagyot, de előtte úgy léteztek ezek az elméletek, mint valamilyen szélsőséges dolgok. Ha csak Hitlert veszed, senkinek se jutott volna eszébe 1910-ben, hogy egy ilyen hóbortos alak Németország kancellárja lehet valaha, és embermilliók sorsáról dönthet. Ezt még sokakról el lehet mondani. Nyilván nem egyenes nyilak vezetnek, de azért a háborús tapasztalat és az erőszak fontossága itt gyökerezik. A háború ebben is katalizátorként hatott. A mentalitásbeli változásoknak nagyon komoly anyagi alapjai vannak. Emberek százezrei ahhoz voltak szokva, hogy a cselédlány behozza a levest, a főzeléket hússal, aztán a tésztát, végül a kávét, és ez a dolgok normális rendje és menete. A háború után nemhogy négyfogásos ebéd, de cselédlány sem volt, ami ugye mindennek a teteje. A középosztály és a polgári világ erősen megrendült Közép-Európában. A nemzetiségi kérdés és a nacionalizmus előretörése ilyen körülmények között természetes volt.

▪ *A német könyv újrakiadásán kívül milyen terveid vannak még?*

Nyugdíj, unokák, főzés. Valamit még biztos fogok írogatni is. Elég régóta dédelgetem azt, hogy történelmi krimit írjak, mert mindig irigyeltem azokat, akik történelmi krimiket írnak, és hogy milyen sikeres némelyikük: mondjuk Akunyin vagy Saylor. És hogy ez milyen jóféle módja a történelemmel való ismerkedésnek. Úgyhogy lehet, hogy még egyszer összeszedem magam, és valami 1914 körül játszódó remek monarchiás krimit írok, csak ahhoz több fantázia kellene, mint ami nekem van.

▪ *És a kutatás terén?*

Nem tudom, mi lesz a *Németország* után, de olyan nagyon már nem nézek előre. Lehet, hogy kellene a nyugdíjas évekre valami igazán jó kutatási téma. Az a baj, hogy én azt szeretem a történelemben, ha egyetemes, és abszolút nem kötnek le az izgalmas részletkérdések, vagy maximum néhány percre. Egyébként szívesen fordítanék is időnként valamit, hogy csak egyet mondjak, jövőre Bismarck születésének 200. évfordulója lesz, és magyarul szinte semmi sem olvasható róla, pedig nagyon fontos ember volt. Meglátjuk, lesz-e olyan kiadó, amelyik lát ebben fantáziát, eddig nem találtam ilyet.

Az interjút készítette: Szőts Zoltán Oszkár
(2014. december)

▪ ▪ ▪

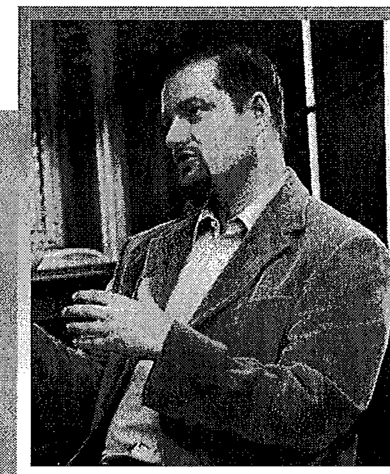
Az *1914* kötet népszerű lett az olvasók körében, új kiadására 2015-ben és most, 2018-ban került/kerül sor. 2017-ben új kiadásban jelent meg a Németország-kötetem, szintén a Kalligram Kiadónál. (*Németország és a németek. 500 év Luthertől Merkelig* címmel.)

Továbbra is a Budapesti Fazekas Mihály Gyakorló Iskolában tanítok történelmet, értelmes diákoknak. Oly sok korombeli szülőhöz hasonlóan bennünket is utolért az a sors, hogy gyerekeink mindhárman külföldön élnek – dolgoznak vagy tanulnak –, így csak ritkán látjuk őket. Kettesben élünk az Újlipótvárosban, de szerencsére megvan a cicánk.

Bihari Péter
(2018. március)

ÉLŐ MÚZEUM- ÉS HELYTÖRTÉNET

DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA

Történész, levéltáros, a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Adattárának munkatársaként a Múzeum történetének avatott ismerője, emellett a Honismereti Szövetség elnöke. Debreczeni-Droppán Bélával kutatásairól, a Magyar Nemzeti Múzeum történetéről, a Honismereti Szövetség munkájáról és a helytörténeti kutatás fontosságáról Szőts Zoltán Oszkár beszélgetett.

▪ *A Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Adattárában dolgozol, ami egyenes útnak tűnik annak alapján, hogy történelem-levéltár szakon végeztél az ELTE BTK-n. Miért pont ide felvételiztél annak idején, hogyan lettél történész?*

Tulajdonképpen már az általános iskola ötödik osztályában eldöntöttem, hogy történész leszek. Ekkor kezdtünk történelmet tanulni, és nagyon jó tanárom volt Kétyiné dr. Sági Mária személyében. Támogatott, külön szakkört tartott nekem és egy másik osztálytársamnak, versenyekre küldött. Ezeken helyezéseket értem el, illetve néhányat meg is nyertem, például nyolcadikban, az 1991-es Széchenyi-emlékév során rendezett Horváth Mihály-versenyt, aminek eredményeként valamennyi állami gimnáziumba felvételt nyerhettem volna. Én azonban egyházi iskolában szerettem volna továbbtanulni, végül Szentendrén, a Ferences Gimnáziumban érettségiztem. Itt az első három évben nem volt olyan jó

történelemtanárom, mint korábban, de azért nem tettem le továbbra sem a történészpályáról, harmadikban például bejutottam az OKTV országos döntőjébe. Negyedikben már nem indultam, viszont újra nagyon jó történelemtanár keze alá kerültem. Pater Tömördi Viktor történelem-levéltár szakot végzett, és talán tőle hallhattam, hogy ha valaki igazi történész akar lenni, akkor az történelem mellett levéltár szakra megy. Ezután már evidencia volt, hogy erre a két szakra adtam be a jelentkezésemet. Mivel a levéltár akkor, 1995-ben még „A" szak volt, külön kellett felvételizni rá a történelem mellett. A két szak kiegészítette egymást, de történész hallgatóként is a levéltár szak volt rám döntő hatással, mivel itt a szemináriumok, kollokviumok jobban megkövetelték a szakmában való elmélyedést, a kutatást. Mivel a történelem szakon a tanárképzést is elvégeztem, lett volna rá lehetőség, hogy középiskolai tanár váljék belőlem, de úgy éreztem, ez nem fér össze a kutatómunkával. A középiskolai tanítás egész embert kíván és nagyon ritka, aki ezzel össze tudja egyeztetni a kutató történészi létet. Bár ilyen ember is létezik, mégis én úgy gondoltam, hogy mindenképpen kutató történész szeretnék lenni, aztán, ha úgy adódik, akkor szívesen tanítok is. Így indult maga az egyetem.

▪ *Mivel foglalkoztál az egyetem alatt, miből írtál szakdolgozatot?*

Már az első félévben, 1995 őszén megkezdtem a levéltári kutatásokat, ekkor a saját családom története érdekelt leginkább. Levéltár szakon ebből is írtam később a szakdolgozatomat, amelyet Bertényi Iván professzor úr bírált el, akinél az egyetemen, a Történelem Segédtudományai Tanszéken az utolsó két évben demonstrátor is voltam. Történelem szakon Gecsényi Lajos professzor úr volt a témavezetőm, ebből talán kiderül, hogy kora újkorból írtam a diplomamunkámat. Debreczeni Tamás pataki prefektus életét, tevékenységét dolgoztam fel, aki szolgálta a három nagy fejedelmet: Bocskait mint katona, Bethlent mint fejedelmi prefektus, majd I. Rákóczi Györgyöt, akinek magyarországi birtokait irányította az 1630–1640-es években. A családkutatás kapcsán jutottam el hozzá, de végül kiderült, hogy nem rokonom, bár azzá „fogadtam", miután elolvastam és feldolgoztam több száz fennmaradt levelét. Szakdolgozatom megvédése után a *Fons*ban meg is jelent a szerkesztett változata. Aztán kicsit messzebb kerültem a kora újkortól, de tavaly elkezdtem újra foglalkozni vele. A fő szolgálók, a szervitorok rétege, úgy gondolom, nagyon fontos, és Debreczeni egészen különleges pályát futott be. Nyolcvan évig élt és – mint említettem – a legnagyobb fejedelmeket szolgálta. Az erdélyi kincstár és a fejedelmi birtokok után a sárospataki, a tokaji, a munkácsi és más egyéb uradalmakat irányíthatta, úgyhogy nagyon sok leágazása lehet ennek a témának is, amit mindenképpen szeretnék folytatni. Korábban úgy gondoltam, hogy középkorász leszek. A nagy, féléves levéltári gyakorlatomat az Országos Levéltárban Érszegi Gézánál végeztem emiatt, de aztán úgy gondoltam, hogy inkább a kora újkor–újkor felé tekintek, ami megint csak valamelyest megváltozott, amikor a Nemzeti Múzeumba kerültem.

▪ *Sikerült rögtön diplomázás után a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Adattárában elhelyezkedni, vagy volt átmeneti időszak?*

Sikerült, sőt, a történelem szakot még be sem fejeztem, amikor idekerültem. Mivel mind a két szakom „A" szak volt, külön szakdolgozatot kellett írni, ezért egy év különbséggel fejeztem be őket. 2002-ben, a levéltár szakon végeztem először, és utána – hiába húztam-halasztottam – be kellett vonulnom katonának. A polgári szolgálatot választottam a katonai helyett, ami hat helyett tizenegy hónap volt. Szende László barátommal – aki ma már a főnököm – együtt jártam egyetemre. Ő akkor már itt dolgozott a Magyar Nemzeti Múzeumban, és sikerült elintéznie, hogy itt végezhessem a polgári szolgálatot. Előtte nem gondoltam volna, hogy valaha is itt fogok dolgozni. Amikor idekerültem, akkor kerültek a Történeti Adattárba az osztályokról – elsőként a főigazgatóságról – a Nemzeti Múzeum irattári anyagai, és az volt a feladat, hogy levéltárosként rendezzem ezeket. Ez a szép feladat itt is tartott, és úgy tűnik, meg is voltak velem elégedve főnökeim és kollégáim, mert azon voltak, hogy véglegesítsenek. A polgári szolgálat után aztán először megbízással dolgoztam tovább ugyanabban a székben, ugyanannál az asztalnál, majd miután már elvégeztem a történelem szakot is és megürült egy státusz, véglegesítettek. Nagyon jó érzés volt, hogy a kollégáim küzdöttek a státuszomért, ezért máig hálás vagyok nekik.

▪ *Lényegében ma is ez a munkaköröd? Azaz, hogy a Történeti Adattárban a Múzeum különböző egybegyűjtött irattári anyagait kezeled?*

A Magyar Nemzeti Múzeum Központi Adattárának két része van. A Régészeti Adattár és a Történeti Adattár. Mindegyikben több gyűjtemény van. A Magyar Nemzeti Múzeum Irattára a Történeti Adattárban van, én ebben a részlegben dolgozom történész-levéltáros szakmuzeológusként. Ez azt jelenti, hogy hozzám tartozik ez az irattári gyűjtemény, illetve két éve megkaptam hozzá a Nemzeti Múzeum Múzeumtörténeti Gyűjteményét is, amit korábban a Régészeti Adattárban őriztünk. Ez szervesen kapcsolódik az irattárhoz, kiegészítik egymást. Ez a két gyűjtemény van rám bízva.

▪ *Milyen érdekességek vannak ezekben a gyűjteményekben? A Múzeum történetét ismerők tudhatják, hogy 1945-ben és 1956-ban a Magyar Országos Levéltárba került irattári anyagok elpusztultak.*

A Magyar Nemzeti Múzeum irattára kezdetben leginkább az igazgatósági irattárat jelentette, amelyeket az igazgatóságon őriztek. Az 1930-as években ez felkerült az Országos Levéltárba, és az 1945-ös tűzben sajnos elégett. Az a néhány mutatókönyv maradt csak meg, amelyek éppen külső kutatási célból Kapossy János művészettörténésznél voltak. Ezeket persze vissza kellett adnia, majd ezek az 1956-ban keletkezett tűzben pusztultak el. Minden nap szembetalálkozunk ezeknek az anyagoknak a hiányával. Az, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum 1807 és 1933 közötti legértékesebb iratanyaga mutatókönyvekkel együtt megsemmisült, pótolhatatlan veszteség. Az osztályirattárak, amelyek később indultak, viszont megmaradtak az osztályokon. Ezek az osztályok ma már önálló intézmények, így például a mai Természettudományi Múzeum, a Néprajzi Múzeum vagy az Országos Széchényi Könyvtár is a Magyar Nemzeti Múzeum osztálya volt egykor, melyeknek irattárai megmaradtak. Megmaradt a kimondottan történeti–régészeti irattár is, amely az Érem- és Régiségtár néven működött a 19. században. Később, 1926-ban több osztályra vált: a Régészeti Osztályra, a Történeti Osztályra és az Éremtári Osztályra. Ez egyébként a legrégebbi itt fennmaradt múzeumi iratanyag. 1934-től az igazgatósági irattár is megvan, továbbá még az osztályokon kint levő irattári egységek is jelentős mennyiséget képeznek. A raktári kapacitás határozza meg, hogy mit tudunk befogadni a Központi Adattárba. Most két olyan osztályirattár, a Műszaki és a Közművelődési Osztály iratanyaga van már bent az irattári raktárban, melyeknek komoly rendezésen kell átesniük. Ez lesz a következő évek legnagyobb levéltárosi feladata számomra. Van tehát rendezési munka bőven! Emellett a tár kutatószolgálatát is ellátom. A kutatók előzetes megállapodás szerinti napon és időben jöhetnek, nincs kimondottan kitűzött kutatónap, mint más táraknál, gyűjteményeknél. Egyre több kutató jön egyébként.

▪ *Ez mennyi kutatót jelent? Milyen anyagokat kutatnak itt?*

Évente kb. harminc kutató jelentkezik. Van, aki csak egyszer jön, de van, aki hússzor is. Persze nyilván a pestiek tudnak többször kutatni. De jönnek vidékről is, egyetemekről és múzeumokból egyaránt. Érdemes eljönni, mert nagyon gazdag a Nemzeti Múzeum irattára. A Múzeumba bekerülő tárgyakról annak idején kötelező volt nemcsak leírást adni, de a bekerülési körülményeket is részletesen leírni, így az egész folyamat története kutatható. Ha valaki egy tárgyról vagy gyűjteményről szeretne többet megtudni, annak elengedhetetlen, hogy megnézze, mi van nálunk. Számos neves régész és történész dolgozott az intézményünkben, róluk is rengeteg anyagot őrzünk. Például a jövőre kétszáz éve született Rómer Flóris az Érem- és Régiségtárnak volt múzeumi őre, azaz osztályvezetője, ahogy az őt követő Hampel József is. Nemrég ünnepeltük egykori igazgatónk, Pulszky Ferenc születésének kétszázadik évfordulóját, vele kapcsolatban is lehet itt kutatni, bár a legjobb rá vonatkozó anyag, az igazgatósági levéltár, mint mondtam, elégett. A magyar múzeumtörténet vonatkozásában is rengeteg anyagunk van az irattárban. A más múzeumokkal való levelezés kapcsán felsejlik a teljes 19. századi múzeumi hálózat, illetve a 20. századi magyar (általános) múzeumtörténet is. Úgyhogy nagyon gazdag anyag ez, amelynek rendezése, megismerése folyamán engem is állandóan meglepetések érnek. Mondok erre egy példát. Fejérpataky László főigazgató 1923-ban elhunyt, utána egy rövid átmeneti periódus után Hóman Bálint lett a Múzeum főigazgatója, aki Fejérpataky íróasztalának fiókjaiból beküldte az irattárba a szerinte oda való dolgokat. Egy ilyen borítékot találtam az Érem- és Régiségtár iratai között, amely történetesen Kossuth Lajosné egy hajtincsét tartalmazta. Röpke nyolcvan év után én hajtottam végre Hóman utasítását azzal, hogy beküldtem a hajtincset (oda, ahová való) a Történeti Tár ereklyegyűjteményébe.

▪ *A másik rád bízott anyag, a múzeumtörténeti gyűjtemény hogyan állt össze?*

1961-ben az Adattár munkatársai elkezdték gyűjteni a Múzeummal kapcsolatos anyagokat. Elsősorban olyan iratokat, amelyek nem kerültek iktatásra, például kiállítási forgatókönyveket, meghívókat, vagy a Nemzeti Múzeum dolgozóinak gyászjelentéseit, előadásait stb. 1951-től 1986-ig Fülep Ferenc volt a Nemzeti Múzeum főigazgatója, neki például nagyon sok előadása, múzeumtörténeti munkája ebben a gyűjteményben található, ahogy egykori helyettesének, Korek Józsefnek is. Nekem sokszor úgy tűnik, hogy ami előkerült különböző fiókokból, az bekerült ide, annyira változatos anyag van itt.

▪ *A gyűjtemény kezelése mellett rendszeresen publikálsz is. Mi alapján választod ki a kutatásaid tárgyát?*

A Nemzeti Múzeum irattárába kerülésem predesztinált arra, hogy múzeumtörténettel kezdjek el foglalkozni. Ezen belül is persze több dolog érdekel. Egyrészt Magyarországon évforduló-kultusz van, minden ahhoz köthető, ezért meghatározza az én kutatásaimat is. Ha mondjuk kétszáz éves a múzeumi törvény, akkor én annak kapcsán írok tanulmányt. Ha egy jelentős személyiség születésének van évfordulója, akkor annak van itt az ideje. A történeti kutatások során általában főigazgatók, osztályigazgatók munkásságát tárjuk fel, ami rendjén is van, mert tudósként, kultúrpolitikusként fontos szerepet játszottak, azonban

érdemes más múzeumi személyiségek életét is górcső alá venni. Idén például nemcsak Pulszky Ferenc igazgató születésének volt kétszázadik fordulója, hanem a Magyar Nemzeti Múzeum első portásának, Kovács Péterének is. 1845-ben lépett az intézmény szolgálatába, majd több mint ötven évig állt a Múzeum kapujában. Eredetileg azért kezdtem el vele foglalkozni, mert állandó történeti kiállításunkon megtekinthető egykori díszruhája, és erről az öltözékről szerettem volna írni. Kutatás közben azonban természetesen egyre jobban elkezdett érdekelni az, aki viselte. Nagyon sok dolog kiderült annak a „mélyfúrásnak" a nyomán, melyet személyével kapcsolatban végeztem. Az is fontos, hogy egy múzeumi segédtiszt, egy portás tevékenysége kapcsán el lehetett mondani, hogy a Nemzeti Múzeum mint *ház* hogyan működött a 19. században. Tulajdonképpen az egészben az volt a szép, hogy annak az arctalan bábúnak, amelyre a kiállítás kurátorai ráadták a díszruhát, ezzel a tanulmánnyal sikerült arcot adnom.

A Múzeum története mellett a Múzeumkert története is nagyon érdekes. 1848/1849-ben fontos történelmi színhellyé vált. 1848. március 15-én a híres forradalmi nagygyűlés után toborzóhely volt, a Nemzetőrség is itt alakult meg és gyakorlatozott az akkor még rendezetlen „küludvaron". Később, az ötvenedik évfordulótól kezdve a Múzeumkert a március 15-ei ünnepségek egyik, ha nem a legfontosabb helyszíne lett. Nagyon érdekel még a „Muzi" közösségi használata is, ezt is kutatom, csakúgy, mint a kertben található szobrok történetét. Ez tehát az egyik fő kutatási témám évek óta. A másik érdekes téma, melyhez a kert kutatása során jutottam el, az a Nemzeti Múzeum épületéből elinduló temetések története. A nemzet legtöbb „nagy halottját" 1861-től 1944-ig a Nemzeti Múzeum rotundájában ravatalozták fel és búcsúztatták, majd kísérték utolsó útjára. Kossuth Lajos, Jókai Mór, Görgei Artúr, Ady Endre, hogy csak néhány nevet mondjak. Mind a Múzeumkert, mind a temetések történetét évek óta kutatom, remélem, hamarosan összeállnak azok a monográfiák, melyeket tervezek ezekben a témákban. A fő cél, valamikor évtizedek múlva - amivel nem akarok és nem is érdemes sietni -, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum történetének nagymonográfiáját megírjam.

▪ *Meg lehet írni a Magyar Nemzeti Múzeum történetét a megsemmisült iratanyag ellenére?*

Meg lehet, mert így is rengeteg forrásanyag maradt fenn. Például az 1848 előtti igazgatói iratoknak van egyfajta duplumpéldánya a nádori levéltárban. Az 1849 utáni, neoabszolutizmus alatti iratanyagban van nagy hiány, és az azt követő évtizedek forrásbázisa is szegényebb lett, hiszen el kell mondani, hogy a másik óriási veszteség a felügyelő szerv, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium iratanyagának csaknem teljes pusztulása volt. Berlász Jenő máig alapvető műve az Országos Széchényi Könyvtár történetéről (1802–1867) bizonyítja, hogy meg lehet

írni az elpusztult iratanyag hiányában is színvonalasan az intézmény történetét. Lehet, hogy több kötetben, több lépcsőben, de ha az embernek van még néhány évtizede, ez talán nem elképzelhetetlen terv. Azok az alapkutatások, amelyeket a résztanulmányok megírása céljából folyamatosan végzek, bizonyosan közelebb visznek a végcél felé is. Ennek kapcsán szeretném megjegyezni azt, hogy nagyon fontos dolognak tartom, hogy a muzeológusok alapkutatásokat is végezzenek, ne csak kiállításokat rendezzenek. Ez persze ma már a szakma jelentős részében evidencia, hiszen ha kiállítást csinál egy muzeológus, akkor elmegy levéltárba, könyvtárba és más közgyűjteménybe, sőt felkutat magánkézben lévő tárgyakat és egyéb forrásokat is, hogy alapos előkészítő tudományos munka után a közönség minél pontosabb képet kaphasson. Egy múzeumnak tehát nemcsak kiállítóhelyként, hanem tudományos műhelyként is működnie kell.

▪ *Ha már kiállításokról beszélünk, levéltáros muzeológust ritkán kérnek fel kurátornak, veled ez mégis megtörtént, hiszen te rendezted a Magyar Nemzeti Múzeum Teleki Lászlóról szóló kiállítását. Ez mennyiben kapcsolódott a korábbi kutatásaidhoz és milyen munkát jelentett számodra?*

Igen, a múzeumokban az Adattárból nem nagyon szoktak kiállítást rendezni, hiszen ez egy múzeumi segédgyűjtemény és nem egy tárgyi gyűjtemény. Ugyanakkor ma már az adattári gyűjteményekben is történész, művészettörténész, régész, néprajzos stb. szakmuzeológusok dolgoznak, akiknek legtöbb esetben ugyanolyan komoly kutatási témáik vannak, mint klasszikus múzeumi (tárgyi) gyűjteményekkel rendelkező kollégáiknak. Konkrétan gróf Teleki László (1811–1861), jeles 19. századi politikusunk életének és munkásságának kutatásához is egy már említett témám vezetett el, mégpedig a múzeumból történő nagy temetések. Ugyanis 1861-ben néhány nappal a korelnök miskolci képviselő Palóczy László után a Határozati Párt öngyilkos vezérét is a Nemzeti Múzeum rotundájában ravatalozták fel. 2011-ben Teleki születésének 200. és halálának 150. évfordulója jó alkalmat nyújtott arra, hogy bemutassuk ennek a nagyszerű, ám mára sajnos elfeledett politikusunknak a pályáját és tragikus halálát. Tulajdonképpen ez utóbbival, azaz a halálával és az azt követő országos gyásszal foglalkozott hangsúlyosabban ez az időszaki tárlat, amely három hónapig volt látogatható a Múzeum rotundájában, ott, ahol egykor Telekit felravatalozták. A *Vasárnapi Ujság* egykori, erről készült rajzát alapul véve idéztük meg ugyanott az egykori gyászteret az installációban fekete lepellel letakart koporsóval, a falakon végig fekete drapériával. A látogató ebben a gyásztérben ismerhette meg Telekit a kiállítás nyolc vitrinében elhelyezett tárgyak, dokumentumok segítségével. Ezen túl egy Kovács Béla által készített, Teleki életéről szóló rövid dokumentumfilm is folyamatosan megtekinthető volt a kiállításban, csakúgy, mint a rendőr szakértők által forgatott film is,

mely az 1861-es Teleki-helyszínelést idézte fel és bemutatta azt is, hogy százötven évvel később, immár a 21. században hogyan helyszínelnék le azt a mai protokoll szerint. Ez volt egyébként az installáció erős hatása mellett az az eleme a kiállításnak, amely nagyon sikeressé tette (a nagy látogatószámon túl majdnem az év kiállítása lett, csak a Petőfi Irodalmi Múzeum akkor megnyíló új állandó kiállítása előzte meg a versenyben). Felkértük ugyanis a rendőrszakma ma élő legjobb hazai szakértőit, hogy vizsgálják meg újra Teleki László halálának körülményeit. Ezt elsősorban az tette lehetővé, hogy fennmaradtak az 1861-es helyszínelés jegyzőkönyvei, sőt két sztereokép is, melyek az első helyszínelős fotók Magyarországon. Ezeket egyébként a kiállításban 3D-s szemüveg segítségével is lehetett látni, ami azt a hatást keltette, mintha a látogató beléphetne Teleki szobájába és ott lenne a helyszínelőkkel, látva a földön holtan fekvő grófot. A kiállítás kísérőprogramjaként több tucatszor tartottak a rendőr szakértők nagy helyszínelős előadást egy külön előadótérben, ahol korabeli bútorokkal berendeztünk egy szobát kb. úgy, mint ahogy a helyszínelős fotón látható. Hosszasan lehetne még beszélni erről a tárlatról, amit aztán 2012-ben a szécsényi Kubinyi Ferenc Múzeumban is bemutattunk (egy kicsit persze másképpen, de ugyanazzal a koncepcióval). A kiállítás sikerét mutatja az is, hogy idén a zalaegerszegi Göcseji Múzeum kérésére náluk is megrendezhettük a tárlatot, immár kevésbé „gyászosan".

Végül röviden arra a kérdésedre válaszolva, hogy mit is jelentett ez a kurátori feladat a számomra: először is nagyon sokat tanultam a szakmáról, annak gyakorlati oldaláról, mit jelent egy kiállítás-rendezés, mennyi mindennel jár az együtt. Nagyon hálás vagyok azoknak a kollégáknak, akik segítettek engem ebben a munkában, elsősorban is Cs. Lengyel Beatrixnak, aki kezdeményezője volt a kiállítás megrendezésének, és akitől a rendezés munkálatai során a legtöbbet tanulhattam. Rengeteg tapasztalatot és persze sok-sok élményt is nyújtott ez a munka, melynek során nagyszerű rendőr kollégákkal is megismerkedhettem. És ennek a történetnek még koránt sincs vége, hiszen a következő évben végre megjelenhet nagy tanulmánykötetünk Telekiről, melyet már a kiállítás előkészítése idején tervbe vettünk, valamint végre megújulhat Teleki László és más kiváló Teleki nyughelye, az ötvenes években feldúlt sziráki Teleki-kripta épülete is, amely műemléki felújításának (Csorba László főigazgató úr megbízásából) projektvezetője lehetek. Ez is egy olyan folyománya, ajándéka ennek a munkának, amire korábban sohasem gondoltam volna.

▪ *Múzeumi munkád mellet a Honismereti Szövetség elnökeként is tevékenykedsz. Hogyan kerültél kapcsolatba ezzel a szervezettel?*

A Honismereti Szövetség már akkor is a Magyar Nemzeti Múzeumban székelt, amikor elkezdtem itt dolgozni 2002-ben, méghozzá közvetlenül mellettem, a

Történeti Adattárban működött, így ha nem akartam volna, akkor is láttam volna az ebben a civil szervezetben folyó munkát. Múzeumi mindennapjaim egyik színfoltjának számított, hogy közelről láthattam egy nagy múltú szervezet működését.

▪ *Gondolom, hamar be is léptél?*

Nem egészen, ez fokozatosan alakult ki. A Magyar Nemzeti Múzeum és a Honismereti Szövetség együttműködött az Országos Honismereti Gyűjtőpályázat kapcsán, ami az 1960-as évek elején megindult honismereti mozgalom hosszú évtizedek óta kiírt gyűjtőpályázata volt, melynek díjazott munkái bekerültek a Nemzeti Múzeum Adattárába és egy algyűjteményt képeznek benne jelenleg is. A Szövetség könyvtára is bekerült a Nemzeti Múzeum Központi Könyvtárába mint honismereti könyvtár. A Múzeum és a Szövetség tehát szépen összenőtt az évek során. Itt talált otthonra a Szövetség, így tud ma is működni. Érdekes téma egyébként, hogy a múltban milyen szakmai civil szervezetek működtek a Múzeum keretén belül. Ezt is szeretném majd feldolgozni. Már tulajdonképpen a reformkor óta jellemző volt, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum – csakúgy, mint az Országos Széchényi Könyvtár – rengeteg szakmai szervezetnek adott és ad otthont, legalább úgy, hogy az adott szervezet vezetője valamelyik intézmény munkatársa, sok esetben motorja. Például a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság, amelynek titkára is vagyok, a Nemzeti Múzeumban kezdte működését 1883-ban. Első titkára a már említett Fejérpataky László volt, aki akkor még levéltárosként dolgozott a Múzeumban. Visszatérve a Honismereti Szövetségre: akkor kerültem be ténylegesen ebbe a civil egyesületbe, amikor Szikossy Ferenc, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgató-helyettese, egyben a Szövetség elnökségi tagja 2007-ben visszavonult e társadalmi munkából. Helyette engem választottak meg elnökségi tagnak úgy, hogy persze többen indultak ezért a tagságért. Ez egyben azt is jelentette, hogy a budapesti tagszervezetbe kellett belépnem, mert nincs központi tagság, minden tag a huszonegy tagszervezet valamelyikének egyéni tagja. 2010-ben, amikor Halász Péter, a Szövetség elnöke, jeles csángókutatónk elment a gimesi csángókhoz lakni feleségével és gyermekeivel, új elnököt kellett találni, és akkor engem kértek fel, hogy vállaljam el a feladatot. Így krisztusi korban kaptam meg ezt a rendkívül komoly feladatot, ami nagyon nehéz, de szép is.

▪ *Milyen tervekkel vágtál bele az elnökségbe?*

A mai civil világot ismerve már az is elég nagy terv, hogy továbbvigyük azt, amit az elődök elkezdtek. Az egyik fontos vállalásom az volt, hogy továbbvi-

szem a Szövetség hagyományos rendezvényeit. Ilyen például az Országos Honismereti Akadémia, amely az egész Kárpát-medence legnagyobb és legjelentősebb honismereti-helytörténeti találkozóhelye, fóruma, konferenciája. Jövőre már negyvenharmadik alkalommal tartjuk meg. Ez egy fontos, komoly témájú egyhetes konferencia, amelyet mindig valamelyik tagszervezetünkkel közösen szervezünk meg. Van egy Országos Ifjúsági Honismereti Akadémiánk is, melyet idén már tizenkilencedszer rendeztünk meg. Országos nagy konferenciánk még a kétévente megrendezett Országos Kiadványszerkesztői Konferencia, mely most áprilisban az első világháborúval foglalkozott Szombathelyen. Az Iskola és Honismeret konferenciasorozat is sok évet megélt (ezt elsősorban pedagógusoknak rendeztük), most kicsit változtattunk rajta, és ezúttal leendő pedagógusoknak, azaz főiskolásoknak, egyetemistáknak tartottunk honismereti továbbképző konferenciát. Ezeken kívül számos helyi konferenciát, tábort és egyéb rendezvényt szerveznek tagszervezeteink. Emellett a tagszervezetek megerősítése is egyfajta állandó feladatunk. Ez nehéz, mert emberfüggő. Ahol az elnök, a titkár aktív és szerethető személyiség, ott a tagszervezet is aktívabb, nagyobb tagsággal rendelkezik. A legkomolyabb feladat a fiatalítás, mert majdnem minden szakmai és civil szervezet esetében óriási probléma az elidősödés.

▪ *Hogyan tudjátok a fiatalokat megszólítani?*

A fiatalok számára meghirdetett versenyekkel, az említett konferenciákkal és táborokkal, és persze a ma már alapvető eszközökkel, a honlappal, a Facebookos jelenléttel. Továbbá létrehoztunk egy országos ifjúsági bizottságot is, ahova minden tagszervezet delegált egy főt (ez korábban egy ideig már működött). Amit lehet, tehát próbálunk megtenni a nehézségek ellenére. Mindenképpen ki kell találnunk olyan élményszerű, izgalmas programokat, feladatokat, melyek utat nyitnak a fiatalok felé. Ha kialakul egy hálózat, az már tud működni, azonban ebben az esetben is igaz a mondás, hogy „minden kezdet nehéz". Ha már egy-két megyében sikerülne a fiatalítás, akkor a módszert, a modellt át tudnánk vinni máshová is, úgyhogy most ezen dolgozunk. Ez természetesen állandó munkát igényel, hiszen nemcsak megszólítani kell az új belépőket, hanem meg is kell tartani őket a szervezetben.

▪ *Miért tartod fontosnak a honismeretet, illetve a helytörténeti kutatásokat?*

„Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne." – Tamási Áron *Ábel*-trilógiájának tanulságát sokan ismerik. Nagyon szép és igaz mondat, jól kifejezi azt, amiért a honismeret fontos dolog. Aki ismeri szülőföldjét, lakóhelyét, szűkebb pátriáját, annak nem csupán lakása, ingatlana lesz, hanem valóban otthona lehet az a hely, ahova született, vagy ahol él. Az az ember, aki megismeri környezetének értékeit, sokkal jobban ragaszkodik hozzá, büszke lesz rá, tesz is érte. Véleményem szerint az ilyen emberek teljesebb és boldogabb életet élhetnek. A lokálpatrióta mindig nagyon sokat tesz a közösségéért. Az igazi patriotizmus, hazafiság mindig otthon, a kisebb helyi közösségekben kezdődik, ott lehet igazán megélni. Haszonelvű világunkban, a globalizmus, a legújabb népvándorlás korában, amikor az emberek egy jó része más országban akar érvényesülni, különösen fontos erről beszélni és tenni is a helyi kötődés, a nemzeti érzés erősítéséért. Aminek – hozzáteszem – gazdasági haszna is van, hiszen akinek erős a kötődése szülőhazájához, az az ember, ha el is megy külföldre tanulni vagy dolgozni, azon lesz, hogy a külföldön megszerzett tudást itthon kamatoztassa, a megszerzett anyagi tőkével azon a vidéken indítson vállalkozást, alapítson céget, ami számára fontos, ahova identitása köti. A kora újkori, újkori magyar történelem, a peregrináció nagyon szép példákat ad erre. Mondanom sem kell, hogy döntő szerepe van az oktatásnak abban, hogy a helyi értékek óvodától kezdődő bemutatásával létrejöjjön a legújabb generációkban is ez a kötődés. Hogy ne lelépni akarjanak ebből az országból, hanem itt maradni, hogyha el is mennek, erős legyen bennük a vágy a visszatérésre. Ez ma Magyarországon, de egész Európában az egyik legfontosabb kérdés. A honismeret mindenképpen megtartó erő, és a Honismereti Szövetség tagjai ebben hisznek, ezért végzik társadalmi munkájukat. Ezért hoznak létre tájházakat, helytörténeti gyűjteményeket, tartanak előadásokat, iskolai órákat és ezért írnak helytörténeti témájú cikkeket és könyveket. A legtöbbször amatőr helytörténészekről beszélünk, akiknek munkáját sokszor lebecsülik. Pedig nagyon fontos munkát végeznek, hiszen személyes (rokoni, baráti) ismeretségeik révén olyan adatokat, forrásokat gyűjtenek össze, melyek a hivatásos történészek, szakemberek „megérkezésekor" már nem léteznének. A nagy városmonográfiákat, falutörténeteket nem lehet ezen amatőr gyűjtések nélkül teljesen megírni. Ezeket meg kell becsülnünk. A helytörténetírásról pedig általában azt gondolom, hogy talán a legtöbbet ennek művelése során tanulhat a történész, hiszen egy település történetének megírásakor nagyon sok mindenben el kell mélyülnie a kutatónak: például az egyháztörténetben, mert hiszen írnia kell a helyi egyház(ak)ról, az építészettörténetben, mert a jelentősebb helyi épületeket is be kell mutatni, az iskolatörténetben az iskolák kapcsán, a gazdaság- és életmódtörténetben, és persze családtörténetben a legjelentősebb famíliák, személyiségek bemutatása miatt. Egy-egy hely történetének megírásával pedig nagyon jól bemutatható a történelmünk és így hozható a nagy köztörténet is közelebb a fiatalokhoz, hogy bemutatjuk nekik, hogyan is

éltek őseik. A helytörténettel személyes történetükké, történelmükké válhat az a múlt, amely sokszor a tankönyvekben olyan messzinek tűnik. A Honismereti Szövetség ezért működik, ezért jelenteti meg már negyvenkét éve *Honismeret* című lapját is, és azt hiszem, én is ezért vállaltam ezt a szép, de nehéz feladatot.

Az interjút készítette: Szőts Zoltán Oszkár
(2014. december)

▪ ▪ ▪

Az utóbbi bő három év igen tartalmas és egyben küzdelmes volt a számomra. Folytatódott és 2017 végére sikeresen befejeződött az az elfoglaltságom, tevékenységem, amit én összefoglalóan csak „telekizésnek" neveztem. Ősszel végleg befejeződött az általam irányított, koordinált sziráki Teleki-sírbolt műemléki helyreállítása, és ezáltal munkatársaimmal egy fontos gyászmunkát végezhettünk el. Ez azt hiszem – akármennyit tegyek is még – életem egyik legfelemelőbb feladata volt. 2011 óta munkám fontos részének számított Teleki László kultuszának ápolása, erősítése. Ennek egy hosszú küzdelmes út végén egy nagy, háromszáz képpel illusztrált tanulmánykötet lett a végeredménye, melyet én szerkeszthettem. Ebben a kötetben megírtam a sziráki kripta történetét. A „telekizés" mellett az eltelt három évben tovább folytattam múzeumtörténeti kutatásaimat, feltártam például Ybl Miklós Nemzeti Múzeummal kapcsolatos működését, Rómer Flóris múzeumi tevékenységét, Szalay Imre múzeumigazgató családi hagyatékát. A Múzeumkert kutatásában is sikerült komoly mértékben előrehaladnom az elmúlt három évben és sok kisebb-nagyobb ismeretterjesztő cikk megírása után most már a tervezett kötetek megírása a fő célom. E kutatás folyományaként részt vehettem a Múzeumkert rekonstrukciójának 2016-ban elkezdődött előkészítő munkálataiban, melynek jelenleg folyó kivitelezési időszakában is tagja vagyok az ezzel foglalkozó projektbizottságnak. Nagy élmény volt részt venni például a múzeumkerti Arany-szobor restaurálása körüli ismeretterjesztő és kommunikációs munkában, ezzel kapcsolatos legközelebbi tudományos munkám is: az Arany-szoborról egy külön kötet megírása.

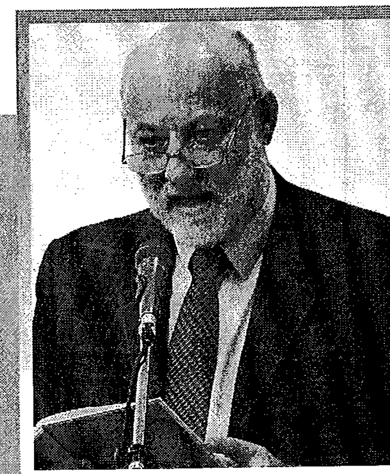
Az elmúlt években is folytattam a tudományos, társadalmi szervezetekben való aktív részvételemet, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaságban immár főtitkárként. A legnagyobb kihívást ezen a téren persze a Honismereti Szövetség vezetése jelenti immár harmadik elnöki ciklusomban.

Debreczeni-Droppán Béla
(2018. március)

„NEM LÉTEZIK ABSZOLÚT IGAZSÁG"

ERDŐDY GÁBOR

Erdődy Gábor hazánk volt németországi, majd vatikáni nagyköveteként egyedülálló diplomáciai megbízatásokat töltött be, mégsem feledkezett meg egy pillanatra sem történettudományi kutatásairól, melyet akadémiai doktori címe, időtálló könyvei bizonyítanak. Az ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola vezetőjével, az egyetem nemzetközi ügyekért felelős rektorhelyettesével életéről, kutatásairól, terveiről, az 1848/1849-es szabadságharcról, Kossuth Lajosról, Herman Ottóról és nem utolsósorban Antall Józsefről Szőts Zoltán Oszkár beszélgetett.

▪ *Annak idején német és történelem szakokon szerzett diplomát az ELTE BTK-n. Miért ezekre a szakokra felvételizett?*

Kicsit viccesen kezdve, esetemben nyilvánvaló volt, hogy nem a természettudományok irányában fogok továbbtanulni. De hogy miért pont ezt a kettőt választottam? Édesanyám óbudai sváb családban nőtt fel, ezért a német nyelv nagyon pici gyermekkorom óta természetes közegem volt, így magától értetődően ez lett az egyik szakom. A történelem felé pedig az Eötvös József Gimnáziumbeli történelemtanárom és osztályfőnököm, Csuka József hatására fordultam, aki csodálatos tanár és nagyszerű ember volt.

▪ *Hogyan emlékszik vissza az egyetemi évekre, illetve milyen hatásra döntött úgy, hogy a kutatói pályán indul el? Esetleg köze volt ehhez témavezetőjének, Szabad Györgynek is?*

Az ELTE-n fantasztikus tanári kar volt már a hetvenes években is. Minden szemeszterben - Komoróczy Gézától kezdve Hahn Istvánon át H. Balázs Éváig - volt valaki, akitől nagyon sokat tanultam. Ezek a fantasztikus élmények, talán öntudatlanul, de mégis lépésről lépésre erősítettek bennem egy érzést, egy érdeklődést, egy vágyakozást, hogy a történelemmel mint tudománnyal foglalkozzak. De a döntő hatást valóban Szabad György jelentette. 1973-tól kezdve hallgattam az óráit, s szakmai minősége, profizmusa, varázslatos kisugárzása, továbbá az az alázat, amivel szolgálta a tudomány és az oktatás ügyét, amilyen odaadással és szeretettel foglalkozott a tanítványaival, ezek mind-mind olyan, az életemet mai napig meghatározó hatások voltak, amik ebben a folyamatban a döntő elhatározást megérlelték bennem.

▪ *1975-ben végzett, majd 1978-ban kezdett tanítani az egyetemen. Mivel telt a közbenső három év?*

Diplomázás után kaptam egy kétéves tudományos továbbképzési ösztöndíjat, ami picit olyan volt, mint a mostani PhD. A Néprajzi Múzeummal „társbérletben” zajlott a foglalkozás, ezért tudománytörténeti témát kellett választanom, hogy leadjam a pályázathoz. Mentorom, Szabad György javaslatára Herman Ottóval kezdtem foglalkozni. Nem volt könnyű téma, hiszen egy valódi polihisztor sokrétű életművéről beszélünk, aki komoly politikai szerepet is játszott, de mire átolvastam, szintetizáltam a vele kapcsolatos anyagokat, nagyon megszerettem a tudománytörténetet, és olyan dolgokat fedeztem fel a pályáján keresztül, ami nélkül szerényebb lenne a mai tudásom, ismeretanyagom. Közben 1976-ban megvédtem a bölcsészdoktori értekezésemet. Ez még nem Herman Ottóról szólt, hanem *Az 1848-as magyar kormány európai látóköre* című szakdolgozatomat bővítettem ki. 1977-ben lejárt az ösztöndíjam, és egy pillanatra légüres térbe kerültem, mivel az egyetemen nem volt éppen szabad státusz. Hoffmann Tamás, aki rengeteget segített a Herman-életmű feldolgozása közben is, lehetőséget adott, hogy a Néprajzi Múzeumban dolgozzam, ahol egy évet töltöttem. Utána jött a nagyon nagy lehetőség, az egyetem befogadott. Urbán Aladár hívására az Új- és Legújabbkori Egyetemes Történeti Tanszékre kerültem, ahol a hivatalos feladatom a német történelem tanítása lett.

▪ *1985-ben aztán átkerült az Új- és Legújabbkori Magyar Történeti Tanszékre.*

Igen, 1985-ben kaptam ezt a lehetőséget Pölöskei Ferenc tanszékvezetőnek és Izsák Lajosnak köszönhetően. Akkor tudott a tanszék státuszt teremteni, és azt lehet mondani, ekkor tértem vissza a fő csapásirányra. A mai napig ennek a tanszéknek vagyok a munkatársa. Ugyanakkor az Egyetemes Történeti Tanszék sem volt kerülőút vagy kényszerpálya, hiszen eleve a bölcsészdoktori disszertációm is egyetemes történeti témához kapcsolódott. Borzasztó szerencsés dolognak tartom azt, hogy hivatalból, kötelességszerűen is foglalkoztam az egyetemes történelemmel hosszú éveken át, hiszen ez segített abban, hogy a magyar történelmet az európai történelem szerves részeként értelmezzem.

▪ *A német történelem tanításából következett, hogy az Osztrák-Magyar Vegyesbizottságban is dolgozott?*

Igen, ez szorosan összefüggött. Amikor az Egyetemes Történeti Tanszékre kerültem, akkor szerveződött a vegyesbizottság, amiben egyébként Diószegi István tanár úr játszott igen komoly szerepet. Ő volt a tanszékvezető, neki köszönhettem, hogy zöldfülű fiatal kezdőként a bizottság titkára lehettem, ami óriási szerencse volt az életemben, mert az osztrák történetírás akkori nagyságaival közvetlen napi munkakapcsolatba kerültem. Ez is sokat segített a pályám későbbi alakulásában.

▪ *Sok fiatal azt gondolhatja, hogy Magyarország és a Nyugat között nem volt kapcsolat 1989 előtt, de ennek a bizottságnak a léte cáfolja ezt a tézist. A gyakorlatban hogyan nézett ki ez a közös munka?*

Ez volt az első olyan vegyesbizottság, amely nem szocialista országgal közösen jött létre, így ez egy úttörő vállalkozás volt. Ez már jelezte, hogy a nyitás elindult és egy nagyon pozitív folyamat vette kezdetét. Ehhez az is kapcsolódik, hogy pont 1978-tól bontakozott ki az ELTE és a Hamburgi Egyetem közötti kapcsolat. Ennek főleg a tanszékünk és az akkori Magyar Történeti Tanszék volt a bázisa. Ott Galántai József játszott nagyon nagy szerepet és az ő, valamint Diószegi István irányításával, ugyan nem hivatalosan, de létrejött a hamburgi–magyar történész munkacsoport. A közös munka során kétévente konferenciákat szerveztünk, közben műhelyszemináriumokat tartottunk és napi munkakapcsolatban álltunk a német történészekkel. Sok-sok nagyszerű program valósult meg. Nem volt hivatalosan deklarálva, hogy én vagyok a bizottság titkára, de lényegében

ugyanazt a funkciót töltöttem be, mint az osztrák-magyar történész vegyesbizottságban. Ezek kezdő történészként ajándékszerű, hatalmas lehetőségek voltak. Az első világháború egyik legismertebb kutatója, Fritz Fischer volt hamburgi részről akkor a meghatározó személyiség. Nemcsak hallhattam konferencián előadni, de mint titkár szerveztem az útját, programjait, körbekísértem Budapesten, megmutattam neki a nevezetességeket. Közben persze hihetetlen sokat beszélgettünk. Fantasztikus dolog volt ez az életemben.

▪ *1990 után diplomáciai feladatot látott el 1996-ig. Ez visszavezethető a hamburgi illetve az osztrák kapcsolatrendszerére, az ottani közös munkára?*

Nem közvetlenül ebből adódott, de talán az egy találkozási pont, hogy a két egyetemi projektben német történelemmel és a német nyelvterülethez tartozó országokkal foglalkoztam. 1988-ban Leuvenben voltam ösztöndíjasként. Miután hazatértem és megtudtam, hogy Antall József lett az MDF elnöke, csatlakoztam a mozgalomhoz. Antall Józseffel már korábban kapcsolatban voltam, mivel – ma erről nem nagyon beszélnek, de jeles – történészként az az évszázad foglalkoztatta, ami engem is. Miután megnyertük a választást, kaptam a felkérést Antall Józseftől, hogy vállaljak diplomáciai missziót Bonnban.

▪ *1996-ig volt kint, de a történettudományt ez alatt az idő alatt sem hanyagolta el, amit élénken bizonyít, hogy 1993-ban jelent meg egy kötete, amely a német liberalizmus 19. századi történetét tárgyalta (*A 19. századi német liberalizmus, *1993). Diplomáciai feladatai mellett hogyan tudott kutatni és történészként mit jelentett Önnek ez a hat év, amelyet kint töltött?*

Csakugyan nem volt túl sok időm történelemmel foglalkozni, de azt a keveset, ami adódott, igyekeztem kihasználni. Az 1993-as kismonográfiám megszületésének történetéhez hozzátartozik, hogy az anyaggyűjtést már korábban elvégeztem. Ezt kiegészítettem és rendszereztem, ahogy az időm engedte. A követi, nagyköveti működés azonban rengeteg haszonnal járt a történész számára is. Bonn előtt sok követi jelentést olvastam, elemeztem és próbáltam értelmezni. Mikor az 1993-as kismonográfiát sajtó alá rendeztük, akkor csodálkoztam rá, hogy mennyivel másképp olvasom ezeket a követjelentéseket azután, hogy számos követjelentést én is megírtam ekkorra, és azóta sokkal inkább meg tudom érteni egy-egy finom megfogalmazásnak, jelzőnek, óvatos fordulatnak a valódi súlyát, hogy az milyen horderejű, hogy milyen valódi tartalmat sejtet maga mögött, mint azt megelőzően, mikor ilyen tapasztalataim még nem voltak. A másik, történészként fontos hozadéka az volt ennek a hat évnek, hogy nagyon

sok egyetemen megfordultam, ahol előadásokat is tartottam. Fontos együttműködések ekkor kristályosodtak ki, amik mai hivatalos feladataimban is hasznomra válnak. Ekkortájt hozták létre Bonnban a Zentrum für Europäische Integrationsforschung intézetét, mely az egyetem részeként, de önálló szervezeti egységként működik. Vezetőjével, Ludger Kühnhardt úrral ma is szoros baráti kapcsolatban állok, és több projektbe bekapcsolódó *senior fellow*ként is működöm. Nem a cím persze a lényeg, hanem hogy a közös munka most is tart. Több kötetet szerkesztettem a velük való együttműködés részeként. A hildesheimi egyetemen Michael Gehler professzor urat szintén ezekből az időkből ismerem, velük ma Erasmus-kapcsolatunk van. Tény, hogy ennek a hat évnek a döntő részét kitöltötték a nagyköveti feladatok, de mint a felsoroltak is mutatják, nem jelentett szünetet a történészi munkában sem. A kapcsolatok és a tapasztalatok, amiket szereztem, meghatározó fontosságúak lettek a későbbiekben.

▪ *1996-ban hazatért és újra az ELTE-n kezdett dolgozni.*

El sem mentem olyan értelemben, hogy fizetés nélküli szabadságon voltam ezekben az években és végig az ELTE-t tartottam főállásnak.

▪ *1998-ban jelent meg következő monográfiája, amely a magyar kormány 1849-es kényszerpályájával foglalkozott (*Kényszerpályán: Magyar külpolitikai gondolkodás 1849-ben, *1998). Mi inspirálta ennek a kötetnek a megírására?*

Ez a munka a bölcsészdoktori disszertációm folytatása, melyet az 1848-as külpolitikáról írtam. Már akkor elhatároztam, hogy folytatni fogom, és 1990 előtt elkezdtem az anyaggyűjtést. Nyilván szakmailag nagyon izgatja az embert és nagyon érdekes kihívás, hogy az 1849-es magyar külpolitika, nemzetközi tájékozottság, nemzetközi helyzethez való igazodás problémáját megértse. A szakirodalomból tudjuk, hogy az 1848/1849-es magyar külpolitika megítélése sokszor komoly viták kereszttüzébe került. Már az 1848-as munkálatok alatt úgy éreztem, hogy azok a nagyon leegyszerűsítő és sokszor a korábbi időket kifejezetten aktuálpolitikai céllal bemutatni kívánó – Batthyányt, Kossuthot mint valamiféle provinciális, szűklátókörű társaságként láttató – írások nem helytállóak. Szerettem volna ezt a képet helyre tenni. A kezdetektől a Szabad tanár úrtól kapott tudás birtokában úgy sejtettem, hogy ezek a leegyszerűsítő kritikák nem állják meg az alapos vizsgálatok próbáját. Szerettem volna tisztába kerülni azzal, hogy mi történt, és ha már dolgoztam az ügyön, akkor hozzáférhetővé tenni a szakmai közeg számára.

▪ *Komoly szerepe volt abban, hogy létrejött egy német nyelvű egyetem, az Andrássy Universität Budapesten. Miért gondolta ezt fontosnak és miben látja a saját szerepét ennek az intézménynek a létrejöttében?*

Nem állítom, hogy nem volt szerepem, de azért nem én voltam a főszereplő ebben a kezdeményezésben. Az, hogy német nyelvű egyetem legyen Budapesten, már Antall Józsefben is felmerült, ezért az ezirányú tájékozódás elkezdődött a kilencvenes évek elején. Nagyon fontosnak tartom, hogy ez a későbbiekben meg is valósult. Úgy gondolom, hogy nem jó, ha bármilyen kérdés, bármilyen jelenség formálódásában az összetettség háttérbe szorul. Nem jók az egyoldalúságok, és most minden pejorativitást, minden negatív hangot kizárva úgy gondolom, hogy Közép-Európában, Magyarországon a német tényező, a német hagyomány, a német kultúra, a német politika, a magyar–német kapcsolatok igen fontosak. Meg lehet próbálni a geopolitikát kiiktatni, csak az mindig katasztrófához visz. Ezért gondoltam, hogy amellett, hogy nagyon jó, hogy van egy CEU, kell egy német nyelvű egyetem is, kerüljön egyensúlyba a múlt, a jelen és a jövő. Mindkét egyetemnek komoly létjogosultsága van, egymást erősítve, együttműködve kell dolgozniuk, ez a jövő útja.

▪ *2002-ben újra diplomáciai feladatot vállalt, méghozzá olyat, ami mind diplomataként, mind hívőként meghatározó lehetett, mégpedig a vatikáni nagykövetséget. Hat és egynegyed évet töltött itt, de történészként továbbra sem volt tétlen. Tanulmányokat írt és két kötete jelent meg ebben az időszakban. Ennek alapján több ideje volt tudományos munkára, mint korábban Bonnban?*

Igen, több időm volt, de mielőtt elmondanám, hogy miért, kitérnék arra, hogy a Vatikánt megélni olyan hatás, amely nemcsak a történésznek, de az embernek a gondolkodását is minőségileg befolyásolja. Azt az elképesztően fantasztikus történelmi örökséget, amelyet Itália a Római Birodalomtól napjainkig jelent, egészen más dolog szakirodalomban olvasva megtanulni, Egyetemes Történeti Tanszéken dolgozva oktatni, mint megélni, benne lenni és a mindennapi tapasztalatok alapján ezzel tisztába jönni. Korábbi világképem erősen germán-frankofón meghatározottságú volt. Itt belépett Itália harmadik, egyenrangú, sőt meghatározó komponensként. Ugyanúgy, mint Németországban, itt is részt vettem konferenciákon, egyetemek meghívására előadásokat tartottam, tehát nem veszett el ez az időszak sem a történész számára. És hát emellett több időm volt. Az itteni missziót családilag másképp alakult, mint a bonni, oda feleségem és két gyermekem is elkísértek, míg ide csak hárman indultunk el. 1976-os születésű Orsolya lányom ide már nem tartott velünk, hiszen megvoltak az itteni feladatai. Kristóf fiam néhány hét után úgy döntött, hogy szeretne hazajönni, ami nehéz helyzetet eredményezett. Felvetődött bennem, hogy hazajöjjek, végül az a döntés született, hogy feleségem hazajött vele, én pedig kint maradtam, és mivel egyedül voltam, több időm volt. A nagyköveti munka napi nyolc-tíz-tizenkét órás elfoglaltságot jelentett. Mivel hat órát alszom, ez azt jelentette, hogy hat-nyolc órám maradt alkotómunkára, ami még Magyarországon sincs meg általában. Ugyanakkor családilag sem maradtam magamra. Feleségem minden hónapban eljött egy hétre hozzám, így több időt töltöttünk együtt, mint sajnos itthon tudunk. Mélyen hívő katolikus édesanyám is gyakran meglátogatott, és számomra óriási ajándék volt, hogy mindazt a sok jót, amit kaptam tőle, viszonozhattam azzal, hogy találkozhattunk a Szentatyával, rendszeresen ellátogathattunk a Szent Péter Bazilikába, részt vehettünk a boldoggá vagy szentté avatásokon, a nagymiséken. Lányom egyszer két teljes hónapig kint volt, fiam is gyakran jött, mert kint lenni szeretett, csak élni nem akart ott. Nem panaszkodhatom, nem éltem magányosan, ugyanakkor dolgozni is volt időm. Két monográfiám jött ki ebben az időszakban, de mindkettőnek volt kutatási előzménye. A belga anyagot 1988-as leuveni utamon kezdtem összegyűjteni. Mikor Bonnból hazajöttem, kezdtem el feldolgozni, de pont mire belelendültem volna, jött a vatikáni megbízatás. Szerencsére nemcsak rendszerezni tudtam az anyagot, de hozzá is tudtam olvasni és meg tudtam írni a könyvet. (*„Szabadságot mindenben és mindenkinek." A belga alkotmányos rendszer létrejötte és működése 1831–1848*, 2006.) A Kossuth-kötet anyagát pedig már 100%-os készültséggel vittem magammal. Két barátommal meg akartunk írni egy teljes nagy Kossuth-monográfiát az évfordulóra, amiből 1848/1849 esett rám. Amikor megtudtam, hogy megyek Rómába, nem akartam a barátaimat olyan helyzetbe hozni, hogy nincs kész a rám eső rész, ezért megfeszített munkával megírtam 2002 nyarán. Végül az ő részük nem született meg, az általam megírt anyagból pedig önálló kötet lett (*„Én csak fáklyatartó voltam." Kossuth Lajos, a magyar polgári forradalom és a szabadságharc irányítója (1848–1849)*, 2006).

▪ *Kossuth Lajos történelmünk azon szereplői közé tartozik, akit szerettek aktuálpolitikai célokból felhasználni a későbbiekben, ebből fakadóan a vele kapcsolatos vélemények is megoszlanak. Ön hogyan látja a szerepét?*

Bármilyen történelmi kérdés megközelítésében döntő momentum, hogy nem létezik abszolút igazság. Minden kérdésnek számtalan alkotóeleme van, s legtöbbször az történik, hogy az egyik alkotóelemet megfogalmazzák, adott esetben abszolutizálják. Akár elfogultságból, akár tudatos politikai megfontolásból aktualizálva hol egyiket, hol a másikat emelik ki, miközben a valós jelenség összetett és ellentmondásos. A reformkornak és különösen 1848/1849-nek az a csodája, hogy egymással óriási vitákat folytató hatalmas személyiségek, ami-

kor a történelem lehetőséget adott a nemzetnek, hogy valami nagyot alkosson, akkor nem azt nézték, hogy mik a különbségek és miben állnak egymással szemben, hanem azt, hogy össze kell fogni, és együtt kell valamit megcsinálni. Természetesen adott kérdésekről a véleménykülönbségük nem szűnt meg, csak éppen alárendelték egy magasabb célnak, feladatnak, Ettől működött és ettől fantasztikus ez az időszak. Visszatérve a kérdésre, Kossuth is egy összetett személyiség, ő is ember volt, ő sem tévedhetetlen, ő is hibázott, ugyanakkor fantasztikus dolgokat is képes volt véghez vinni, és azt gondolom, hogy akkor járunk el helyesen, ha a korszakokat ellentmondásaikkal együtt mutatjuk be, a hibákkal együtt, s egy-egy személyiség esetén is próbáljuk azt a gondolatot érvényesíteni, hogy összetett, ezért láttassuk pozitívumait és negatívumait egyaránt. Alapvetően hibás feltenni úgy kérdéseket, hogy Kossuth vagy Széchenyi, Kossuth vagy Deák, mert a korszak Kossuth és Széchenyi, Kossuth és Deák, és így együtt érthető csak meg az összkép, és Kossuth is csak úgy érthető meg, ha hibáit és tévedéseit együtt látjuk. Lehetőség szerint el kell kerülni azokat a tudatos torzításokat, amiket sokan ilyen-olyan szándékból elkövettek. De ez a könnyebb feladat. Nehezebb elkerülni azt, amikor valaki sokat foglalkozik egy személyiséggel, megismeri alaposan belső, lelki vívódásait, kétségeit, és nagyon közel kerül hozzá, mint például én Herman Ottóhoz, és elfogulttá válik. Meg kell tartani a kellő távolságot és kívülről is látni kell azt a személyiséget, akivel foglalkozunk. Ez nehéz feladat és nem is biztos, hogy mindig sikerül. Összességében tehát azt gondolom, hogy Kossuth meghatározó, rendkívül pozitív személyiség, aki fantasztikus dolgokat hajtott végre, aki nélkül nem biztos, hogy ugyanígy alakult volna ennek a néhány hónapnak a története. Természetesen volt, amit rosszul ítélt meg, és volt, amiben tévedett, de nem hiszem, hogy lényegi kérdésekben. Azt a kritikát, amit legtöbbször megfogalmaznak vele szemben, azaz hogy az elhibázott külpolitika ránk hozta a cári intervenciót, megalapozatlan bírálatnak tartom, amiben nincs igaza sem a kortársaknak, sem az utókornak.

▪ *A belga alkotmányosságról szóló kötete anyagát Leuvenben gyűjtötte össze nagyrészt. Eleve ezért ment ki oda, vagy ott találta meg ezt a témát?*

Annak ellenére, hogy német történelmet tanítottam, 1988 előtt nem sikerült állami ösztöndíjat kapnom. Egykori csoporttársam, Várszegi Asztrik segített abban, hogy fél évre kimehessek Leuvenbe. A belga történelemről és a belga fejlődés magyar történelemre gyakorolt hatásáról Szabad György előadásain hallottam először. A magyar politikai elit már az 1790–1792 közötti időszakban óriási jelentőséget tulajdonított a belgiumi változásoknak, aztán a reformkorban, majd 1848-ban még inkább. Ezért úgy döntöttem, hogy ha már Leuvenbe sodort az élet, megpróbálom megérteni, hogy a belga alkotmányosság mennyire volt hatással az 1848-as áprilisi törvényekre, a magyar alkotmányra. Ez az 1831-es belga alkotmány a korabeli és mindmáig érvényes liberális katolicizmus megfogalmazása, ami olyan alapértékeket tartalmaz, amiknek érvényessége napjainkig meghatározó. Ilyen értelemben ez a téma egy már meglevő empátiát, egy már meglevő értékrendet ért utol, amit meghatározó módon erősített és formált is. Az Antall József-i kereszténydemokrácia gyökerei itt vannak a reformkori liberális katolicizmusban, és érdekesen állnak össze az életben a dolgok, mert Leuvenben nem is sejtettem, hogy ennek az Antall József-i kereszténydemokráciának leszek elkötelezett képviselője.

▪ *Többször említette Antall Józsefet. 2011-ben jelent meg legutóbbi monográfiája, amely a politikus Antall József működésének eszmetörténeti megközelítése és feldolgozása (*Tradicionális történelmi identitás – modern politikai eszmerendszer: Antall József kereszténydemokrata politikai filozófiája és annak nemzeti történelmi beágyazottsága, *2011). Milyen belső motiváció vezette a kötet megírására?*

Amikor megírtam a későbbi nagydoktori disszertációmat, felmerült bennem a kérdés, hogy merre tovább, mi legyen a következő lépés. Antall Józsefet miniszterelnöksége alatt nagyon sok támadás érte. Megítélése halála után is, napjainkig is ellentmondásos, ami persze nem baj. Kicsit furcsa volt számomra, hogy azok, akik életében, miniszterelnöki működése alatt sokszor a legkritikusabb, és sokszor igazságtalan bírálói voltak, hogyan kezdenek róla pozitívan nyilatkozni korábbi állásfoglalásaikkal nem törődve. Úgy éreztem, hogy kötelességem olyan valakiként, aki Antall Józsefnek közeli munkatársa volt, azt megírni, hogy ő valójában mit képviselt. Antall József, és ezt akármilyen nyilvánosság előtt is vállalom, az életét áldozta ezért a nemzetért. Nem tudom, mennyire ismert a történet, hogy amikor kiderült a betegsége, az orvosa kétféle kezelési utat vázolt fel neki. Az egyik az azonnali radikális beavatkozás, a csontvelő-átültetés volt, ami a gyakorlatban azt jelentette volna, hogy tíz-tizenöt évvel tovább élhet, de fél évig semmilyen munkát nem végezhetett volna. Ekkor alapította meg a kormányát, kezdte meg tevékenységét és a taxisblokád alatt ki is derült, hogy ha Antall József nincs, akkor milyen problémák jelentkezhetnek a kormány működésében. Egyből azt kérdezte hát, hogy mi a másik megoldás. Ekkor elmondták, ami nagyjából bekövetkezett, hogy hagyományos kezeléssel, kemoterápiával, sugárzással gyógyítják, és jó esetben négy-öt éve marad. Nagyon tudatosan ezt választotta, mert úgy érezte, hogy nem teheti meg azt, hogy fél évre kivonja magát a forgalomból, magára hagyja a kormányt és a nemzetet, hogy patetikus legyek. Úgy érzem, hogy ez az ember az életét áldozta és közben nagyon furcsa módon viszonyulnak az ő örökségéhez, ami nem mindig korrekt és nem mindig tisztességes. Nagyon sokféleképpen interpretálják az ő eszmerendszerét,

politikusi működését. Ezért gondoltam úgy, hogy meg kell írni, hogy valójában hogyan gondolkodott a magyar történelemről, mi volt a véleménye a kereszténydemokráciáról, mi volt a véleménye Magyarországról. Nekem hatalmas élmény volt maga az alkotási folyamat és büszke vagyok erre a kötetemre. Hozzá kell tennem, hogy a könyvben a 19. század nagyon jelen van, hiszen Antall József ezt a századot kutatta történészként, így jelentős részben a 19. század eszmetörténetét is jelenti ez a munka. Van ennek egy kontinuitása és egy szerves összetartozása a 19. századról írt könyveimmel, de voltak aktuális személyes motivációk is a megírásában.

▪ *Milyen volt a kötet fogadtatása? Elérte vele, amit szeretett volna?*

Igen, amennyire meg tudom ítélni, persze. Sokan elmondták nekem, hogy gratulálnak, és hogy fontos volt számukra, hogy megismerjék, amit írtam, mert így sokkal jobban értik, hogy ki volt és mit akart Antall József, sokkal megalapozottabban tudnak véleményt formálni róla és sokkal pozitívabban tudják értékelni a szerepét. Sokakkal, olyanokkal is beszéltem erről, akik nem feltétlenül az Antall-kormány támogatói voltak, de így azért talán pontosabban meg tudják ítélni a történelmi szerepét.

▪ *Milyen kutatásokat folytat jelenleg, illetve milyen tervei vannak?*

Arra sajnos most nincs meg a lehetőségem, hogy egy nagy volumenű vállalkozásba belevágjak, mert a rektorhelyettesi feladatok nagyon sok időt és energiát lekötnek. Inkább kisebb tanulmányok, elemzések, amikre lehetőségem és kapacitásom van. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy nincsenek elképzeléseim és terveim. Döbbenetes az, hogy a függetlenségi ellenzék története a dualizmus korában nincs megírva, pedig ez fontos és meghatározó. Azt hinné az ember, hogy a dualizmus lerágott csont, de egyáltalán nem az. Herman Ottó kapcsán ebbe egy picit beleásogattam, de nagyon nagy szükség lenne arra a történetírásban, hogy a függetlenségiek története megíródjon, és ha úgy alakul az életem, ebben szeretnék komolyabb feladatot és részt vállalni. Nagyon érdekel engem, és ez sem a korábbi kutatásaimtól független, hogy a magyar politikai elit nemzetközi tájékozottsága, gondolkodása hogyan alakult a reformkorban. Nem kevésbé fontos a 19. század második felének külpolitikai gondolkodása sem. Nagyon fontos lenne a 19. századi egyházpolitikai kérdéseket, vitákat megírni, erről nagyon kevés modern szemléletű publikáció van. Gergely Jenőnek köszönhetjük, hogy a 20. század egyháztörténete már e rendszerváltás előtt újra a kutatás fókuszába került, ebből nagyszerű dolgok születtek és születnek, de

a 19. század háttérben maradt. Néhány érdekes és értékes munka született többek között Csorba László, Fazekas Csaba, Sarnyai Csaba Máté tollából, illetve kiemelkedő tehetségű frissen végzett/védett vagy éppen még aktív doktoranduszok – többek között Bárány Zsófia, Klestenitz Tibor, Zádorvölgyi Zita vagy a beregszászi Molnár Ferenc dolgoznak fontos témákon és jelentettek meg máris jelentős tanulmányokat, sőt monográfiát is, de az átfogó kép még hiányzik. Ezek közül tehát bármelyiknek szívesen nekiállnék, így nem fogok munka nélkül maradni. Meglátjuk, mit hoz az élet.

Az interjút készítette: Szőts Zoltán Oszkár
(2014. november)

▪ ▪ ▪

2017. július 31-ével megszűnt rektorhelyettesi megbízatásom, s most csak egyetemi tanárként és a Történelemtudományi Doktori Iskola vezetőjeként működöm, viszont újra járhatok rendszeresen a könyvtárakba.

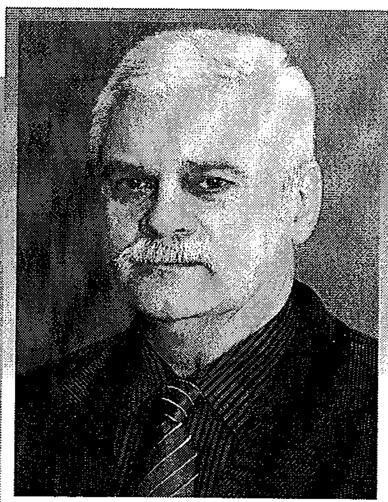
Hatalmas megtiszteltetés volt Magyarország legrégebbi s a nemzetközi partnerek körében nagy tekintéllyel rendelkező egyetemét képviselni. A nemzetközi együttműködések terén komoly eredményeket érhettünk el, hallgatóink és oktatóink számára egyaránt komoly esélyeket kínáló kooperációk jöttek létre. Mindeközben ugyanakkor elkeserítő volt megtapasztalni pozícióink, a nemzetközi rangsorokban elfoglalt helyünk gyengülését. A nemzetköziesítés hatalmas erejű kibontakozása közepette kiéleződő versenyben csakis a tudományos teljesítmény fokozásával tartható meg a korábbi évtizedek/évszázadok során kivívott helyünk. A versenyeredmények javulásának elengedhetetlen feltétele azonban a versenyfeltételek javítása, legalább a regionális riválisok (Prága, Ljubljana, Zágráb, Belgrád, Krakkó, Varsó, stb.) szintjén. Tudományos felkészültsége és képességei alapján az ELTE oktatói, kutatói gárdája továbbra is rendelkezik a legmagasabb színvonalú nemzetközi sikeresség szubjektív feltételeivel.

Erdődy Gábor
(2018. március)

ELJUTNI A „VILÁG VÉGÉRE”

FISCHER FERENC

Fischer Ferenc főként az egyetemes történelem kérdései, szűkebben Latin-Amerika története iránt érdeklődik. A Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Modernkori Történeti Tanszék professzora, a kari Történettudományi Intézet, az Ibero-Amerikai Központ, valamint az Interdiszciplináris Doktori Iskola vezetője, az MTA doktora, a Kar volt dékánja kutatásairól, szakmai pályafutásáról és terveiről Máté Zsolttal beszélgetett.

▪ *Mi alakította ki Önben a történelem iránti érdeklődést és elköteleződést?*

Évtizedekkel korábbra visszagondolva szerintem volt egy alapvető érdeklődésem a történelem iránt már az általános iskolában is, ahol a kedvenc tárgyaim közé tartozott. Meghatározónak a Fonyódi Gimnáziumban töltött évek bizonyultak 1967 és 1971 között. Történelemtanárom, Hajdú Olivér Somogy megye-szerte híresen jó tanár volt, nagy szerencsém volt vele. Mindig is hittem abban, hogy egy általános vagy középiskolai tanárnak meghatározó szerepe van a szakmai érdeklődés felkeltésében.

A Balatonnál nőttem fel. A víz nagyon megfogott gyerekként. Igen korán elkezdtem hajómodelleket építeni, ezen belül hadihajómodelleket. Ebben az időszakban, főleg Nyugat-Németországban nagyon szép összerakható hajómodelleket lehetett kapni. Ezeket a részelemeket nagy odafigyeléssel kellett összeragasztani, majd igen pontosan festeni. Sokat megőriztem ezek közül, például a „USS Missouri” csatahajót, a „USS Saratoga” repülőgép-hordozót, a „USS Essex” repülőgép-hordozót, vagy éppen a „Santa Mariát”. Így igen hamar kialakult bennem a (hadi)tengerészet iránti érdeklődés. Ez később is meghatározónak bizonyult. Szerencsém is volt, mert végül olyan témát kutathattam, ami egyébként is közel állt hozzám. Így az MTA doktori értekezésem (*A „háború utáni háború”, 1919-1933*) jelentős része - elsősorban német levéltári források feltárása révén - a két világháború közti német haditengerészet ibero-amerikai országok felségvizein folytatott, részben titkos kiképző programjaival foglalkozik.

▪ *Mik a legkedvesebb emlékei szegedi diákéveiből? Mely oktatók gyakorolták Önre a legnagyobb hatást?*

1971-ben jelentkezhettem továbbtanulni. Pécs lett volna a legközelebb, de az főiskola volt, és én mindenképpen egyetemre szerettem volna menni. A történelem mellett a földrajz iránt érdeklődtem a leginkább, ami mind a mai napig megmaradt. Abban az időszakban nagyon népszerű szak volt a történelem–földrajz, így igen magas felvételi pontszáma volt. Felváltva Debrecen és Szeged hirdethette. Debrecent túl távolinak tartottam, Budapestre nem akartam menni. Így végül történelem–német szakra jelentkeztem Szegedre, mert nem akartam egy évet kivárni. A földrajz iránti érdeklődésem mindvégig megmaradt mindemellett. A szegedi egyetem már akkor színvonalas egyetem volt, nem túl nagy évfolyamokkal. Jó tanári garnitúra volt Szegeden, így tudtak időt találni hallgatókkal való egyéni beszélgetésekre is. A korabeli kis évfolyamos csoportok mind a mai napig találkoznak és többször az egykori tanárok is eljöttek. Egy tanáromat ki kell emelnem, még ha ezt fájdalmasan is kell tennem, mert nemrég hunyt el. December elején búcsúztunk el tőle, de az én szakmai pályafutásomban nagy szerepet játszott. Ő Anderle Ádám professzor úr. Mikor a szegedi egyetemre jártam, ugyanúgy, mint napjainkban, egy szakdolgozatot kellett készíteni a képzés végén. Úgy alakult az élet, hogy 1973-ban volt a chilei katonai puccs és én kerestem egy szakdolgozati témát. Anderle tanár úr fiatal oktatóként azt javasolta, hogy a chilei hadsereg és az első világháború előtti erős német katonai befolyás témakörét vizsgáljam meg, mondván, hogy németül jól olvasok, és sokat írnak erről a nemzetközi sajtóban.

A szegedi egyetemen annak idején a történelem szakos diákok két területen folytathattak speciális képzést, az egyik a régészet, a másik Latin-Amerika története volt. Az utóbbit választottam és elkezdtem spanyolul tanulni. Aki annak idején elindította a Latin-Amerika iránti érdeklődést, az Wittman Tibor professzor úr volt, aki 1973-ban elhunyt, így nem ismerhettem személyesen. Tőle Anderle tanár úr vette át a feladatot, aki Wittman tanítványa volt. Anderle professzor úr dinamikus pályaívet tudhatott magáénak, amit hatékony tudományszervezé-

sének, s különösen külföldi kapcsolatainak köszönhetett. A magyar történészszakma alapvetően magyar történelem orientáltságú. Az egyetemes történelem kutatói között a tengerentúli kérdésekkel foglalkozók száma igen csekély volt a hetvenes években. Anderle professzor úr külföldi szakmai szervezetekbe kapcsolódott be, megismerkedett külföldi kutatókkal, akik rendszeresen hívták őt konferenciákra. Én ebbe a folyamatba kapcsolódtam be. Magyarországról akkoriban – egyedülálló módon a keleti blokkon belül – nemzetközi könyvtárközi kölcsönzéssel könyveket, fénymásolt forrásokat, tanulmányokat lehetett kérni Nyugatról. Így használtam német és spanyol könyveket, tanulmányokat a szakdolgozatomhoz. Keletnémet kollégák csodálkoztak is azon, hogy olyan könyvekhez jutok, amik náluk lehetetlennek számítottak.

Ebből a szakdolgozati témából született egy tudományos diákköri dolgozat is, amivel Pécsett a XIII. OTDK-n [Országos Tudományos Diákköri Konferencia] fődíjat nyertem. Ezt a fődíjat az egykori moziteremben, ami most a Varga Damján díszterem, Ránki György akadémikus adta át 1977-ben. Erre a szegedi oktatóim is nagyon büszkék voltak.

▪ *Milyen volt a padsorokból a katedra mögé kerülni?*

Anderle professzor úr – amikor az 1970-es évek második felében a világ déli felén megjelentek a szocialista orientációjú országok – létrehozhatott egy Latin-Amerika kutatócsoportot Szegeden. Bár bekapcsolódtam az oktatásba is, de ebben a központban elsősorban kutattam, valamint dolgozni kezdtem a „kisdoktori" disszertációmon. Ezt a TDK dolgozatom miatt hamar megírtam, mert az jó alapot adott hozzá. Minden rosszban van valami jó: gyermekkoromtól fociztam, de 1978-ban egy edzésen eltörték a jobb sípcsontomat. Ebben a rosszban az volt a jó, hogy addigra már sok mindent ki tudtam jegyzetelni a könyvtárakban, így törött lábbal otthon tudtam dolgozni a disszertáción, mert ez felért egy féléves kutatószabadsággal. 1977-ben diplomáztam, s már 1979-re „kisdoktor" lettem.

▪ *Hogyhogy Pécsett folytatódott a karrierje? Milyen volt a Tanárképző Főiskola a rendszerváltás idején?*

Baranyai kötődésű vagyok, mert szüleim Pécs közelében nőttek fel és én is itt születtem. Feleségem szintúgy baranyai. Ugyan Szegedet mind a mai napig kedvelem, mégis a tizennyolc éves koromig engem ért élmények Pécshez kötöttek. Az ember életében mindig vannak lehetőségek, amiket ha egyszer meglép, akkor azok az egész további életét befolyásolják. Számomra 1987-ben adódott ilyen, mert bár addig tíz évig oktattam a szegedi egyetemen, de 1982/1983-ban elkezdett formálódni az a kormányzati szándék, hogy Pécsett egyetemi felfejlesztés kell, és ennek a fő előmozdítója Ormos Mária akadémikus asszony volt. Bizonyos szakokat kijelöltek a Tanárképző Főiskolán, amelyek az egyetemi képzés alapjai lettek, köztük volt a történelem is. Évről évre hozták az egyes korszakokhoz a kollégákat Budapestről. 1987-ben érkezett el oda ez a reform, hogy 19–20. századot kezdtek tanulni a diákok. Polányi tanár úrral és Ormos Mária akkori rektor asszonnyal folytattam tárgyalásokat arról, hogy Pécsett oktathassak. Így 1987-től az egyetemi képzésbe kapcsolódhattam be a Pécsi Tanárképző Főiskolán. Ők olyan embert kerestek, aki Európán kívüli világgal is foglalkozik. Ez az én életrajzomban szerepelt. 1982/1983-ban már nyolc hónapig kutattam Kubában. A külföldi ösztöndíjak meghatározók lehetnek az ember életében. Kuba akkoriban, a nyolcvanas évek elején a világpolitika fókuszában volt. Hatalmas mikrofilmmennyiséget hoztam haza onnan.

Pécsett jó hangulat fogadott már a kezdet kezdetén. Utólag visszatekintve úgy gondolom, jó döntést hoztam, és ha ezt akkor nem lépem meg, nem lett volna később újabb lehetőség. Nem volt könnyű ez az elhatározás, mert Szegeden jól éreztem magam és sokat köszönhetek az ottani kollégáknak. A két intézmény, a két bölcsészkar között szoros kapcsolat van, köszönhetően annak is, hogy a szegedi egyetem nagy kibocsájtó volt, a PTE-re sok oktató Szegedről érkezett.

▪ *Egyik fő kutatási iránya Chile külkapcsolataival foglalkozik. Ezen belül a német szálat 1885-től 1933-ig feldolgozta két kötetben. Mi terelte a téma felé? Megosztana pár történetet dél-amerikai kutatási élményeiből?*

A történésznek szorgalom, kitartás, elhivatottság és néha sok szerencse is kell, hogy bizonyos új és valóban fontos forrásokra ráleljen. Kubai tartózkodásom rámutatott, hogy érdemes ezzel a témával foglalkozni. A chilei 1973-as puccsal rengeteg könyv, tanulmány foglalkozott, de a chilei fegyveres erők több évtizedes „poroszos" előtörténetét kevesen kutatták szisztematikusan az egyébként igen gazdag német levéltári forrásokra építve. Annak idején egy magyar történésznek megvolt a lehetősége hazájának sajátságos helyzete kapcsán, hogy mindkét Németországban kutathasson. Elnyerhettem magyarként keletnémet és nyugatnémet ösztöndíjakat is. Először, 1985-ben egy háromhónapos kutatóösztöndíjat nyertem el Kelet-Németországba, mégpedig a potsdami központi NDK levéltárba. Itt szembesültem azzal, hogy nemcsak a két Németország, hanem a német levéltári anyag is kettészakadt. Bár a porosz–chilei kapcsolatokat a keletnémetek a saját forrásaik alapján próbálták kutatni, de ők nem mehettek Nyugat-Németországba. A nyugatnémet történészek nem mehettek Keletre, de ez egyúttal érzékeny téma is volt számukra. Ezeket a keletnémet iratokat kiegészíthettem a nyugat-németországi levéltárakban talált irataimmal. Így az 1989-es újraegyesítés előtt már összegyűjthettem-egyesíthettem az első világháború előtti és utáni

német-chilei (dél-amerikai és spanyol) katonai kapcsolatokkal foglalkozó iratokat, amelyek igen jelentős része „titkos", „igen titkos", „bizalmas" ügykezelésű volt. Számomra ezek a német kutatóutak olyan gazdag és sokrétű forrásbázist eredményeztek, amivel mind a mai napig élek, s aminek egy részét még mindig nem publikáltam, azaz feldolgozásra vár. Annak idején nem létezett a mobiltelefonnal végzett fotózás, de mikrofilmezni-fénymásolni lehetett. Így egy speciális témában, az 1885-től 1945-ig tartó korszakból olyan gazdag forrásbázisra leltem, amelyek szisztematikus feldolgozása révén különböző nemzetközi szakmai szervezeteknek lettem tagja és előadhattam külföldi kongresszusokon. Az egyik ilyen az AHILA (Asociación de Historiadores Latinoamericanistas Europeos), a másik a CEISAL (Consejo Europeo de Investigación Social de América Latina). Ez a két szervezet rendszeresen, háromévente tart kongresszusokat, amelyeken részt vehettem és sok kutatót ismerhettem meg. A CEISAL Végrehajtó Bizottságának két ciklusban megválasztott tagja voltam. A főleg spanyol nyelvű konferencia előadások és publikációk adták meg a szükséges szakmai súlyt az első 1999-es chilei utazásomra. 2000-ben és 2002-ben újra kiutazhattam Chilébe az ottani egyetemek meghívottjaként, és ezen utazások és az igen pozitív impulzusok hívták életre azt is, hogy Pécsett hozzunk létre egy Ibero-Amerika Központot. Tóth József Rektor Úr az indulásnál maximálisan támogatott ebben. Chilébe egy spanyol nyelvű könyvvel érkeztem, amely az addig fel nem tárt német levéltári forrásokon alapult, s amelyről minden túlzás nélkül mondhatom, hogy nóvum volt, különösen a chileiek számára. Reflektorfénybe kerültem mind a civilek és a katonák, mind a bal- és a jobboldal szakmai körei vonatkozásában.

Később több ösztöndíjat sikerült elnyernem az egyesített Németországba, ebből a leghosszabb a Hamburgi Egyetemre szólt, ahol a tavaszi-nyári szemeszterben oktattam is. Gazdag forrásbázissal kezdtem el az akadémiai értékezés megírását, amelyben a weimari Németország chilei (dél-amerikai, spanyol) haditengerészeti, légi és katonai kapcsolatait vizsgáltam. A németek felfedezték a légi dimenzió, a „levegőóceán" jelentőségét, nem utolsósorban az országuk előnyős geostratégiai elhelyezkedése kapcsán. A szakirodalom a harmincas évekre teszi a versailles-i békerendszer felbomlását, de én ezt már 1926-tól datálom, amikor a versailles-i békeszerződés légitilalmi szabályozását feloldották, azért, hogy az angolok Németország légterét használva például Bukarestbe, a franciák meg Prágába repülhessenek, amelyért cserébe a németek a francia légteret használhatták Spanyolország és Brazília felé repülve egy nagyszabású dél-atlanti légiprojekt keretében. Nem is értettem először a titkos besorolású német haditengerészeti iratokat tanulmányozva, hogy mit keresnek szinte évi rendszerességgel német kiképző cirkálók a chilei fjordoknál, aztán a forrásmozaikok összeillesztése révén rájöttem, hogy a dél-chilei fjordok a német admiralitás szemében Norvégia földrajzi ikerpárjai és ott feltűnés nélkül gyakorlatozhattak.

A chileiek számára egyértelművé tettem, hogy nem az 1973-as puccsot kutatom, hanem német levéltári források feltárásával a chilei fegyveres erők 1945 előtti német katonai kapcsolatait. Ezt elfogadták és ezt a hivatkozások szépen tükrözik. A nóvumok közé sorolható, amelyre a chileiek felfigyeltek: tartottam egy előadást a chilei csendőrség vezérkari akadémiáján. Addig azt gondolták, hogy olasz és spanyol mintára szervezték meg ezt a negyedik fegyvernemet. Megtaláltam Bonnban, a Külügyi Levéltárban egy igen értékes forráscsoportot, mely alapján bizonyossá vált az, hogy az 1920-as évek második felében egy német rendőrségi misszió titkos tevékenysége nyomán német tanácsadással – a hadsereg mintájára – hozták létre a Cuerpo de Carabinerost és ennek keretében a titkosszolgálati szervezet felépítését. Nem kell külön hangsúlyoznom, hogy milyen nagyfokú bizalom volt a két állam között, ha az egyik állam rábízza a másikra a belső elhárításának létrehozását. Hogy milyen kicsi a világ, jól mutatja, hogy ennek a német rendőrségi missziónak a vezetője Karl Pfeffer-Wildenbruch őrnagy volt, aki végül Budapest utolsó városparancsnoka volt 1945 februárjában, mikor kitörtek a magyar–német csapatok a fővárosból. Tíz évre szovjet fogságba került később. Megnéztem Freiburgban, a katonai archívumban az oroszok számára a lágerben írt feljegyzéseit, a naplóját és önéletrajzát, amelyből Wildenbruch mindig kihagyta kétéves chilei, szupertitkos szolgálatát. Az erős német katonai befolyás mindmáig leglátványosabb tükröződése a minden év szeptemberében megtartott „Gran Parada Militar", ahol a négy fegyvernem, így a csendőrség is, több órán keresztül vonul fel poroszos egyenruhában, poroszos díszlépésben és jórészt az 1945 előtti német katonaindulókra.

▪ *Több kiadást megélt a hidegháború történetét összefoglaló egyetemi tankönyve. A legutóbbi kiadás, amely* A kétpólusú világ 1945–1989 *címet viseli, a tankönyvi szövegen túl írott és képi forrásokat, rengeteg karikatúrát és térképet tartalmaz. Mi inspirálta a könyv írásakor és a mellékletek összeállításakor?*

Mikor kimentem Chilébe, volt már egy, a témába vágó, négyszeres kiadást megélt könyvem, a *A megosztott világ*. 1989-ig nem publikáltam a hidegháborús témában, nem kellett egyetlen ilyen témájú írásomra sem azt mondanom, hogy a keleti tömb ideológiai foglyaként íródott, ugyanakkor a spanyol–latin-amerikai világgal foglalkozva, tanulmányutakon ezekben az országokban járva elsajátítottam egy szemléletet, amely úgy gondolom, kevés magyar egyetemes történésznél van meg. Kevés történész van, aki tengerentúlról nézi az európai történelmet. Az, hogy eljutottam a „világ végére" (Chilében úgy nevezik magukat), formálta a szemléletemet is. Másként tekintek bizonyos kérdésekre: így például „kívülről befelé" tekintek Európára. *A megosztott világ*, amely a hidegháborús korszakot 1989 után elsőként dolgozta fel monografikus jelleggel, ezt tükrözi.

Később született - egy alaposabb átdolgozás eredményeként - *A kétpólusú világ*, amely a második kiadásánál tart. Ezek a külföldi konferenciaszereplések, tanulmányutak a kutatói életpályámat két módon alakították: egyfelől a kutatói mélyfúrás, vagyis német levéltári források feltárása vonatkozásában a második világháború előtti európai hatalmi-katonai-haditengerészeti rivalizálás dél-amerikai dimenziója, másfelől a 20. századi nemzetközi folyamatok foglalkoztattak főleg hidegháború vonatkozásában. A hidegháború kapcsán levéltári kutatásokat ugyan nem folytattam, de a nemzetközi szakirodalmat begyűjtöttem. A Braunschweigben, a nemzetközi Tankönyvkutató Intézet és Könyvtárban - mely a világon a történelem és földrajztankönyvek vonatkozásában egyedülálló gazdagsággal rendelkezik - eltöltött többhónapos tanulmányútjaim arra tanítottak, hogy mekkora módszertani lemaradásunk van, így az ott tapasztaltakat *A kétpólusú világba* beépítettem. Ezt a könyvemet hazai és külföldi egyetemeken is használják. Van egy elemző része, egy térképészeti atlasz része és egy forrásgyűjtemény, s mindezt együttesen igyekeztem egységes rendszerbe illeszteni, hogy valóban színvonalas egyetemi tankönyv legyen a hidegháború történetéről.

▪ *A pécsi történelem szakos hallgatók az Ön előadásait hallgatva a lehető legközelebb kerülhetnek a történelem nagy eseményeihez. A kubai rakétaválság kapcsán megosztja helyi élményeit, Kuba-központú térképet mutat vagy körbeadja a berlini fal kisebb darabjait. Ön szerint hogyan lehet az egyetemes történelmet közelebb hozni a mai fiatal generációk számára?*

Az egyetemi oktatómunkámnak a kezdet kezdetétől része volt, amit hallgatóknak, szakdolgozóknak, doktoranduszoknak is sugallok, hogy tanulmányaik, kutatásaik folyamán térképeket is használjanak. Ez azért is nagyon fontos, mert a hallgatók egy részére sajnos jellemző, hogy földrajzi s térkép-iskolázottságuk igen gyenge. Évek óta történeti és politikai földrajz témájú kurzust is tartok. Azt bátran kijelenthetem, hogy egyedülálló térkép- s atlaszgyűjteménnyel rendelkezem, amit igyekszem az oktatómunkámban is hasznosítani. Bár sokat lehet beszélni az egyetemes történelemről, de ha a hallgató nem tudja egy adott nem európai ország helyébe helyezni magát, s azt csak Európa-központú térképről nézi, nem érti meg a folyamatokat, az összefüggéseket, nem tudja szinkronba hozni a történeti eseményeket a valósággal. Én úgy gondolom, hogy a hallgatók egy jelentős része számára új információt és szemléletet tudok adni. Fontosnak tartom, hogy a világra ne csak Európa-központú világként tekintsünk, mert ha komolyan vesszük az egyetemes történelem, globális világ kifejezést, akkor egészen más nézőpontokat, tér- és térképszemléleteket is kell ismernünk és használnunk, mert a történelem tér- és időmetszete így kerül egymással szinkronba.

▪ *A már tárgyalt témák mellett írt spanyol tankönyvelemzést 1956 kapcsán és térképszemléletről is egyes tanulmányaiban. Mik tették történelemszemléletére a legnagyobb hatást kutatói pályája során?*

Szerencsémnek tartom azt, hogy többször is kijuthattam Braunschweigbe, a Georg-Eckert-Institut - Institut für internationale Schulbuchforschungba, amely a világ egyik legnagyobb földrajzi és történelmi gyűjteménye. Ez egy kincs. Ott áttanulmányoztam, hogy a hidegháborúról vagy más korszakokról hogyan oktattak kanadai, japán, izraeli, vagy éppen brazil tankönyvek. Még ha nem is értettem mindegyik nyelvét, de az atlaszok és a képek bővítették globális nézőpontomat. Első dolgom volt, hogy tanszékvezetőként Erasmus-kapcsolatot építsünk ki Braunschweiggel, és azóta sok hallgatónk használta a szakdolgozatához a Braunschweigben talált tankönyveket.

▪ *Az egyetemi közéletben aktív szerepet vállalt tanszékvezetőként, intézetigazgatóként és két cikluson keresztül dékánként is. Jelenleg az Interdiszciplináris Doktori Iskolát vezeti a Pécsi Tudományegyetemen. Hogyan formálták át ezek a pozíciók a hétköznapjait és kutatásait?*

A hétköznapjaimat nagyon átformálták. 2008 őszén lettem megválasztott dékán, amely tisztségről 2016 június végén köszöntem le. Nem tudhattam, hogy ebből végül két ciklus lesz, de 2008-ban úgy éreztem, hogy képes lehetek erre a felelősségteljes és megtisztelő tisztségre. Előtte voltam kari tanácstag, szenátor, kari bizottságokat vezettem, tanszékvezető, intézetigazgató, kutatócsoport-vezető, doktori iskolavezető. Ilyen tapasztalatokra építve a kari oktató- és kutatómunka dékáni irányítását vállalhatónak éreztem. Azt tudtam, hogy sokkal kevesebb időm jut majd a Történettudományi Intézetre. Szerencsém volt, hogy az Intézetben jó, kollegiális szemlélet volt 2008-ban a dékáni pályázatom beadásakor, amely a későbbiekre is hatott. Alapvetően is jellemző volt az Intézet történetében, hogy jó viszony volt az idősebb kollégák és a fiatalok között. Kevés energia veszett el Intézeten belüli vitákra.

Minden bizonnyal az első dékáni ciklusom eredményes lehetett, mert a ciklus végén csak én adtam be pályázatot, s meglepő módon ellenjelölt nélkül is többen jöttek el a megválasztásomra, mint 2008-ban. Úgy érzem, az első ciklus eredményes volt, mert - a megszorító kormányzati intézkedések előtt - amire a Kar képes volt, azt ki tudtuk hozni. Így például sikerült a D épület bővítésével egy, a Karhoz méltó új Tanulmányi Osztályt létrehoznunk, amelyre nagy szükség volt. Évről évre javítottunk a HVG rangsoraiban a pozíciónkon, így a PTE BTK az ország legjobbjai között szerepel. 2013-tól azonban nehéz idősza-

kot fogott ki az Egyetem, mert igen jelentős forráskivonás zajlott egyik napról a másikra. Ilyen állapotok között kellett a Kart egységben tartani és a pénzügyi stabilitást biztosítani. Emberileg a legfájóbbak az elbocsájtások és leépítések voltak, mert kollégáktól kellett megválni. Egyúttal a takarékosság kényszere miatt intézetesítést is végrehajtottunk.

Annyi energiám és időm mindig volt, hogy a már említett nemzetközi szervezetek konferenciáin részt vehessek. Arra nem volt időm, hogy hosszabb, akárcsak pár hetes levéltári kutatást folytassak. Minden évben megrendeztük a PTE Ibero-Amerika Hetet is, amelynek legfontosabb része az egy-két napos nemzetközi konferencia, amely előadásaiból spanyol-portugál nyelvű kötetet is kiadunk. Ennek nincs más egyetemen hagyománya. A Külügyminisztérium, az oktatási tárca támogatását élvezik ezek a rendezvények.

▪ *Élete folyamán több díjat elnyert. Többek között az OTDK első helyezettje volt diákként, majd pécsi egyetemi kitüntetésekben is részesült. 2010-ben a Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztjét vehette át. Lánchíd-díjat is kapott Magyarország külkapcsolatainak ápolásáért. Témavezetői tevékenységéért pedig 2015-ben Mestertanári kitüntetést vehetett át. Melyik díjra a legbüszkébb?*

Nehezen tudnám kiemelni bármelyiket is, mert bennük van oktatói és kutatói munkám, nemzetközi kapcsolatteremtő tevékenységem, OTDK közreműködésem. Nem is tudom elválasztani ezeket egymástól. Mindegyiknél szerepel egy hivatalos indoklás, de ha a Mestertanárra gondolok, azt a diákokkal való foglalkozásért kaphattam meg, ezért az ő személyes szakmai sikereiknek is köszönhettem, amelyhez én is hozzájárulhattam.

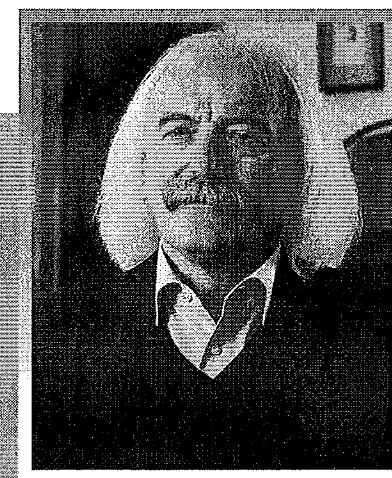
▪ *Milyen kutatási tervei vannak a jövőre nézve?*

Van sok restanciám, mert bár elvállaltam, de nem tudtam határidőre teljesíteni. Az lett volna ideális, amely sajnos kikerült a Felsőoktatási Törvényből, hogy egy évre kutatói-alkotói szabadságra mehessek a dékáni két ciklus után. Azt nem tudom, hogy mikor kerülhet sor rá, de nagyon inspiráló lenne egy hosszabb levéltári kutatómunka Németországban, Spanyolországban vagy akár Chilében. Nem érdemes ezekre a helyekre egy-két hétre elutazni. Egyelőre nem látom a lehetőségét, hogy a közeljövőben ezt megvalósítsam, mivel az Intézet és a Doktori Iskola adminisztratív vezetői feladatai igen lekötik az időmet.

Az interjút készítette: Máté Zsolt
(2017. április)

„MEGGYŐZŐDÉSEM, HOGY NINCS KÉTFÉLE TÖRTÉNETÍRÁS"

FODOR PÁL

Történész, turkológus, a török hódoltság korának nemzetközileg elismert kutatója, a Magyar Tudományos Akadémia doktora, a tudományos közélet aktív szereplője. Az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont főigazgatójaként, valamint a Történettudományi Intézet igazgatójaként 2016. január 1-jén második ciklusát kezdő Fodor Pállal pályájáról, első igazgatói ciklusáról, további terveiről és a Szigetvár-Turbék kutatási projektről Szőts Zoltán Oszkár beszélgetett.

▪ *Hogyan választotta a történészi pályát annak idején?*

Jó a kérdés, de nincs rá jó válasz. Úgy jött, mint a levegő. Nem tudom, hogy lehet-e azt mondani erről, hogy genetikus, de valószínűleg az. Nagyon érdekelt az idővel való játék gyerekkoromban, számolgattam, hogy én vagy a családtagjaim melyik évben hány évesek lesznek. Az idő önmagában kulcsfontosságú egy történésznek. Emellett már az általános iskola alsó osztályaiban megfogtak az olvasókönyv történelmi leckéi. Tulajdonképpen már akkor eldőlt, hogy az életem valahogy össze fog fonódni a történelemmel. Tíz éves korom körül kaptam kezembe az *Egri csillagok*at, aminek döntő hatása volt. Annyira elbűvölt, hogy az elkövetkezendő másfél-két évben hatszor elolvastam egymás után. Nem állítom, hogy a török történelemhez való vonzódásomat ez határozta volna meg,

de ki tudja? Az általános iskola felső osztályaiban a történelmi házi feladatok megírásakor rendszeresen lemásoltam, kiszíneztem a tankönyv rajzait, amiért a tanárnő - aki érezhetően szeretett engem - mindig megdicsért. A balatonfüredi gimnáziumban, ahova jártam, még inkább elmélyült a történelem iránti vonzódásom. Ebben komoly szerepe volt magyar-történelem szakos osztályfőnökömnek, aki filozófiával is foglalkozott. Iszonyatosan jó előadó és nagyon tudatos tanár volt. Ahogy beszélt és írt, arra sok egyetemi oktató is irigykedhetne. Az ő hatása is benne volt abban, hogy a történelem felé menjek tovább, noha az, hogy kutató legyen belőlem, még biztosan nem ötlött fel bennem akkoriban.

▪ *Miért a török szakot választotta a történelem mellé?*

Eredetileg történelem-földrajz szakra jelentkeztem, de ahogy megkezdtem ELTE-s tanulmányaimat, kiderült, hogy a földrajz szak óriási félreértés volt. Nagyon szerettem középiskolában ezt a tárgyat, azt gondoltam, hogy jó kiegészítő a történelemhez, és elvégezni sem lesz nehéz. Csakhogy az egyetemen nem azt a leíró jellegű természet- és gazdaságföldrajzot tanultuk, mint gimnáziumban, hanem csillagászatot, matematikát, kőzettant és más nagyon komoly természettudományos megalapozású tárgyakat. Engem ez nem érdekelt, és gyorsan kiderült, hogy másik szakot kell keresnem a történelem mellé, ha el akarom végezni az egyetemet. Hála istennek, kedves barátom és kollégám, Hóvári János, hasonló cipőben járt. Neki sem tetszett a másik szakja, és javasolta, hogy keressünk együtt másikat. Az ő ötlete volt a török szak, én korábban nem tudtam, hogy van ilyen. Mindketten beiratkoztunk a török szak alapozó képzésére. Ez egyéves volt, ezután döntötte el a tanszék, hogy megtartja-e a hallgatót. Mindkettőnket megtartottak, úgyhogy már csak az adminisztrációs akadályrendszert kellett végigküzdenem, hogy leadhassam a földrajzot és felvehessem a török szakot. Sikerült, másodévtől történelem-török szakon tanultam, és itt már eldőlt, hogy a kutatói pálya felé mozdulok. Később, amikor egy időben tanítottam is, sokat gondolkoztam, hogy mi tesz valakit jó tanárrá. Arra jutottam, hogy a jó tanár fő ismertetőjele az, hogy érződik rajta: szívvel-lélekkel csinálja, amivel foglalkozik, és ezt át tudja adni a diákjainak. A török szakon pont ezt kaptam meg. Egyre inkább a turkológia lett az első, teljes gőzzel ezzel foglalkoztam. Elsősorban a közép- és a kora újkor érdekelt.

▪ *A kora újkori érdeklődés visszakapcsolódik az* Egri csillagok*hoz?*

Igen, de azért ez jóval bővebb volt. Kinyílt egy új világ. Emlékszem egy középiskolai felmérésre, amikor meg kellett számolni, hány könyv van otthon. Harmincat számoltam össze, amiben benne volt a kalendárium és a szőlőmetszés kézikönyve is. Ilyen előzményekkel már maga az egyetemi élet intellektuális világa is lenyűgöző volt. Komoly szemléletváltásra volt szükség, hogy be tudjak illeszkedni. A török világ, az oszmán világ pedig teljesen más dimenziót nyitott ki. Meggyőződésem, hogy a török hódoltsággal csak úgy érdemes foglalkozni, hogy ismeri az ember az oszmán történelmet, különben nem érti, mi miért történt. Más korszakokról is az a véleményem, hogy egyetemes összefüggésbe kell helyezni a magyar történelmet. Ez a világ tehát adott egy globális horizontot, aminek mind a mai napig hasznát látom.

▪ *Feltételezem, a szakdolgozatát is a hódoltság korából írta?*

Igen, és ez egészen jól sikerült. Leadtam a Budaörsi Kollégium szakmai pályázatára, amit megnyertem. Nagyon büszke voltam, amikor boldogult Székely György akadémikus bírálóbizottsági elnökként kihirdette az eredményt az ünnepségen, ötszáz ember előtt. A tanulmány az államvizsgám évében, 1979-ben megjelent a *Hadtörténelmi Közlemények*ben, ami azért akkoriban nem volt rossz kezdés. Az indulás tehát jó volt, de aztán egy kicsit lelassult a tudományos pályám.

▪ *Pedig ilyen előzményekkel azt gondolná az ember, hogy egyenes út vezetett a kutatói pályára. Ezek szerint nem így volt?*

Nem egyszerű az élet. Hiába gondoltam el, hogy turkológus legyek, az egyetemen nem volt állás. A tanszéken Káldy-Nagy Gyula és Dávid Géza dolgoztak, nem volt mellettük szabad státusz. Próbálkoztam a Hadtörténeti Intézetben is, ott sem tudtak segíteni. A már említett Hóvári János barátom bekerült a Történettudományi Intézetbe, de nekem nem volt ilyen szerencsém. 1979 szeptemberétől a Művelődési Minisztériumban alkalmaztak, ahol szó szerint irodaszolga lettem. Leküldtek a pincébe, és az volt a dolgom, hogy ha valaki letelefonál, hogy szüksége van az ilyen és ilyen számú aktára, keressem ki és vigyem fel. E kevéssé felemelő állás betöltése után viszont iszonyatos mázlim lett. Hazai György tanár úr Berlinből hazaköltözve elkezdett szervezni az MTA Nyelvtudományi Intézetében egy török kutatócsoportot. Káldy-Nagy professzor úrnak is elmondta ezt, aki szólt, hogy van itt egy ígéretes fiatalember. Megegyeztek, 1980. január 1-gyel megkezdhettem a munkát a Nyelvtudományi Intézet keretében működő Orientalisztikai Munkaközösségben, amelyet a Filozófiai Intézet volt igazgatója, Tőkei Ferenc vezetett. Itt dolgoztam 1992-ig.

▪ *Ekkor került át a Történettudományi Intézetbe?*

Igen. Drága barátom, Szakály Ferenc 1992-ben hívott ide, a kora újkori osztályra dolgozni, az Intézetet akkor igazgató Glatz Ferenccel való egyetértésben. Nagy-

szerű időszak volt az 1990-es évek, semmi más dolgunk nem volt, mint kutatni, még nem volt annyi adminisztrációs teher, mint ma. Szegény Feri 1999-ben meghalt, a helyét Tóth István György vette át. Ő sajnos szintén boldogtalanul gyorsan elment. 2005-ben én vettem át a helyét. Glatz igazgató úr már korábban kinevezett osztályvezetőnek, bár osztályom nem volt. Azt a feladatot kaptam, hogy dolgozzam ki és menedzseljem az Intézet forráskiadási programját. 2010-ben felkértek, hogy legyek igazgatóhelyettes, amin nagyon meg voltam lepve, mert nem éreztem ilyen ambíciót magamban. Ezután jött az a helyzet, ami „megpecsételte a sorsomat”. Az MTA elnöke 2011-ben úgy döntött, hogy az addig független kutatóintézeteket kutatóközpontokká vonja össze. Ennek kapcsán hozott néhány fontos személyzeti döntést. Ezek egyike az volt, hogy hetven éves kor felett kötelező lett nyugdíjba vonulni. Akkori igazgatónk akkor töltötte be a hetvenet, így ő sem folytathatta, elkezdődött az utódkeresés. Az igazgató és kollégáim rábeszéltek, hogy adjam be a pályázatomat, ezt meg is tettem, majd vártam az eredményre. Egyszer csak behívott az MTA akkori elnöke, és közölte velem, hogy „úgy döntöttem, hogy nemcsak a TTI-nek, hanem az újonnan létrehozott Bölcsészettudományi Kutatóközpontnak is te leszel az igazgatója”. Nagyon meglepődtem, de végül elfogadtam a megbízatást. Így történt, hogy 2012. január 1-től főigazgató is lettem, majd amikor 2015-ben lejárt a megbízatásom, újra pályáztam, és a következő ciklust is megkezdhettem.

Első igazgatói pályázatában számos célt megjelölt. Mennyit sikerült ezekből megvalósítani? Például a társadalmi vagy a nemzetközi beágyazottság növelésének kapcsán?

Pont két olyan dolgot emelt ki, amit nagyon lényegeseknek tartok. Kezdjük a nemzetközi kapcsolatokkal. Az oszmanisztikából jövén volt arról elképzelésem, hogy mennyire fontos a nemzetközi jelleg. A pályázat írásakor úgy gondoltam, hogy kiváló kutatók dolgoznak itt, de kevéssé hallatják a hangjukat nemzetközi közegben. Ezen változtatni szerettem volna, ennek érdekében tettem egy-két lépést, amelyek szerintem sikeresek. Az egyik ilyen a *Hungarian Historical Review* című folyóirat létrehozása. Már azelőtt, hogy vezetői pozícióm lett volna, szóvá tettem intézeti értekezleteken, hogy szerintem nem helyénvaló, hogy a magyar történettudománynak nincs idegen nyelvű lapja. Az *Acta Historica* töltötte be ezt a feladatot évtizedeken keresztül, de az 1980-as évek végén megszűnt. Azóta semmi érdemleges nem történt ebben az ügyben, és a néhány tétova kezdeményezés is gyorsan elhalt. Amikor úgy hozta a sors, hogy én dönthettem, ez volt az első, amit megcsináltunk. Egész gyorsan sikerült, fél év alatt összeraktuk és megjelent az első évi első-második és harmadik-negyedik összevont szám. Nemrég láttam letöltési adatokat, és teljesen elámultam, hogy mennyien olvassák a

lapot. Kihasználjuk az online lehetőségeket, a honlapról ingyenesen elérhető, és több adatbázisban is fenn van, például a Jstor-on. Azt azért szeretném leszögezni, hogy nem a TTI vagy a magam alkotásának tekintem, hanem a magyar történettudomány lapjának. Ezért is figyeltem arra, hogy az *advisory board*ban, azaz a tanácsadó testületben és a szerkesztőségben a magyar történettudomány színe-java benne legyen az ország minden részéből.

Ez összefügg a nemzetközi konferencia-részvételek növekedésével?

A nemzetközi beágyazottságunkat nyilván növelte a lap, de ez másnak köszönhető. Amikor megkezdtük a BTK-s létet, sikerült pénzt nyernem az Akadémiától arra, hogy létrehozzunk egy - magunk között peregrinációsnak nevezett - alapot. Ez azt jelenti, hogy évi húszmillió forintunk van arra, hogy a Kutatóközpont dolgozóinak utazásait támogassuk. A pénzt arányosan osztjuk fel az intézetek között és az igazgatók bírálják el a munkatársak utazási kérelmeit saját hatáskörükben. Az alap létrejötte után látványosan megugrott a nemzetközi konferencia-részvételek száma.

Sikerült az Intézet nemzetközi kapcsolatait is javítani?

Az Intézet hivatalos kapcsolatrendszerének továbbépítése fontos alappillére működésünknek. Itt kiemelt fontosságúak a szomszédos országok, hiszen területeik egy része egykor Magyarországhoz tartozott, így történetírásuk óhatatlanul Magyarország történetére is vonatkozik. Elemi érdekünk, hogy tudjuk, mivel foglalkoznak, hogy kapcsolatban és párbeszédben legyünk velük. A horvátokkal például nagyon jó kapcsolat alakult ki, 2014-ben nagyszabású közös konferenciát rendeztünk, aminek meg is jelent a tanulmánykötete horvát és magyar nyelven, angol rezümékkel. Erre törekszünk a többi szomszédos országgal is. Sikerült nyitni Lengyelország és a Balkán felé is, többek között azért, mert sikerült olyan kollégákat idehoznom, akik kiválóan beszélik a leendő partnerországok nyelveit. Nagy erőfeszítéseket tettem az akadémiai történész vegyesbizottságok ügyében is. Ezeket még a szocializmus időszakában hozták létre azzal a céllal, hogy elősegítsék az országok közötti szakmai együttműködést. Annak idején intenzíven működtek, több fontos eredményt felmutatva, a rendszerváltás óta viszont haldokolnak. Szerintem ezeknek a bizottságoknak fontos tudományos szerepük van, ezért szerettem volna új életet lehelni beléjük. A szlovák vagy a bolgár jól működik, de sikerült újjáalakítani a lengyelt és megalakítani az ukránt is. Ezen felül meg kell említeni a tengerentúli és a tágabb európai kapcsolatrendszert. Harminc felett van az együttműködési szerződéseink száma. Úgy gondolom, ez a szám magáért beszél.

▪ *A Magyarországon belüli társadalmi beágyazottságot is sikerült növelni?*

A *Hungarian Historical Review* kapcsán már beszéltem a publikációs tevékenységről, de ezzel kapcsolatban azt is nagyon fontos lépésnek tartom, hogy újjáalapítottuk az Intézet könyvkiadását a *Magyar Történelmi Emlékek* sorozat elindításával. Nemcsak a tartalmára, hanem a küllemére is nagyon büszke vagyok. A *Történelmi Szemle* meg a *Világtörténet* folyamatosan megjelenik. Sikerült megújítani a honlapunkat, a Facebookon is fent vagyunk, ami alapvető fontosságú a mai világban, még ha én személyesen nem is kedvelem. Nagyon fontosnak tartom a tudományos ismeretterjesztést, bár magát a fogalmat nem szeretem. Azt akarom ezzel mondani, hogy nem értek egyet azokkal a kollégákkal, akik szerint csak lábjegyzetelt, tudományos szakapparátust felvonultató kiadványokat szabad kiadni, mert attól még egy munka lehet jó és pontos, ha nincs ott minden mondat mögött a lábjegyzet. Meggyőződésem, hogy nincs kétféle történetírás, nincs olyan, hogy valamit tudományosan vagy népszerűen írok meg. A tudományos munkának éppen olyan irodalmi alkotásnak kell(ene) lennie, mint az irodalmi műveknek. Ahogy drága R. Várkonyi Ágnes mondta, van a mesterség, van a tudomány meg van a művészet. Aki történésznek áll, mind a háromhoz értenie kell. A tudomány alapjait tudni kell, kutatni is tudni kell és megírni is tudni kell, enélkül nem megy. Lábjegyzetekkel egy rossz cikket nem lehet megmenteni. Egy jó tudományos cikknek olvasmányosnak kell lennie. Erre kéne törekedni, viszont ez nálunk mégis szétvált. Tehát kell ismeretterjesztő munkákat is csinálni. Azaz nemcsak nemzetközileg, de a magyar társadalom felé is „el kell adnunk magunkat”. Például ott van a Magyar Őstörténeti Témacsoportunk. Magyarországon elementáris érdeklődés van az őstörténet iránt a társadalom legalább egyharmadában, a Történettudományi Intézetben mégsem volt magyar őstörténettel foglalkozó kolléga korábban. Gondoltam, ezen változtatni kell, ezért hívtam életre ezt a kutatócsoportot. Sikerült elindítani egy olyan magyar őstörténeti ismeretterjesztő sorozatot a Helikon Kiadóval közösen, amelyik eladási rekordokat döntöget. Ebből is látszik, hogy érdemes ezzel foglalkozni.

Idén lesz a négyszázötvenedik évfordulója Szigetvár elestének, valamint Zrínyi Miklós és Szulejmán szultán halálának. Tavaly szeptemberben nagyszabású projekt indult a vezetésével, amely ezt az eseménysort és ennek kontextusát kutatja. Szulejmán sírja kapcsán már átütő eredményt is sikerült felmutatniuk. Hogyan indult meg ez a munka és mi várható még ettől a kutatócsoporttól?

Néhány pécsi kolléga 2013-ban kutatási programot indított azzal a céllal, hogy megtalálják Szulejmán szultán valamikori türbéjét, azaz sírkápolnáját. Az első komoly lépéseket ők tették meg, melynek során felmérték, merre kell menni az ásatások során. Tavaly megkerestek, hogy nem állnék-e személyesen és intézményileg is a kutatási program mögé. Láttam benne fantáziát, összeszövetkeztünk, és tavaly beadtunk egy OTKA-pályázatot, amit meg is nyertünk. 2015 szeptemberében indult a projekt. Egyik legfontosabb eleme az volt, hogy megtaláljuk azt a kisvárost, amely az egykori szultáni sírkápolnát és a köréje épült egyéb épületeket foglalta magába. De nemcsak ezzel foglalkozunk, több lábon áll a projekt. Fontos szerepet kap a korszak diplomáciai forrásainak feltárása, a török világ és a szigetvári türbe emlékezettörténete, de folynak talaj- és tájrekonstrukciós vizsgálatok is. Visszatérve a régészeti feltárásra: rögtön az elején sikerült nagyon fontos eredményt elérni. Szeptemberben indult az új kutatási fázis, és októberben megtaláltuk a türbe alapjait. Meg kell mondanom, még nem láttam olyan magyarországi bölcsészeti kutatást, ami ekkora visszhangot keltett volna a világban. Amikor tavaly decemberben megtartottuk a sajtótájékoztatót, a hír végigfutott a török sajtótól az angolon át az amerikai lapokig. A török érdeklődés azóta is folyamatos. Múlt hónapban voltunk Isztambulban témába vágó bemutatót tartani, június elején szintén hivatalosak vagyunk előadást tartani a szigetvári kutatásokról. Szeptember elejére fontos tudományos konferenciát tervezünk Pécsett és részben Szigetváron. Sikerült elérni, hogy három terület vezető tudósai jöjjenek el szerte a világból: oszmanisták Amerikából, Angliából, Törökországból, Ausztriából, Franciaországból és Horvátországból, Habsburg-kutatók Németországból, Ausztriából, Spanyolországból és a legjobb magyar történelemmel foglalkozó hazai kutatók. Ezzel be szeretnénk vinni Magyarország korabeli helyzetét a nemzetközi diskurzusba. Azt tervezem, hogy a konferencia előadásait angol és magyar nyelven kiadjuk. De nemcsak ezt az egy kötetet tervezzük. Idén megszületik és szeptemberig megjelenik Zrínyi Miklós korszerű életrajza, Varga Szabolcs kollégánk írja. Amint kész lesz, lefordíttatjuk angolra és remélhetőleg a konferencián már be tudjuk mutatni a kötetet külföldi kollégáinknak. Ezzel a mi Zrínyink és a magyar 16. század is oda kerülhet a nagy birodalmi narratívák mellé.

Az interjút készítette: Szőts Zoltán Oszkár
(2016. június)

▪ ▪ ▪

Az interjú óta eltelt időben számos, akkor még csak tervként létező projekt indult el vagy fejeződött be sikeresen. Kijött az említett Zrínyi-monográfia angolul, a szigetvári emlékév keretében több nagyszerű könyvet kiadtunk. Lezárult az újkori osztály és az Irodalomtudományi Intézet kulturális nacionalizmust vizsgáló, közös programja, hét nagyszerű kötet lett az eredménye. A Szent Koroná-

val, a magyar királykoronázásokkal, valamint a középkori gazdaságtörténettel foglalkozó Lendület-kutatócsoportokra nem jut eszembe jobb szó annál, hogy „hasítanak". Ugyanez mondható el a jelenkortörténeti osztály H2020 által finanszírozott projektjéről, a Courage-ról, amely a kommunizmus alatti kelet-európai kulturális ellenállást kutatja és mutatja be nemzetközi konzorcium és adatbázis segítségével. Alig alakult meg, máris könyvszenzációval rukkolt elő a Trianon 100 Lendület-kutatócsoport: közzétették, első ízben magyarul és teljes szövegében a trianoni magyar békeküldöttség hivatalos naplóját (számos más dokumentummal együtt). A Gulág-emlékév keretében alapvető, drámai erejű dokumentumkötetet adtunk ki a málenkij robotra elhurcolt magyarok sorsáról. Óriási eredménynek tartom, hogy a bécsi egyetem, a bécsi Collegium Hungaricum és a TTI együttműködésében féléves kurzust tarthattunk a bécsi egyetemen a magyar történelemről; igaz ebben nem intézeti történészek is részt vettek, de a derékhadat mi állítottuk ki. Sikeresen folyik angol nyelvű publikációs „offenzívánk": az MNB támogatásával fontos könyveket fordítunk le és adunk ki rangos nemzetközi kiadóknál a bölcsészettudomány minden területéről, jóllehet a könyvek többsége értelemszerűen történelmi tárgyú (már huszonegy kötet készült el vagy van előkészületben). Remélem, hogy pár éven belül jóval erőteljesebbé válhat a magyar történettudomány nemzetközi jelenléte. Kutatásaink némelyikéről, így például a Szent Koronával, a magyar őstörténettel és a Szigetvárral kapcsolatos eredményekről sikeres filmek készültek. Idén indult egy új, hároméves program, amely a mohácsi csatával, annak előzményeivel és következményeivel, a magyar identitásban betöltött szerepével, máig érezhető hatásaival foglalkozik, s amelyhez több mint tíz kutató csatlakozott számos más intézményből is. Mit mondhatnék ezek után? Röviden csak annyit: dagad a keblem a büszkeségtől, hogy ilyen intézet élén állhatok.

Fodor Pál
(2018. március)

„Egy történelem van, ahhoz kell a lehető legtöbb oldalról közel kerülni"

Frank Tibor

Frank Tibor történész, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara Amerikanisztika Tanszékének professzora, az ELTE Angol–Amerikai Intézetének volt igazgatója, az itteni Amerikanisztika PhD program vezetője, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. Életéről, pályájáról, kutatásairól és napjaink történelemszemléletéről Szőts Zoltán Oszkárral beszélgetett.

■ *Hogyan lett Ön történész?*

A múlt dokumentumai iránti érdeklődés már egész korán, általános iskolás korom végére kialakult bennem, elsőként híres muzsikusoktól, íróktól, tudósoktól származó családi levelek, dedikált könyvek alapján. Gimnazista koromra valóságos gyűjtőszenvedély lett belőle, s ez máig tart. Már akkor sikerült néhány olyan kézirathoz, főként jelentős írók leveleihez is hozzájutnom, ajándékként vagy olykor hihetetlenül olcsón, amelyek ma már komoly pénzért cserélnének gazdát egy-egy aukción. Nem is szólva a dedikált könyvekről. Máig megvannak akkor, antikváriumokban szerzett, dedikált Móricz- vagy Gárdonyi-köteteim. Nemcsak gyűjtöttem, hanem utána is néztem minden egyes könyvnek, kéziratnak, amit találtam. Ezt a fajta kutatói attitűdöt még a nagymamámtól tanultam. Arra nevelt, hogy ha valamit nem tudok, akkor azonnal nézzek utána. Még egy szál

volt, ami fontosnak bizonyult. Wahrmann Mór, Magyarország első zsidó vallású parlamenti képviselője, ükanyám testvére volt. Több, hozzá kapcsolódó irat fennmaradt, emléke gyerekkoromban még élénken élt a családi hagyományban is, jóval később könyvet is szerkesztettem róla (*Honszeretet és felekezeti hűség: Wahrmann Mór 1831-1892*, 2006). Ezekből összeállt egyfajta nagyon korai történészi érdeklődés. Harmadikos gimnazista koromban, a budai várról írott pályamunkámmal történelemből megnyertem az országos középiskolai tanulmányi versenyt, majd negyedikben (egyedül írott munkámmal) a szakkörök versenyét, így - történelemből felvételi nélkül - bekerültem történelem-angol szakra.

■ *Miért az angol lett a szakpárja?*

Magánúton kilencéves koromtól tanultam angolul, egészen az egyetemi felvételig. A szomszédunkban egy egészen kitűnő angoltanárnő, Pere Margit lakott, aki kiscsoportos foglalkozásokat tartott. Több évig élt Angliában, és nemcsak a nyelvre tanított minket, hanem közvetítette az egész ottani kultúrát, ami nagyon megfogott. Az angol nyelv szeretetével, brit nevelési szokásaival, egész anglofil mentalitásával ismeretlen és vonzó világot jelenített meg. Emellett igen hosszan tanultam külön németül is (Schulek Jolán nénitől, kitűnő némettanáromtól ekkor ismertem meg a klasszikus német irodalmat és a gót betűs írásmódot, kézzel írott formában is), iskoláimban oroszul és latinul tanultam (latinul az egyetemen Gerics József történészprofesszortól is). Az egyetemre kerülést tehát hosszas gyerekkori készülődés előzte meg.

■ *Milyen emlékei vannak az akkori ELTE-ről?*

Csalódást jelentett az akkori egyetem. A történelem szak nagyon átpolitizált volt, sok, nem jelentékeny ember is tanított, akik nem keltették fel az érdeklődést, és nem adtak lényeges tudást. Persze volt néhány egészen kitűnő oktató is, mint például Hahn István, H. Balázs Éva vagy Szabad György, akikhez szorosan kötődtem, utóbbi szakdolgozati témavezetőm lett.

■ *Hogyan lett egyetemi oktató?*

Még csak negyedéves voltam, amikor tanárom, Zsigmond László tanszékvezető professzor magához hívott, és elmondta, hogy leadta a nevemet tudományos továbbképzési ösztöndíjra az Új- és Legújabbkori Egyetemes Történeti Tanszéken. Nagyon meg voltam illetődve, ez nagy megbecsülést és egyben kétéves, kezdő munkahelyet jelentett. A következő évben végeztem, és 1971 és 1973 között gyakornokként dolgoztam a tanszéken, ahol 1973-ban tanársegéd lettem. Szinte ugyanakkor azonban, még 1973-ban felajánlottak egy tudományos titkári állást az akkori MRT (Rádió-TV) Tömegkommunikációs Kutatóközpontjában, érdekes munkakörrel és az egyetemi 2400 forintnál 600 forinttal magasabb fizetéssel, amit családalapításkor nem utasíthattam vissza. Megkértem Zsigmond professzort, hogy félállásban a tanszéken maradhassak, ezt azonban felháborodottan elutasította. „Marad vagy megy”, volt a verdiktje, és örökre megharagudott rám.

Már azt hittem, vége az egyetemi pályafutásomnak, de hirtelen egy máig emlékezetes dolog történt. Professzoromtól eljövet, teljesen véletlen szerencsémre, még a lépcsőházban, kedves és segítőkész angol nyelvész tanárnőmmel, Stephanides Károlynével találkoztam, aki megkérdezte, hogy vagyok. „Rosszul”, válaszoltam. Szíves tanácsára azon nyomban az Angol Tanszék akkori új vezetőjéhez, a számomra ismeretlen Báti Lászlóhoz fordultam, s ő rögtön befogadott. Attól kezdve tizenöt éven át brit történelmet tanítottam angol szakosoknak, angolul. Azóta is ott vagyok, azt beleértve, hogy 1988-tól Fulbright-ösztöndíjjal Amerikában tanítottam, s hogy a tanszékből 1990-ben kivált a mostani Amerikanisztika Tanszék, melyen immár huszonhét éve az amerikai történelem tanára vagyok. Mindez ma már nagyrészt csak régi és jószerivel érdektelen emlék, de nekem fontos, és jól illusztrálja, hogy min múlhat egy szakmai pálya, egy emberi sors.

■ *Hogyan jutott ki Amerikába? Ez nem lehetett könnyű akkoriban.*

Dolgozott Budapesten egy John Menzies nevű, kiváló fiatal amerikai diplomata, azóta nagykövet és egyetemi elnök, aki sorozatosan arra tett kísérletet, hogy kulturális kapcsolatokat létesítsen hivatali állomáshelyei és egykori amerikai egyetemei között. Összehozta az ELTE-t a Graceland College-dzsel (ez mára már egyetem) és a University of California, Santa Barbarával. Utóbbinál kialakult két Fulbright vendégoktatói hely, ahová tanárokat kerestek. Elsőként, 1984-ben a történész Jeszenszky Géza és az irodalmár Kodolányi Gyula ment ki, majd Oravecz Imre író, őt követte a szociálpszichológus Hunyady György, utána 1987 legvégén én, majd Michaletzky György matematikus. Közben véget ért a hidegháború, s az itthon és Kelet-Közép-Európában, a Szovjetunióban, Jugoszláviában, Csehszlovákiában bekövetkező roppant fordulatok nyomán Amerikában sokfelé igényelték a magyarázatot az események hátterére, történetére, jelentésére. Így tizennyolc amerikai államban jártam vendégelőadóként, miközben stabil kurzusaimat tartottam a UCSB-n és a UCLA-n, Los Angelesben is. Ezért jóval tovább maradhattam kint, mint az átlagos Fulbrightosok.

Még valami odakötött. Santa Barbarában három éven át szerveztem egy nagy magyar kulturális fesztivált a 20. század eleji magyar kultúráról *Hungarian Spring 1991* címmel, ami nagyon nagy visszhangot váltott ki Kaliforniában. Ko-

moly magyar-amerikai neveket (mint Kálmán Gábor, Szörényi Éva, Szathmáry Lajos, Andre de Toth,) sikerült felvonultatnunk, két hónapon keresztül magyar programokkal, magyar képzőművészekkel, hangversenyekkel, irodalommal, kiállításokkal, filmekkel – és magyar zászlókkal volt tele Santa Barbara. Védnökeink között olyan nevek szerepeltek, mint Solti György, Lamberto Gardelli, Kocsis Zoltán, Habsburg Ottó, Göncz Árpád, J. William Fulbright szenátor, ifjabb Bartók Béla, A. J. P. Taylor. Előadóink közé olyan jelentőségű személyiségeket is meghívtam, mint Yehudi Menuhin, aki ez alkalommal Doráti Antal kevéssé ismert *Querela Pacis* című békeszimfóniáját vezényelte. 1990/1991-re már véget ért Fulbright ösztöndíjam, úgyhogy megpályáztam egy rövid lejáratú, egy évre szóló állást viszonylag közel Santa Barbarához, a nevadai Renoban, hogy be tudjam fejezni a fesztivállal kapcsolatos szervező és szakmai munkámat. Így ott (vagy a közelében) lehettem, amíg az véget ért.

▪ *Nem sokkal az után, hogy hazajött Amerikából, tanszékvezető lett, majd két évvel később intézetigazgató. Tudatosan vállalt vezetői szerepet?*

1990-ben kollégáim úgy gondolták, hogy itt az ideje annak, hogy legyen amerikai szakcsoport is az egyetemünkön. Soros György anyagi támogatásával sikerült is ezt létrehozni. Kollégáim, Bollobás Enikő, Kodolányi Gyula és Kövecses Zoltán engem szerettek volna negyediknek, történésznek. Felhívtak telefonon, és megbeszéltük, hogy miután hazajövök, bekapcsolódom a munkába, és amerikai történelmet fogok tanítani. Valamivel később, már 1991-ben Kövecses Zoltán újra felhívott, hogy legyek én a tanszékvezető, mert át szeretné adni a stafétát. Erre azt válaszoltam, hogy mivel közel négy évig nem voltam itthon, nem lenne szerencsés, ha egyből átvenném a vezetői pozíciót, hiszen sokat változtak a viszonyok ennyi idő alatt, a rendszerváltás folyamatában. Megállapodtunk, hogy előbb a helyettese leszek egy évig, és utána veszem át a szerepét ténylegesen is. Ez is történt, 1992-től 1994-ig én voltam a tanszékvezető. Az akkori rektorhelyettes, majd később rektor, Szabó Miklós régészprofesszor magához kéretett, és elmondta, hogy a tanszéki rendszerrel nem elégedett. Intézetesíteni akarja a kart is, illetve az egész egyetemet. Arra kért, hogy vegyem kézbe az Angol-Amerikai Intézet felállítását mint leendő igazgató. Igent mondtam, 1994-ben megszerveztem az intézetet, majd 2001-ig vezettem. Ekkor Amerikába, a Columbia egyetemre hívtak meg tanítani, majd utána Németországban Humboldt-díjjal tüntettek ki, s ennek révén egy évre, 2003/2004-ben Berlinbe mehettem kutatni. Miután hazajöttem, 2006-ban visszakaptam intézetigazgatói megbízatásomat, amiről 2014-ben köszöntem le végleg, mert elértem a hatvanöt éves korhatárt, amíg az egyetemen vezetői megbízatást lehet vállalni.

▪ *Magasabb megbízásra nem vágyott?*

Azt tapasztaltam, hogy az intézetigazgatói az utolsó szint fölfelé, ami mellett még lehet komoly tudományos munkát végezni. Ha az ember magasabbra megy, dékánhelyettes, dékán, rektorhelyettes, rektor lesz, abba ez már nagyon nehezen fér bele. Rendkívül fárasztó, szerteágazó és időigényes megbízások ezek, roppant felelősséggel. Én őszinte örömmel végeztem nagy intézetünk igazgatását, mert részt vehettem egy nagyon elhanyagolt diszciplína intézményes kibontakozásában, az angolszász világ fontosságához méltó budapesti felsőoktatási és tudományos képviselet kialakításában. Szerettem szakjaink és kollégáim problémáival foglalkozni, s ezen keresztül némi befolyásom is kialakult a kar és az egyetem ügyeire is. És ami a legfontosabb: jutott időm tényleges szakmai munkámra is.

▪ *Elvégzett szakjaiból egyenesen adódott, hogy angol, illetve amerikai történelemmel kezdjen el foglalkozni?*

A két tárgyamat, a történelmet és az angolt nagyon tudatosan kapcsoltam össze már szakdolgozati témaválasztásomkor, amikor a Magyarországról az angol közgondolkodásban élő képet vizsgáltam a kiegyezés korában. Harmadéves koromban kezdtem ezzel foglalkozni, Szabad György témavezetése mellett. Két évet dolgoztam rajta, főleg sajtóanyagot vizsgálva, ami aztán 1976-ban angol nyelvű könyv formájában, egyetemi kiadványként meg is jelent (*The British Image of Hungary, 1865-1870*). Most tervezem egyébként magyar kiadását a kiegyezés idei, százötvenedik évfordulójára. A témát tovább vittem gyakornokként, akkor már levéltári állagokat is kutatva, s ez a munka számos cikkemnek és a könyv egy későbbi, amerikai, alaposan kibővített kiadásának lett alapja (*Picturing Austria-Hungary: The British Perception of the Habsburg Monarchy 1865-1870*, 2005).

Egyébként is jellemző, hogy sohasem zárom le véglegesen a témáimat, hanem mindegyikhez tovább gyűjtöm az anyagot, és továbbgondolom következtetéseimet, s ha tehetem, újabb kiadásban tovább építem őket. Mindig vállaltam forrásközlési munkálatokat is, máig szeretem a szöveggondozást, és tudom, mennyire fontos feladat a külföldi, illetve az idegen nyelvű szövegek magyar nyelvű kiadása. Számomra legérdekesebb ilyen természetű munkám John F. Montgomery budapesti amerikai követ bizalmas feljegyzéseinek közreadása volt, ez három nyelven is megjelent (*Roosevelt követe Budapesten. John F. Montgomery bizalmas politikai beszélgetései 1934-1941*, 2002).

▪ *Nehéz volt ezzel a témával foglalkozni itthon akkoriban?*

Gyakorlati nehézségek voltak. Minthogy komputer, internet, Google, okostelefon még nem volt, nehéz volt összeszedni a forrásokat, illetve kijutni azokba az országokba, ahol potenciálisan kutatni lehetett. Maradt az akkor még ingyenes könyvtárközi kölcsönzés és a baráti kapcsolatokon keresztüli folyóiratcikk-másolat-beszerzés. Politikai ellenszél nem volt, igazából senkit sem érdekelt, hogy mit írok erről a témáról. Az egyetemes történelem nálunk sajnos mindig háttérbe szorult, s szorul még ma is a magyar mögött, ha ez sok szempontból érthető és bizonyos mértékig természetes is. De tudnunk kell, hogy a magyar történelem mindig a világtörténelem színpadán, annak fordulataihoz igazodva ment előre. Én igyekeztem rendre olyan témákat választani, ahol a hazai történelem nagyon erősen érintkezett a világgal, a magyar történelem az egyetemessel.

Második nagyobb témámnál – amire egyébként véletlenül bukkantam – már mást érzékeltem. Találtam egy könyvet az Egyetemi Könyvtárban, amelyet az angol történelmi társulat *(Royal Historical Society)* adott ki, fennállásának századik évfordulójára. A *Századok* szerkesztője, Pamlényi Ervin recenziót kért tőlem a kötetről, hiszen a Magyar Történelmi Társulat lapjaként ez odatartozott. Elkezdtem szisztematikusan átnézni a kis kötetet, és leltem benne egy utalást egy Zerffi nevű történészre. Ilyen írásmódú név nincsen angolul, csak magyarul, úgyhogy rögtön utánanéztem, ki lehet ez. Az itthon elérhető lexikonokból s a szakirodalomból annyi derült ki, hogy Zerffi Gusztáv egy Petőfit támadó újságíró volt, aki részt vett az 1848/1849-es forradalomban, és emiatt utána emigrálnia kellett. Néhány évvel később, amikor egy hónapos nyári levéltári ösztöndíjjal 1972-ben Bécsben jártam, megnéztem, hogy található-e róla ott valamilyen levéltári anyag. A Haus-, Hof- und Staatsarchivban sok kutatói szerencsével kiderült, hogy Zerffi valószínűleg mindjárt 1849-ben, de 1850-ben biztosan beállt osztrák titkosügynöknek. A Kossuth-emigrációval Szerbián keresztül Törökországba ment, majd Franciaországon át Londonba, ahol végleg le is telepedett. 1865-ig közel kétezer (!) titkosügynöki jelentést küldött Bécsbe. Igen hatékonyan dolgozott, rendkívül aktív ügynök volt, aki igyekezett felszítani az emigráció torzsalkodásait és megfigyelni, jelenteni, hogy mi történik. 1892-ben bekövetkezett haláláig élt Londonban. 1865 után, az ügynöki szerepkörből elbocsájtva történész lett, amihez egyébként kétségkívül volt tehetsége. Ismeretterjesztő könyveket és pamfleteket írt, főiskolán tanított, később az angol történelmi társulat tanácsának elnöke lett. Ismert történészként hunyt el, a londoni *Times* is búcsúztatta. Zerffi Gusztáv tehát komoly metamorfózisokon esett át, fordulatos életét fontos témának láttam. Róla írtam kandidátusi értekezésemet, amely 1985-ben könyvalakban is megjelent az Akadémiai Kiadónál (*Egy emigráns alakváltásai: Zerffi Gusztáv pályaképe 1820–1892*). A titkosügynökök kérdésével Magyarországon nem volt szokás és talán tanácsos se igen foglalkozni, és valószínűleg ezzel is összefügg, hogy a munkámat sokan észrevették. Érződött, hogy ez a kortársi titkosrendőrségről is szól, csak kódolt formában. Van a könyvből olyan, antikváriumban talált példányom is, amelyikbe valaki ceruzával beírta, hogy az ott szereplő, százötven éves nevek kiknek feleltek meg a Kádár-korszakban. A munka egészen rendkívüli érdeklődést váltott ki. Sükösd Mihály regényt írt ennek alapján, amit nekem ajánlott, hosszan írtak róla a lapok, a könyvem alapján filmet is terveztek, máig igen sokan hivatkoztak rá. A könyvet japánra is lefordították, mivel Zerffi *The Science of History* című könyvét magas japán felkérésre írta annak idején. Könyvem később angolul és németül is napvilágot látott, nemzetközi visszhangot váltott ki. Elsősorban, úgy gondolom, azért, mert látleletet adott a Habsburg titkosrendőrség és talán minden titkosrendőrség szervezetéről, működéséről, belvilágáról. Idehaza állásfoglalás volt az akkori magyarországi viszonyok ellenében.

Zerffin dolgozván az Országos Levéltárban ráadásul találtam egy Zerffinek küldött, ismeretlen Marx-levelet is. Írt erről a londoni *Times* is. A Marx-témát továbbvittem, született belőle egy kis könyvem is, *Marx és Kossuth* címmel (1985).

▪ *Nem sokkal ezután ment ki Amerikába. Itt milyen kutatásokat folytatott?*

1990-ben jelent meg az Indiana University Pressnél az *A History of Hungary* (Magyarország története) című kötet, amelyet Sugár Péterrel és Hanák Péterrel közösen szerkesztettünk. A könyv elsősorban a magyar származású amerikai történész, Sugár Péter, azaz Peter F. Sugar seattle-i balkanológus professzor érdeme volt, aki 1984-ben öt hónapos ösztöndíjjal jött Magyarországra, és akkor kezdett dolgozni ezen a könyvön, amelynek fejezeteit magyar és amerikai történészek felváltva írták. A magyar történészek munkáit Sugár professzor fordította angolra, és elsősorban az ő szerkesztőmunkáját dicsérte a kötet tartalmi és nyelvi egysége. Ilyen magyar–amerikai együttműködés azelőtt nem volt lehetséges. A vállalkozás minden tekintetben jól jelezte, hogy a Kádár-korszak a vége felé tart.

Amíg Amerikában voltam, nem sokat tudtam írni. Az időt inkább anyaggyűjtésre használtam: vagy negyven amerikai levéltárban dolgoztam, a két világháború közötti magyar emigráció iratait keresve. Ebből lettem később akadémiai doktor, és az erre épülő könyv 2009-ben megjelent angolul (*Double Exile: Migrations of Jewish-Hungarian Professionals through Germany to the United States, 1919–1945* címen) egy nagy, migrációs könyvsorozatban, Oxfordban és utána két kiadásban is a Gondolat Kiadónál magyarul is (*Kettős kivándorlás: Budapest – Berlin – New York 1919–1945*, 2012[1], 2015[2]).

▪ *A két gyors egymás utáni kiadás azt mutatja, hogy ez sikeres könyv.*

Úgy érzem. Sokan hivatkoznak már rá mint modellre is, migrációs képletemet Kanadában például alkalmazták afrikai népmozgásokra is. Erre nagyon büszke vagyok. Az elméletnek az a lényege, hogy 1919 után jellemzően kettős kivándorlás történt Magyarországról: a vándorok először a weimari Németországba mentek, majd amikor Hitler átvette ott a hatalmat, tovább költöztek, döntően Amerikába. Ez látszólag nagyon egyszerű, de én sok egyéni pálya összegzésekor úgy láttam, hogy ez egy általános mechanizmus, tipikus migrációs mozgásforma volt. A Monarchia Magyarországán a középosztályban igen sokan jól tudtak németül, és a weimari Németország az 1920-as években a világ egyik vezető tudományos és művészeti hatalmaként ideális úticélnak számított. Kiváló emberek dolgoztak ott együtt, fizikusok, kémikusok, matematikusok, filmesek, zenészek. Hitler hatalomra kerülése lezárt egy csomó németországi életpályát, részben sok esetben a zsidó származás, részben a baloldaliság miatt. Utána az Egyesült Államok lett a célpont, bár néha - az amerikai kvótatörvények miatt - csak több lépcsőben sikerült odajutni.

▪ *Hogyan állt össze a kötet anyaga?*

Általánosan nézve mindig nagyon fontosnak tartottam az intenzív levéltári kutatást, minden munkám ezen az alapon születik. Tehát nem valamilyen elmélethez keresek azt alátámasztó forrásokat, hanem éppen fordítva, a forrásokból vonom le a következtetéseimet és alakítom ki a teóriámat, bármiről legyen is szó. Jelen kötet kapcsán rengeteget kellett utaznom, hogy a legtöbb olyan levéltárat meg tudjam látogatni, ahol akkori tudomásom szerint volt valamilyen magyar származású tudóstól vagy művésztől hagyaték. Messze nem is írtam meg még mindent, amit megnéztem. Ezerszámra fekszenek otthon a másolatok, amelyeket szeretnék feldolgozni, ha lesz rá még időm.

▪ *Mostanában elvárás, hogy ne csak magyar, hanem idegen nyelven is publikáljanak a kutatók. Önnek ez természetes volt, nyelvi ismereteiből és kutatási területeiből fakadóan. Ön szerint milyen lehetőségei vannak azoknak erre, akik speciálisan magyarországi témát kutatnak?*

Őszintén szólva nem sok lehetőségük van. Az angol nyelvű világban nem nagyon érdekes, hogy Magyarországon mi történt. Vannak persze könyvek, amelyek Magyarországról szólnak. Nemrég mutattuk be Sir Bryan Cartledge volt budapesti angol nagykövet teljes Magyarország-történetének új magyar kiadását.

Számos más Magyarország-történet is létezik, csak angolul több mint harminc országtörténeti könyvet lehet fellelni a könyvtárakban. De részletkérdések feldolgozását már nem vagy ritkán, hacsak nincs valamilyen speciális angol vagy amerikai vonzatuk. Például Kossuth reformkori publicisztikájának feldolgozása angolul nem lenne széleskörűen sikeres vállalkozás, de talán amerikai beszédeinek összegyűjtött kiadása iránt volna nemzetközi érdeklődés. Ez egyébként régi tervem. Kossuth nyolc hónap alatt hatszáz beszédet mondott az Egyesült Államokban, ebből viszont csak huszonöt maradt meg viszonylag könnyen megtalálható formában, és azok is szétszórtan. Erre is építve lehetne írni egy amerikai kiadású, új Kossuth-életrajzot. Abból kell kiindulni tehát, hogy mi érdekli Amerikát (illetve a mindenkori külföldi olvasót), és olyan témát kell keresni, illetve a magyar történelmet a szerint megközelíteni. A másik lehetőség az, hogy a magyar múltat régiótörténeti munkákba ágyazzuk be, mert Kelet-Közép-Európa mint térség iránt valamelyest érdeklődnek az amerikaiak. Ha az embernek szerencséje van, be tud kapcsolódni valamilyen összehasonlító, nemzetközi kutatásba. Az utóbbi években például készült egy nagy európai historiográfiai sorozat a nemzeti történelmek komparatív historiográfiájáról, nyolc kötetben, *Writing the Nation* címmel, egyik kötetének (*Disputed Territories and Shared Pasts: Overlapping National Histories in Modern Europe*) a lipcsei Frank Hadlerrel együtt szerkesztője voltam, a sorozat megírásában vagy kétszázan vettünk részt. Ez módot adott arra, hogy egy-egy (legalább részben) magyar témát is exponáljunk, nemzetközi keretbe helyezzünk. Valamely magyar részlettéma tőlünk direkt módon exportálva viszont nemigen fog működni.

▪ *Folyóiratcikkekkel sem könnyebb a helyzet?*

Ma már talán könnyebb, de ezeket úgy kell megírni, hogy egy angol anyanyelvű olvasó szívesen olvassa. Ha a fordításban nem megfelelőek a *terminus technicusok*, ha a magyar vonatkozások nincsenek összekapcsolva a célország, illetve a nyelvterület ott jól ismert tényeivel, akkor angol vagy amerikai ember nem fogja megérteni, hogy a szerző mit akart mondani. A legtöbb régebbi magyar munka gyenge angol fordításban, anyanyelvi lektor által ellenőrizetlenül jelent meg. Vannak olyan ötletek persze, amelyek a nyelvi burkon lyukat ütve is meg tudnak jelenni, mert olyan újszerűek, olyan értékesek. Szűcs Jenő nevezetes három-régió-teóriája például annak ellenére is nagy nemzetközi siker volt, hogy rossz fordításokban jelent meg. A másik probléma, hogy a magyar szerzők ritkán helyezik tágabb, egyetemes keretbe a mondandójukat, pedig a nélkül az nem lesz érthető egy külföldi számára. Szerencsére a fiatalok ezt egyre inkább érzik és értik. Aki elég tehetséges, tud olyan témát találni, amelyik beleillik vala-

milyen szélesebb európai társadalom- vagy kultúrtörténetbe. Például Mátyás királyon keresztül az európai reneszánsz kérdéskörét, Bartók Béla révén a modern zene egészét meg lehet világítani, s a magyar szál nemzetközileg is érdekessé válik minden olyan egyetemes történeti keretben, ahol Magyarország is szerepet játszott - így például a nagy háborúkban és békékben, a tudomány és a művészetek történetében, a migráció és a gazdaság történeti világában.

▪ *Magyarországon is komoly érdeklődés van más országok története iránt. Nemrég jelent meg* Az orosz birodalom születései. Magyar kutatók tanulmányai az orosz történelemről *című kötet az Ön szerkesztésében.*

A kötet a birodalomépítéseket tárgyaló sorozatomban, a Gondolat Kiadónál most jelent meg. Volt e sorozatban korábban angol, amerikai és német tárgyú kötetem, most az Oroszországot tárgyaló került sorra. Húsz munkatársat vontam be ebbe a kötetbe is, a korábbiakkal együtt összesen mintegy nyolcvanan szerepeltek e sorozat kapcsán. Az érdeklődésem tehát továbbra is egyetemes történeti, ahogy egyetemi pályám kezdetétől az volt. Jó volt összeállítani ezeket a köteteket, magam is írtam mindegyikbe egy-egy tanulmányt. Ettől még nem váltam persze a német vagy az orosz történelem specialistájává, de azzal, hogy megszerkesztettem e könyveket, jobban megismertem ezeket a világokat is.

▪ *Említette, hogy rengeteg anyaga van félretéve, amivel még szeretne foglalkozni. Mik a legközelebbi kutatási tervei?*

Több könyvön dolgozom most. Egyrészt különböző folyóiratokban, tanulmánykötetekben szétszórt tanulmányaimat szeretném megjelentetni egységesen szerkesztett könyvekben. Másrészt új témán is dolgozom, mégpedig a politika és a zenei élet összefüggésein, a Monarchia korabeli szalonok világán, részben magyar anyagon, részben komparatív módon, osztrák és más külföldi összehasonlítások révén lépve ki itthonról. Az otthoni zenélés, a házimuzsika, a zenei szalon különösen fontos volt a hanglemezgyártás, s általában az elektromosság felfedezése és felhasználása előtt. Az emberek nem megvették, hanem maguk állították elő a zenéjüket. Ezek társas események, összejöveteli formák voltak, s egyszersmind a közéleti, a politikai élet színterei is. Olyan embereket hívtak meg beszélgetőtársnak, akik esetenként fontos politikai szerepet is játszottak. Ekkoriban még majdnem mindenki tudott valamilyen szinten zenélni, nők és férfiak egyaránt. (Még én is hosszú éveken át tanultam zongorázni.)

A téma családi indíttatású, mert dédnagyanyám a maga idején nagyon ismert kamara-zongoraművésznő volt. Összegyűjtötte minden olyan hangverseny programját, amelyen játszott, és ezek összes kritikáit is. Bécsben, Liszt Ferenc

tanítványainál tanult, ott kezdett koncertezni, majd ezt Pesten hosszan, harminc éven át folytatta. Igen jó viszonyban volt Hubay Jenővel, Popper Dáviddal, Liszt Ferenc budapesti körével és a kor budapesti és nemzetközi zenei életének sok jelentős szereplőjével. Ugyancsak zongorista nagymamám, Bartók és Dohnányi tanítványa minderről sokat tudott és hitelesen mesélt. Az ő jó barátja volt Molnár Antal zenetörténész, aki nagyon szerette a dédszüleimet, és könyveiben visszatérően írt dédnagymamámról is. A családi forrásanyagokat alapos levéltári kutatással egészítettem ki. Tehát két következő könyvem közül az egyik a dédnagyanyámról és az ő zenei köréről szól, a másik pedig a zenei és művészeti szalonokról általában, tőle függetlenül. Hangsúlyozom, hogy az elektronikus zenehallgatási formák előtti időszakról van szó, amikor a zenei élményt általában még a saját „készítésű" muzsika jelentette.

Nem kutatási terveim része, de mostanában sokat dolgozom a *Századok* egymást követő számain és a lap korszerűsítésén, miután közel két éve e rendkívül fontos szakmai folyóirat főszerkesztője lettem.

▪ *Ha már az elektronikus hordozókról esik szó, manapság a vizualitás és konkrétan a filmek egyre fontosabbá válnak. Ön hogyan viszonyul a történelmi játékfilmekhez?*

A játékfilmeknek saját szabályaik vannak, amelyeket a történész nemigen befolyásolhat. A filmes általában nem a szerint dolgozik, amit a történész szakmailag hitelesnek gondol, hanem saját művészi elképzelését akarja megvalósítani. Ennek egy ponton túl nem sok köze van ahhoz, ami a valóságban tényleg megtörtént. A néző viszont nem egy „megzenésített" történelemkönyvre vár, hanem egy jó estére, egy jó élményre, egy filmművész víziójára. Ha a filmes meg is nézi a kérdés szakirodalmát, beszél is szakértőkkel, egy idő után akkor is más pályán mozog. Az ilyen filmeknek egyaránt van haszna, de van kára is, hiszen nem a valódi történelem ismerszik meg belőlük. Egy példa erre Szabó István *A napfény íze* című filmje, ahol egybedolgozták egymillió magyar zsidó történetét három felvonásban. Ez a valóságban nem egyetlen történet volt. A magyar zsidó nagyvállalkozók unokáiból nem lettek ávósok, azok más rétegből kerültek ki. Weisz Manfrédot, Petschauer Attilát és Péter Gábort azon az alapon összedolgozni, hogy zsidók voltak, az olyan, mint mondjuk Luther Mártont, Pázmány Pétert és Lenint azon az alapon, hogy keresztények. Ezt én nem tartom jónak, mert azt sugallja, hogy a magyar zsidóság egészének életében volt egy felívelés, aztán egy lehajlás és a végén a szörnyű rákosizmus, ami így, ilyen egyszerűen nem igaz. A magyar zsidóság sokkal tagoltabb, társadalmilag rétegzettebb, kulturálisan, mentalitásában nagyon sokféle (volt). Persze műfajidegen lenne, ha egy film megpróbálna a történelmi szakkönyvek módszereivel „lábjegyzetelni".

Ugyanakkor kétségtelen, hogy a képi világ különösen fontos a mai fiatal generációnak, amelynek vizuális igényeit ma nagyon kiszolgálják, talán túlzottan is. A vizualitás lehetőségeinek keresése lassan kezd fontosabbá válni a tényleges történelemnél és a létező történelemkönyveknél, ami ebben a formában veszélyes, hiszen nem mindenkinek vannak meg azok a háttérismeretei, amelyek segítenének a látottakat a helyükre tenni. Az is nagy probléma, hogy ma már sokan nem egy valami módon kanonizált történelem megismerésére törekszenek. Helyette történel*mek* vannak, plurális látásmód*ok*, a filmre is mondhatja a rendező, hogy az az ő saját víziója a történelemről. Ettől kezdve nem mondhatjuk azt, hogy az csak egy film, mert hiszen az is egy fontos nézet, s esetenként nagyobb a hatása, mint megannyi egyetemi kurzusnak vagy tudományos munkának. Én mégis úgy gondolom, hogy *egy történelem* van, amely ugyan ezerarcú, s ehhez az *ezerarcú egyhez* kellene a lehető legközelebb kerülni. Lehet és kell beszélni értelmezésekről, történelmekről, szubjektív olvasatokról, de azért mégiscsak van az egésznek egy magja, foglalata, mégpedig mindaz együttvéve és együtt nézve, ami megtörtént. *E pluribus unum* (A sokból egy), mondhatnánk kissé adaptálva az Egyesült Államok jelmondatát. Ennek a megismerését a film jól is szolgálhatja.

▪ *Van mégis olyan történelmi film, amit jónak tart?*

Várkonyi Zoltán 1848-as filmjeit nagyon szerettem. Szép filmek, bár nem annyira a történelmet dolgozzák fel, mint inkább Jókait, aki regényeivel már maga is fikcióvá dolgozta át, némiképpen fiktívvé tette a magyar történelmet. És persze Várkonyi Zoltánt is megmutatják ezek a filmek. Voltaképpen vegyes érzelmekkel nézem az ilyen filmeket mindig. Ha ismerem a témát, akkor nagyon érdekel, mit csinált belőle a filmes, ha pedig nem, akkor a történetre figyelek. De féltem a szaktörténelmet az interpretációk lehető sokféleségétől. Az egyes olvasatok egyszerre gazdagítják is a történeti képet és alá is ássák a feltételezett egész hitelét.

Ezzel eljutunk a posztmodern, narratív történetírással kapcsolatos vitákig.

Igen, a film ennek egy változata. Veszélyes, ha elkezdünk egységes narratíváról beszélni. Egy-egy verzió kiemelése, túlhangsúlyozása viszont kockára teheti az egész szakma hitelességét. Mindig van még egy nézőpont.

▪ *A film felerősíti a történészszakma eltávolodását az olvasóktól?*

Nem feltétlenül. Voltak és vannak kitűnő történelmi filmek, gazdag és megbízható történelemképpel. A történész mindenesetre azon és azért dolgozzék, hogy olvasói, hallgatói, nézői számára minél teljesebben tudja megjeleníteni egy korszak, egy esemény, egy személyiség, egy gondolat sokszor ellentmondásos képét, lényegét, üzenetét. A mai történetírók között, Magyarországon is, egyre többen törekednek erre, a mai magyar történetírás nagyon sokszínű, eredményes és lendületben van. Ez bíztató jel szakmánk hazai jövőjére nézve.

Az interjút készítette: Szőts Zoltán Oszkár
(2017. február)

▪ ▪ ▪

Az elmúlt esztendőben elkészítettem két új tanulmánykötetemet, melyek közvetlenül megjelenés előtt állnak a Gondolat Kiadónál. Az egyik brit vonatkozású dolgozataimat mutatja be, *Britannia vonzásában* címmel, a másikban amerikai tárgyú írásaim kaptak helyet, *Amerika világai* címen. A tanulmányok összegyűjtése és új kiadásra történő előkészítése sokkal nagyobb munkának bizonyult, mint azt eredetileg képzeltem. Magyarázza ezt mindjárt a sokféle eredeti megjelenési hely és az ezzel járó megannyi eredeti formai előírás egységesítése is, és persze az írások sokasága, hiszen összesen közel ötvenöt nyomdai ívről van szó e két kötetben. E munka ugyanakkor nagy örömet is adott, miután át kellett tekintenem és össze kellett rendeznem az utolsó két évtized termésének jelentős részét és vele képemet a brit és az amerikai történelemről. Közben Magyarics Tamás kollégámmal elkészítettük angol nyelvű amerikai történelem-tankönyvünk, a *Handouts for U.S. History* új, harmadik kiadását, jelentősen bővített és átdolgozott formában, amelyet most az Antall József Tudásközpont ad ki, heteken belül. Nem kevés új tanulmányt is írtam, főleg az egyetemes és a magyar történelem kapcsolódási pontjairól, fontos szereplőiről, sorsfordító eseményeiről és gondolatairól, egyetem- és akadémiatörténetről, részben osztrák, német–francia és amerikai felkérésre, illetve hazai történeti konferenciákra vagy azok nyomán. Munkába vettem birodalmi sorozatom, a Gondolat Kiadónál megjelenő egyetemes történeti tanulmányköteteim új darabját, az oszmán birodalomról szólót, melynek várhatóan mintegy tizenhat-tizenhét közreműködője lesz.

Időközben betöltöttem 70. életévemet, de ez nem hozott változást a munkámban. *Professor emeritus*ként folytatom egyetemi oktató- és tudományszervező munkámat, amelyet mindig nagyon szerettem. Továbbra is tanítok Bécsben is, ahol amerikai diákok tanára vagyok. A tanítás egy formájának fogom fel az utóbbi két évben megsokasodott, amerikai és brit témájú TV- és rádiókommentárjaimat. Sok jó feladatot kaptam a Magyar Tudományos Akadémián, részben a Történettudományi Bizottság elnökeként, részben más bizottságok

tagjaként, tisztségviselőjeként. Különösen szeretem a Bolyai Ösztöndíjjal kapcsolatos feladatkörömet, illetve az akadémiai Könyv- és Folyóirat Bizottsággal járó munkát. Emellett elnöke vagyok a Fulbright (azaz a Magyar–Amerikai Oktatási Csereprogram) Bizottság kuratóriumának. Közben tovább folyik a *Századok* évi hat számának szerkesztése, amiből kiveszem a részemet. Nem unatkozom. Szívesen dolgozom.

Frank Tibor
(2018. március)

A franciaországi Angers magyar kutatója

Gálffy László

Gálffy László történész, régész, a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Kar Medievisztika Tanszék egyetemi docense, a Szegedi Tudományegyetem rendszeres óraadója, 2001 óta a franciaországi CERHIO-Angers kutatócsoport tagja. Kutatóként fő vizsgálati területe a középkori Franciaország társadalom- és régiótörténete, illetve a folyók (elsősorban a Loire- és Duna-vidékének) társadalmai.

▪ *Hogyan vezetett pályája a középkorban jelentős történelmi szereppel bíró Anjou-hercegség közigazgatási és politikai központjába, Angers-ba?*

Szerintem sokakra igaz, hogy érdeklődési köreik pályájuk folyamán átalakulnak, változnak. Az elején érzelmi kérdés volt számomra, hogy mivel foglalkozzam. A középkoron túl különösen szerettem a rómaiak történetét, a kora újkort, azon belül is a 17. századi nyugat-európai abszolutizmusok és a Mediterráneum világát. Magyar és közép-európai vonatkozásban pedig volt egyfajta szentimentális, de erős kötődésem a dualizmus korához egészen az első világháborút követő összeomlásig. Tanulmányaim alatt igyekeztem végig megtartani a különböző korszakok iránti nyitottságomat. Történelem–francia, majd a régészettel együtt háromszakosként nem is ment volna másként, magam előtt kellett tarta-

nom egy szélesebb horizontot. Ugyanakkor, mikor bekerültem a Szegedi Tudományegyetemre, először találkoztam a nagy nevekkel és magával a szakmával. Egy személynek különösen nagy szerepe volt abban, hogy végül a történelem szakot, majd a középkort választottam: Kristó Gyulának. A Szegedi Tudományegyetemnek (korábban: József Attila Tudományegyetem) hagyományosan jó kapcsolatai voltak Franciaországgal, bennem pedig volt egy erős egyetemes történeti érdeklődés, azon belül is francia irányba. Kezdetben próbáltam Magyarországról elindulni, de hamar rájöttem, hogy négy lépésnél tovább nem fogok eljutni, és a maradék tízezret külföldön kell megtennem. Szegeden lehetőségem nyílt, hogy kijussak Angers-ba, ahol végigjártam a teljes doktori képzést, miközben itthon is bent tudtam maradni az oktatási rendszerben. A doktori témámnál magyar részről Kristó Gyula volt megadva témavezetőként, akihez bármikor fordulhattam segítségért, de értelemszerűen ő elsősorban a franciákra bízott. Franciaországi kutatásaimban sokat segített a Francia Intézet ösztöndíja és az, hogy francia kormányösztöndíjasként részt vehettem a Szeged és Angers közötti kétoldalú kutatási programban. A már megkezdett közös munka során vetették fel a franciák, hogy ha szeretném, akkor Angers-ban lenne egy feldolgozatlan levéltári anyag a 12. század végétől a 14. század közepéig. Ezzel korábban csak a második világháború idején foglalkoztak, akkor is csak érintőlegesen, ráadásul azóta újabb dokumentumok kerültek elő, és sok tekintetben már más szempontok szerint dolgoztunk. Ez rögtön egy olyan lehetőség volt, amit nem volt szabad kihagyni. Angers-t és tágabb értelembe véve Anjou-t érintően francia kutatók dolgoztak a 11–12. századi és a késő középkori anyagon, míg a 13. századot rám bízva, gyakorlatilag egyetlen külföldiként és egyúttal kezdő kutatóként dolgozhattam ezen a korszakon.

▪ *Hogyan zajlottak a külföldi kutatásai?*

Az átlag francia történészekhez képest – mondhatjuk – lemaradással indultam. Gondolok itt a francia paleográfia sajátosságaira, az ottani levéltári rendszer meg- és kiismerésére, a konkrét francia és helyi vélemény- és vitakontextusok megértésére. Ezeket meg kellett tanulnom, ebből is kifolyólag ez elég intenzív időszak volt a számomra. Angers-ban nagyon nyitottak voltak és mind a témavezetőm (Noel-Yves Tonnerre), mind az egyetemi kollégák (így például Jean-Michel Matz, Jacques-Guy Petit), vagy a városi örökségvédelmi hivatal régészei (Francois Comte, Jacques Mallet, Daniel Prigent) segítőkészen követték a munkámat. Külön kiemelném a levéltárosokat, akiknek szintén sokat köszönhetek. Rengeteget lehetett tőlük is tanulni, és emellett mindig megkaptam a kért anyagokat. Hatalmas élmény volt eredeti dokumentumokat, pergameneket napjában több tucatjával kézbe venni és ezekkel dolgozni. Nem mondom, hogy korlátlan

mennyiségben igényelhettem az okleveleket, de az 1990-es évek végén egy-két palack Tokaji exportálása után gyakorlatilag bármit lehetett kérni. Lehetőségem volt Tours-ba és Orléans-ba is átjárni, mivel a doktori iskola akkor még az ottani egyetemekkel közösen működött. A kurzusok révén eljuthattam más intézményekbe is, illetve a doktori iskolának volt egy határozott urbanisztikai és várostörténeti profilja, amelyből elképesztően jó dolgokat lehetett tanulni. Rendszeres volt, hogy egész szombatokat igénybevevő szemináriumokon vehettem részt, amelyek beszélgetései esténként tovább folytatódtak. Ezek, azt hiszem, egy életre meghatározták érdeklődésemet a társadalom- és várostörténet iránt.

▪ *Tekinthetjük ezt a teljesítményét a legjelentősebbnek önmaga számára?*

Ez egy érdekes kérdés. Hirtelen a francia akadémiai rendszer jutott az eszembe, ahol a nagy akadémikusoknak van egy hosszú, zöld talárjuk és egy kardjuk az oldalukon. A kard markolatgombjára választaniuk kell valamit az életművükből, amely számukra a leginkább meghatározó. A matematikusoknak, fizikusoknak, történészeknek, íróknak és a többieknek meg kell fogalmazniuk egy markolatgombban, hogy mi az, amire a legbüszkébbek. Természetesen ettől a „tehertől" nagyon messze vagyok. Az én esetemben, talán az ellenkező oldalon, egy párbajtőr penge végén lévő találatjelző gombról lehet csak szó. Saját szempontból viszont valóban döntően meghatározó a franciaországi kutatómunkám. Ahogy említettem is, megkaptam egy olyan anyagot, aminek egyes darabjai szanaszét hevertek Párizsban, Tours-ban, Angers-ban, és amelyet saját magamnak kellett összeállítanom. A munkám azóta járja a maga útját, és úgy tudom, hogy műfajához képest elég jól fogy a franciaországi könyvesboltokban. Sikerült tehát visszaadnom valamit abból, amit kaptam, nekem pedig sokat jelentett szakmai épülésemben. Fontos volt, hogy szívesen azonosultam a feladattal, ugyanis mindent, ami ezzel járt, azt később is tovább hordja magában az ember. Értem ez alatt a városhoz, környezethez, épített és szellemi örökséghez való ragaszkodást, a szakmai és személyes kapcsolatokat és a többit. A kint töltött idő és munka a szakmai hozadékán túl emberi oldalról is nagy jelentőséggel bír, mert volt egy személyes élmény jellege a számomra. Számos máig tartó barátságot kötöttem és eközben megtanultam, hogy különösen precízen kell szervezni a kutatómunkát. Az anyag döntő része, nagysága miatt, még egy ideig a neten nem lesz elérhető. Bár már rengeteg időt lehet spórolni az online előkészítéssel, sok témában a helyi munka ma sem nélkülözhető. Ez esetben a leghétköznapibb dolgokat is átgondoltan kell megszervezni. Nem teheti meg az ember, hogy például elmulasszon megnézni valamit, amire szüksége lehet. Előfordulhat, hogy a kutató legközelebb fél vagy másfél év múlva juthat ki újra Franciaországba.

▪ *Oktatóként mennyire fontos Önnek a hallgatókkal való kapcsolata, illetve a hallgatói kezdeményezések?*

Az oktatás a kezdetektől ugyanolyan fontos volt a számomra, mint a kutatás. Lehet, hogy belejátszik ebbe a családi minta is, de valóban nagyon élvezem a közös munkákat a hallgatókkal. Az egyetemi képzési rendszerből akár a kutatás, akár a gyakorlati élet más területei felé egy olyan híd vezet, amelynek elemei az évek során maguktól is összeadódhatnak, ugyanakkor azt lehet tudatosabban egészen teherbíróra is építeni. Történész műhelyünk (Károli Történész Műhely) egy kisebb hallgatói körből alakult, amelyet én mentoráltam és teszem ezt ma is. Ez a kezdeményezés hat-hét éve működik a Károli Gáspár Református Egyetemen, és egy kicsit ezt az említett „átlépést" igyekszik könnyebbé tenni. Szeretnénk például elmélyültebb műhelymunkákat teremteni. Ez éppúgy érinti a tárgyismereti és módszertani alapokat, mint magát a szellemi légkört. Szeretnénk tehát, hogy a hallgatóknak az egyetemi órákon túl oldott, de motivált keretek között lehetőséget adjunk mikrokutatásokat végezni, átgondolni annak alapkérdéseit, módszereit. De éppúgy fontosnak tartjuk közelebb hozni a történettudomány nagyobb formátumú mestereit, iskoláit és emellett tematikus esteknek, vitáknak, illetve beszélgetéseknek adva lehetőséget és otthont. Egyfajta közösségi gondolat is van benne, amelyen túl viszont fontosnak érzem, hogy ez egy nyitott és széles szellemi horizonttal párosuljon.

▪ *Ha a magyarországi történetírást megszemélyesítenénk, Ön szerint milyen tanácsot kellene ennek az „illetőnek" megfogadnia a jövőjével kapcsolatban?*

Mindenképpen a kommunikációra helyezném a hangsúlyt, és hogy „mutassa be" a barátait is. Növelni kell azoknak a számát, akikkel kommunikálunk, és szorosabb kapcsolatban vagyunk. Ehhez mindenképpen fontos, hogyan nyilvánulunk meg külföld felé. A környező országokkal és a távolabbiakkal is meg kell lennie az egymást értő diskurzusnak. Sokszor elhangzott, hogy „amit mi idehaza csinálunk, azt láthassák ők is", de emellett nagyon fontos lenne, hogy mások be tudják illeszteni az eredményeinket a saját kutatásaik közé, és mi pedig használni tudjuk azt a tudást és anyagot, amit adott esetben másutt halmoznak fel, hogy ily módon reagálni is tudjunk rá. A párbeszéd és a kapcsolatok javítását emelném ki tehát. Közép-Európában mindenképp el kell magyarázni a másik félnek, hogy mit jelent számunkra a történelmi múlt, mert hosszú távon annak nem lesz sok értelme, ha nekünk és más országoknak csupán az a célunk, hogy úgymond párhuzamosan „el tudjuk adni magunkat". Általános probléma, hogy a külföldi könyvtárakban, ha található valamilyen könyv Magyarország történetéről, akkor az a legtöbbször angol nyelvű. Magyarországon nem egyszerű megértetni, hogy például Franciaországban (de mondhatnék más országot is) vagy kiadjuk franciául a kötetet, vagy senki nem fogja levenni a polcokról. Ahhoz, hogy elinduljon egy diskurzus és az eredményeink hivatkozva legyenek, nagyon fontos, hogy egymás nyelvét is beszéljük, és kedvet adjunk másoknak, hogy bajlódjanak a mi nyelvünkkel. Nem lesz egyszerű dolog, de némi haladást látok. Például az 1990-es évek óta, szegedi koordinációval készül egy francia nyelvű, hatkötetes, Magyarország történetét bemutató sorozat, amelynek a szerkesztésében magam is részt vehetek. A köteteket a rennes-i egyetemi kiadó (PUR) adja ki, amely ma Franciaországban az egyik legelismertebb és legdinamikusabb a történeti munkák terén. A munkánk hasznosságát mutatja, hogy azóta bekapcsolódtak az ELTE és a Sorbonne kutatói is. Ezekhez hasonló törekvések kellenek, de ahhoz, hogy mint barátok, fél szavakból megértsük egymást a külföldi kutatókkal, még további lépések szükségesek.

▪ *Miken dolgozik jelenleg, egyúttal mik a közeli ambíciói?*

Korábban egy vízhasználattal és vízszabályozással kapcsolatos OTKA-pályázat kutatócsoportjához csatlakoztam, amelyben olyan folyammenti társadalmakat vizsgáltunk, amelyeknek a hétköznapjait és gazdasági életét a vizek szervezték. Mintát vettem a Loire és a Duna vidékén, ezt szeretném a későbbiekben szélesíteni és tovább mélyíteni. Néhány tanulmányt be akarok fejezni és van egy korábbi, halogatott ígéretem is. Ez a doktori disszertációm kutatásait egészítené ki a 14. század közepéig. Ezen felül egy nagyobb társadalomtörténeti munkát kívánok készíteni, amely szintén Anjout érinti. Ebben tulajdonképpen Bruno Lemesle egy korábbi, Maine grófságot érintő vállalkozása inspirál. A 11-12. századra vonatkozóan szeretném elvégezni a hűbéri hálóknak és a függésrendszereknek egyfajta modellezését, egy adott forráskorpuszon, amivel már jó ideje foglalkozom. Ezek törzsét olyan adománymegerősítő dokumentumok képezik, amelyekből kirajzolódik, hogy hány lépcsőből állt és milyen fokai voltak a középkori, francia hűbéri rendszernek. Meg akarom vizsgálni, hogy a klasszikus tankönyvi viszonyokon kívül (vertikális, alá-fölé rendeltség) helyben milyen egyéb, így például horizontális dimenziói voltak ennek a társadalmi berendezkedésnek. Az említett, egyházaknak adott adománylevelekben, illetve azok megerősítéseiben a puszta adatok mögött érdekes, a javadalmazott egyháztól független relációk olvashatók ki. Ez a magyarországi és a francia szakma számára egyaránt érdekes lehet. Mindenképp olyasvalamit kívánok és érdemes készíteni, amelynek más-más módon, de mind a két fél (a francia és a magyar) hasznát veheti. Végezetül szeretnék egy érett középkori Anjou kötetet is közreadni magyarul a magyarországi olvasók számára. Ez a munka forrásközlésekkel együtt jelenne meg, és szándékaim szerint érthetővé teszi majd a középkori Franciaország egy

meghatározó régiójának politikai jelentőségét, egy társadalom- és kultúrtörténeti háttér megrajzolásával kiegészülve. Sokszor ugyanis országokra bontjuk a történelmet, ugyanakkor egy-egy régió példáján keresztül, mint amilyen például Anjou is volt, jobban lehet érzékeltetni fejlődésbéli trendeket és sajátosságokat, és maga „történet” is forrásközelibb marad, nem kényszerülünk annyi leegyszerűsítésre. Reményeim szerint ez a munka a szakmának is érdekes lehet, számomra pedig lehetőség nyílik végiggondolni a kutatásaim közben felgyülemlett kérdéseket, hogy azután rögtön újabbak szülessenek...

Az interjút készítette: Balogh Ádám
(2016. február)

■ ■ ■

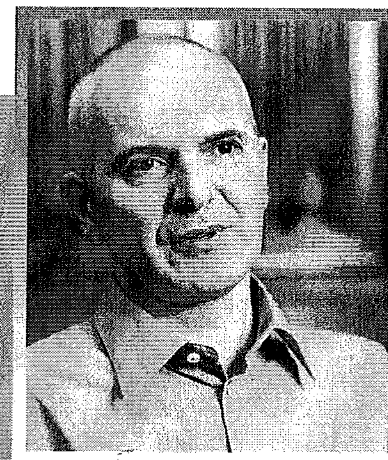
Az interjú óta eltelt két évben sikerült tovább haladnom a folyammenti társadalmak vizsgálatával. Lassan kibontakozik egy különleges kép halászok, révészek, hajósok, molnárok világáról, városok partmenti életéről. Ez utóbbi azért is érdekes, mert a folyók nem csak összeköttetést teremtettek a környező világgal, de határvonalat is jelenthettek, sőt áradásaik és egyéb szeszélyeik folytán állandó veszélyt is jelentettek. Erre egy ideig a bezárkózás és távolságtartás volt a válasz. Aztán a középkor derekától változott valami és a városok is kinyíltak a folyó irányába. Ennek a folyamatnak a vizsgálata számos érdekes részletet tud napvilágra hozni. Mindezek mellett továbbra is dolgozom korábbról örökölt ígéreteimen is. Részben folytattam doktori disszertációm kutatásait, kiegészítve mindkét kronológiai irányba. Érdekel Anjou grófság születésének néhány sajátos körülménye, így a normann támadások, illetve jelenlét kérdései (9. század közepe – 10. század közepe), amelyek számos ponton épp a Loire-hoz és mellékfolyóihoz kötődnek. Folytattam az interjú végén említett, megkezdett nagyobb társadalomtörténeti, Anjout érintő munkámat is.

Gálffy László
(2018. március)

Száz éve hunyt el Görgei Artúr

Hermann Róbert

Hermann Róbert történész, a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum parancsnokának tudományos helyettese, a Károli Gáspár Református Egyetem Történettudományi Intézet vezető egyetemi tanára, a Magyar Történelmi Társulat elnöke. Napjainkban az 1848/1849-es szabadságharc legjelentősebb szakértőjének számít. Hermann Róberttel pályájának kezdetéről, a szabadságharc kutatási lehetőségeiről és Görgei Artúr személyét érintő kérdésekről Bereznay István beszélgetett.

■ *Milyen indíttatásból választotta Ön a történészi pályát?*

Hatéves korom óta tudom, hogy történelemmel szeretnék foglalkozni. Kezdetben főként az eseménytörténet, a hadtörténet, illetve a személyes viszonyok érdekeltek, és eredetileg a kuruc korral, Rákóczival akartam foglalkozni. Hetedikes koromban azonban a kezembe került Féja Géza *Visegrádi esték* című regénye, amely komoly hatást gyakorolt rám. Ettől a ponttól kezdve a negyvennyolcas történetünk megismerésére, kutatására törekedtem.

■ *Volt olyan meghatározó személyiség, aki a pályakezdés során segítette, illetve példaként szolgált az Ön számára?*

Két ilyen személyt tudok megnevezni. Az egyikük a sajnos 2013-ban elhunyt Katona Tamás, akinek 1979-ben adták ki *Az aradi vértanúk* című két kötetes forrás-

kiadványát. Ez a mű sok szempontból hiánypótló munkának bizonyult és az én kezembe is eljutott. 1981-ben levelet írtam Katona Tamásnak, hogy feltegyek neki néhány szakmai jellegű kérdést, amelyekre ő legjobb tudása szerint válaszolt. Ezek a válaszok a későbbi kutatásaim számára fontos támpontokat adtak.

▪ *Katona Tamás tanította is Önt?*

1983-ban az Eötvös Collegiumban egy forráselemzési speciális kollégium során hallgatóként is volt szerencsém hozzá járni. Ezt nagyon élveztem, mert Katona Tamás zseniális előadó volt. Megvolt benne az a képesség, hogy bonyolult történeti kérdéseket teljesen egyszerű párhuzamokkal világítson meg. Ennek hatására később a szakdolgozatomat is hozzá írtam, amelynek megalkotásában szintén rengeteg segítséget kaptam tőle.

▪ *Ki volt a másik fontos személy?*

Urbán Aladár, akinek a fő kutatási területe ugyancsak 1848/1849 története volt, ennek ellenére az egyetemen ezt sosem oktatta. Vele is az egyetemen volt lehetőségem megismerkedni. Urbán Aladártól megtanultam az apró tények tiszteletét. Ő tanított meg arra is, hogy egy-egy forrásnál nemcsak az számít, hogy mi van a papírra írva, hanem figyelembe kell venni további részleteket is, mint például a kézírást, az iktatószámot, vagy a beérkezés időpontját. Urbán tanár úr egyaránt hasznos tanácsokkal látott el kezdeti tanulmányaim során, és mindmáig jó kapcsolatban állunk egymással.

▪ *Szokás azt mondani, hogy 1848/1849 történetével kapcsolatban mindent megírtak már. Ön szerint igaz ez?*

Nem, ez egyáltalán nincs így. Már csak azért sem, mert a legfontosabb levéltári források csupán az 1920-as években váltak hozzáférhetővé. Ebből következik, hogy a húszas éveket megelőző munkák meglehetősen szűk forrásbázist tudtak csak igénybe venni.

▪ *Milyen hiányosságaink vannak 1848/1849 történetének kutatása kapcsán?*

A korszak vonatkozásában vannak hiányosságaink a forráskiadás terén. Például Mészáros Lázár hadügyminiszter vagy Szemere Bertalan belügyminiszter és miniszterelnök iratait mindmáig nem adták ki. További kiadandó forrásokat képeznek a diplomáciai iratok, amelyek fontos adalékul szolgálhatnának a kutatásokhoz.

▪ *Vannak még olyan témák, amelyeket érdemes lehet kutatni?*

A jobbágyfelszabadítás végrehajtásának, illetve az 1848-as országgyűlés működésének története sincs még megírva átfogó, monografikus formában. A helytörténet is igen komoly adósságokkal rendelkezik. Néhány kivételtől eltekintve nincsenek modern helytörténeti munkák sem 1848/1849 vonatkozásában. Gazdaságtörténeti szempontból sincs tisztázva, hogy a szabadságharc katonai költségeit miként tudta a magyar kormány fedezni, ez esetben a rendelkezésre álló források óriási mennyisége az a tényező, amely megnehezíti a kutatásokat.

▪ *Az életrajzok tekintetében beszélhetünk még hiányosságokról?*

Igen, többek között Kossuthról máig sincs olyan életrajzunk, amely a kiadott művek és levéltári anyagok összességét felhasználná. A katonai vezetők terén is vannak hiányosságaink, például Görgei Artúrnak és az aradi vértanúk többségének sem készült még életrajza. Fontos továbbá az is, hogy hadtörténeti vonatkozásban ugyan meg van írva a szabadságharc története, azonban hadjárati szinten még mindig vannak olyan kérdések, amelyek nincsenek tisztázva, illetve a korábbi irodalom is sok esetben tévedéseket tartalmaz. A kiinduló kérdésre válaszolva tehát, véleményem szerint vannak még olyan kérdések, amelyeket kutatni kell 1848/1849 kapcsán.

▪ *Idén lesz száz éve, hogy Görgei Artúr elhunyt. Ön szerint miért nem készült még modern biográfia a személyére és az életpályájára vonatkozóan?*

Az 1970–1980-as évekig Görgeiről meglehetősen negatív kép élt a köztudatban. A Görgeiről szóló áruló-mítoszt még a neves kutatók egy része is komolyan vette. Urbán Aladár volt az első, aki felvetette, hogy a marxista történetírás hagyományában kialakított Görgei-portré nem feltétlenül fedi a valóságot.

▪ *Megvannak a megfelelő források a portré megírásához?*

A szabadságharc katonai vezetői közül ő az egyetlen, akinek szinte teljesen dokumentálva van a fiatalkora, amely nagyrészt annak köszönhető, hogy Görgey István, a tábornok öccse utóbb minden családi vonatkozású iratot összegyűjtött, amit csak tudott. Problémát jelent azonban, hogy Görgei pályája rendkívül egyenetlen. Életének legérdekesebb része 1848 augusztusa és 1849 augusztusa közé esik, és a szabadságharc kapcsán sokszor egy-egy napjáról annyit lehetne írni, mint későbbi életének néhány évéről. Ezekkel a problémákkal magam is folyamatosan szembesülök: jelenleg ugyanis egy Görgei-életrajzon dolgozom.

▪ *Volt valamilyen előjele 1848 előtt annak, hogy Görgei komoly katonai pályát futhat be?*

Korábban, a tullni akadémián vele tanult pályatársai említették visszaemlékezéseikben, hogy Görgei már fiatalként is a legjobbak közé tartozott. A legtöbb írásos minősítése kiváló volt. 1842-ben a nemesi testőrségből főhadnagyi rangban került át a Nádor huszárezredbe, ami arra enged következtetni, hogy már a huszároknál is kiemelkedett a társai közül. Mindez azonban még önmagában nem predesztinálta a jövendőbeli karrierjét, hiszen sok pályatársa szintén hasonló teljesítményt nyújtott.

▪ *Sikere ellenére 1845. július 31-én kilépett a hadseregből. Mi okozta Görgei pályatörését ekkor?*

Ennek több oka is lehetett. Ezek egyike az volt, hogy meg akart házasodni, amit a korszakban viszonylag alacsonynak számító tiszti jövedelem mellett nem tudott volna megengedni magának. Katonatisztként kauciót kellett volna fizetnie, és arról hallani sem akart, hogy a menyasszony családja fizesse meg a szükséges költségeket – más katonatiszteknél ez gyakran előfordult.

▪ *Milyen további okai lehettek még a döntésének?*

Levelei alapján, ebben az időben tudatosulhatott benne, hogy a császár szolgálatában a jövőben akár a saját nemzetével is szembekerülhet. Emellett az is szerepet játszhatott még döntésében, hogy tudta, mindig mások kegyelmére lesz utalva, ha feljebb akar jutni a tiszti ranglétrán. Neki pedig nem álltak rendelkezésére azok a társadalmi kapcsolatok, amelyek ezt elősegíthették volna. Fontos az is, hogy 1815 óta nem volt komoly háború, amely a Habsburg Birodalmat érintette volna, ami nem jelentett jó kilátásokat a katonai emelkedés szempontjából. Tudnunk kell továbbá azt is, hogy Görgei számára eredetileg a katonaság kényszerpálya volt, amelyre édesapja kedvezőtlen anyagi helyzete kényszerítette. Ez is meghatározó tényező lehetett.

▪ *Mi volt az, ami miatt Görgei mégis visszatért a katonai pályára egy rövid kémikusi kitérő után?*

1848 tavaszán Görgei megnősült és Magyarországra jött, ugyanis nagynénje felajánlotta számára, hogy gazdálkodhat a családi birtokon. Május végén a fővárosba utazott, s jelentkezett Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszternél azzal, hogy szívesen átvenné a pesti egyetem kémiai tanszékének vezetését. Eötvös azonban elutasította. Lényegében ezen múlt, hogy visszatért a katonai pályára. Ekkor hirdették meg ugyanis az első tíz honvédzászlóalj felállítását, amelyekbe a korábbi császári-királyi tiszteket az eredetinél egy ranggal magasabb beosztásban és a császári-királyi sereghez képest magasabb jövedelemmel vették fel. Görgei így alighanem bízott abban, hogy ezáltal egzisztenciális biztonságot teremthet meg a jövőre nézve, ha jelentkezik a hadseregbe.

▪ *Miként jutott be a Hadügyminisztériumba 1848 nyarán?*

Több korábbi tiszttársa ugyanebben az időben került be a Hadügyminisztériumba, a miniszterelnök katonai irodájába, illetve a Nemzetőrségi Haditanácshoz. Feltételezhetően ők hívták fel az elöljárók figyelmét Görgeire, aki ekkor profitálhatott abból, hogy a tullni akadémián utászkari képzettséget is kapott, illetve a nemesi testőrségnél vezérkari jellegű kiképzésben egyaránt részesült.

▪ *Hasznát vehette a vegyész végzettségének is?*

Fontos lehetett, hiszen ezen ismeretek a fegyver- és lőszergyártás terén elengedhetetlenek, és tudjuk, hogy ennek következtében is hívták be végül a Hadügyminisztériumba, ahonnan megbízatással Bécsújhelyre és Prágába is kiküldték.

▪ *Mikor tűnt ki Görgei a szabadságharc többi katonai vezetője közül? Mely tulajdonságai emelték ki őt?*

Pályája 1848 őszén kezdett el igazán gyors ütemben felívelni, és ebben már a harctéren tanúsított magatartása játszhatta a legfontosabb szerepet. Fontos tényező volt, hogy Görgei kellő elhatározottsággal rendelkezett ahhoz, hogy terveit véghezvigye, azonban a változó helyzetekhez is megfelelően tudott alkalmazkodni. Kulcskérdésnek bizonyult az is, hogy megfelelő emberismerettel rendelkezett a legalkalmasabb beosztottak megtalálásához.

▪ *Mivel nyerte el katonái részéről a tiszteletet?*

A jó hadvezérnek személyesen is példát kell mutatnia a katonák számára, velük együtt kell viselnie a hadjáratok és csaták viszontagságait. Görgei több alkalommal is bizonyította személyes bátorságát, több csatánál is személyesen vezényelte katonáit, ami által nagy tiszteletre tett szert a katonák körében.

▪ *Miben tűnt még ki a többi hadvezér közül?*

Kiemelte őt az is, hogy rendkívül finom érzéke volt a kínálkozó lehetőségek meglátására, ezt például a tavaszi hadjárat során, illetve 1849 nyarán is bizonyította az orosz fősereg lekötésével. Jó szeme volt továbbá a veszélyek felismerésére is, hiszen - ellentétben például Józef Bemmel vagy Perczel Mórral - sosem szenvedett megsemmisítő vereséget, mivel mindig gondoskodott arról, hogy a hadsereg tudjon hova visszavonulni. Emellett jól fel tudta mérni saját hadserege teljesítőképességét. Nem követelt ésszerűtlen áldozatokat katonáitól, ami például a világosi - helyesebben szőlősi - fegyverletétel kapcsán is megmutatkozott. Mindezek a képességek kiemelték őt a szabadságharc legmagasabb rangú katonai vezetői közül. Teljesítménye alapján könnyen lehet, hogy ha nem a magyar hadseregben szolgált volna, akkor ma nemzetközileg is a legnagyobb hadvezérek között lenne számon tartva.

▪ *Miért kerülhetett Görgei konfliktusba sok tiszttársával a hadseregen belül?*

Görgei kétségkívül egy nehéz természetű személyiség volt, és emiatt néhány alkalommal valóban előfordult, hogy tiszttársaival összetűzésbe került. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy csupán két ember volt, akikkel ismétlődően, több alkalommal is konfliktusai voltak: Perczel Mór és Henryk Dembiński. Ők mindketten meglehetősen összeférhetetlen személyek voltak. Dembiński katonai teljesítménye alapján Görgei fenntartásai utólag be is igazolódtak, Perczel pedig Görgei mellett másokkal is igen komoly összetűzésbe keveredett a szabadságharc alatt.

▪ *A szabadságharc más hadvezérei esetében mennyiben volt gyakorinak mondható ez a jelenség?*

Nem Görgei volt az egyetlen, akinek tiszttársaival konfliktusai voltak. Többek között Damjanich János is rengeteg társával összeveszett 1848/1849-ben. A konfliktusok általánosak voltak, csak egy-két olyan kivételes személy volt a hadsereg vezetésében, mint például Klapka György, akinek minden társával sikerült megtalálnia a konszenzust.

▪ *Mennyiben tekinthető elfogultnak Görgei* Életem és működésem *című önéletírása a szabadságharcban játszott szerepe kapcsán?*

Írásában katonailag és politikailag is vannak pontatlanságok. Ezek persze könnyen lehet, hogy nem tudatosak, hiszen nagymértékben a saját emlékezetére kellett támaszkodnia a munka megírásánál. Politikai szempontból azonban egyértelműen megfigyelhető, hogy Görgei megmásítja a saját múltbeli szerepét a valósághoz képest. Nem dokumentálható például, hogy 1849 januárjától kezdve folyamatos politikai jellegű konfliktusai lettek volna Kossuth Lajossal. A kettejük közötti nézeteltérések 1849 májusáig a politikus és a katona eltérő nézőpontjából fakadnak, és nem politikai kérdésekben kerültek szembe egymással. Ebben a viszonylatban Görgei valóban hajlamos bizonyos tényeket elhallgatni, megmásítani, illetve más fényben beállítani ahhoz képest, ahogyan a múltban látta ezeket.

▪ *Más visszaemlékezésekhez képest miként értékelhetjük Görgei munkáját?*

Ha a korszak más emlékirataihoz hasonlítjuk a művet, akkor meg kell jegyeznünk, hogy az *Életem és működésem* az objektívabb munkák közé tartozik. Fontos továbbá az is, hogy Görgei - más visszaemlékezőkkel szemben - a szabadságharc hadtudományi jellegű tanulságainak levonására, illetve az ok-okozati összefüggések ismertetésére is törekszik, és ezáltal egyedi szempontok alapján ismerteti 1848/1849 történetét.

▪ *Hogyan értékelhetjük Kossuth részéről az áruló-mítosz megteremtését? Tudatos cselekvés volt ez az ő részéről, vagy egy tudattalan pszichológiai reakció a szabadságharc vereségére?*

Kossuth már 1849 augusztusától kezdve arra törekedett, hogy a vereség felelősségét elhárítsa magáról. Szeptember 12-én a vidini körlevélben egyértelműen, tudatosan hirdette meg Görgei árulásának a mítoszát, feltehetően abban is bízva, hogy közben, az Oszmán Birodalom, valamint Oroszország és Ausztria között kitörő nemzetközi konfliktus lehetőséget adhat a magyar szabadság ügyének felélesztésére is. Problémát jelentett azonban számára, hogy ő maga 1849 augusztusában lemondott tisztségéről, és így nehezen állhatott volna ismételten a magyar szabadság ügyének élére. A lemondást tehát valahogy érvényteleníteni kellett, ezt pedig oly módon tudta elérni, ha bebizonyítja, hogy Görgei - akinek a hatalmat átadta - nem megfelelően használta a lehetőségeit és elárulta a szabadságharcot. Mire azonban a vidini körlevél 1849 decemberében eljutott Nyugatra, addigra megoldódott a nagyhatalmak közötti diplomáciai válság, és ezáltal a körlevél értelmét vesztette. Ennek ellenére mind a nemzetközi köztudatban, mind pedig Magyarország-szerte ismertté vált és elterjedt az áruló-mítosz. Kossuth feltételezhetően tudta, hogy amennyiben az emigrációban is vezető szerepre törekszik, akkor valamilyen módon meg kell magyaráznia 1849 augusztusában történt lemondását, és erre az áruló-mítosz egyaránt megfelelő eszközül szolgált.

▪ *Volt más vezető személyiség, akit szintén hasonló vádak értek a szabadságharcban betöltött szerepe kapcsán?*

Az árulás vádja a korszakban meglehetősen gyakorinak számított. A szabadságharc vezetői közül nemcsak Görgeit gyanúsították meg ezzel, hanem többek között például Klapkát is érték hasonló vádak a komáromi kapituláció kapcsán, de 1849. augusztus második felében még a később vértanúvá lett Vécsey Károlyról is olvashatók ilyesfajta vélemények. Az áruló-mítosz egy egyszerű magyarázatot jelentett a szabadságharc katonai vereségére, és erre gyakorlatilag a magyar társadalom jelentős része befogadónak bizonyult, hiszen ez megkönnyítette a nemzeti tragédia feldolgozását.

▪ *Mikor került sor utoljára Görgei Artúrral kapcsolatban jelentősnek tekinthető konferenciára?*

Utoljára 1993-ban volt egy nagyobb Görgei-konferencia, ahol többek között Katona Tamás, Urbán Aladár és Kosáry Domokos nagymértékben hozzájárultak a Görgeiről rendelkezésre álló ismereteink bővítéséhez.

▪ *Az évforduló kapcsán számíthatunk jelentősebb eseményekre?*

Mindenképpen. Például május 3-án az ELTE Bölcsészettudományi Karán, majd május 11-én a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen is lesz egy-egy konferencia.

▪ *Milyen új ismeretekre számíthatunk a május 3-i Görgei-konferencián?*

Számos új kutatás volt az utóbbi időkben Görgei Artúrral kapcsolatban. Politikatörténeti, hadtörténeti, kapcsolattörténeti, művelődéstörténeti vonatkozásokból egyaránt újdonságokat várhatunk, illetve irodalmi és kémikusi szempontból is fogunk hallani előadást Görgei Artúrról. A május 3-i konferencia a korábbi kutatók munkássága előtti tisztelgésként is felfogható, amelyen végezetül eldől majd, hogy az új történész generáció miként tudja folytatni az elődeink által megkezdett pályát.

Az interjút készítette: Bereznay István
(2016. április)

▪ ▪ ▪

2018-ban van Görgei születésének kétszázadik évfordulója. Az évforduló alkalmából a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum január 30-án tudományos konferenciát rendezett, s ennek keretén belül mutatták be a Magyar Nemzeti Bank által kibocsátott Görgei-emlékérmét, amelyet Szilos András készített. Az év második felében a Magyar Nemzeti Múzeum rendez nagyszabású Görgei-emlékkiállítást. A tudományos konferencia programtervét jómagam állítottam össze, s egyben előadást is tartottam Görgei politikai nézeteiről. Sallay Gergellyel együtt részt vettem a Görgei-emlékérme szakmai zsűrizésében is, a nagykiállításnak pedig én leszek az egyik kurátora. Emellett elkészült, s a Zrínyi Kiadónál a tavasszal megjelenik a *Görgei Artúr válogatott írásai* című, általam szerkesztett kötet, amely tartalmazza a tábornok 1848-ban befejezett kémiai doktori értekezését, 1848/1849-es kiáltványait, beszédeit, 1861–1881 közötti hírlapi cikkeit és folyóiratokban megjelent tanulmányait, köztük azt a kötetnyi terjedelmű bírálatot, amelyet Henryk Dembiński emlékirataiél írt. A kötetben olvashatók még a tábornokkal 1884 és 1915 között készített interjúk, valamint azok az önéletrajzi jellegű levelek, amelyekben pályafutására, illetve 1848/1849 egyes szereplőire vonatkozó emlékeiről ír. És emellett folyamatosan dolgozom a Görgei-monográfián – bár határidőt már nem mernék mondani.

Hermann Róbert
(2018. március)

MOHÁCS, BUDA ELVESZTÉSE ÉS A SZEMTANÚK

KASZA PÉTER

Tudományos fokozatát irodalomtörténetből szerezte, de legalább annyira történész is, mint irodalmár, noha magát elsősorban latinistának tartja. Kora újkori humanista történetírással foglalkozik, hosszan kutatta Brodarics István pályáját. A Szegedi Tudományegyetem Klasszika-filológiai és Neolatin Tanszék egyetemi docensével, Kasza Péterrel Vér Eszter Virág beszélgetett.

Honnan és hogyan indult a pályád? Miért a történészi hivatást választottad?

Gyermekkoromban nagyon szerettem olvasni, főleg történelmi regényeket. Emellett, úgy gondolom, apám szerepe volt meghatározó, aki ugyan nem volt történész, de sokszor beszélgettem vele történelemről. Az általános iskola vége felé már világos volt, hogy erre szeretnék specializálódni, és mivel szülővárosomban, a Radnóti Miklós Gimnáziumban indult is történelem tagozat, ide jelentkeztem. Innen egyenes út vezetett a történelem szakra.

Visszaemlékezve milyennek látod az egyetemi diákéletet a szegedi bölcsészkaron? A rendszerváltás mennyiben éreztette hatását?

Nekem tulajdonképpen szerencsém volt. Ha jól emlékszem, 1992-ig volt érvényben a régi tanterv, tehát egy évvel azelőttig, hogy felvettek volna. 1993-tól már

akár egyszakosok is lehettünk, s megszűnt a csoportbeosztás is. Ennek ugyan voltak hátrányai, de az biztos, hogy nekünk óriási szabadságot jelentett. Gyakorlatilag olyan órákat vehettünk fel, amilyeneket akartunk, alig volt megkötés. A minimális követelmény az volt, hogy minden korszakból legalább egy előadást és legalább egy szemináriumot teljesítsünk. Ez azt jelentette, hogy érdeklődéstől függően bármely korszakban el lehetett mélyülni több óra felvételével. A rendszerváltás annyiban éreztette hatását a pályámra, hogy emiatt tanulhattam latinul. Természetesen általános iskolában még oroszt tanultam, mint a korosztályomban mindenki. A rendszerváltás után közvetlenül - 1989 őszén kezdtem a gimnáziumot - indult az első olyan évfolyam a Radnótiban, ahol már választani lehetett, hogy tanul-e valaki továbbra is oroszt. Én inkább a latint választottam, amit a speciális történelem mellett jó párosításnak gondoltam. Így kerülhettem később történelem-latin szakra az egyetemen. Mivel a latin nélkül sok minden biztosan másképp lenne, ilyen szempontból mondhatjuk, hogy a rendszerváltás döntően befolyásolta a pályámat.

Milyen jelentős különbségeket tapasztaltál az általad elvégezett szakok, specializációk között?

Sok minden érdekelt az egyetemi évek alatt. Nem nagyon tudtam eldönteni, hogy mi legyen az „igazi". A történelem-latin párosítás predesztinál arra, hogy az azt végző olyan korszakra specializálódjon, ahol a latint hasznosítani lehet. Ennek ellenére a medievisztika hamar kiesett, noha nagyon jó képzés volt Szegeden. Akkoriban viszont még működött a Kelet-Európa B minor szak, ez viszont kizárólag a 19-20. századot ölelte fel. Volt még egy Magyarország története a 18-20. században néven futó speciális képzés is, ami vonzott. Mind a kettőt felvettem, ami a latin szak mellett nem volt mindennapi, többen nem is értették, hogy jön ez össze. Írtam két szakdolgozatot: egyet a szudétanémetekről és egyet a szlovák-magyar lakosságcseréről. Minden jel arra mutatott, hogy majd legújabb koros leszek. Úgy terveztem, Pécsre jelentkezem az Ormos Mária vezette Kelet-Európával foglalkozó modern képzésre, mivel Szegeden akkor ilyen nem volt. Hogy nem így alakult, abban a véletlennek lett jelentős szerepe. Bementem az egyetemre a végzést követően és összefutottam egy volt latin szakos tanárommal, aki ma már kollégám. Említette, hogy következő évben Szörényi László vezetése alatt elindul a neolatin doktori iskola, és megkérdezte, hogy volna-e kedvem jelentkezni rá? A javaslatnak az lehetett az apropója, hogy a latin szakos szakdolgozatomat nála írtam Brodaricsból. Nagyon csábító volt, hogy ilyen módon mintegy felkértek, nem is tudtam ellenállni.

▪ *Határterülettel foglalkozol. Milyen előnyeit és milyen hátrányait látod ennek?*

Most már sokkal több előnyét látom, de eleinte ez másként volt. Úgy éreztem, nem tudnak hova tenni. A történészeknek irodalomtörténész voltam, az irodalmároknak történész. Latinista, aki kora újkori történelemmel foglalkozik, miközben irodalom PhD-ja van. Mindez akkor került helyre bennem, amikor olvastam egy interjút a legendás Kulcsár Péterrel. Azt mondta el itt, hogy ő mindig határvidéken dolgozott: történész volt az irodalomtörténészek szerint, az irodalomtörténészeknek pedig történész és ez tulajdonképpen jó. Arra gondoltam, ha Kulcsár Péternek ez jó, akkor nekem is jó lesz. Ha ilyen nyomvonalon is lehet haladni, akkor az ő nyomait szívesen követem. Ezt a határterületet ma már rendkívül izgalmasnak látom: mindig vannak új impulzusok, eltérő aspektusok. Úgy érzem, otthonosan mozgok irodalomtörténészek és történészek között is, mégis leginkább azt szoktam mondani, hogy latinista vagyok, hiszen kutatásaim kiindulópontja mindig valamilyen latin nyelvű szöveg.

▪ *Ráadásul nem is csak latin szövegekkel, hanem kifejezetten neolatin szövegekkel foglalkozol. Mit jelent ez a fogalom pontosan?*

A neolatin mint tudományterület viszonylag fiatal, az 1970-es években kialakult tudományterület, melynek Leuvenben van a központja. Joseph Ijsewijn professzor próbálta meg „kikristályosítani" a tudományterület definícióját, amely olyan szövegekkel foglalkozik, amelyek latinul íródtak ugyan, de nem a klasszikus antikvitás idején. Korábban ez egy kissé mostohán kezelt terület volt, mert a klasszika-filológusok inkább az ókori (latin és görög) szövegeket preferálják. A humanisták tollából, Petrarcától, vagyis a 14. századtól kezdve keletkező, latin nyelvű és a 18. századig nagyon virulens irodalmat képező szövegvilág nem tartozott hozzájuk. Ez valójában valamiféle Atlantisz, mivel a latin nyelvismeret kikerült a legtöbb európai országban - nemcsak nálunk - a könnyedén érthető nyelvek közül, ma sokkal hangsúlyosabb ezen korszakok anyanyelvű irodalmának kutatása. Holott ezek az évszázadok tele vannak kétnyelvű életművekkel: Dante vagy Petrarca egyaránt írtak olaszul és latinul is. Esetükben inkább regiszterbeli különbség van a két nyelv használata között, de az életművük mindenképp torzó a másik nyelv elhagyásával. A magyar(országi) irodalom pedig jóval hamarabb létezett latinul, mint magyarul. A neolatin tehát egy iszonyú gazdag szövegvilág, ami olyan elképesztő méretet ölt, hogy ha az ember nem egy Szörényi, nem is lehet igazán megtanulni. Valójában határtalan határterület, ami összefügghet mindennel.

▪ *Mikor határoztad el, hogy kora újkori magyar történelemmel szeretnél foglalkozni?*

Ez igazából egy ecoi történet. Umberto Eco azt írta a *Hogyan írjunk szakdolgozatot?* című könyvében, hogy a szakdolgozat olyan, mint az első szerelem, nehéz tőle elszakadni. Nekem tulajdonképpen Brodarics ilyen. Amikor 1998-ban leadtam a szakdolgozatot, még nem gondoltam, hogy lesz folytatása, majd megkaptam a már említett megkeresést, és mégis lett. Közben más dolgokba is belefogtam. Brodarics mellett megtaláltak egy Pray György által írt latin nyelvű solymász tanköltemény fordításával, amit egy kollégámmal készítettünk el közösen. Később Keserű Bálint, a szegedi Régi Magyar Tanszék Nesztora bízott meg azzal, hogy fordítsak le egy 17. századi német szerző által írt latin nyelvű rózsakeresztes regényt. Megcsináltam, s ez meg is jelent 2003 körül. Ennek megfelelően sok minden felmerült a disszertációs témaválasztás során: rózsakeresztesség vagy esetleg Bethlen Farkas, mert akkoriban elkezdtem az írásait fordítani. Végül mindez letisztult. Maradt Brodarics, és ezzel el is dőlt, hogy kikötök a kora újkori magyar történelem mellett.

▪ *Pályakezdőként a makói Szent István Egyházi Általános Iskola és Gimnáziumba kerültél, latin szakos tanárként. Az ott szerzett tapasztalatokat mennyiben tudtad később az egyetemi oktatás során hasznosítani?*

Nagyon fontos négy év volt számomra, amit ott töltöttem. Amit a nyelvtanításról tudok, azt abban az időszakban tanultam. Szakmámat tekintve történelem-latin szakos tanárként végeztem, vagyis alapvetően nyelvtanár vagyok. A mai napig tanítok latint, rendszeresen vannak ilyen kurzusaim kezdő szintről az egyetemen. Valójában nincs jelentős különbség a között, hogy gimnazistákat vagy egyetemistákat tanít az ember, a módszer elvileg ugyanaz. Rendkívül inspiratív közeg volt a makói gimnázium, kiváló közösséggel. Nagyon szerettem ott tanítani, a doktori képzés alatt is végig óraadó maradtam. Amikor a képzés lezárult, lehetőségem nyílt arra, hogy a tanszéken maradhassak. El kellett döntenem, hogy tanársegéd leszek az egyetemen, vagy maradok tanítani a gimnáziumban. Az egyetemet választottam és egyáltalán nem bántam meg.

▪ *Milyen szempontokat tartasz fontosnak az oktatás során? Mennyiben okoz nehézséget számodra a főként antik történelmet és irodalmat felölelő oktatási területed eltérése a kutatási területedtől?*

Remek munkahelyem van, mert Szegeden van az egyetlen klasszika-filológiai és neolatin tanszék már 2009 óta. Azt szoktam mondani, hogy én az „és neola-

tinhoz" tartozom. Ez a tanszék az, ami már nevében is kifejezi, hogy átfogóbb, komplexebb latinitást közvetít. Ennek következtében valóban vannak olyan órák, amelyek különböző formában (szeminárium, szövegolvasás, irodalomtörténeti előadás) hozzám közel álló, neolatinos jellegű, kora újkori szövegekkel foglalkoznak. Ezért van lehetőségem olyan témát tanítani, ami egészen közel áll a kutatásaimhoz. Természetesen oktatok olyan, klasszikus szövegeken alapuló tárgyat, ami nem a szakterületem. Az ember egy idő után beletanul. Tulajdonképpen azt hiszem, hogy bizonyos értelemben nem kell túlmisztifikálni: ugyan a humanista történetírás a szakterületem, de azok a humanisták, akiket én kutatok, valójában azoknak az óriásoknak a vállán állnak, akiket tanítok. Sokszor meg lehet mutatni az órák keretében, ha éppen van rá fogadókészség, hogy a recepció vagy az utóélet felől hogyan néz ki Caesar vagy Sallustius. A szövegolvasás óra, főleg ma, amikor egyre inkább olyanokat tanítunk, akik az egyetemen kezdték a latint, elsődlegesen szükségképpen egy nyelvóra. Arról szól, hogy a hallgatók számára lehetőséget biztosítsunk arra, hogy stabilizálódjon a nyelvtudásuk. Mindig törekszem arra, hogy ezt meghaladva irodalmi vagy történeti kontextust adjak a szövegnek. Ha ez sikerül, jó félévet zárok.

▪ *A forráskiadás, kutatás és tanítás mellett tehetséggondozás terén is jelentős szerepet vállalsz. Miként egyezteted össze ezeket a teendőket?*

A tehetséggondozásnak több szintje van. Az egyik a Horváth István Károly Ókortudományi és Latin Nyelvi Verseny nevű, középiskolásoknak szóló tanulmányi verseny, amelynek a 2016/2017-es tanévben lesz a tizennegyedik évada. Erre nagyon büszke vagyok. A verseny megyei szintű elődjét egy makói tanárnő találta ki, s amikor ő befejezte a szervezést, a tanszékünk felkarolta az ügyet. A „HIK" mostanra már országossá vált, több ezer diák indult eddig ezen a megmérettetésen, és fontos szerepet tölt be a latin nyelv fenntartása, promóciója szempontjából. Emellett működnek a klasszikus egyetemi tehetséggondozás színterei: a TDK, vagy a hallgatókkal közös munkák. Egyébként ez a szakma legnehezebb része: valakinek a pályáját egyengetni, kutatásait kvázi edzőként kívülről segíteni. Persze ez ugyanakkor nagyon gyümölcsöző is. Általában – bár gondolom, a legtöbben ezt így csinálják – olyan témákat javaslok a tehetségesnek látszó hallgatóknak, amik azokhoz a kutatási területekhez kötődnek valahogy, amelyeket csinálok. Résztémákat adok a diákoknak, és mivel engem is foglalkoztat, amit kiadtam, naprakészen tudok nekik segíteni, ha elakadnának. A lényeg, hogy kijöjjön a saját munkán alapuló végeredmény, ami lehet egy TDK-dolgozat, de lehet publikáció is. Az utóbbi talán fontosabb, mert a TDK „csak" verseny, a publikáció viszont maradandó. Igyekszem erre fektetni a hangsúlyt, ha lehet.

▪ *Az eddigi Brodarics-kutatás során melyek voltak a számodra legfontosabbnak tartott eredmények? Milyen fogadtatás kísérte a kötetben való megjelenését?*

Ez a történet többlépcsős. Vissza kell kicsit kanyarodnom a beszélgetés elején említett ecoi történethez. Az ecoi értelemben vett első szerelem első állomása a jó szakdolgozat. Visszanézve, nem vagyok vele teljesen elégedett, de amikor írtam, élveztem. Olyan téma volt, amit az ember nem felejt el könnyen. Ennek ellenére azt hittem, hogy nem lesz több dolgom Brodariccsal, végül mégis ebből készítettem a disszertációmat is. 2008-ban, a védésem idején úgy gondoltam, hogy mindent tudok róla, tényleg mindent leírtam a disszertációmban és ezzel ennyi. A védésem után egy hónappal kaptam egy ösztöndíjat Bécsbe. Fazekas István mutatott nekem egy-két olyan dobozt, amelyről úgy sejtette, hogy lehetnek bennük Brodarics-levelek. Pár nap alatt nagyjából tízre bukkantam, azaz összesen annyira, mint amennyit addig találtam más kutatásaim során. Elkezdtem szisztematikusan, szálanként végignézni az Ungarische Aktenben található iratanyagot. A hónap végén harminchét levéllel mentem haza. Szerencsére a Habsburg Történeti Intézettől is kaptam abban az évben ösztöndíjat, így visszamehettem még egy hónapra kutatni. Ezt követően kaptam még egy ösztöndíjat és ezalatt a három hónap alatt összeszedtem több mint száz, addig kiadatlan levelet. Ez egészen más volument adott a további kutatásoknak is. Nagyon intenzíven dolgoztam Bécsben, kiegészítve magyarországi, lengyelországi és római levéltári kutatásokkal. Kulcsár Péter mondta egyszer, amikor a Ransanus-kiadáson dolgozott, hogy Ransanus azért volt jó téma, mert sokat lehetett utazni miatta. Volt egy Ransanus-kézirat Palermóban, el kellett menni, megnézni. Mikor jutott el az ember történészként vagy irodalomtörténészként Palermóba az 1970-es években? Nekem ilyen volt a Brodarics-kutatás is. A munka is haladt, még utazni is lehetett vele: élveztem. Egészen elképesztő korpusz jött össze: százhatvan levélről lehetett tudni a korábbi kiadásokból, és a kutatás végére duplájára nőtt az anyag, háromszáznegyvenkilenc tételt számlált. Ebből készült a több mint hatszáz oldalas szövegkiadás, ami 2012-ben megjelent a *Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum* sorozatban. Sokéves munka lezárása volt, ami a teljesség igényével készült, noha levelek estében ez szinte lehetetlen. Bár a kiadás évében pár hétig naivan azt gondoltam, nekem sikerül. Azon a nyáron egy németországi konferencián találkoztam egy horvát kutatóval. Volt egy honlapjuk, amire elkezdtek feltenni horvátországi reneszánsszal, humanizmussal kapcsolatos szövegeket. A kiadásom júniusban jelent meg. A honlapot augusztusban néztem meg. Összesen egyetlen Brodarics-levelük volt. Igen, eltaláltad, az nekem nem volt meg. Azóta ismertté vált további három-négy levél is, de ez egy ilyen szakma.

A kötet elkészülése után Varga Szabolcs barátom szólt, hogy Pécsett a Kronosz Kiadó gondozásában új életrajzi sorozat indul, a Sziluett és írhatnék oda

egy Brodarics-életrajzot. Arra kért, hogy kétszáz oldalnál nem hosszabb, népszerűsítő, de tudományos igénnyel írt szöveg legyen. Gondolkodóba estem, hogy nem váltom-e aprópénzre azt a rengeteg levelet, amit feltártam, és nem kellene-e inkább egy nyolcszáz oldalas, gigantikus Brodarics-életrajzot írnom. Utólag nagyon hálás vagyok a felkérésért, és őszintén örülök, hogy végül ebben a formában készült el és nem egy agyonjegyzetelt monstrum volt az elvárás. Kétszázharminchat oldal, pont elég egy Brodaricsra. Végtelenül fontosnak tartom a szakma szempontjából, hogy ne elefántcsonttoronyban éljünk. Fontos, hogy a kutatásainkat érthető formában is közreadjuk. A Brodarics-kötetet is olyan szándékkal írtam, hogy élvezze az olvasó. Megjelenését követően alapvetően dicsérték, ami jól esik.

▪ *Miben látod eddigi jelentőségét Wolfgang Lazius* Rerum Austriacarum Decades *című művének kiadásához megkezdett kutatásaidnak?*

Amikor az ember befejez egy olyan hosszú távú kutatást, mint amilyet számomra Brodarics jelentett, mindig attól fél, hogy utána témaválság jön. Én is tartottam ettől, de szerencsére Lazius már azelőtt feltűnt lehetőségként a látóhatáron, hogy lezártam volna a Brodarics-projektet. Olvastam Waczulik Margit 1937-ben megjelent könyvét a török korszak kezdetének nyugati forrásairól. Azt hiszem, itt találkoztam először Lazius nevével. Ez kicsit sorsszerű, mert tulajdonképpen Waczulik Margittól „örököltem meg" a Brodarics-kutatást is. Élete utolsó éveiben nagyon a szívén viselte a Brodarics-levelezés kiadását. Bár a kötet megjelenését nem érte meg, remélem, a kiadás olyan, amilyennek szerette volna. Visszatérve, Lazius pillanatnyilag mindannak a metszete, amivel szeretek foglalkozni: latin nyelven író humanista volt, vegytisztán kora újkori történeti szöveg (1540 és 1556 közötti magyar történelemmel foglalkozik), és kéziratban maradt. Azt remélem, hogy négy-öt év múlva sikerül kihozni egy Lazius-kiadást. Ez olyan forrása lesz a magyar történészeknek, ami eddig valahogy elfeledetten hevert a bécsi gyűjtemények feneketlen „kútjaiban". Van a dolognak egy másik vetülete is. A középkorban a történetírás evidens formája az udvari történetírás volt. Ransanus udvari megbízást kapott, Bonfini udvari történetíró, és bár külföldiek voltak, műveik a magyar historiográfia részei. A kora újkori historiográfia mintha hajlamos lenne megfeledkezni arról, hogy ennek az irányzatnak van folytatása, a magyar királyként is regnáló Habsburgok udvari történetírásában. Caspar Ursinus Velius Ferdinánd uralmának az első felét írta meg, Wolfgang Lazius pedig a második felét. II. Miksának ott van Zsámboky, vagy utalhatunk Johannes Michael Brutusra (magyarul Brutus János Mihály) is, aki élete végén szintén a Habsburgok udvari történetírója lett. Az ő műveikre alig irányul figyelem. Ursinus Veliusnak magyar fordítása is csak két éve van, de legalább van

és jó, Zsámbokytól és Brutustól szemelvények vannak, Lazius teljes egészében kéziratban maradt. Holott fontosak lennének, hogy egy kicsit másként lássuk ezt a korszakot, a dunai monarchia születésének évtizedeit: vonjunk be olyan forrásokat, amelyek ott vannak, rólunk, Közép-Európáról szólnak, sőt alapvetően a Habsburgok „gazdag, de veszélyes frontországáról", Magyarországról. Lazius különös jelentőségét az adja, hogy az 1541/1542-es években ott volt az események sűrűjében. Katonaorvos volt Roggendorf Budát ostromló seregében: amit ír, első kézből írja. Tulajdonképpen azt lehet mondani, hogy vonzódom a szemtanúkhoz: Brodarics ott volt Mohácsnál, úgyhogy kellett találnom egy embert, aki ott volt Budánál, és ez Lazius. Mondhatjuk, hogy kutatásaim szempontjából Lazius a következő évek Brodaricsa.

▪ *Milyen kutatásokat tervezel a közeljövőben?*

Három dolgot szeretnék a közeljövőben elkészíteni: tudományos igényű, filológiai munka keretében idegen nyelvű (angol vagy német) jegyzetekkel, latinul kiadni Lazius monumentális művének magyar vonatkozású V–VI. *decasát* kritikai kiadásban. Emellett egy olyan forráskötetet tervezek, ami nagyon hiányzik, és fontos lenne, mégpedig Buda elestének emlékezete. Vannak ilyen jellegű kötetek: Mohács emlékezete, Kőszeg emlékezete, Buda visszavételének emlékezete stb. Budáról viszont annak ellenére sincs ilyen, hogy az 1541-es esemény, vagy inkább az a küzdelem, amely 1540–1542 között Buda birtoklásáért folyt, óriási visszhangot váltott ki Európában, s elképesztő irodalma van. Számos humanista írt erről, újságlapok szóltak róla, beszédeket, verseket, homíliákat írtak ezzel kapcsolatban, nem beszélve a levelekről. Összeszedve viszont nincs és magyarul töredéke sem elérhető. A Lazius mellett most ezen dolgozom: két-három éven belül szeretnék közreadni ebből egy válogatást. Ezekre a kutatásokra van most egy elnyert NKFIH kutatási pályázatom, ami októberben indul, úgyhogy a feltételek biztosítottak. Ha ezek a kutatások lezárultak, szeretnék írni egy könyvet Buda elestéről, olyan jellegűt, mint amilyen a Brodarics-kötet volt, s amit esetleg elolvashat majd a lányom is, ha eljön az ideje.

Az interjút készítette: Vér Eszter Virág
(2016. szeptember)

▪ ▪ ▪

Mi történt az interjú óta eltelt másfél-két évben? 2016 októberében elindult az említett NKFIH által támogatott kutatási projekt. Ez nagy segítséget jelent a tervezett kutatás megvalósításához, nemcsak anyagi szempontból, de a határidők

miatt is. Ha projektben kell gondolkodni, az valahogy fegyelmezettebbé teszi az embert. Megvannak a keretek, az ember nem csak úgy kutat a saját szakállára és bizonyos időintervallumon belül szállítani kell az eredményt. És a határidő néha nagyon jó múzsa. Legalábbis nekem ez a tapasztalatom.

A projekt ugyanakkor megteremtette azt a financiális hátteret is, ami egy ilyen sokrétű munka elvégzéséhez szükséges. A Lazius-kiadás előkészületei jól haladnak, több hónapot tölthettem Bécsben. Ha minden jól megy, 2018 őszére meglesz a kiadás legfáradtságosabb része, a filológia jegyzetek összeállítása, a bécsi levéltári kutatások révén pedig gyűlik az anyag a tárgyi jegyzetekhez.

A másik fontos terv, a Buda elestének dokumentumait közreadó forráskötet kifejezetten olyan munka, amit egyedül lehetetlen elvégezni: túl sok szöveget kell lefordítani, számos nyelvről. Szerencsére kiváló kollégákat sikerült bevonnom a projektbe, és a közös munka révén mostanra összeállt a leendő kötet java: nagyon izgalmas, magyarul eddig soha nem olvasható, több esetben nyomtatásban is alig hozzáférhető vagy kifejezetten kéziratos anyag képezi a válogatás gerincét, főleg latin szövegek, de lesz több fontos német, olasz, sőt horvát és oszmán–török forrás is a kötetben.

Beszéltünk már arról, hogy nagyon fontosnak tartom az „utánpótlás-nevelést". Emiatt arra kifejezetten büszke vagyok, hogy nemcsak tapasztalt kutatók, de PhD- és graduális hallgatók, vagyis reménybeli kollégák is dolgoznak a projektben. Részben fordítanak, jegyzetelnek, de bizonyos témákat önállóan, saját kutatásként dolgoznak föl. Eddig egy TDK-dolgozat született a Buda-projekt kapcsán, 2019-re remélhetőleg készül egy másik, amely részben majd Laziushoz kapcsolódik, illetve egy doktoranduszom már Lazius egyik szövegéből írja saját disszertációját. A lehetőségeket még messze nem merítettük ki.

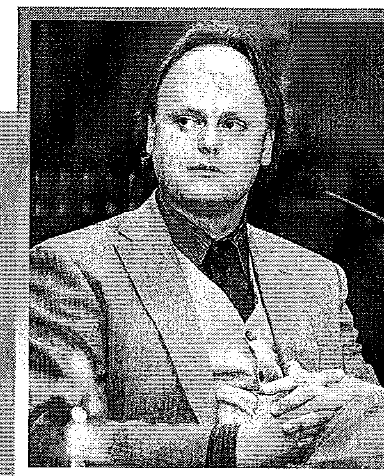
A Buda-forráskötetnek 2019 őszén meg kell jelennie, erre most minden esély meg is van. A Lazius-szövegközlés fogósabb kérdés. Annak egyes részeit külön is publikálni fogom, részletek jelennek meg belőle magyarul a Buda-kötetben is, de a teljes, tárgyi és filológiai apparátussal ellátott kötet csak a projekt végére lesz kész, nem hiszem, hogy 2021 előtt nyomdába kerülhet.

A tervezett Buda-könyvről sem feledkeztem meg, amit majd talán a lányom is elolvashat egyszer. A két tudományos vállalás teljesítése után, azok tapasztalataival felvértezve mindenképpen megírom. Annál is inkább, mert időközben megszületett a fiam is, neki is kell az olvasnivaló!

Kasza Péter
(2018. március)

Legendák és mindennapok

Katona Csaba

Ugyan munkahelyi feladatai miatt kevesebb ideje marad kutatásra, mégis a rendszeresen publikáló történészek közé tartozik, a 19. századi társadalom- és művelődéstörténet különösen közel áll hozzá. Katona Csabával, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont kommunikációs referensével, a Történettudományi Intézet tudományos munkatársával beszélgettünk történészi pályájáról, Balatonfüredről, Deák Ferencről, Slachta Etelkáról és jelenlegi kutatásairól.

▪ *Ha ránézünk a Történettudományi Intézet honlapjára feltöltött adatlapodra, akkor azonnal szembetűnik, hogy az egykor a Szovjetunióban, ma Ukrajna területén található Renyiben születtél. Ez nem kárpátaljai település, hanem jóval keletebbre található. Hogyan vetette oda a sors szüleidet?*

Édesapám tengerész volt, a tengeri hajózási vállalatnál, a Mahartnál dolgozott. Renyi egészen pontosan Besszarábiához tartozik, hatalmas kikötőváros. Ott ismerkedett meg édesanyámmal. Édesanyám orosz–lengyel származású, Moszkvában született. Orosz nagyapám kétkezi munkás, vöröskatona volt a második világháborúban, és úgy alakult, hogy hazavitt egy lengyel feleséget Lódzból. A házasságukból három gyerek született, akik közül édesanyám a legidősebb. Édesanyám Renyiben ismerte meg hát édesapámat, és itt születtem én is. Aztán egyéves koromban Magyarországra költöztünk. Azért kellett ennyit várni, mert

hivatalos utat kellett találni arra, hogy édesanyám úgy költözhessen Magyarországra, hogy megtarthassa szovjet állampolgárságát is. Anélkül nem látogathatta volna meg a rokonait (szüleit, testvéreit) magánemberként.

▪ *Mindig nagyon érdekes, amikor a családtörténetekben visszatükröződik a történelmi nagypolitika. A publikációid között számos személyesebb, mikrotörténetibb jellegű írás is van, ami azt mutatja, komolyan érdeklődsz a családtörténet iránt. Téged is foglalkoztat, hogy az az általános jellegű politikatörténet, amit általában az iskolában tanítanak, hogyan jelenik meg a mindennapi életben?*

Természetesen. Nekem szerencsém volt, mert viszonylag sokáig vissza tudom vezetni a családfánkat, ráadásul őseim közül többen igen aktív életet éltek (egyik ükapám, Frantisek Kabina például a Matica Slovenská alapítói közé tartozott), ami a dokumentáltságban is meglátszik: számos régi irat maradt a családunk birtokában. Így mindezt én is átnézhettem, ami alaposan felkeltette az érdeklődésemet a családtörténet iránt. Ráadásul az említett aktivitás miatt számos levéltári, hivatalosabb forrással is ki tudtam és tudom egészíteni az otthoni forrásbázist.

▪ *Az, hogy a történész szakmát választottad, visszavezethető arra, hogy ez a sok okirat a rendelkezésedre állt és elkezdett foglalkoztatni a feldolgozásuk?*

Megfordítanám a dolgot. Apai ágról másik dédapám - Móczár Sándor - Jászárokszálláson volt tekintetes úr a két világháború között. Igazi dzsentri volt, aki főbe lőtte magát egy adósság miatt, ahogy az a nagy könyvben meg van írva. A ház, ahol ő élt, egy 19. század végén, 20. század elején épült nagy családi ház. Ezt államosították az 1940-es években, de a családnak nem kellett kiköltöznie, a későbbiekben vissza is vásárolták magántulajdonba édesapámék. Én pedig minden nyaramat itt töltöttem. Az épület berendezése megegyezik a 20. század elejeivel (a bútorok, a vaskályha, az íróasztal), amibe gigászi mennyiségű könyv is beletartozik. Utólag nézve biztos, hogy ez meghatározta a humán érdeklődésemet, hiszen gyerekkoromban ezek között a könyvespolcok között bolyongtam, ezeket a köteteket forgattam: ezek jórészt irodalmi és történelmi könyvek. A családi iratokat csak később kaptam kézhez. Szerintem ez a környezet határozta meg azt, hogy humán pályára lépjek, és ennek lett hozadéka a családtörténeti érdeklődés, de igazából az irodalom és a történelem iránt egyaránt érdeklődtem gyerekkoromban.

▪ *Hogy hoztad meg a döntést a történelem mellett?*

Az élet hozta meg helyettem: a két szak közül csak a történelemre vettek fel. Ezt egyébként nem bánom, mert így továbbra is olvashatok klasszikus és nem klasszikus irodalmat kizárólag az élvezet kedvéért, és nem keveredik a munka az olvasási hobbimmal.

▪ *Az egyetemi évek után a Magyar Országos Levéltárba kerültél, és nagyon hosszú ideig dolgoztál itt. Hogy emlékszel vissza az itt eltöltött időre?*

Nagyon jó emlékeim vannak a Magyar Országos Levéltárról, ami az első munkahelyem volt. Tizenkét egész és két csonka évet töltöttem itt. Nem tudok rá rosszat mondani és persze nem is akarok. Segédlevéltárosként kezdtem Óbudán, majd egy év után a Bécsi kapu térre kerültem, egy újonnan létrejött osztályra (Humánpolitikai és Intézményi Kapcsolatok Osztálya), amit Reisz T. Csaba vezetett. Gyakorlatilag mindennel ez az osztály foglalkozott, ami nem szoros értelemben vett levéltári szakfeladat. Ide tartozott a kommunikáció, a kiadványok, a honlap, a rendezvények stb.

▪ *Hogyan kerültél át ide?*

Ezt máig nem tudom. 1999-ben, egy tavaszi napon csörgött a telefonom, Gecsényi Lajos főigazgató úr keresett, hogy két hétre „igazoljak át" a Bécsi kapu térre egy sürgősen elvégzendő határidős munkára. Egy pályázat beérkezett dokumentációjának számítógépes/adatbázisos feldolgozásáról volt szó, amit négyen abszolváltunk Reisz T. Csabával, Hoffmann Brigittával és a velem együtt Óbudáról a Bécsi kapu térre hívott Gácsi Varga Krisztinával. Ősszel aztán létrehozták az új osztályt. A MOL ekkor szervezte házigazdaként a Nemzetközi Levéltári Kerekasztal Konferenciát (CITRA), engem ismét hívtak, hogy ebben vegyek részt, aztán már vissza sem mentem Óbudára. Ami biztos, hogy Gecsényi Lajos főigazgató úr döntött rólam, és itt is elmondanám, hogy neki nagyon sokat köszönhetek, munkakapcsolatunk azóta is töretlen, sőt talán nem bántom meg, ha barátomnak nevezem immár. Az új osztályon aztán főleg a kiadványoknál, a különböző folyóiratoknál kaptam szerepet. Felelős szerkesztője (és tördelője) voltam a *Levéltári Szemlé*nek, a *Turul*nak, a *Levéltári Közlemények*nek, emellett pedig a 2001-ben még unikumnak számító digitális forrásközlő folyóiratnak, az *ArchivNet*nek is. Ezek révén napi szintű kapcsolatban voltam az ország különböző levéltáraival, így lényegében a teljes magyar levéltárüggyel megismerkedhettem. Ez máig sokat jelent nekem.

▪ *Az, hogy most a Bölcsészettudományi Kutatóközpont kommunikációs ügyeit viszed, ebből a levéltári munkából nőtt ki?*

Gyakorlatilag igen. Nekem ilyen jellegű végzettségem nincsen, a munka során tanultam meg mindazt, amire itt szükség van. A 2000-es évek elején kezdett a levéltár a társadalom különböző rétegei felé nyitni, például az internetes kommunikációval, amiben én is részt vehettem. Ez egy nagyon izgalmas feladat volt. Amikor a TTI-be átjöttem, adódott, hogy a kommunikációs feladatokat itt is én lássam el a kutatómunka mellett, ez aztán kanonizáltan is így történt, így lett belőlem kommunikációs referens a Tudományos információs témacsoportban, ahol egy nagyon jó csapatba kerültem Kovács Éva irányítása mellett. Egyébként az akadémiai kutatóközpontokban tudtommal mindenhol tudományos munkatárs látja el ezt a feladatot. Nekünk az MTA Kommunikációs Főosztálya rendez rendszeres „összetartásokat".

▪ *A Történettudományi Intézet és a kutatómunka mellett ellátod a Magyar Történelmi Társulat titkári teendőit is. Hogyan látod a Társulat jelenlegi helyzetét?*

Sajnos nehéznek. Az MTT Magyarország egyik legrégebben működő civil egyesülete, de messze nem akkora a szélesebb társadalmi érdeklődés a történelem iránt, mint száz évvel ezelőtt volt, ahogy a történettudománnyal foglalkozó könyvek piacának szűkülésén is látszik. A szakmán belül továbbra is fontos szerepe van, hiszen komoly tudományszervező tevékenységet folytat. Egyrészt a társulati tagok referátumai, előadásai országos szinten érdeklődést kiváltó konferenciákon rendkívül fontosak. Másrészt a helytörténet - pontosabban a lokális történet - felé nyitás is nagyon komoly súlyú lehet. Ha egy adott településen rendezzük a konferenciát, akkor biztosak lehetünk abban, hogy ha helyi témával foglalkozó kolléga is előad, jelentős érdeklődést fog kiváltani az ott élőkből. Több példa volt arra, hogy ilyen esetben teltházas előadóteremben zajlott le a rendezvény: így 2008-ban Gyulán a Békés Megyei Levéltárral közösen szervezett konferencián vagy a Répceszemere önkormányzatával 2013-ban szervezett rendezvényen. Előbbi a Békés megyei származású történészekről, a másik a Szemerén megalakult Dunántúli Történetkedvelők Társaságáról szólt. Ennek ellenére most útkeresési periódusban vagyunk, hogy hol helyezzük el a Társulatot a civil szervezetek palettáján. Fontos lenne nyitni a fiatalok felé is, amire kiváló eszköz az online kommunikáció fejlesztése. A Társulatban esedékes tisztújítás fontos lesz, mert lejár a tisztségviselők legtöbbjének az alapszabályban meghatározott második ciklusa, ami után nem jelölhetőek újra. Így az újonnan megválasztott kollégákra fog várni, hogy a jövő kihívásaira választ adjanak.

▪ *Ha megnézi az ember a publikációs jegyzékedet, akkor látszik, hogy nem túlzás úgy foglalni össze a kutatási területedet, hogy 19-20. századi művelődés- és társadalomtörténet, mert az egész korszakot lefedik a kutatásaid. Mely témák állnak hozzád legközelebb, ha tudsz konkrétat megjelölni?*

Tudok. Ez nem más, mint a reformkortól az első világháborúig tartó időszak művelődés- és társadalomtörténete, különös tekintettel a fürdői társadalomra, azon belül Balatonfüredére.

▪ *A Balatonról számos írásod megjelent. Miért érdeklődsz ennyire ez iránt a téma iránt?*

Tizenhat-tizenhét éves korom óta járom a Balaton környékét és rendkívül érdekes számomra az a sokrétű emberi tevékenység, ami kötődik hozzá. Nemcsak fürdőhely, de találkozási pont is a társadalom különböző rétegeiben élők számára. Emellett sok a tisztázatlan vagy közhelyekkel, tévhitekkel fertőzött kérdés. Balatonfüred fénykorának sokan a reformkort tartják, de a források arról vallanak, hogy az 1860-as és 1870-es években történtek olyan mértékű fejlesztések, hogy az egyik első számú fürdőhely lett Magyarország területén. Ekkor érte el a vasútvonal is a Balatont, ezáltal sokkal könnyebben meg lehetett közelíteni. Sokan gondolják azt, hogy a politikatörténetben pozitív korszakok szükségképpen minden területen azok, pedig ez egyáltalán nem így van. Ha léptéket váltunk, Balatonfüred fürdőélete esetében például az önkényuralmi időszakra tehető az igazán felívelő korszak kezdete.

▪ *Miben mutatkozik meg egy fürdő sikere?*

Például a látogatók létszámában. Vagy abban, hogy az uralkodó, Ferenc József kétszer is meglátogatta. De menjünk egy kicsit visszább. Az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc nem vetette vissza a fürdővendégek létszámát. Még érdekesebb, hogy abban az időszakban, amit az elnyomás éveiként tartunk számon, ugyanazok az emberek (Veszprém, Somogy, Vas, Fejér, Zala megyék tisztviselői) is jártak Balatonfüredre fürödni, társadalmi életet élni, akik a szabadságharc előtt. Ez természetesen ellentmond a passzív ellenállás legendájának. Itt megemlíteném Pap József kollégámat, akinek a kutatásai már több rést ütöttek e romantikus mítoszon.

▪ *Úgy érzed, túl sok a legenda a magyar közgondolkodásban?*

Igen. Túl sok ezekben az érzelmi kérdés. Mindenki másképp viszonyul a 20. század különböző korszakaihoz vagy a magyar őstörténethez - hogy két aktuá-

lis témát hozzak fel –, ami természetes. De van az a mondás, hogy a történelem olyan, mint a foci: mindenki ért hozzá. A történelem nem egzakt tudomány, így megesik, hogy a tudományosság és a valamiben való hit „összecsúszik". Önmagában persze nincs gond a legendákkal, azok nagyon szép dolgok, ha a helyükön kezeljük őket. Azzal viszont igen, hogy politikai, sőt hitbéli meggyőződések feszülnek szembe egymással, megfeledkezve arról, hogy a történettudomány, ahogy a nevében is benne van, tudomány, ami tényekre, adatokra épül. Sajnos az a tapasztalatom, hogy ha valaki hisz egy legendában, azt semmilyen érvvel nem lehet meggyőzni, vitapartnere álláspontja mögött pedig egyszerű, érvekre alapozott vélemény helyett valamiféle összeesküvést, háttérhatalmak aknamunkáját fogja sejteni. Ráadásul sokan gondolják, hogy van úgynevezett hivatalos akadémiai álláspont. Ilyen azonban nincs, a kutatás szabadságának ez ellentmondana, számos példa van rá, hogy az akadémiai kutatóhálózatban dolgozó történészek más és más következtetésekre jutnak a források alapján, vannak is viták. Ami normális és természetes dolog, épp csak a tudománytalan megközelítésekkel nem tudunk és akarunk mit kezdeni. Nemrég érkezett egy kérdés, hogy miért tagadja „az Akadémia", hogy Petőfi Sándor gróf Széchenyi István természetes fia volt. Nos, nem tagadja, ezzel a felvetéssel ugyanis egyszerűen nem lehet tudományos alapon foglalkozni.

▪ *A Magyar Tudományos Művek Tára szerint a legtöbbet citált munkád egy több kötetben megjelent napló. Hogy fedezted fel Slachta Etelka naplóit, és mitől tartod őket különlegesen érdekesnek?*

Még valamikor 2000 táján egy Vörös Károly által írt tanulmány egy hivatkozásában olvastam először a naplókról, így eredtem a nyomukba. Sopronban ezek meg is voltak, máig megvannak, sőt Csatkai Endre ki is adta őket még a két világháború között, de erősen kivonatolva. A teljes kiadás ötlete úgy jött, hogy nyilvánvaló volt, hogy a napló más értékek mellett egy roppant érdekes női személyiség rajzát is nyújtja, egy olyan nőét, aki egyszerre félénk, küszködik komplexusokkal, van jelentős öntudata, ezen kívül pedig mindent elkövet, hogy az összes férfi imádatának tárgya legyen, aki a közelébe kerül: „Na várj! Gondolám magamban: tán csak nem Nesszi az egyetlen, kinek hatalmában e varázspillanat van? Ha szemem nem is oly szép, minő az övé – de a pillanat, de a kifejezés meglegyen. S valóban, úgy látszik, eltaláltam. Oly tüzes pillanat követé az enyémet s egy olly gyöngéd kézszoritás. Emellett látám, miként tódult a vér arcaiba. Ah! Hát eltaláltam! Na ez már jó!" Örömmel tölt el, hogy a naplóra olyan kollégák figyeltek fel és hivatkoztak nemzetközi viszonylatban, mint Gyáni Gábor vagy Kövér György, ahogy az is, hogy az első, még 2004-ben kiadott kötetet idén újra kellett nyomni, mert elfogyott a polcokról.

▪ *Korábban említetted a passzív ellenállást. Ennek egyik szimbólumáról, Deák Ferencről szintén sokat írtál. Hogyan látod az ő szerepét?*

Deák realista ember volt. Mindennemű romantikus hevület nélkül törekedett afelé, amit kiegyenlítődésnek nevezett. Ezt elég nehéz lett volna úgy keresztülvinni, hogy tényleg nem vállal el semmilyen közéleti szerepet azzal az indoklással, hogy „de itt vannak a Habsburgok". Anyagilag állt úgy, hogy tudott a kivárásra játszani, és reálpolitikusként tudta, hogy egy hosszútávú ellenállás nem tartható fenn. A passzív ellenállást illetően: nem is lehetett volna kivitelezni, hogy senki ne fizessen adót, vagy ne vállaljon hivatalt. Addigra kialakult egy professzionális tisztségviselői réteg, amely politizálás helyett hivatásszerűen ellátta a szolgálatot. Ők ezt az utat választva megélhetés nélkül maradtak volna. Deák nem volt a forradalmak, a fegyverekkel való „ügyintézés" híve, ezért is mondott le gyorsan a forradalom idején azután, hogy kiderült, a harc elkerülhetetlen.

▪ *Sajátos érdeklődési területed a sör története? Hogy fordultál a téma felé?*

Még anno 2008-ban a Kisüzemi Sörfőzdék Egyesülete elnöke, Vaskó György keresett meg, hogy tartsunk Miskolcon konferenciát a sörgyártás és -fogyasztás múltjáról. A kezdeményezésnek nagy sikere volt, azóta több konferenciát is tartottunk, és két tanulmánykötet jelent meg a témában, a sörtörténeti előadásokat pedig kóstolókkal kombinálva nagy örömmel tartom meg bárhol, ahova hívnak. Ez persze igazából népszerűsítő jellegű előadás, a helyén kell kezelni. Akadnak, akik nem is tartják sokra, de azt kell mondjam, meglepően sok ember akadt, akiben sikerült vele felkelteni a történelem, pontosabban a művelődéstörténet, a hétköznapok története iránti érdeklődést. Itt jegyezném meg: az apró rezdülések, az emberi tényezők, az individuum, azok a dolgok, amelyek a hétköznapokat határozzák meg, azok érdekelnek igazán a történelemből. Ehhez csatlakozva: azt gondolom, kevés nagyobb elismerés érhet történészt, mint amikor nem szakmabelit tud megszólítani. Így nagy örömet okozott, mikor azt tapasztaltam, hogy volt olyan írásom, ami filmforgatókönyvben bukkant fel, és olyan is, ami szépirodalmi munkában.

▪ *Jelenleg milyen kutatáson dolgozol?*

Nem unatkozom. Napi szinten karban tart a kommunikációs referensi feladat, tagja vagyok a Magyar–Szerb Akadémiai Vegyes Bizottságnak, Halmos Károly kollégámmal és barátommal órát tartunk az ELTE-n *Toposzok, legendák, közhelyek a magyar történelemben* címmel, szerkesztőként veszek részt a *Turul*, a *Kor/ridor* és a *Világtörténet* munkálataiban, szerkesztőbizottsági tagként pedig

a *Lymbus*nál és a *Múlt-kor*nál, 2007 óta szerkesztem a Mediawave Konferenciák könyvsorozatot, a balatonfüredi önkormányzattal pedig októberre egy divatbemutatóval, filmnézéssel és kiállításmegnyitóval kombinált első világháborús konferencián dolgozunk, aminthogy tagja vagyok a Szarka László vezette intézeti OTKA-munkacsoportnak is, amely szintén az első világháborúval foglalkozik. Ezen túl dolgozom a rég esedékes PhD dolgozatomon (*A balatonfüredi fürdővendégek társadalomtörténeti és lakóhely szerinti vizsgálata*). Ami azonban leginkább érdekel most, az Rigó Jancsi és Clara Ward botrányos házasságának visszhangja. Pécsi és győri kollégáimmal minden év szeptemberében tartunk Pécsett egy, a romák történetével foglalkozó konferenciát, itt szökött szárba érdeklődésem a téma iránt. A cigányprímás egy belga főherceg feleségével szökött meg, aki eredendően egy detroiti milliomos lánya volt, hogy aztán még a Moulin Rouge-ban is fellépjenek együtt. A 19. század végén az esemény nemzetközi skandalum volt, ennek korabeli visszhangját szeretném kötetben feldolgozni, amit magyarul és angolul szeretnék megjelentetni. Örömmel mondhatom, hogy két ízben már az Egyesült Államokban is tarthattam előadást a témában, a jelek szerint komoly az érdeklődés iránta. A botrány mindig jól „eladható" téma volt.

Az interjút készítette: Szőts Zoltán Oszkár
(2014. szeptember)

▪ ▪ ▪

A balatonfüredi fürdőélet témájában az elmúlt években megjelent két tanulmánykötetem is (*Professionatus spielerek. Arcok és történetek Balatonfüred múltjából* és *A magyar beau monde. Esszék és tanulmányok Balatonfüred múltjából*). Nagy öröm, hogy előbbi példányait ma már csak antikváriumokban lehet megszerezni. Bán Zoltán András sorai pedig („Részletgazdag portrék, majdnem irodalmi igénnyel megrajzolt történetek - szigorú filológiai igényességgel, éber forráskritikával. És a lokális tárgy szerfölött alkalmas, hogy ábrázolása révén nagyobb dimenziókat is megérezzen az olvasó. Füred ugyanis amolyan olvasztótégelyként érzékelhető, ahol már a 19. század közepe óta megfordult szinte az egész magyar irodalmi és politikai élet összes kulcsfigurája.") azért fontosak számomra, mert az irodalom irányába is örömmel tekintek ki. Talán ezért is kaptam meg 2016-ban a Csokonai Vitéz Mihály Irodalmi és Művészeti Társaság Csokonai-díját. Demmel József kollégámmal kiemelt figyelmet fordítunk a 19. századi szlovák–magyar kapcsolatokra. Előbb szlovákul, majd magyarul jelent meg szerkesztésünkben Haan Lajos 19. századi békéscsabai evangélikus lelkész és történész naplója és levelezése (*Slovenský kňaz, maďarský historik. Listy a denník Ľudovíta Haana, „aki tót pap létére is magyar író" Haan Lajos levelei és visszaemlékezései*) a *Kor/ridor Könyvek* sorozatban, de Hermann Róberttel, Csikány Tamással és Tóbiás Krisztiánnal kiadtuk Prágay János 1848-as emigráns magyarul korábban meg nem jelent emlékiratait is. Kitekintettem a 20. század második felére, nemrég jelent meg a *Megőrizzük a hidakat. A Massachusettsi Magyar Egyesület története* című könyvem, amely a bostoni magyarság 1956 utáni sorsára fókuszál. „Kettes számú" szakmámból adódik, hogy az ELTE BTK-n a levéltáros MA-képzésén kommunikációs ismereteket tartok a hallgatóknak, illetve tanítok a Szent István Egyetemen is, a sörfőző-hallgatóknak a sör készítésének, fogyasztásának, kereskedelmének és kultúrájának történelmét. Végezetül megemlíteném, hogy kedd reggelente a Jazzy Rádió *Millásreggeli* című műsorában igyekszem népszerűsíteni a történelmet: bő tíz percben szabadon választott történelmi témáról értekezünk a remek műsorvezető csapattal élő adásban.

Katona Csaba
(2018. március)

NŐ- ÉS NEVELÉSTÖRTÉNET FELSŐFOKON

KÉRI KATALIN

Kéri Katalin a Pécsi Tudományegyetem egyetemi tanára, a PTE BTK Neveléstudományi Intézet igazgatója, az „Oktatás és Társadalom" Neveléstudományi Doktori Iskola vezetője. Szakmai pályájáról és kutatásairól Czeferner Dórával beszélgetett.

Orosz–történelem szakon szereztél diplomát Pécsett. A középiskolás éveid során kezdtél érdeklődni a történelem iránt, esetleg a családi indíttatás is szerepet játszott az egyetemi szakválasztásodban?

Középiskolás koromban biológia–kémia–francia fakultációra jártam a dunaújvárosi gimnáziumban (akkor Münnich Ferenc, ma Széchenyi István Gimnázium), és édesapámhoz, nagyszüleimhez hasonlóan én is mezőgazdasági pályára készültem, felnőttként növénynemesítéssel szerettem volna foglalkozni. Ezzel együtt tulajdonképpen valamennyi tantárgyat nagyon szerettem, kedvvel és gyorsan tanultam bármit. Egy nagyon szép faluban, Nagyvenyimen töltöttem a gyermek- és ifjúkoromat, és mindig érdekelt a település, tágabban Fejér megye évezredes története, illetve a saját őseim 19–20. századi személyes, családi története. Így nem csupán biológiai versenyeken szerepeltem, hanem rendszeresen történeti és néprajzi pályázatokon is. A gimnázium negyedik évére kiderült, hogy ez utóbbi kutatások sokkal jobban érdekelnek, mint a mezőgazdálkodás. Így „éles váltással" 1984-ben végül történelem–orosz tanári szakra felvételiztem a Pécsi (akkor Janus Pannonius) Tudományegyetemre. Az orosz mellett az egyetemi évek alatt mindvégig tanultam a francia nyelvet is, és történelem szakosként (szerencsére!) kötelező volt megismerkednünk a latinnal.

Az orosz, a francia és a latin mellett tanultál spanyolul, angolul, portugálul pedig olvasol. Ha jól tudom, akkor a muszlim neveléssel kapcsolatos kutatásaid okán kezdtél megismerkedni az arab nyelvvel is. Nagyon érdekelne, hogy a nyelvek iránti vonzalom mikor alakult ki benned? Számodra a nyelvtanulás az aktív szabadidő-eltöltés egy formája, vagy azért is fontos számodra, hogy a történeti forrásokat eredetiben olvashasd? Kíváncsi volnék még arra is, hogy a dél-európai, az angolszász, a francia, az orosz vagy az arab nyelv és kultúrák közül melyik áll hozzád a legközelebb?

Régebben is érdekeltek a különböző nyelvek, de az adott nagyon nagy lendítőerőt, amikor az 1990-es évek elején a (részben spanyol–portugál származású) férjem révén hosszabb utazásokat tehettem az Ibériai-félszigeten. Ezek egy része szakmai út volt, a Madridi Autonóm Egyetemen (UAM) jártam 1992-ben egy szemeszter idejéig egy nőtörténeti doktori program szemináriumaira, aztán (a *castellanot* jobban megtanulva) voltam vendégtanár Salamancában. Andalúziai utazásaim során helyi könyvtárakban, egyetemeken tájékozódva ébredtem rá, hogy az általam is művelt hazai nevelés- és művelődéstörténet a fontos muszlim középkori forrásokról nem, vagy csak alig tud, ezeket én emeltem be a pécsi képzésünkbe (például Ibn Szahnún, Miszkavajh, Ibn Tufail, Al-Zarnúdzsí nevelési tárgyú műveit), és ezekről a forrásokról könyveket, tanulmányokat is írtam. A műveket nem eredetiben, hanem európai nyelvekre fordítva olvastam, és az arab nyelvi (még szerény) ismereteimet inkább nevek, kifejezések átírásánál, beazonosításánál igyekszem használni. Neveléstörténeti kutatásaimat az MTA Bolyai ösztöndíjasaként néhány éve olyan irányban folytattam, hogy megpróbáltam tágabban feltérképezni azt, hogy a 19–20. századi nyugati neveléstörténet-írás nyomtatott forrásaiban miként jelent meg a nem nyugati népek neveléstörténete.

Minden általam tanult nyelv és kutatott téma nagyon közel áll hozzám, ezek nélkül nem is tudnék velük foglalkozni. Ha az utazásaimra gondolok, akkor spanyol-Galícia és Andalúzia, illetve Normandia, Szentpétervár és London is felejthetetlen számomra, ezekre a helyekre folyamatosan visszavágyom.

A szakdolgozatodban a reneszánsz kori itáliai és francia nőkről írtál. Miként formálódott ez a kutatási témád, illetve kik voltak azok az oktatóid, akik az egyetemi éveid során hatást gyakoroltak Rád?

Sok kiváló tanárom volt a pécsi történész-képzésben: amikor 1984 és 1989 között elvégeztem az azt megelőzően megszerveződött egyetemi szakot, több

olyan kiválósággal is találkoztam, akik alapvetően formálták a szemléletemet. A szakdolgozatom témavezetője Zimányi Vera professzornő volt, a nőtörténeti kutatásokra egyértelműen ő irányította rá a figyelmemet. Az akkor itthon még nem vagy alig elérhető nyugati szakirodalmat is ő szerezte be nekem külföldi útjai során, illetve a budapesti Francia Intézetből kölcsönöztem ilyeneket.

▪ *Miként alakult a pályád az egyetemi évek után? Mi inspirált a további nőtörténeti tárgyú kutatásokra, illetve arra, hogy a hazai nőnevelés dualizmus kori történetével kezdj foglalkozni?*

Szakdolgozati témámmal, illetve egy másik, Fejér megye dualizmus kori iskola történetével foglalkozó kutatásommal 1988-ban eljutottam tudományos diákköri versenyekre, és az eredményeimnek köszönhetően előbb demonstrátorként, majd 1989-től tanársegédként foglalkoztatott engem az akkori Pedagógia Tanszék (ma ez az általam vezetett Neveléstudományi Intézet), ahol az én feladatom a neveléstörténet tanítása lett. Az álláshoz akkori vezetőim megkívánták, hogy doktori munkát is készítsek: akkor tártam fel levéltári és sajtóanyagok alapján a történeti Baranya megye alsófokú katolikus iskoláinak dualizmuskori történetét. Témavezetőm a nagyszerű kutató és tanár, Katus László volt. Az értekezéssel 1993-ban megszereztem a „doctor universitatis" („kisdoktori") címet, ami közvetlenül ezután megszűnt, hiszen megváltozott a tudományos minősítések hazai rendszere. Több kollégát is ismerek Magyarországon, akik ezt a címüket minősíttették át PhD fokozattá, ám én nem tettem ezt. Ehelyett elvégeztem a Pécsett Ormos Mária vezetésével 1994-ben megalakult Történettudományi Doktori Iskolát, és ott végigjártam a három évet, ami visszatekintve remek döntés volt, hiszen rengeteget tanultam az ország más egyetemeiről meghívott vendégelőadóktól is. 1997-ben védtem meg a PhD értekezésemet, ami teljesen más volt, mint a „kisdoktorim". Kedves tanárom, Majoros István professzor úr volt a témavezetőm, és ekkor tértem vissza az egykori szakdolgozati tématerületemhez, a nőtörténethez. Munkámat a dualizmus kori magyarországi nők történetéről írtam, elsősorban sajtóanyag, illetve más korabeli nyomtatott források alapján.

Az imént már említett külföldi útjaim során formálódott az 1990-es évek végére a másik, a nem európai neveléstörténettel foglalkozó témám, 2004-ben ezzel szereztem habilitációs oklevelet a Debreceni Tudományegyetemen. Az utóbbi évtizedben viszont határozottan sokat foglalkoztam a hazai és nemzetközi nőtörténettel is, így lett a 2016-ban sikeresen megvédett akadémiai értekezésemnek a témája az újkori hazai lánynevelés és női művelődés története, nőtörténeti alapozással és széles nemzetközi kitekintéssel.

Kutatásaim tehát több különböző szálon futnak, de ezek a szálak, témák egyrészt egymást erősítik, másrészt képesek több ponton is összetalálkozni.

A nőtörténettel és a nem nyugati kultúrák történetével való foglalkozás ráadásul „egy tőről" fakad: a tanáraimon, olvasmányaimon, utazásaimon keresztül rám kétségkívül nagy hatást gyakorló Annales-iskola törekvéseiből sarjad a szemléletmódom. Katus tanár úrhoz hasonlóan „sokszólamú történelemben" és „ezerarcú világban" hiszek és gondolkodom én is.

▪ *A 2000-es évek kezdetétől egyre több magyar kutató kezdett nőtörténeti témák feltárásába, s különösen üdvözlendő, hogy évről évre nő a kérdéskörben megjelent szak- vagy ismeretterjesztő kötetek száma. Mindezek ellenére a téma szakértői nincsenek könnyű helyzetben, ami különösen a vidéki egyetemekre és kutatóhelyekre igaz. Ez éles ellentétben áll például az ausztriai helyzetképpel, gondoljunk csak például a Bécsi Egyetemre, ahol az utóbbi évtizedekben nemzetközileg ismert és elismert műhely jött létre, amely számos kiváló kutatót tömörít. Miként tudnád értékelni a jelenlegi magyarországi (és a pécsi) helyzetet, és mi a véleményed a jövőbeli perspektívákról?*

Szerintem a helyzet Magyarországon is sokat javult az elmúlt években, számos kisebb-nagyobb, vidéki és fővárosi kutatói műhely létezik, szélesedő nemzetközi kapcsolatokkal. Amin biztosan még javítani kell, az egyrészt a hazai műhelyek közötti kapcsolatok, párbeszédek kialakítása. Amikor a nagydoktorim elkészítése során igyekeztem felmérni, milyen csoportosulások is léteznek, elcsodálkoztam, hogy mennyire sok van. Az MTA II. Osztályához kapcsolódóan a közelmúltban jött létre a Nőtörténeti Munkabizottság, ennek például fontos szerepe lehet az együttműködések kimunkálásában, és szerencsére olyan kiváló kutatók támogatják, mint Gyáni Gábor akadémikus úr. Az osztályelnök, Hunyady György akadémikus úr is fontos szerepet játszik mind a női témák, mind pedig az akadémiai női jelenlét erősítésében. Ezt nagyon fontosnak tartom kiemelni, mert ez az MTA falain kívül talán nem látható világosan a fiatalabb kutatói generációk számára, de szakmai karrierjük során majd érezni fogják a hatását. Szerintem tehát a vidéki törekvések és eredmények is nagyon ígéretesek, de a szervezettség, az intézményi (egyetemi, akadémiai háttér, könyvtári, levéltári háttér) Budapesten erősebb. Ez azonban szerintem nem csupán a nőtörténet kutatását tekintve igaz.

▪ *Van esély arra, hogy a magyarországi nőtörténet-kutatás a következő évtizedekben integrálódjon a nemzetközi irányzatokba?*

A fentiekből következik, hogy igen, szerintem van, ez már el is kezdődött. Nagyon fontos volna sok konferencián, sok nemzetközi folyóiratban jelen lenni idegen nyelvű írásainkkal, széles körben használt nyelvekre fordított könyveink-

kel. Többször felvetődött már itthon is egy átfogó, a hazai nőtörténetet bemutató monográfia vagy tanulmánykötet(ek) megírásának igénye. Ez is fontos lépés lenne, később pedig ennek a lefordítása is, mert ezt a nagy nemzetközi művek alkotói sokkal egyszerűbben tudnák használni a saját köteteik, enciklopédiáik elkészítéséhez, mint a teljesen különböző helyen, nyelven, témáról megjelent (amúgy egyenként nagyon is jó!), magyar szerzőktől való, gyakran csak magyarul olvasható műveket. Vélhetően egy, a tudományos műveket egy helyen szerepeltető elektronikus portál is sokat javítana a helyzeten, és persze az, hogy a műveink adatai még nagyobb számban bekerülhessenek a nemzetközi adatbázisokba.

▪ *A nőneveléssel kapcsolatos vizsgálódásaidban nagyon fontos szerepet kap a (női) sajtó. Az 1990-es években, amikor elkezdtél ezzel foglalkozni, milyen módszertani munkák segítettek? Ki szolgálhatott útmutatással a sajtó használatával kapcsolatban, illetve miért elengedhetetlen a sajtóanyagok beemelése a 18–20. századi témákra fókuszáló kutatásokba?*

Az újkort érintő kutatásoknál a sajtótermékek (azok egy csoportjának) feldolgozása a legtöbb történeti téma feltárásánál megkerülhetetlen. Különösen igaz ez a dualizmus korától kezdve, amikor a sajtó igazi tömegsajtóvá vált, véleményformáló és információközlő szerepe jelentősen megnőtt, a napvilágra került lapok sosem látott változatosságban és példányszámban jelentek meg a történeti Magyarországon is. A nőtörténet vizsgálata során sok-sok száz sajtócikket tártam fel, ezek sokat segítettek egy-egy részprobléma jobb megértésében. Módszertani értelemben az 1990-es években többnyire spanyol és francia szakirodalmat használtam a sajtóanyagok feldolgozásához, ma már sok hazai módszertani munka, szoftverek, illetve példát adó kutatás is rendelkezésünkre áll, legyen szó tartalomelemzésről, diskurzuselemzésről, képkutatásról vagy más módszerről.

▪ *Az általad 2012 óta vezetett „Oktatás és Társadalom" Neveléstudományi Doktori Iskola Oktatástörténeti doktori programján belül az elmúlt évek során formálódott ki egy olyan nőnevelés-történeti kutatói műhely, ahol a doktoranduszok többsége a dualizmus kori hazai nőoktatással foglalkoznak. Mesélj erről, kérlek!*

A Doktori Iskolánk 2006-os indulása óta nagy hangsúlyt fektet a programmal is jelölt, elsősorban a 19–20. századi oktatástörténetet feltáró kutatásokra. Egyrészt a PTE egy nagy egyetem, sok diákkal, másrészt ez egy kis ország, sok nőtörténet iránt érdeklődő fiatal kutatóval. Így nem tarthatjuk meglepőnek, hogy az Iskola keretei között hamar kiformálódott egy, a nőtörténettel foglalkozó csoport, melynek a legtöbb tagja történész végzettségű, és bár többségük Pécsen végzett, emellett más, még határon túli magyar intézményekből is jönnek. Több sikeres védés is volt már a témáról: így például kereskedelmi szakoktatás-történet (Nagy Adrienn), tanítónői életút-elemzés (Takács Zsuzsanna Mária), református leányiskola-történet (Ács Marianna), és nagyszerű kutatásokat folytatnak többen is a doktorjelöltjeink és új hallgatóink közül, például a női szakoktatás történetéről (Vörös Katalin), a nők egyetemre kerülésének még nem ismert korabeli forrásairól (Pálmai Dóra), illetve a tankönyvek nőtörténettel, nőírókkal kapcsolatos elemzéséről (Molnár-Kovács Zsófia, Szabó Hajnalka, Maisch Patrícia, Auer Eszter és Uherkovich Orsolya). Doktori iskolánk törzstagjai közül Dárdai Ágnes professzornővel vezetjük e témákat, de meghívott oktatóink közül Pukánszky Béla, Németh András, Szabolcs Éva vagy a fiatal kutatói generációhoz tartozó Kereszty Orsolya is rendszeresen (témavezetéssel is) segítik a hallgatóinkat.

A csoport szerveződése, bevallom, nem tudatos terv alapján ment végbe, egyszerűen az történt, hogy a diákjaink meglátták a nőtörténeti kutatásokban a kiváló lehetőséget, és mivel sok kutatási terület még nem végigvitt, nem kellőképpen kibontott, valóban mindenki megtalálhatja a neki leginkább tetsző téma- és forrásanyagot, és így a kör folyamatosan bővül. Mára már előállt az a kiváló helyzet, hogy BA-s, MA-s, illetve az osztatlan tanár szakokra járó hallgatók is gyakran megkeresnek, hogy szeretnének nőtörténeti, lánynevelés-történeti témákat kutatni, így mostanra már nemcsak a Doktori Iskolának, hanem a Neveléstudományi Intézethez kapcsolódó, karközi szinten létrehozott Tanárjelöltek Szakkollégiumának is van saját Nőtörténeti kutatócsoportja, melynek diák-vezetője az MA-s Horváth Réka.

Ha Pécsett, illetve tágabban, a dél-dunántúli régióban már lesz megfelelő számú, tudományos fokozattal rendelkező kollléga, akkor szerintem időszerű lesz az MTA Pécsi Akadémiai Bizottságán belül is egy Nőtörténeti Munkabizottság felállítása, ezt nagyon fontosnak tartanám, és ettől szerintem már csak pár lépés választ el bennünket.

▪ *A kutatás mellett nagy hangsúlyt fektetsz az oktatásra és a tehetséggondozásra is, régóta részt veszel a PTE BTK tudományos diákköri munkájában. Milyen kurzusokat tartasz a karon? Melyek azok a sarokpontok, amelyeket az oktatóknak a tehetséggondozás területén szem előtt kell tartaniuk?*

A fentiekben már részben kifejtettem, hogy valóban, mennyire fontosnak tartom a tehetséggondozást. Doktorhallgatóink, tágabban az országunknak jó kutatói úgy lesznek, ha a diákok már iskolai éveik alatt hozzászoknak ahhoz, hogy legyenek saját kérdéseik a világról, hogy vegyenek észre érdekes témákat, problémákat, és tanáraik, mentoraik, diáktársaik segítségével tudják azokat – új tudományos eredményeket felszínre hozva – feldolgozni és a szakmai közönség elé tárni. Az a jó, ha ezt valaki már korábban, általános vagy középiskolás korában elkezdi,

az egyetemen azonban ez már halaszthatatlanul fontos. A diákköri munka támogatása ehhez az egyik alapvető kapaszkodó, ezt felismerve az eddigi pályám során folyamatosan részt vettem diákok felkészítésében, pályamunkák elbírálásában, konferenciák zsűrijében, és a Neveléstudományi Intézetben korábban én voltam ennek az ügynek másfél évtizedig a felelőse. Legalább ennyire fontosnak tartom a különböző szakkollégiumok tevékenységét, ezek keretei között is fontos tehetségfejlesztés zajlik. Én magam a tanárképzés és a doktori képzés szintjén is elsősorban kutatás-módszertani szemináriumok, illetve nevelés- és művelődéstörténeti alapozó kurzusok megtartásával vagyok jelen a képzésben. Mindkettő esetében fontosnak tartom, hogy az enyémtől eltérő szemléletmóddal, kutatási témákkal is találkozzanak a hallgatók, ezért órai keretek között vagy mesterkurzus formájában gyakran kérek meg a PTE-ről vagy más helyszínről érkező kollégákat is a bemutatkozásra, óratartásra. Kifejezetten jó így a kapcsolatunk az ELTE, a Debreceni és a Szegedi Tudományegyetem több kiváló munkatársával is.

A tehetséggondozásban nagyon fontosnak tartom egyrészt a személyes példaadást, ami talán közhelyesnek vagy idejétmúltnak hangzik, de mindössze azt értem alatta, hogy a hozzám kapcsolódó diákoknak muszáj meglátniuk bennem a lobogást, az elkötelezettséget, mikor a saját kutatásaimról beszélek, hiszen így tudom azt közvetíteni, hogy efféle dolgokkal az ember azért foglalkozik, mert ez hatalmas örömet ad. Másrészt nagyon fontos, hogy a diákjaink megtalálják a saját útjukat, legyen az a témaválasztás, a karrierépítés vagy valami más. Hiszen éppen ez ad nagy örömet egy kutató számára, ha arra kereshet választ, ami őt foglalkoztatja, nem pedig valami olyasmire, ami mondjuk, a mentorának fontos, és nem neki.

▪ *Nem tudom, hogy a neveléstudományt művelő kutatók nemi összetételével kapcsolatban az utóbbi években milyen tendenciák figyelhetők meg, de az bizonyos, hogy a történészi szakma inkább férfi szakma. Általánosságban mit gondolsz, a tudományos pályát választó nők számára a nemük jelenthet bármilyen hátrányt a szakmai előmenetel és a karrierépítés tekintetében?*

A neveléstudomány területén (tudományos fokozattal rendelkező, az MTA köztestületében is tagként) jegyzett több mint négyszáz kutató között jelentős a nők száma. A probléma inkább ennél a tudományterületnél is az, hogy a tudományos ranglétrán, illetve a fokozatszerzésben tovább haladva csökken a hölgyek aránya. Ezzel jelenségként, problémaként az elmúlt időszakban a Magyar Tudományos Akadémián is több fórumon, illetve a *Magyar Tudomány* című folyóirat hasábjain is gyakran foglalkoztak vezető tudósaink. Én az MTA II. osztályának nem akadémikus közgyűlési képviselőjeként azt tapasztalom (és tapasztaltam korábban is, bármely fórumon), hogy soha, semmilyen hátrány vagy megkülönböztetés nem ért amiatt, mert nő vagyok. Számomra inkább az okoz nehézséget időnként, hogy a családi (például a kisgyermekneveléssel kapcsolatos anyai) teendőimet és az egyetemi vezetői munkámat hogyan egyeztessem össze az akadémiai és a személyes kutatói feladataimmal. Bár a férjem és a szüleim, Kéri János és Stadler Katalin, illetve a kari vezetőim és intézeti kollégáim egész eddigi utam során rengeteget segítettek, a sokféle szerep összehangolása ezzel együtt sem könnyű. Igyekszem zsonglőrként szervezni a mindennapjaimat, és ha több program közül kell választanom (ami nem ritka mostanában), akkor mérlegelem, hogy melyik mellett döntök adott napon. Ha például a kisfiam beteg vagy farsangi bálon szerepel, akkor mindenképpen mellette maradok akkor is, ha éppen egy fontos szakmai tanácskozáson kellene részt vennem. Számomra egyértelműen és egyre nagyobb nehézséget jelent a Pécs–Budapest távolság szinte heti szinten való legyőzése (MTA-s, MAB-os, EMMI-s és más bizottsági ülésekre kell rendszeresen járnom), ám ezzel együtt is úgy érzem, hogy itt, a PTE-n és a régióban szükség van rám, ide köt az eddigi pályafutásom, és bármennyire nehéz is ez sokszor, de a fővárosba költözés helyett inkább folyamatosan vonatozgatok.

▪ *Mi a legfontosabb, amit oktatóként át kívánsz adni a hallgatóidnak?*

Ahogyan már az interjú több szakaszában is utaltam rá, szeretném, ha meglátnák és értékelnék a világ sokszínűségét, és ha örömüket lelnék a hozzám is oly közel álló történelmi kutatásokban, egyáltalán a történelem megismerésében. Nyilván nem lesz és nem is lehet mindenki történész, de a múlt megismerése, valamennyiünk számára elengedhetetlenül fontos a multiperspektivikus látásmód kialakítása, értékeink őrzése, hagyományaink megismerése és ápolása, valamint a kritikai gondolkodás fejlesztése miatt.

▪ *Kérlek, mesélj még arról, hogy a jövőben milyen irányban szeretnéd folytatni a kutatásaidat!*

Egyrészről tovább szeretném gyűjteni a forrásokat a 18–19. századi hazai és külföldi nőtörténetről, különösen az anyai, gazdasszonyi, háztartásvezetéssel kapcsolatos szerepek, tevékenységek érdekelnek. Másrészt több olyan neveléstörténeti téma kutatását szeretném folytatni, amelyeket már korábban elkezdtem, de nem teljesítettem ki, például a spanyol humanista, Juan Luis Vives életművének elmélyültebb megismerését tervezem.

Az interjút készítette: Czeferner Dóra
(2017. február)

„A Hadtörténeti Intézet és Múzeum nem a nyugalom szigete"

Kovács Vilmos

Dr. Kovács Vilmos ezredes, a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum parancsnoka. Diplomáit a Kossuth Lajos Katonai Főiskola Rakéta- és Tüzér szakán, a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián Tüzér Szakon, illetve az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán, Új- és Legújabbkori Történeti Muzeológia Szakon szerezte. A Hadtörténeti Intézet és Múzeum 2016. május 20-án nyíló kiállítása kapcsán beszélgettünk vele.

■ *Jól tudom, hogy a Hadtörténeti Intézet és Múzeum már létrejöttekor kitűzte célként, hogy az első világháború, azaz akkor még a „Nagy Háború" emlékeit összegyűjtse?*

Bizony. Az intézmény 1918 novemberében, közvetlenül az első világháború után jött létre. Levéltári osztályát Gabányi János, gyűjteményi osztályát Aggházy Kamil alapította. Korábban is voltak törekvések hadtörténettel foglalkozó múzeum alapítására, azonban ekkorra érett meg a szándék, hogy megvalósuljon. Kézenfekvő volt, hogy az előtte levő néhány évben lezajló - első - világháború emlékeit gyűjtsék, de a korábbiakról sem feledkeztek meg, ezért is került a levéltár és a múzeum egy intézménybe. Volt időszak, amikor különválasztották

őket, de ma együtt, a Honvédelmi Minisztérium égisze alatt Hadtörténeti Intézet és Múzeumként működik. Európában kevés olyan komplex, hadtörténeti profilú intézmény van, amely egyszerre kutatóhely, levéltár, könyvtár és múzeum is. Összefoglalóan azt mondanám magunkról, hogy hadtörténeti kompetenciaközpont vagyunk.

■ *Ha már a komplexitást említi, hogyan épül fel az intézmény?*

Három részből állunk, mindegyik megállna máshol önállóan is. Kezdem a legnagyobbal, ami a Hadtörténeti Múzeum. Célja, hogy a magyar hadtörténelemhez kötődő műtárgyakat felderítse, összegyűjtse, tudományos igénnyel feldolgozza és a látogatók elé tárja valamilyen formában, elvárás továbbá, hogy kötődjön a történelem iskolai oktatásához. Gyűjtőköre országos. A második a Hadtörténelmi Levéltár és Irattár, amely ugyancsak országos gyűjtőkörű. Körülbelül tizenhat iratfolyókilométer iratanyagot őriz, nagyjából a 18. század elejétől. Kiemelhető az 1848/1849-hez kötődő iratanyag és az első világháborúhoz kötődő hivatalos iratanyagmennyiség, bár a második háború során ezekből elég sok elpusztult. Van egy különálló része, az irattár, ami az utóbbi tizenöt-húsz év anyagát gyűjti - az iratokat folyamatosan veszi át a katonai szervezetektől. Ennek közhivatali funkciója is van, ahova több ezer kérelem érkezik egy évben.

■ *Milyen kérelmekről van szó?*

Például, ha valakinek igazolnia kell a társadalombiztosítás felé, hogy mennyi ideig és mikor volt sorkatona, az hozzánk fordul. De a levéltár egyébként is ezres nagyságrendű kutatót szolgál ki egy évben.

■ *Milyen anyagokat kutatnak főleg?*

Hála Istennek egyre gyakoribb, hogy a különböző korszakokat kutató történészek a hadtörténeti vonatkozásokat is megnézik, és a levéltár jó szolgálatot tesz nekik. A levéltár alárendeltségébe további érdekes anyagrészek is tartoznak, mint például a térképtár, ami hadtörténeti viszonylatban egyedülálló anyagot őriz. A térképeken túl tízezres nagyságrendű légifotógyűjteményt is találhatunk itt. Ezeket a felvételeket a haderő készítette, helyszínenként akár két-hároméves gyakorisággal, ami nagy segítség kronologikus kutatásoknál. Az első világháborútól 1990-ig találhatóak itt fotók. Az anyag jó részét digitalizáltuk és szeretnénk online kutathatóvá tenni. A harmadik önálló igazgatóság az Intézet, ahol a történészek dolgoznak.

▪ *Milyen kutatások folynak a Hadtörténeti Intézetben?*

A múzeumi részleg mandátuma az állandó hadseregek korára vonatkozik. A korábbi korszakok esetén a Nemzeti Múzeum az illetékes, de azért vannak átfedések. Az Intézetnél ez máshogy néz ki, itt gyakorlatilag a honfoglalástól napjainkig folynak kutatások. Dolgozik itt középkorral, 18. századdal, 1848/1849-es szabadságharccal, első világháborúval, második világháborúval és néphadsereggel foglalkozó kutató egyaránt. Az Intézethez tartozik a Hadtörténeti Könyvtár is, szintén országos gyűjtőkörrel, háromszázezer kötetes állománnyal, amely a 18. századig megy vissza. Az állomány nagy része kölcsönözhető. Nemcsak a hazai könyveket gyűjtjük, hanem rendszeresen vásárolunk külföldről is. Az angol és német nyelvterületen megjelenő hadtörténeti munkák jelentős része kutatható nálunk. Végül, de nem utolsósorban meg kell említeni az 1888-ban alapított *Hadtörténelmi Közlemények*et, ami Európa második legöregebb ilyen jellegű, hadtörténeti tárgyú tudományos folyóirata. Maga a hadtörténeti kutatás tehát itt sok irányból megközelíthető. Magam a Múzeumból kerültem a parancsnoki székbe, az 1990-es évek eleje óta dolgoztam ott mint muzeológus, majd mint osztályvezető, később igazgatóhelyettes. Azt vallom, hogy egy történelmi korszak kutatása a múzeumi anyag nélkül sántít. A klasszikus, háromdimenziós tárgyakat meg kell ismerni, az általuk hordozott információkat be kell applikálni a történészek műveibe, és most már ők is egyre inkább hajlanak erre az álláspontra. A múzeum huszonhárom önálló gyűjteményében számos kuriózum található. Természetesen a fegyverek, az egyenruhák, a zászlók, a numizmatikai részleg nagyon népszerűek és látványosak. Vannak kevésbé látványos, de nagyon értékes gyűjtemények is, például a fotóarchívum, ami igazi kincsesbánya. Nagyjából félmillió fénykép kutatható itt, a fotózás kezdetétől, az 1880-as évektől kezdve. Azt, hogy mennyi mindenre jó a fotó, a saját példámon keresztül tudom legjobban szemléltetni. Eredetileg tüzértiszt voltam, nyolc évet szolgáltam Várpalotán, mielőtt a Múzeumba kerültem. Sokat foglalkoztam a tüzérség történetével. A tüzérség gépesítése az 1930-as évek elején kezdődött. A levéltárban találtam néhány töredékes anyagot két kísérleti ütegről, amelyeket azért hoztak létre, hogy nagy távolságú meneteket hajtsanak velük végre. Egy más témával kapcsolatban kutattam a fotóarchívumban nagyjából tizenöt évvel később, amikor a kezembe akadt egy album, ami pontosan ennek a gyakorlatnak a dokumentációját tartalmazta. Persze szerencse is kell, hogy ilyesmit találjunk, de jó példa arra, hogy milyen hasznos anyagok vannak itt.

▪ *Említette, hogy a fegyveres szervektől folyamatosan kapják az irattári anyagot. Más területek gyarapítása hogyan zajlik?*

Az a vezérelvünk, hogy minden magyar hadtörténelemmel kapcsolatos anyagnak helye van nálunk. Széles skálán mozog tehát a gyűjtőkörünk. Anyagainkat ajándékozás, vásárlás, hagyományozás útján gyűjtjük, illetve sok minden érkezik a magyar haderőtől közvetlenül. Minden, a Magyar Honvédség rendszeréből kikerült tárgyból kapunk két példányt, a harci géptől a töltényekig. Ugyanez vonatkozik az egyenruházatra, a zászlókra is. A legfőbb katonai szervezetek ide adják le a csapatzászlóikat, az utódalakulatok innen is kapják vissza. Ha van egy kis kiállításuk, vagy történeti bemutatójuk, akkor nagyon szívesen kölcsönözzük. Nagyon érdekes és hihetetlenül értékes anyagokat kapunk ajándékozással. A műtárgyakat évente összegezzük, az aulában van egy vitrin, amelyben mindig az aktuális adományokat és vásárlásokat szoktuk bemutatni. Ezek egy-két hónapig láthatóak.

▪ *Nemsokára megnyílik új, első világháborús állandó kiállításuk. Régebben is volt Önöknél első világháborús kiállítás, mi indokolta, hogy megújítsák? Az alapkutatásokban haladtak ennyire előre, vagy a centenárium miatt kezdtek új munkába?*

Is-is. A Hadtörténeti Múzeumnak részt kell vennie egy olyan esemény centenáriumi megemlékezésén, ahol a katonáké volt a főszerep, ez nem kérdés. Ugyanakkor az előző kiállítást most volt alkalmunk megújítani, korszerűvé tenni, mivel az Első Világháborús Centenáriumi Emlékbizottság nagyon jelentős támogatást nyújtott hozzá. Új kiállításunk nagyon jól átgondolt, nagyon jól felépített és korszerű eszközökkel operáló kiállítás, ami két és félszer akkora területen lesz látható, mint az előző. A kiállítás kronologikus felépítésű, amelyen belül tematikai egységek találhatóak. Bemutatja a hadsereg előéletét, a szárazföldi alakulatok és a haditengerészet fejlődését, kitérve a legújabb fegyvernemre, amely az 1913-ban alapított magyar királyi Honvédtüzérség volt. Utána kezdődik magának a háborúnak a tárgyalása. Új felfogással igyekszünk bemutatni, rengeteg digitális anyag segítségével. A letölthető, hazavihető tartalmak mellett lesz egy olyan érdekesség is, hogy életutakat lehet végigkövetni a kiállításon belül, ahova minden teremben be lehet csekkolni.

▪ *Ezek főtisztek vagy inkább közlegények?*

Változatos. Az benne a poén, hogy nem tudjuk, mi lesz a vége. A valódi életben sem tudhatta a bevonuló katona, hogy milyen sors vár rá, hogy megsebesül,

hadifogságba esik, hősi halált hal, vagy végigharcolva a háborút esetleg hazakerül épségben. Ez egy nagyon érdekes, interaktív megközelítés, remélem, népszerű lesz. Persze a kiállítás anélkül is megtekinthető, hogy a látogató ebben a játékban részt venne, ez csak egy lehetőség. Igyekeztünk a kiállítást az óvodai csoportoktól az egyetemi szintig mindenkinek élvezhetővé tenni. Készítettünk katalógust is, amelyben megpróbáltuk teljesíteni a tankönyv és az ismeretterjesztő könyv kívánalmait. Természetesen a tárgyaké a főszerep, de komoly kísérőszövegek vannak mellettük. A bevezető szövegeket Pollmann Ferenc írta.

▪ *Terveznek további kiadványokat, illetve rendezvényeket a kiállítás kapcsán?*

Igen. Egy kiállítást az tesz élővé, ha vannak mellette kísérőrendezvények. Folyamatosan mennek majd a múzeumpedagógiai programok. Az utolsó terem moziterem, itt folyamatos lesz a vetítés, de filmklubot is tervezünk indítani. Szeretnénk tanulmányi versenyeket is kapcsolni a kiállításhoz. A Múzeumok Éjszakája ehhez a kiállításhoz kapcsolódik idén, továbbá szeretnénk gasztronómiai rendezvényt is kapcsolni hozzá. Az első világháborúnak vannak speciális ételei, például a pótételek, amiket a hátországból hoztak.

▪ *Mondana egy példát erre?*

Például a komiszkenyér. Lisztet kevertek fűrészporral, az íze is olyan lett, mint az utóbbié, viszont laktató volt, ezért a katonák a liszthiány miatt ezt kapták.

▪ *Említette, hogy tüzértiszt volt, majd utána lett muzeológus. Honnan jött a történeti érdeklődés és hogyan került át ide?*

Gyerekkorom óta érdekelt a haditechnika története. A Gellért térnél laktunk, gyakran sétáltunk szüleimmel a Múzeum melletti sétányon és gyakran bejöttünk ide. Ennek köszönhető a hadi érdeklődés, ezért végeztem el a katonai főiskolát Szentendrén. Utána Várpalotán szolgáltam, ahol a Hadtörténeti Múzeum kihelyezett tagozataként tüzérmúzeum üzemelt. Egy kollégámmal megszerveztük a hozzá kapcsolódó baráti kört, előadásokat tartottunk és gondoztuk az odahelyezett haditechnikai eszközöket. Utána feljöttem Budapestre a Zrínyi Miklós Katonai Akadémiára (ma már a Közszolgálati Egyetem része). Később sikerült doktori ösztöndíjat nyernem hadtörténelmi témában, ahol kutatóhelyemként a Hadtörténeti Intézet és Múzeumot jelölték ki. Ettől kezdve egyenes volt az út ide. Eleinte gyűjteményvezető voltam, mellette elvégeztem az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán az új- és legújabbkori történeti muzeológia szakot. Huszonnégy éve vagyok az intézményben, hatodik éve vagyok a parancsnoka. A levéltárban mint kutató nagyon sokat kutattam az 1990-es évek elején, nyilván ismerem a felépítését is. A múzeumban gyakorlatilag minden beosztást megjártam, a történészeknek a munkáját nyilván ismernem kell, a könyvtárba nagyon sokat jártam annak idején mint kutató és olvasó. Ezért kötelező szerénység nélkül állíthatom, hogy olyan mértékben ismerem az intézmény munkáját, hogy már nincs előttem ismeretlen szegmense. Ennyivel előnyben vagyok azokkal szemben, akik kívülről látogatnak be természetesen, meg azzal is, aki nem a múzeumból jön, mivel ennek az intézménynek az a legnagyobb és legösszetettebb része. Ahogy már említettem, huszonhárom különböző gyűjtemény található itt, de nagyon sok kihelyezett tagozatunk is van, Pákozdtól kezdve Kecelig, amit mi felügyelünk és a mi műtárgyaink láthatóak ott. Kiterjedt nemzetközi kapcsolati hálózattal rendelkezünk. Az első világháború kapcsán például 2014-ben és 2015-ben is nemzetközi konferenciát tartottunk, és 2019-ig megvannak az ezzel kapcsolatos terveink. Szeretném, ha 2018-ban nemcsak az első világháború, hanem az intézmény százéves fennállása is kicsúcsosodna.

▪ *A parancsnoki teendői bizonyára az ideje nagy részét lekötik. Mennyi ideje van kutatásokat végezni mellette?*

Mondhatnám azt, hogy semmi, de ezzel nem mondanék igazat. Kicsi időm azért van, most jelent meg például több éves kutatómunka eredményeként Horváth Miklóssal közösen írt könyvünk *Magyarország az atomháború árnyékában* címmel. A munkaidőm kilencven százalékát csakugyan elviszik a napi teendők, nagyjából a maradék tíz százalékában tudok kutatni, meg persze az otthoni, úgynevezett szabadidőm száz százalékában. Sokan gondolják, hogy a Hadtörténeti Intézet és Múzeum a nyugalom szigete, de szó sincs erről. Hogy stílszerű legyek, több fronton harcolunk. Új kiállítások, konferenciák, külföldi kapcsolatok, gyűjtőmunka. Nem panaszképpen mondom, sőt örülök neki, hogy nincs megállás. Tulajdonképpen mi vagyunk a Honvédelmi Minisztérium legnagyobb olyan kommunikációs felülete, amely a civil társadalmat tudja megszólítani. Körülbelül kétszáz-kétszázötvenezer embert tudunk elérni a Múzeumon, a kihelyezett kiállításokon és a programjainkon keresztül. Ezt már most is kihasználja a HM, fontos szerepünk van a különböző toborzórendezvényeken.

▪ *Milyen kutatási tervei vannak az elkövetkező évekre, persze, ha ideje engedi majd?*

Általában a haditechnika történetével foglalkozom a 19. századtól napjainkig, főként a tüzérséggel, de más fegyvertörténetekkel is. A caporettói áttörés év-

fordulójára szívesen megírnám a csata történetét a logisztikai előkészítéstől a következményekig. Ismerve a helyszínt, a magashegységet, a folyóvölgyet, az olasz terepet, itt nagyon komoly tervezőmunka folyt, amit érdemes lenne a mai katonák szempontjából bemutatni. Kicsit ugorva az időben, nagyon érdekes lenne megírni az 1957-től működött technikai külkereskedelmi vállalat működését, ami többek között a hadiipari exporttal és importtal is foglalkozott. Az anyag rendelkezésre áll az irattárban, de még nem dolgozta fel senki. Visszatérve az első világháborúra, nagyon sok osztrák–magyar fegyver volt. A magyar hadiipar borzasztóan érdekes történet, a pisztolytölténytől a csatahajóig számos hadianyag készült itthon. Repülőgépgyárból például három működött a háború idején Magyarországon. Óriási falat lenne megírni, mivel a téma annyira szerteágazó, hogy ha csak a lőfegyverekkel foglalkoznék, az is egy vastag könyv lenne.

▪ *Ilyen sok magyar gyártmányú fegyver volt?*

Igen. A lángszóró például magyar innováció, egy Makón született úriemberhez, Szakáts Gáborhoz kötődik. Majdnem elítélték később háborús bűnösként a fegyver feltalálása miatt azzal, hogy ez milyen embertelen fegyver. Mintha a többi nem lenne az. Végül megúszta és kiköltözött az Egyesült Államokba, mint sok más tehetséges magyar. A sűrített levegővel működő aknavetőt is magyar mérnökpáros találta fel, név szerint Róka Kálmán és Halász Pál. Mivel ehhez nem kellett lőpor, nem volt hangja, füstje és olcsóbb volt a „hagyományosnál”. Rengeteg olyan innováció volt, amely már létező fegyver továbbfejlesztésére irányult. Például a torpedó. Feltalálója, Luppis János Fiume környékén született, négy nemzet aspirál rá, mi, a horvátok, az olaszok és az osztrákok. Az első torpedógyár is Fiumében épült meg, ami ilyen szempontból magyar, noha egy angol befektető építette fel a gyárat. Érdekes könyv állhat mindezekből össze egyszer.

Az interjút készítette: Szőts Zoltán Oszkár
(2016. május)

* * *

2016 szeptemberében két újabb igazgatósággal bővült az Intézmény. A Katonai Emlékezet és Hadisírgondozó Igazgatósággal és a Centenáriumi Pályázati Igazgatósággal együtt immár öt igazgatóság folytat összehangolt tevékenységet a HIM égisze alatt. Az előbbi szervezet gyakorlatilag visszatért az anyaintézmény kebelére, hiszen 2010-ig nálunk működött. A Belföldi és a Külhoni Hadisírgondozó osztályok munkatársainak feladata a hadisírgondozás tudományos kutatással és háttérbiztosítással kapcsolatos tevékenységének tervezése, szervezése

és koordinálása. Ez a tevékenység minden haderőnek nagyon fontos feladata kell, hogy legyen, ez Magyarországon a két világháború között működött, majd ezt követően elhalt. Az 1990-es évekig tartó időszakban el akarták felejteni, hogy volt két nagy háború, hogy ezeknek voltak hősi halottai, rokkantjai, áldozatai, sebesültjei. A rendszerváltást követően szinte azonnal újraindult ez a tevékenység. A szervezeti átalakítással létrejött másik új elem, a Centenáriumi Pályázati Igazgatóság legfontosabb feladata a kormány döntése értelmében a HM HIM által kiírt, első világháborús hadisírok és emlékhelyek felújítására szóló pályázatok lebonyolítása. Az erre a célra elkülönített keretből minden olyan magyarországi település kaphat, amelyek területén lévő temetőben található első világháborús hősi hadisír, vagy pedig a temető kerítésén belül van első világháborús emlékhely. A lehetőség még nem zárult le, ahol nem történt meg eddig a felújítás, az érintett önkormányzatok, illetve az egyházi temetők esetében a fenntartó egyházak még pályázhatnak.

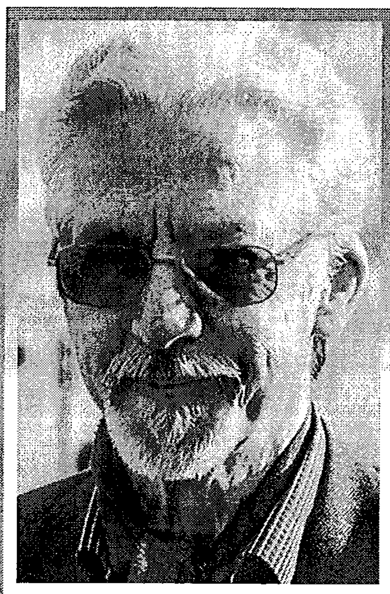
A hadisírgondozással és felújításokkal kapcsolatos tevékenység egyébként szorosan illeszkedik a HM HIM által már 2012-ben megkezdett, az első világháború centenáriumához köthető komplex programhoz. Ennek legfontosabb célja egy teljes veszteség-adatbázis létrehozása. A projekt jelenleg ott tart, hogy hamarosan mintegy egymillió egykori magyar katona adatai lesznek kutathatók az interneten. Különböző forrásokból - például a bécsi és a pozsonyi levéltárakban fellelhető és a HM HIM szakemberei által digitalizált dokumentumokból - eddig ennyi első világháborús baka személyi és veszteségadatait sikerült adathordozókra rögzíteni, és tizenkét szempont szerint kereshetővé tenni. Mindez a már most is elérhető *magyarezredek.hu* weboldalon jelenik meg hamarosan. Ezen a honlapon jelenleg az első világháborús alakulatok ezredtörténeteiből és más forrásértékű könyvekből létrehozott adatbázisokban lehet kutatni.

A 2018. év kiemelten fontos a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum számára, hiszen novemberben centenáriumát ünnepli az Intézmény. Ehhez kapcsolódóan számos rendezvénnyel, kiállítással és kiadvánnyal készülünk. Ugyanígy fontos számunkra a Magyar Honvédség megalakításának 170. évfordulójára való méltó megemlékezés, amelyet vándorkiállításokkal, konferenciákkal, és színes rendezvényekkel igyekszünk gazdagabbá tenni.

Kovács Vilmos
(2018. március)

„Egy történésznek nem lehetnek illúziói"

Kövér György

Történész, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia doktora, az MTA Gazdaságtörténeti Albizottságának elnöke, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Gazdaság- és Társadalomtörténeti Tanszékének professzora, az MTA–ELTE Válságtörténeti Kutatócsoport (2012–2017) vezetője. Kövér Györggyel pályafutásáról, kutatásairól és terveiről Katona Csaba beszélgetett.

Kérem, mutatkozzon be az Olvasóknak. Honnan indult a pályája, miért a történészi munkát választotta fiatalon?

Hajdúböszörményben születtem 1949-ben, ott is érettségiztem. Későbbi pályám szempontjából meghatározónak bizonyult az a jellegzetes középosztályi családi miliő, amelyben apám hajdúsági református és anyám délvidéki katolikus tradíciója keveredett. Böszörményben – egy reverzális jóvoltából – katolikusnak lenni egy életre a kisebbségi lét tapasztalatát jelentette. Apám, aki orvos volt, s helytörténettel és egészségügy-történettel is foglalkozott, vasárnaponként a csordalegelőre vitt „botanizálni", s hazafelé a temetőn keresztül jövet minden

egyes sírról el tudta mesélni, hogy kik nyugszanak ott. Ez volt az én első társadalomtörténeti iskolázásom. Anyám közgazdász doktorátusával egész életében háztartásbeli volt, a gyerekek nevelésén túl kerámiázott, népművészeti tárgyakkal rendezte be a lakást, egyszóval a család vizuális kultúráját döntően meghatározta. A gimnáziumban – mostani egyetemi kollegám édesapja – Poór János volt a történelemtanárom, aki mindig arra ösztönzött, hogy a gazdasági és társadalmi meghatározottságokra és a lényegre koncentráljak. Más nagy tanáregyéniségek is meghatározták érdeklődésemet a Bocskai Gimnáziumban, többek között magyar tanárom, Kertész László, aki költő is volt, irodalmi pályázatok írására ösztönzött, s néhány ifjúkori zsengémet versként értékelte. Ő azt szerette volna, ha magyar-történelem szakra megyek, de olyan akkor nem indult a debreceni egyetemen, így végül a történelem-orosz szak mellett döntöttem. Akkor még nem készültem történésznek. A gimnáziumban leginkább a sport, a gitározás, a tánc, a versek és a lányok érdekeltek.

Milyen hatások érték az egyetemen és az első kutatói éveiben?

Az egyetemen az első félév végén – családom és jómagam legnagyobb meglepetésére – színjeles lettem. Az igazság az, hogy egy év katonaság után nagyon kiéheztem mindenféle tudásra, teljesen nyitott voltam az új információkra. Politikai gazdaságtant például a későbbi szociológus Angelusz Róbert oktatott nekünk, de a történelemoktatásban ott volt a Szabó István-tanítványok agrártörténész középnemzedéke, Rácz István, Orosz István, akiktől középkori magyar és egyetemes történelmet tanulhattunk. Irinyi Károlytól nemcsak historiográfiát hallgattunk, hanem *Zene és történelem* speciálkollégiumán kiderült, hogy mennyi minden van még, amiről jóformán semmit nem tudunk... Aztán keddenként jött a Szabolcs-expresszel Pestről Niederhauser Emil és Ránki György, akik egy tágasabb, nemzetközi világra nyitották rá a szemünket. Mindketten hatalmas olvasottsággal bírtak. Niederhauser tizenhat nyelven olvasott, és tényleg hét nyelven beszélt (von Haus aus hármat sajátított el gyermekkorában Pozsonyban) és alapjában szlavista volt, Ránki pedig a gazdaság- és politikatörténet mellett a diplomáciatörténetet is művelte. Engem személy szerint az ókortörténész Havas László „fedezett fel", s miután a szemináriumon vitába keveredtem vele az első triumvirátus létéről, igyekezett felhívni rám kollegái figyelmét. Rajtam tartotta a szemét Menyhárt Lajos is, aki egykori böszörményi gimnazistaként ügyelt rám, s nála írtam a szakdolgozatomat és a kisdoktorimat is az oroszországi diplomás értelmiség társadalmi származásáról és nemzetiségi összetételéről a 19-20. század fordulóján. Akkor úgy nézett ki, hogy Kelet-Európa történetével fogok foglalkozni, így el is kezdtem lengyelül, szlovákul és bolgárul tanulni, de aztán az élet másként hozta...

▪ *A Debreceni Egyetemen olyan évfolyamra járt, amelynek tagjai közül többen komoly kutatói pályát futottak be. Hogy emlékszik vissza rájuk?*

Csoporttársaim közé tartozott Krausz Tamás, vele különösen sok szellemi csörtém volt. Ma egy intézetben tanítunk. Szaktársam volt Gyáni Gábor, vele máig szoros kapcsolatban állok, s közösen írtuk a *Magyarország társadalomtörténete* (1998) című tan- és kézikönyvet. Történelem–földrajzos évfolyamtársaim voltak Varga László és Papp Imre – velük már a katonáskodás óta ismerhettük egymást, és ma is jó barátságban vagyunk. Orosz István mindig úgy emleget bennünket, mint egy kivételes évfolyamot, de szerintem pozitívan elfogult velünk szemben. Tőle legutóbb Papp Imre barátom születésnapján hallottam azt, hogy amikor bejött a terembe, nem kellett semmit sem tennie, mert mi végigvitatkoztuk az órát. Valóban mindig és mindenről vitatkoztunk, nemcsak az órákon, hanem a folyosón is. Ilyen volt a '68-as nemzedék, elért bennünket is a marxizmus reneszánsza, bár Debrecenbe mintha némi késéssel érkezett volna minden. Ebbe a fiatalos avantgárd aktivizmusba szerencsére az állandó olvasás és a tudománnyal való foglalkozás is belefért, így valóban sokan szép pályát futottak és futnak be ebből a hajdani debreceni társaságból.

▪ *Miként került ezt követően egy másik területre, a Közgazdaságtudományi Egyetemre, ahol több mint két évtizedet töltött? Meséljen, kérem, a gazdaságtörténeti kutatásairól!*

Amikor megszereztem a diplomát a debreceni egyetemen, nem akadt kutatói hely számomra, így a böszörményi gimnázium fogadott vissza egy évre. Aztán Ránki Györgytől kaptam egy levelet, aki akadémiai állást ajánlott nekem a Közgázon, a Berend-tanszéken. Hamarosan hívtak Debrecenbe is, de én akkor a nagyobb kihívást jelentő pesti állást fogadtam el. Sikerült jó albérletet szereznünk (akkor már megszületett első leányunk), és első feleségem is hamar állásba került. Szóval nekivágtunk a nagyvárosi rengetegnek. A Gazdaságtörténeti Tanszéken a Berend T. Ivánnal megbeszéltek értelmében folytathattam az orosz társadalomtörténeti kutatásokat (akkor a faluközösség, az orosz obscsina került előtérbe), de természetesen gazdaságtörténetet is tanítanom kellett. A tanszékre rendszeresen jöttek külföldi vendégek, David Postantól Jürgen Kockáig, ami egyrészt hétköznapi evidenciává tette számomra, hogy nyelveket kell tudni (erre már Niederhauser is állandóan ösztönzött), másrészt közvetlenül bekerültem a nemzetközi vérkeringésbe. A nyolcvanas években megnyílt az út a nemzetközi kutatási ösztöndíjak és konferenciák felé. Az első tanulmányutam

Angliába vitt 1982-ben, a British Academy ösztöndíjával, közvetlenül azután, hogy Budapesten részt vehettem a Nemzetközi Gazdaságtörténeti Kongresszuson, amit Ránki György szervezett.

Közben azonban lényegesen megváltozott a tematikai érdeklődésem. Lehetőséget kaptam arra, hogy a *Magyar História*-sorozatban megírjam Magyarország gazdaságtörténetét Ferenc József korában. Ez volt az én „autodidakta aspirantúrám". Három év alatt átképeztem magam a dualizmus kori gazdaságtörténet kutatójává, s bár egy darabig azt gondoltam, hogy az orosz profillal ezt lehet párhuzamosan csinálni, hamarosan be kellett látnom, hogy ez nem fog menni. Így lettem Kelet-Európa-kutatóból az Osztrák–Magyar Monarchia történésze. Elmozdultam Közép-Európa felé. A legfontosabb változásnak azonban ebben a tekintetben az bizonyult, hogy felfedeztem magamnak a banktörténetet. Egyrészt úgy láttam, hogy a pénz- és tőkepiac mozgásainak tanulmányozása nélkül semmi sem érthető a magyarországi kapitalizmus kialakulásából, másrészt az is vonzott, hogy 1948 után ezzel a területtel jóformán senki sem foglalkozott, tehát láttam benne kutatási perspektívát. Azt, hogy napirenden van a magyar bankrendszer reformja, egyáltalán nem tudtam, de ez később másoknak is ösztönzést adott további banktörténeti kutatásokra. Több szerző együttműködésével írtuk meg az Osztrák–Magyar Bank történetét, amelynek fontosabb részei Pogány Ágnessel közös kötetben németül is megjelentek.

▪ *Ezt követően az ELTE munkatársa lett. Mi indokolta a váltást?*

Először 1992-ben kezdtem el tanítani társadalomtörténetet az ELTE Szociológiai Intézetében, és ezt húsz éven át folytattam (ebből lett a Gyáni Gáborral közösen írt kötet). Nagyon szerettem a szociológusokat, szociális munkásokat tanítani, ám távolról sem csak azért, mert jó volt a recepcióm. Közben, 1998-ban kerültem az ELTE BTK Gazdaság- és Társadalomtörténeti Tanszékére, amelyet Bácskai Vera és Benda Gyula alapított a rendszerváltáskor. Ami elsősorban ide vonzott, az a társadalomtörténeti doktori program volt, amelyet Bácskai Verától örököltem meg (a tanszékvezetést Gerő András vette át). Már a Közgazdasági Egyetemen is próbálkoztam doktori program szervezésével, de ott sem az ottani, azóta megszűnt tanszék, sem az egyetem nem volt igazán vevő egy ilyen új képzési szisztémára. Itt viszont a Történettudományi Doktori Iskola keretében gyakorlatilag szabadon alakíthattam a képzést (erős módszertani alapozást adunk, s ebben igen jó tanári gárdával dolgozom együtt), s igen tehetséges ifjú kutatókat tudunk képezni, bár hogy hol találnak állást, az egyre több gondot okoz nekik és nekem is.

■ *Kutatási témái közül sajnos különösen aktuális a gazdasági válság. E témáról, nevezetesen az 1873. évi válságról már több mint negyed évszázada kötete jelent meg, de most is vezet a témakörhöz kapcsolódó kutatócsoportot. Miért tartja fontosnak ezt a kérdéskört?*

Az 1873-as krachról szóló könyvet (*1873. Egy krach anatómiája.* 1986.) annak idején sokan allegóriaként olvasták, és azt hitték, hogy a jelenről szól. Pedig akkoriban, 1982-ben nem tudtam, hogy mekkora bajban volt az ország. Azóta erről is sokkal többet olvashattunk. Többek között, amikor a Magyar Külkereskedelmi Bank ötvenéves történetét írtam, hozzájuthattam az eredeti dokumentumokhoz, sőt több interjút is készítettem. Eredetileg engem 1873 vonatkozásában a Kondratyev-hullám fordulópontja érdekelt, tehát a hosszú távú fellendülés és hanyatlás váltása. Ezen belül menet közben bontakozott ki előttem a rövid távú likviditási krízis és az államháztartás csődközeli helyzete. Mert amikor 1873 augusztusában már az sem volt biztos, hogy ki tudják fizetni az állami tisztviselők fizetését, akkor igazán nagy lehetett a baj! S itt jöttek be a képbe a Rothschildok, az általuk vezetett nemzetközi konzorcium, amely gyakorlatilag 1873-tól az egész dualizmus korában finanszírozta a magyar államadósságot. Kezdetben ezt inkább csak innen néztem, aztán ahogy eljutottam a londoni, párizsi Rothschild-levéltárba (sőt Moszkvában a bécsi anyagba is betekinthettem), kibontakozott előttem, hogy ez igazi egyetemes gazdaságtörténeti téma. Amelyben nekünk sokkal fontosabbak a nemzetközi faktorok, mint mi nekik, ennélfogva a dolgokat mindkét perspektívából meg kell vizsgálni, ha tényleg meg akarjuk érteni, mi történt. Miközben tehát elég régóta foglalkoztatott a dolog, arra nem gondoltam, hogy valaha ismét aktuális lesz, s most, hogy az, már komoly erőt fordítok a jelen tanulmányozására is, jóllehet a kutatócsoport a 19–20. század válságkorszakaival foglalkozik.

■ *Elengedhetetlen a közgazdasági képzettség a gazdaságtörténet és a válságjelenségek megértéséhez? Ön szerint művelheti ezt valaki úgy, hogy „csak" történész? Lehet-e valamiféle nem történeti tapasztalata a kutatások eredményeinek?*

A szakmát mindenütt el kell sajátítani. A kandidátusi munkahelyi vitám alkalmával Sulyok-Papp Márta a Közgáz pénzügy tanszékéről azt mondta, hogy lám, a pénzügyeket a történészek is meg tudják tanulni! Itt elsősorban a megértésről van szó. Természetesen nem lettem közgazdász, nem adnék tanácsokat a mai válságra nézve senkinek (szerencsére nem is kérnek tőlem), de a mai válság szemüvegén át a múlt is másként látszik. Elképesztő mennyiségű irodalom foglalkozik mostanában azzal, hogy a mai válságot „történelmi perspektívába" állítsa. A kutatócsoportunk ráadásul nemcsak a gazdasági válságok (éhínségek, árvizek, agrár- és pénzügyi krízisek) históriájával foglalkozik, hanem legalább annyira fontos számunkra a válságok „megéléstörténete", vagyis a mentalitástörténeti vonatkozások.

■ *Miket tart a banktörténeti kutatások legfontosabb eredményeinek?*

A banktörténet a vállalattörténet egy sajátos ágaként a nyolcvanas években született újjá Magyarországon. Itt nem magamra gondolok (bár talán volt ebben némi szerepem), hanem arra, hogy egy új generáció érkezett, amelyik elsősorban nemzetközi minták nyomán új banktörténeti stílust honosított meg a hazai kutatásban (mindenekelőtt Pogány Ágnes és Tomka Béla nevét kell említenem). Ennek révén a bank-vállalat viszony is új megvilágításba került. Ha az ember valamit ad magára, akkor az ún. finánctőke problémát ma már nem lehet úgy tárgyalni, mint ahogy azt annak idején a „kapitalizmus politikai gazdaságtana" tanította. Ha szélesebb értelemben veszem a vállalkozók és a vállalatok történetét, akkor további szerzők, például Halmos Károly és Klement Judit említése is ide kívánkozik, akik jelentős mértékben hozzájárultak a hazai gazdaságtörténet megújulásához. Ahhoz képest, hogy a gazdaságtörténetet intézményesen a kihaló állatfajokhoz szokás néha hasonlítani, egész szép a termés!

■ *Bár fő kutatási területe nem ez, sokan mégis az 1956-os forradalom egyik fontos személyiségéről, az államminiszteri posztot is betöltő Losonczy Gézáról írt, hiánypótló monográfiájáról ismerik Önt. Minek köszönhető, hogy Losonczy személye felkeltette az érdeklődését?*

Losonczy Géza is Böszörményben érettségizett, s már diákkoromban érdeklődésem homlokterébe került, bár akkoriban nem hivatkoztak rá pozitív hősként. Majd amikor 1982-ben, angliai ösztöndíjam idején Sárközi Mátyás jóvoltából végigolvastam az emigráns 1956-os irodalmat, fogalmazódott meg bennem a gondolat, hogy 1956 képéhez nekem is hozzá kell valamivel járulnom. Ez lett az én 20. századom – természetesen történész módon, a források feltárásával. Nagyon sok segítséget kaptam a családtagoktól. Rendkívül tanulságos volt, hogy miközben valakit ki akartak radírozni a nagybetűs Történelemből, a szűkebb család, a barátok igyekeztek minden rá vonatkozó, létező dokumentumot megőrizni. Losonczy Géza édesanyja például még a gyermekkori noteszokat, irodalmi zsengéket is eltette, amit az öcs, Losonczy György révén én elolvashattam. Losonczy Géza özvegye, Haraszti Mária pedig a felnőttkori ceruzával írott levelezést restauráltatta – hiszen ceruzával írva félő volt, hogy egy idő után az nem lesz olvasható. Ahogy a hivatalos levéltárak is megnyíltak a rendszerváltással, úgy lett egyre szélesebb a közelítés sávja, s végül az egész ember története lett

számomra az igazi kihívás, nem csak a nagyon is esendő politikus, a nálunk bevett politikai biográfia.

▪ *Sok vita folyt korábban arról, hogy lehet-e, érdemes-e biográfiát írni? A Losonczy-könyv tekintetében Önnek mi a véleménye erről a kérdésről?*

Ahogy említettem, totális biográfiát szerettem volna írni. S bár előfordulhat, hogy ez lehetetlen, s vannak, akik biográfiai illúzióról beszélnek, szerintem mégis meg kell próbálni. Losonczy esetében ez azzal járt, hogy nemcsak a baloldali politikai mozgalmakban, a hatalomban játszott szerepét kellett kutatni és megírni, hanem kétszeri letartóztatása során a börtönben átélt reaktív pszichózisának értelmezésével is meg kellett küzdeni. Ennek révén támadt fel az érdeklődésem a pszichohistória iránt, amelynek irodalmából elsősorban az Erik H. Erikson-féle identitás-válság koncepciót használtam fel a Losonczy-életrajzban. Ez az érdeklődésem azóta is eleven, nemcsak a kutatásban, hanem a tanításban is nyitogatom az ifjúság szemét erre a megközelítésre.

▪ *Áttérve egy másik irányba: a társadalomtörténet is fontos kutatási területe. A naplók, emlékiratok, levelek, azaz a magánemberek által keletkeztetett források különösen érdekesek az Ön számára. Miben látja ez ilyen típusú források történeti értékét?*

A társadalomtörténeti érdeklődésemről már említettem, hogy régi keletű, s mindig vissza- és visszatér. Amikor a banktörténettel foglalkoztam, hamarosan társult ehhez a bankárok, vállalkozói családok története. S főként a nem részvénytársasági formában szerveződött családi vállalkozásoknál nem is igen áll rendelkezésre más forrás, mint a személyes forrásanyag. Ezeknek a cégek üzleti könyvei szinte csak kivételszámba menően maradtak fenn. Egy végrendeletből, hagyatéki leltárból, családi levelezésből kell megérteni nemcsak a személy, a család, hanem a vállalat történetét is. Régi hobbim a visszaemlékezések és naplók gyűjtése. Újabban tartok *Privát történelem* címen szemináriumokat is, ahol lehet dolgozatot írni egy-egy visszaemlékezés, vagy éppen interjú alapján. Magam is sokat interjúztam már a Losonczy-biográfia írásakor, de az MKB történetének rekonstrukciója során is. Az oral history a jelenkortörténeti megközelítésnek ma már elengedhetetlen része, csak tudni kell, hogy mire is használható a személyes emlékezet. Mint struktúrakutató társadalomtörténész mindig is nyomasztott, hogy vajon az általam elbeszélt történetnek ismerjük-e a szereplőit. S hogy megszólaltathatjuk-e őket. Vagyis, hogy mennyire biografizálhatunk a társadalomtörténetben.

▪ *1882-ben eltűnt Tiszaeszláron egy Solymosi Eszter nevű, tizennégy éves parasztlány, s nem sokkal később azzal vádolták meg a helyi zsidókat, hogy rituálisan meggyilkolták őt. A gyilkossági per a magyar politikai erők összecsapásának a terepévé vált, és nagy hatást gyakorolt a magyarországi antiszemitizmus későbbi alakulására is. Az utóbbi évek, sőt szinte évtized fő kutatási iránya az Ön számára a tiszaeszlári vérvádper forrásaira épülő társadalomtörténeti vizsgálódás volt, amelynek eredményei a közelmúltban egy vaskos monográfiában öltöttek testet (*A tiszaeszlári dráma. Társadalomtörténeti látószögek, *2011). Miként jött az ötlet, hogy ebbe az irányba forduljon az érdeklődése?*

Az érdeklődés tulajdonképpen egy véletlennek köszönhető. 2003. szeptember 11-ére (!) Nyíregyházára egy konferenciát szerveztek a tárgyalás százhuszadik évfordulója alkalmából (a hajdani per nyáron volt). Erre az alkalomra kért fel az egyik szervező, régi Hajnal István Körös kollegánk, hogy tartsak egy bevezető elő-adást a per társadalomtörténeti hátteréről. Nem mondhattam nemet, bár Eötvös Károly, Bary József, Krúdy Gyula és Sándor Iván művein kívül nem ismertem mást, mint amit egy dualizmussal foglalkozó történésznek illik. Viszont a Széchényi Könyvtár kézirattárában megnéztem a Bary- és az Eötvös-hagyatékokat, és nagyon csodálkoztam, hogy ezt miért nem aknázta ki eddig igazán senki. Amikor szeptemberben megtartottam az előadást, tulajdonképpen egy kutatási programot vázoltam, amely realizálásának rögvest neki is álltam. Nemcsak a per forrásait dolgoztam fel, hanem szinte mindent, ami a falura vonatkozott. Az a benyomásom alakult ugyanis ki, hogy többek között azért is merevedtek le annyira a frontvonalak ebben az ügyben, mert igazán soha senki nem vette magának a fáradtságot, hogy megnézze alaposan Eszlárt, azt a falut, ahol az inkriminált ügy megtörténhetett. Nyolc év alatt volt ideje formálódni a koncepciónak, de végül elkészült. Ez lett az akadémiai doktori értekezésem is. A könyv, amelyet hatvan ív terjedelemben az Osiris Kiadó jelentetett meg, egyesíti magában a lokális falutörténeti monográfia jellemvonásait, a mikrotörténeti megközelítést a helyi konfliktusok bemutatásával, továbbá felskicceli a szereplők és családjaik portréját, végül pedig magának a vizsgálatnak, a pernek, a sajtónak is megpróbálja vázolni a jog- és a politikatörténet társadalomtörténeti látószögét.

▪ *A kötet messze túlmutat Eszlár határain, a történész szakmán belül és kívül is komoly visszhangot váltott ki. Hogyan foglalná össze legfontosabb tanulságait?*

A visszhang valóban megtisztelő, nem csak abban az értelemben, hogy jó kritikákat kaptam, hanem úgy is, hogy értő bírálatok jelentek meg róla. A *BUKSZ* (*Budapesti Könyvszemle*) egy egész tiszteletkört publikált, összesen öt ismertetést vonultatva fel. Azt hiszem, egy szerző sem kívánhat ennél többet.

Az, hogy közben a politika ismét csak megpróbál beletenyerelni olyan kérdésekbe, amelyről fogalma sincs, az a közszereplők szegénységi bizonyítványa. Nem érnek rá vastag könyveket olvasni. S persze egy történésznek nem lehetnek illúziói abban a tekintetben sem, hogy az előítéletek tovább élnek a fejekben. Akármerre hívnak, egyetemekre, szakkollégiumba, gimnáziumokba, polgári törzsasztalhoz, rádióba és TV-be, elmegyek és mondom a magamét Eszlárról, közben pedig már alig csodálkozom, hogy mennyire szívósan tartják magukat az abszurd és ostoba hiedelmek.

▪ *Végül arról kérdezném, hogy mik a jövőbeli tervei?*

Egy történész a jövőről legjobb, ha múlt időben beszél. Mindig több párhuzamos terv készülődik a fejemben. Jelenleg leginkább azokon a projekteken dolgozom, amelyek egy nemzetközi felkéréshez kapcsolódnak. Ennek keretében a magyar gazdaságtörténetírás 20. századi historiográfiáján dolgozom. A rövid angol összefoglalót elkészítettem, remélem, egyszer meg is jelenik, de közben kedvet kaptam egyes korszakok részletesebb kidolgozásához. A kezdeteket, a *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle* históriáját már megírtam, és meg is jelent a *Történelmi Szemlében*. A történettudomány első (és utolsó) ötéves tervének ötvenes évekbeli problémáiról szintén publikáltam egy tanulmányt. Amikor van rá időm, mostanában épp a Domanovszky-iskola tanítványi gárdájával foglalkozom. Várom, hogy kiforrja magát, mi lesz belőle.

Az interjút készítette: Katona Csaba
(2014. október)
Az interjú eredetileg a Kor/ridor 2014/4-es számában, szlovák nyelven jelent meg.

▪ ▪ ▪

2014-ben a historiográfiai terveimről beszéltem. Az angol tanulmány a 20. századi magyar gazdaságtörténet-írás történetéről (*Crossroads and Turns in Hungarian Economic History*) 2016-ban megjelent a Routledge Kiadónál. Miután 2016-ban megválasztottak az MTA levelező tagjának, székfoglalómat *Patrónus és tanítványi gárda: a Domanovszky-iskola* címen tartottam 2017 februárjában. A biográfiával és a válságtörténettel kapcsolatos témákat sem adtam fel: 2014-ben tanulmánykötetet publikáltam *Biográfia és társadalomtörténet* címen, jelenleg pedig egy válságtörténeti köteten dolgozom.

Közben váratlan felkérések is irányítják az ember életét: felkértek, hogy írjak egy nyitó tanulmányt az *Apertura* folyóirat Tiszaeszlár vizuális emlékezeti kultúráját bemutató számába, amit nem hagyhattam ki! Tavaly megjelent ott *Tiszaeszlár (biografikus) emlékezete* című dolgozatom. Másrészt pedig egy felejtésről szóló konferencia-előadásból megszületett a *Tiszaeszlár felejthetetlen emlékei* című írásom (*Korall 67.*). Így már majdnem a teljes utószó elkészült, amit annak idején azért nem írtam meg, mert terjedelmi okokból nem fért bele az Eszlár-könyvbe. Mostani terveimet történészként továbbra sem tartanám szerencsésnek idő előtt feltárni. Majd ha kifogyok az ötletekből, biztosan szívesen beszélek róluk.

Kövér György
(2018. március)

Debrecenből Amerikába

Lévai Csaba

Az egyetemes történeti stúdiumokat különösen fontosnak tartja, maga is rendszeresen jár külföldre. Lévai Csabával, a Debreceni Egyetem Történelmi Intézet Egyetemes Történeti Tanszékének docensével Novák Ádám beszélgetett.

▪ *Mi indított el abba az irányba, hogy történelemmel kezdj foglalkozni?*

Mindenképpen beszélnünk kell a családi háttérről és a családi indíttatásról. A szüleim első generációs orvosok. Az ötvenes években kerültek eléggé szegény családi háttérből egyetemre, viszont az orvos szakmán túlmutatóan mindkettőjükben (főleg édesapámban) megvolt a humán tudományok iránti érdeklődés is. Az irodalmat, különösen a verseket nagyon szerette, nagyon sok - történelemhez is kapcsolódó - könyvet vásárolt, sok könyvünk volt otthon. Kezdetben a képeskönyveket forgattam, de idővel már el is olvastam néhányat. Valószínűleg innen eredeztethetők az első impulzusok a történelem iránt. A debreceni általános iskolámban nagyon kiváló történelemtanárt kaptam: Szamosújvári Sándor, a helytörténeti közélet egy rendkívül ismert alakja volt. Honismereti szakkört szervezett, amelyben én is aktív szerepet vállaltam. A szakkör titkára és egyéb funkciókat betöltő tagja voltam.

▪ *Ezek szerint a családi indíttatás és az általános iskolai alapok voltak azok, amelyek hatására történelem-magyar szakra jelentkeztél az egyetemen. Melyik tárgy állt közelebb hozzád?*

Meg kell mondjam őszintén, a középiskolai történelemtanárom nem emelkedett ki túlságosan. Talán ez is szerepet játszott abban, hogy akkoriban még az irodalmi ambícióim kerültek előtérbe. Amikor magyar-történelem szakra jelentkeztem, szintén ez az oldal dominált, érdeklődési körömet inkább az irodalom határozta meg. Aztán az egyetem alatt ez fokozatosan megváltozott. Ebben nyilvánvalóan a jelentős tanáregyéniségek, professzorok is nagy szerepet játszottak. Az intézetünkből mindenekelőtt meg kell említenem Gunst Péter nevét, aki szakdolgozati, majd doktori témavezetőm is volt. Kövér Györgytől - aki óraadóként tanított a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen, amikor a nyolcvanas évek elején hallgató voltam - szintén sokat kaptam, később aztán szakmai kapcsolatunk is élő maradt. Irinyi Károly neve is fontos, tőle az eszmetörténetről és a historiográfiáról lehetett nagyon sokat tanulni. Kiemelném még Ránki György professzor urat, aki akkoriban még lejárt Debrecenbe, előadást és szemináriumot is tartott. Ahogy végiggondolok a névsoron, elsősorban a gazdaság- és társadalomtörténészek azok, akik ilyen módon formálták a szemléletmódomat. Hallgatóként is inkább a gazdaságtörténet érdekelt, elsősorban a kora újkor időszaka. Ez tulajdonképpen valamilyen módon még a mai napig tetten érhető nálam. A kora újkoron belül érdekes módon először Skandinávia történetével kezdtem foglalkozni, ebben Gunst tanár úrnak is volt némi szerepe. Szakdolgozatomat a svéd gazdaság 17. századi fejlődéséből írtam. A svéd nagyhatalmiság korszakának gazdasági hátterét vizsgáltam, és azt, hogy e háttér mennyire tette lehetővé Svédország számára a politizálást.

▪ *Manapság az Egyesült Államok történetével foglalkozol, az amerikai forradalom vezetőinek politikai gondolkodását vizsgálod, ezen belül pedig Thomas Jefferson áll kutatásaid homlokterében. Mi indokolta az éles témaváltást?*

Azt mondhatom, hogy az amerikai történelem iránti érdeklődésem hosszú időre nyúlik vissza, tulajdonképpen a gyerekkoromig. Akkoriban leginkább az ifjúsági regények vonzottak. Velem is olyasmi történhetett, ami azokkal, akikben valamilyen ifjúsági kalandregényt olvasva ébredt fel a történelem adott korszaka iránti tudásszomj. Még gyerekkoromban olvastam Rónaszegi Miklós Az *indián hercegnő* című könyvét. Ez egy olyan ifjúsági regény volt, amely Virginia korai gyarmatosításának történetét adaptálva mesélt el egy sor kalandos történetet. Ez volt az egyik első nyom, amely a korai Amerika irányába vezetett. A másik James Fenimore Cooper híres regénye az amerikai forradalom korszakáról, amely magyarul

A vörös kalóz címen jelent meg. Amerikával kapcsolatban is értek fontos szakmai élmények harmadéves egyetemistaként. Mózes Mihály tartott egy szemináriumot az Egyesült Államok 19. századi történelméről, ami akkor még kuriózumnak számított a Bölcsészkar és a Történelmi Intézet oktatási programjában.

Ezek tehát az „indító impulzusok". Mire 1988-ban befejeztem az egyetemet, elérkezett a rendszerváltás időszaka. Akkoriban nőtt meg az érdeklődés az amerikai történelem iránt is. Korábban nyilvánvalóan csak egyfajta, ideológiailag befolyásolt történelmet lehetett az USA-ról a szocialista országokban tanulmányozni, hiszen az Egyesült Államok a szocialista tábor legfőbb ellenlábasának számított. Úgy éreztem tehát, hogy a hallgatók és a közvélemény részéről is élénk érdeklődés mutatkozott az irányban, hogy megtudjuk az „igazat" vagy a „valóságot" a „valódi" amerikai történelemről az ideológiailag színezett történelem helyett. Ezen túlmenően a rendszerváltás korában úgy láttam, hogy politológiai, jogi szempontból is a figyelem középpontjába került a korai amerikai történelem. Az USA létrejöttének folyamata ugyanis sok tekintetben hasonlított ahhoz a helyzethez, amely Magyarországon a rendszerváltás időszakában kialakult. Miként lehet egy működőképes, demokratikus politikai rendszert létrehozni és működtetni? Akkoriban a magyarországi értelmiségi csoportokban sokan az amerikai minta irányában is tájékozódtak. Talán ezek voltak azok az impulzusok, amelyek aztán a skandináv, svéd történelem felől inkább az amerikai történelem irányába tereltek. Úgy éreztem, hogy kialakult egyfajta igény és szükséglet, amelyet ki lehet elégíteni, s adódott egy téma, amelynek kutatásával Magyarországon is többet tudok mondani.

▪ *Hosszú ideje foglalkoztat, hogy Közép-Kelet-Európából, Magyarországról miként lehet eredményesen egyetemes történelemmel foglalkozni? Elfogadják külföldön az innen érkező történészeket?*

Tapasztalataim szerint az Egyesült Államokban nagyon nyitottak a külföldi történészek munkái iránt. Nyilván ez a nyitottság akkor párosul elismeréssel – most nem saját szerepemet akarom kiemelni –, ha a jelenléthez érdemi teljesítmény is kapcsolódik. A teljesítményt maradéktalanul méltányolják. Több amerikai ösztöndíjat sikerült már elnyernem, s előfordult olyan is, hogy amerikai kollégákkal kellett versenyeznem. Az Egyesült Államokban arra is hangsúlyt fektetnek, hogy a külföldiek számára lehetőséget biztosítsanak országuk történelmének tanulmányozására. Jelentős amerikai kutatóintézetek jöttek létre egy-egy történeti probléma feltárására: Thomas Jefferson kutatására önálló könyvtár és kutatóközpont létesült, amely ösztöndíjakat hirdet meg az USA-n kívül élő kutatók számára. Ugyanezt el tudom mondani George Washington vonatkozásában is. Meggyőződésem, hogy az amerikaiak tudatosan támogatják a külföldi történészeket. Továbbgondolva pedig maradéktalanul érvényes az, hogy az amerikaiak fenntartások nélkül maguk közé fogadják a kelet-európai kutatókat is abban az esetben, ha látják, az illető komolyan veszi a munkáját. Ennek elsődleges oka az, hogy a Kelet-Európai országok történelme kevéssé ismert és kutatott az Egyesült Államokban. Az amerikai forradalomhoz köthetően közismert a francia kapcsolatok története, de a távolabb eső európai területekre már kisebb hangsúlyt fektettek, tehát kevéssé ismertek az USA-ban.

▪ *Miért tartod kulcsfontosságúnak az egyetemes történelem oktatásának és kutatásának erősítését a hazai tudományosságban?*

Ezt mindig kicsit a saját küldetésemnek, hivatásomnak tekintettem. Igazolni szerettem volna, hogy Magyarországról, magyarországi bázisról kiindulva is lehet egyetemes történelemmel magas színvonalon foglalkozni. Ebben persze nagy szerepet játszik, hogy az utóbbi évtizedek során alapvetően pozitív irányba változtak a körülmények. Különböző ösztöndíjakkal ma már egyszerűbb külföldre utazni. Sokkal nyitottabbá vált a világ, mint hallgató koromban volt... A szakirodalom beszerzésének lehetőségei szintén egyszerűsödtek, nem is beszélve az internet adta lehetőségekről. Az amerikaiak pedig ebben is az élen járnak. Rengeteg, a történelmükhöz alapvetően kapcsolódó forrásanyagot digitalizáltak, s ezek jelentős része szabadon hozzáférhető. Egy konkrét példával illusztrálva, az amerikai forradalom időszakában a Második Kontinentális Kongresszus volt azon szerv, amely lényegében az amerikaiak függetlenségi küzdelmeit irányította. Nos, a Kontinentális Kongresszus jegyzőkönyveinek teljes anyaga elérhető a világhálón, és a kulcsszavas kereső segítségével kiválóan kutatható. Egyértelműen megállapítható tehát, hogy a kutatási infrastruktúra rengeteget javult, így ma már Magyarországról is lehet jelentős egyetemes történeti kutatásokat végezni. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy nincs szükség bizonyos források külföldi közgyűjteményekben történő tanulmányozására, ezt azonban jelentős mértékben megkönnyítik a különböző ösztöndíjrendszerek.

A kérdéskör másik alappillére Gunst Péter tanár úr azon törekvésére vezethető vissza, mely szerint a hazai történelemoktatásban szükség lenne az Európán kívüli régiók bevonására is, vagyis az egyetemes történelemnek valóban egyetemes jellegűnek kellene lennie! Ez logikus és szükségszerű is, hiszen, ha belegondolunk, a világtörténelem nagyobb része Európán kívül zajlott. Az európai történelmet nem érthetjük meg az Európán kívüli folyamatok megismerése nélkül – ez a globalizáció világában még inkább érvényes. Már Gunst Péter is több kísérletet tett erre: Budapestről érkeztek Debrecenbe Afrika történetével foglalkozó kollégák, akik szemináriumokat tartottak. Én pedig az Egyesült Államokra fókuszáló kutatásaimat is e kutatási irányvonalba illesztem be.

▪ *E szemléletmódod miként jelenik meg oktatói ars poeticádban?*

Egyetemes történeti évfolyamelőadásaimban arra törekszem, hogy ne csak európai történelemről, hanem a nagyvilág történetéről is essen szó, s ezt az elvet azon szemináriumokon is igyekszem szem előtt tartani, amelyeket az Egyesült Államok történetéről hirdetek meg. Úgy látom, elsősorban azok a hallgatók fordulnak érdeklődéssel e témák felé, akik birtokában vannak a szükséges nyelvismeretnek, amely elengedhetetlen ahhoz, hogy valaki egyetemes történelemmel foglalkozzon. Mindig érkeznek angol szakos hallgatók, akik az angol nyelvet és a történelmet szerencsésen össze tudják párosítani. Szakdolgozóim és PhD-hallgatóim is szép számban kerültek ki közülük. Sőt néhány tanítványom ma már a kollégám - ők a debreceni Angol-Amerikai Intézetben dolgoznak. Tehát összességében az érdeklődés a hallgatók részéről adott, persze nem olyan mértékű, mint a legújabbkori magyar történelmi témák iránt...

▪ *A Debreceni Egyetem Történelmi Intézetének OTDK-koordinátoraként (Országos Tudományos Diákköri Konferencia) a tehetséggondozás területén is otthonosan mozogsz. Mit gondolsz, mennyire tartják fontosnak a hallgatók, hogy tanulmányaik mellett a TDK-mozgalomba is bekapcsolódjanak?*

Ezzel kapcsolatban csupán a debreceni Történelmi Intézet szempontjából tudok nyilatkozni. Az idén megrendezett Humán Tudományi OTDK-n a debreceni hallgatók kiváló eredményt értek el. Ugyanakkor a mérleg felemás abban a tekintetben, hogy sajnos az OTDK iránti érdeklődés - legalábbis a mi intézetünkben - visszaesett a két évvel korábbihoz képest. Természetesen mérlegeljük azt, hogy e mennyiségi visszaesés mögött milyen okok húzódhatnak. 2013 tavaszán Debrecen adott otthont az országos döntőnek, lehetséges, hogy önmagában ez is élénkítette az érdeklődést. Meg kell jegyeznem, hogy a visszaesés nemcsak az intézetben, hanem az egész Bölcsészkaron tapasztalható. Tehát e területen mindenképpen lesznek tennivalóink, meg kell kísérelnünk a hallgatók érdeklődésének felélesztését az OTDK-n való szereplés iránt. Optimizmusra ad okot, hogy ha minőségi aspektusból szemlélem e kérdést, akkor azt látom, tartjuk a korábbi színvonalat, sőt, talán valamelyest javultunk is.

▪ *Megoldásként szolgálhat, ha a hallgatókat az egyetemi órákon kívül is bevonják az oktatók a szakmai, tudományos és kutatói munkába?*

E tekintetben nagyon fontosnak és pozitívnak tartom a Debreceni Egyetem Történész Hallgatók Egyesületének (DETHE) tevékenységét. A szervezetben már egyfajta generációváltás is lezajlott, de alapvetően úgy látom, hogy ennek ellenére sikerül a hallgatók érdeklődést folyamatosan fenntartani. Az is alapvető lenne, hogy a bekerülő fiatalokban minél előbb tudatosítsák: egy OTDK-helyezés a későbbi karrierjük szempontjából akár a kiindulópontot is jelentheti. Így az egyetemi évek alatt a saját pályafutásukat, egyetemi karrierjüket tudatosabban építhetnék. Sajnos sokszor már túl későn ébrednek rá, hogy tulajdonképpen el kellett volna indulniuk az OTDK-n, ekkor pedig már nincs elég idő arra, hogy módszeres kutatást vigyenek végig.

▪ *A tanulmányok mely időszak lehet a Bologna-rendszerben az, amikor még nem késő elkezdeni tudatosan szakmai pályát építeni?*

A régebbi kredites képzés során a harmadik évfolyam volt az, amikorra a hallgató úgymond „bejáratta magát", felmérte az egyetem által támasztott követelményeket, saját mozgásterét, és közelebb került egy kutatási témához. Akkor a diplomaszerzés nem szakította meg ezt a folyamatot. Úgy látom, hogy a Bologna-képzésben ez a folytonosság kicsit megszakad a BA-diplomával. Ezt követően sokan hagyják abba az egyetemet, tanulmányaikat nem folytatják a mesterképzésen. Utóbbi kezdete szintén egyfajta törést okozhat.

A Bologna-képzés esetében további probléma, hogy annak idején, amikor a követelményeket kidolgoztuk, a korábban öt év alatt elsajátítandó tudást próbáltuk három évbe sűríteni. Ez nem feltétlenül bizonyult minden tekintetben sikeres vállalkozásnak. A hallgatók helyzetét az is nehezíti, hogy lerövidült az az időszak, amit a történelem különböző korszakaiban való általános tájékozódásra fordíthatnak. Már a harmadév végére záródolgozatot kell a hallgatóknak produkálni, ráadásul a 19-20. századi történelemmel - amiből mindig több diplomamunka született, mint a korábbi korszakokból - csak ekkor, a képzés utolsó két féléve során ismerkednek.

▪ *Bízzunk benne, hogy idővel mind a hallgatók, mind az oktatók eredményesen birkóznak meg ezzel a problémával. Visszaevezve hozzád és kutatásaidhoz, beszéljünk az aktualitásokról! Nemrégiben részt vettél egy fontos nemzetközi konferencián Franciaországban. Milyen tapasztalatokkal tértél haza?*

A márciusi vincennes-i konferencián egy rendkívül érdekes téma került terítékre, elsősorban a kora újkorra fókuszálva. A tematika a spirituális geopolitikához kapcsolódott, a szimpózium előadói azt vizsgálták, hogy a vallásnak milyen szerepe van a geopolitikai tényezők meghatározásában, a nagyhatalmi politika irányításában. A tanácskozás helyszínéül egy rendkívül stílusos középkori vár szolgált, ami a mai napig a francia védelmi minisztérium kezelése alatt áll. Én magam arról beszéltem, hogy a magyarországi, illetve az angliai kálvinisták,

puritánok történelemszemlélete között milyen hasonlóságok és különbségek húzódtak. A puritánok egy része a 17. századi Angliában ugyanis az Amerikába történő áttelepülés mellett döntött, ezzel pedig lehetőségük nyílt az őket körülvevő földrajzi tér kitágítására. Miután úgy látták, hogy Angliában nem képesek a számukra megfelelő, illetve szerintük „az Istennek tetsző" politikai és egyházi berendezkedést megvalósítani, ez egyfajta nyitási, szökési lehetőségként kínálkozott számukra. Egyúttal pedig alkalmat biztosított arra, hogy az „Istennek tetsző" politikai berendezkedésüket a tengerentúlon próbálják realizálni. Tehát a földrajzi teret ki tudták terjeszteni. Ők Isten választott népének tekintették magukat, az amerikai emigráció pedig egyfajta biztonsági szelepként, menekülési útvonalként szolgált. Hasonlóan vélekedtek a magyarországi kálvinisták is. Magyarországon a 16–17. század fordulóján a Habsburg Birodalom és az Oszmán Török Birodalom közé szorulva azonban nem állt rendelkezésre olyan földrajzi tér, amely menekülési lehetőségként felmerülhetett volna számukra. Összegezve ez az oka annak, hogy Magyarországon egy pesszimistább, Amerikában pedig egy optimistább szemléletmód vált uralkodóvá a kálvinisták körében ebben az időszakban.

■ *Mik a tervek a jövőre nézve?*

Tavaly habilitáltam...

■ *...ehhez utólag és ezúton is gratulálok!*

Köszönöm. Ez egy időszerű és szükséges lépés volt. Jelen pillanatban a nagydoktori értekezésemen dolgozom, ezzel kapcsolatban kellene kutatásokat végeznem. Az e célból rendelkezésemre álló idő sajnos véges, de azért igyekszem dolgozni rajta. Ehhez elengedhetetlenek az egyesült államokbeli kutatások, legközelebb szeptemberben töltök majd egy hónapot a beszélgetés elején említett, George Washingtonról elnevezett könyvtárban.

A nagydoktori értekezésem témája a rabszolgatartó rendszer története az észak-amerikai brit gyarmatokon, a gyarmati korban. Azt is vizsgálom, hogy az amerikai forradalom milyen hatással volt az észak-amerikai rabszolgatartó rendszerre. Talán ismert, hogy George Washington rabszolgatartó birtokos volt, ahogy Thomas Jefferson is. Nagyon érdekes lesz a dolgozatban górcső alá venni, hogy az amerikai forradalom vezetői a szabadság és függetlenség melletti elkötelezettségüket miként tudták összeegyeztetni azzal, hogy közben rabszolgatartó birtokosként is működtek. E tekintetben Jefferson és Washington összehasonlítása is rendkívül érdekes. Washington a rabszolgatartással kapcsolatos lelkiismereti dilemmát úgy oldotta fel, hogy a végrendeletében felszabadította rabszolgáit. Jefferson ezt nem tette meg, érdekes probléma, hogy vajon az ő részéről miért nem került sor erre...

Közelebbi terveim között májusban egy újabb nemzetközi konferencia szerepel. Ezúttal Finnországba indulok az oului egyetemre, az Északi Amerikanisztikai Társaság konferenciájára. Ez az alkalom nem csupán az előadástartás miatt fontos számomra, hanem azért is, mert több ismerős amerikai kollégát is meghívtak, és a szimpózium a velük való konzultációra is lehetőséget biztosít majd.

■ *Miként lehet az oktatói és kutatói feladatokat érdemben összehangolni? Léteznek erre egyáltalán gyakorlati praktikák?*

Félek, általános recepttel nem tudok szolgálni, és különösebben átgondolt tervvel sem rendelkezem, az időbeosztásomat mindig praktikus megfontolások irányítják. Az oktatói munkámnak magától értetődően igyekszem lelkiismeretesen eleget tenni, emellett pedig a kutatásokra is időt szakítani. Természetesen más kötelezettségeket, például a családot és egyéb dolgokat is meg kell említeni... Ügyes időbeosztással, a prioritások meghatározásával lehet ezt a kötéltáncot eredményesen járni, de általános recept, azt hiszem, nem létezik. Mindig adódnak ad hoc jellegű feladatok, amelyek másokat háttérbe szorítanak.

Az interjút készítette: Novák Ádám
(2015. május)

■ ■ ■

A beszélgetésben említett ösztöndíj segítségével 2015 szeptemberében egy hónapig kutathattam a George Washington birtokán berendezett Washington Könyvtárban. Elsősorban Washington és Benjamin Franklin rabszolgasághoz fűződő viszonyát vizsgáltam. A kutatás eredményeit tartalmazó tanulmányok elkészültek, jelenleg megjelenés alatt állnak. A beszélgetésben szintén említett finnországi konferencián túlmenően, 2016 áprilisában Jefferson politikai gazdaságtani felfogásáról adtam elő az Amerikanisták Európai Társaságának konferenciáján a romániai Constantában. 2016 decemberében a Korai Amerikai Történelemmel Foglalkozó Európai Történészek Társasága párizsi konferenciáján a Habsburg Birodalom és az Egyesült Államok közötti kereskedelmi kapcsolatok megalapozására irányuló kísérletekről beszéltem. E társaság alapító tagja, vezetőségének pedig tiszteletbeli tagja vagyok. 2017 szeptemberében a Washington Könyvtár és a Torinói Egyetem közös szervezésében megrendezett torinói konferenci-

án az amerikai (1776) és a magyar (1849) Függetlenségi Nyilatkozat bizonyos aspektusait hasonlítottam össze. 2016 őszén megpályáztam, 2017 márciusában pedig elnyertem egy négy hónapos Fulbright kutatói ösztöndíjat. Jelenleg (2018 februárja és júniusa között) ennek keretében folytatom a vizsgálódásaimat az University of Virginia (Charlottesville) Történelem Tanszékén, ahol az amerikai forradalom vezetői és a rabszolgaság kapcsolatára fókuszáló akadémia doktori értekezésemen dolgozom.

Lévai Csaba
(2018. március)

„Nemcsak a levéltári anyagokért vagyok, hanem a kutatókért is"

Oross András

Oross András levéltáros, történész, jelenleg a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchivban dolgozik levéltári delegátusként. A 17–18. század fordulójának gazdaság-, társadalom-, intézmény- és hadtörténetével foglalkozik, a Magyar Királyság szerepét vizsgálja a Habsburg Monarchián belül. Pályájáról és a bécsi kutatási lehetőségekről Váradi Katalin beszélgetett vele.

▪ *Hova vezethető vissza a történelem iránti érdeklődésed? Volt-e meghatározó személy a tanulmányaid során?*

Ezt viszonylag könnyű megválaszolni. Az édesapám történelemtanár, Győrben a Révai Miklós Gimnáziumban tanított több mint 30 éven át, innen jött az érdeklődés. Egyébként én is itt végeztem a középiskolai tanulmányaimat, jó történelemtanárom volt, de igazából az édesapám hatását hangsúlyozom. A kapcsolatunk, szakmai hozzáállása a tanári pályához, a történelemhez, mind mély nyomot hagyott bennem. Amikor a tanulmányaimban oda érkeztem, hogy választanom kellett, pontosan milyen irányban tanuljak tovább, egyértelmű volt, hogy a történelem szakra jelentkezem.

▪ *A gimnázium után az ELTE történelem-könyvtár-levéltár szakára nyertél felvételt. Ezeket párhuzamosan végezted?*

Akkoriban szakpárra lehetett jelentkezni, így történelem-könyvtár szakon kezdtem meg egyetemi tanulmányaimat. Mindig is érdekeltek a közgyűjtemények, azzal viszont tisztában voltam, hogy a muzeológia kevésbé vonz. A könyvtárosság megfogott, így elkezdtem a szakot, viszont ez mégsem olyan volt, mint ahogy előzetesen képzeltem. Másodévben jelentkeztem levéltár szakra, de már ezt megelőzően is látogattam az itt meghirdetett órákat. Voltak olyan ismerőseim, akik erre a szakra jártak, így rajtuk keresztül pontos információkat kaptam arról, hogy milyenek a kurzusok. Ezeket megszerettem, idővel pedig már ezt tekintettem főszakomnak, de persze végül elvégeztem a könyvtár szakot is.

▪ *Korábban a Rákos-patak történeti földrajzával foglalkoztál, ezután fordultál jelenlegi kutatási témád, a 17–18. század fordulójának gazdaság-, társadalom-, intézmény- és hadtörténete felé. Mi irányította a figyelmed a korszakra és annak problémáira?*

A történelem szakdolgozatomat történeti földrajzból írtam, Bak Borbála témavezetésével. Nagyon jó oktatónak tartottam, rettentően sokat tanultam tőle, mérhetetlenül alapos volt. Felvetődhet a kérdés, hogy miért éppen a Rákos-patakkal kezdtem foglalkozni? Ennek csupán annyi a magyarázata, hogy pontosan akkor írtak ki egy pályázatot a Rákos-patak vízminőségének javítására. A cég, amely a feladatot végezte, összeszedett néhány fiatalt, talajmérnököt, biokémikust és köztük egy történészt is, akinek az volt a feladata, hogy az ember és a patak viszonyát tárja fel. A tanárnő irányításával készült el ez a történeti földrajzos dolgozat. Azonban azt már akkoriban is éreztem, hogy a patak történetében hosszú távon nincs igazán perspektíva. A témakör további vizsgálatához emellett elengedhetetlen lett volna a vízmérnöki szaktudás, sőt a molnármesterség ismerete is, amely esetemben hiányzott. Ezzel tehát le is zárult ez a fejezet.

2004-ben kezdtem el a levéltáros szakdolgozatomat Pálffy Géza vezetésével. Az apropót a régi vártörténetek adták, amelyeknek az utolsó mondata rendre az, hogy a Habsburgok lerombolták őket, mégpedig az 1702. évi várrombolási rendelet értelmében. Munkám során ezt az egyetlen forrást, a mögöttes valóságtartalmat, és az abból készített recepciókat kívántam körbejárni, azaz egy forrás vizsgálatát szerettem volna elvégezni, amelynek óriási hatása volt a magyarországi helyzetre és a történeti szakirodalomra. Ezt a felvetést Géza azonnal pártolta. Tulajdonképpen itt alakult ki a korszak iránti érdeklődésem, ekkor ütköztem ugyanis olyan témákba, mint például a 17–18. század fordulója hadügyi igazgatásnak átalakítása a törökök kiűzése után, amely végül doktori disszertációm témája lett. Ez egy átmeneti időszak, amiben nagyon sok olyan pontot találunk, amelyet kutatni lehet. Elsősorban a had-, a közigazgatás- és a gazdaságtörténet érdekelt, a politika-, az esemény- és a diplomáciatörténet nem az én asztalom volt. Sokkal jobban megfogtak már akkor is a társadalmi, gazdasági folyamatok, mivel ezekben láttam meg inkább az embert, akinek végig kellett élnie ezt az időszakot.

▪ *A török kort feldolgozó magyar szakirodalom rendkívül gazdag, s igaz ez a Rákóczi-szabadságharc időszakára is. Ehhez képest az átmeneti korszakot kevesebben próbálták feldolgozni. Kihez fordultál útmutatásért Pálffy Gézán kívül?*

A lényegre tapintottál, mert a magyar történettudományban létezik egy erős interpretációja ennek a korszaknak. Azt hiszem, hogy a könyvemben szerepel az a mondat, hogy „mindent Rákóczi Ferenc szemüvegén keresztül nézünk". Ez azt jelenti, hogy az 1670-es évektől kezdve, amikor a magyar rendiség és az udvar viszonya is megváltozott, minden eseményt, folyamatot a Rákóczi-szabadságharc szemüvegén keresztül vizsgáltak. Legyenek akár pozitív, akár negatív történések, teljesen mindegy, nem tudtak elszakadni a korabeli események interpretálásától, azaz arra fókuszáltak, miként élte meg Rákóczi és környezete ezeket. A várrombolás egy ilyen tipikus téma. A szakdolgozat egyik eredménye egyébként az volt, hogy rámutattam, Rákóczi közel annyi várat romboltatott le, mint a Habsburgok 1702-ben az imént említett rendelet értelmében. Én ezt sosem értékeltem pozitív vagy negatív dolognak. A levéltári források alapján azt láttam, hogy ez olyan folyamat volt, amelynek során Rákóczi racionális döntést hozott. Túl nagy várakról volt szó, amelyeknek a fenntartási költsége igen magasnak bizonyult, sőt túl sok katona állomásozott bennük, akiket élelmezni kellett. Ezért egyszerűbbnek tűnt azokból egyszeri költséggel kirendelni az őrséget, majd kvázi a földdel egyenlővé tenni őket. Ez történt a szatmári vár esetében is, amelyet szintén Rákóczi romboltatott le. A várrombolásokon kívül gyakorlatilag az 1670-es évektől az 1700-as évek kezdetéig valamennyi fontosabb történelmi eseményt áthatotta a Habsburgokkal szemben tanúsított negatív megítélés.

Fiatal kutatóként olyan újdonságokkal szerettem volna szolgálni, ami nem feltétlenül illett bele ebbe a Habsburg-ellenes „kánonba", így nehéz volt hova nyúlnom. Ebből a szempontból sokat segítettek Pálffy Géza tanácsai. Nehéz csak néhány személy szerepét kiemelni a sok-sok segítségből, amit kaptam kutatásaim során. A gazdaságtörténet vonatkozásában Kenyeres Istvánt kell kiemelnem, akinek munkássága, a szakmai-baráti segítsége rengeteget jelentett. Fontos meg-

említenem Sarusi Kiss Béla nevét is, aki a murányi vár történetét dolgozta fel, és ezáltal iránymutatónak bizonyult abban, hogy miként kell jó vártörténetet írni. Az utóbbi időben Buda város 18. század eleji tanácsülési jegyzőkönyveinek feldolgozása során a projekt vezetője, Géra Eleonóra hívta fel a figyelmemet a mindennapi élet története bemutatásában rejlő új lehetőségekre. Elsősorban velük beszélhettem meg a felmerülő kérdéseket, de az Országos Levéltárban dolgozó kollégáimtól is mindig sok szakmai segítséget kaptam.

▪ *Ha már szóba kerültek a források, mesélj kérlek, arról, hogy milyen anyagokra támaszkodtál a kutatás során. Mennyire tudtad a magyarországi forrásbázist felhasználni? Szükséged volt külföldi, bécsi kutatóútra is?*

Többször jártam szerencsére Bécsben, három-négy alkalommal sikerült elnyernem kutatói ösztöndíjakat. 2006-tól 2009-ig egy-egy hónapra jöttem el. Ekkor már az Országos Levéltárban dolgoztam. Nagyon sokat tágult a forrásismeretem, a bécsi iratanyag az egész korszakhoz való viszonyulásomat meghatározta. Otthon a Budai Kamarai Adminisztráció, a Szepesi Kamara és a Magyar Kamara anyagát használtam a vizsgálódásaimhoz. Ezek képezik egyébként ma is a forrásbázist a kutatómunkám során. Ezen kívül szeretném a jövőben megismerni minél több megyei és városi levéltár korabeli anyagát. Sőt, talán még a családi levéltárakat is segítségül lehetne hívni ebben a témában...

▪ *Viszonylag fiatalon, még az egyetemi éveid során, 2003-ban kezdtél dolgozni az Országos Levéltárban. Minek köszönhető ez?*

Akkoriban a főigazgató, Gecsényi Lajos volt az, aki több fiatalt is felvett a levéltárba. Kifejezetten az volt a célja, hogy a levéltár szakon frissen végzettek vagy még éppen az utolsó évükben járó hallgatók kerüljenek oda, így az évfolyamunkról többeket is felvettek. Nagyon boldog voltam, amiért oda mehettem dolgozni, és mind a mai napig nagyon hálás vagyok neki, hogy ezt a lehetőséget biztosította számomra.

Utólag visszatekintve, sokkal szerencsésebbnek tartom magam azért, amiért nem olyan korszak iratanyagaihoz kerültem referensnek, amit én magam is kutattam, hanem a kezdetektől a 19–20. századi magyar miniszteriális anyagokkal foglalkozhattam. Óriási tanulópénz volt, az egyetemen elsajátított ismeretekhez képest mintha teljesen más szakmába kerültem volna. Most sokkal gyakorlatiasabb a képzés. A mi időnkben még csak egy-egy gyakorlati órát tartottak, én pedig az imént említett forrásokon tanultam meg azt, hogy mennyire gyakorlatias ez a szakma, mit is jelent a mindennapokban.

▪ *Pontosan mik voltak a feladataid? Kezdettől fogva ennél az osztálynál dolgoztál?*

Igen. Akkoriban ürült meg a földművelési, ipari és kereskedelmi minisztériumok referenciája, ami körülbelül három kilométernyi iratanyagot jelentett. Ide kerültem egyedüli referensként. Ehhez persze szakismeret is kellett, az erdészettől kezdve a lótenyésztésen, az építési és vízszabályozási ügyeken át az iparszabályozásig és külkereskedelemig mindenbe bele kellett kicsit kóstolnom. Az iratanyagban kevesebb „klasszikus" történész kutatott, mivel nem a politika- és az eseménytörténet csapódik le a forrásokban. A másik komoly tapasztalatom az volt, hogy a történészeken kívül is létezik egy világ, amely sokkal tágabb, mint ahogy azt a történészek hiszik. Nagyon sok az érdeklődő, akik aktívan, személyesen szeretnék feltárni a családjukra vagy valamilyen eseménysorra, illetve szakismereti kérdésre vonatkozó múltbéli iratokat. Sokan hálásak, ha levéltárosként az általuk keresett információ megszerzéséhez tudjuk őket segíteni. Nekem ez tetszik leginkább a levéltári hivatásban, hogy valójában nemcsak „profikat", hanem érdeklődő állampolgárokat is ki kell tudni szolgálni olyan színvonalon, hogy utána elégedettek legyenek. Ezen a referencián pont ezt tanultam meg. Egy példát említek csak, ez a romániai erdészeti kárpótlás. Gyakorlatilag hetente jelentek meg vegyesen erdélyi magyarok és erdélyi románok a levéltárban, akiket Romániából az Országos Levéltárba irányítottak, mondván, hogy itt őrzik azokat a telekkönyveket, amelyek segítségével szerették volna visszakapni a régi birtokaikat. Telekkönyvekkel persze nem tudtunk szolgálni, de sok erdőbirtok 20. század eleji arányosítására sikerült iratanyagot találni. Ezeket az eseteket, helyzeteket emberileg is kezelni kellett, nemcsak szakmailag.

▪ *2014 őszén kerültél ide a Bécsi Magyar Levéltári Kirendeltség élére. Hogyan történt ez?*

Ide csak az kerülhet ki, aki az Országos Levéltárban dolgozik legalább tíz évet. Ezt egyébként az 1926-ban megkötött osztrák és magyar levéltári egyezmény, a badeni szerződés szabályozza. Már tíz éve dolgoztam ott, amikor a pályázatot beadtam, s sikerült is elnyernem az állást. Igazából az átadás-átvétel zökkenőmentesen zajlott, néhány napot eltölthettem itt „betanulásképp". Ekkor Fazekas István vezetett körbe, és mondta el, hogy mi hol található a raktárban, megismertetett az osztrák kollégákkal, és bevezetett az aktuális munkákba. Neki roppant hálás vagyok: olyan tudást és örökséget hagyott hátra, amiből nemcsak én, hanem kutatók és ügyfelek generációi és az utókor is tud táplálkozni. Az osztrák kollégák nagyon-nagyon barátságosak, szívélyesen fogadtak, mind a mai napig

partnerként, kollégaként kezelnek. A kihelyezésemet követő napokban született meg középső kisfiam, és ennek örömére ők is köszöntöttek minket egy kis ajándékcsomaggal. Napi szinten tartjuk a kapcsolatot, közösen végzünk állományvédelmi vagy iratanyagfeltáró munkát, több kollégával is együtt dolgozom kisebb-nagyobb feladatokban. Mindezt nagyon pozitívnak tartom, hiszen nem egy irodában ülök napi nyolc órán keresztül az osztrák kollégáktól elszigetelve, hanem folyamatosan együttműködünk egymással.

■ *A korábbi tapasztalataidat tudtad itt kamatoztatni? Milyen új impulzusok értek, milyen nehézségekkel kellett szembenézned?*

Otthon, Magyarországon a 19–20. századi minisztériális osztályok anyagai a történeti Magyarországot fedték le, ami már önmagában széles perspektíva. Viszont amikor ide kikerültem, láthattam, hogy az csak egy része a Habsburgok által uralt államalakulatnak. És akkor még nem beszéltünk a diplomáciatörténetről, ugyanis Európa vérkeringésének egyik központja Bécs volt. Itt érezni lehet az iratokban, hogy minden mindennel összefügg, tartományok, emberek... – ez pedig így volt a 16. században és a 20. században egyaránt. Valójában a kezem alá került iratanyag 400 évet ölel fel, a 16. századtól a 20. századig, Európát és a világ sok országát lefedő forrásokkal. Természetesen a fő színtér Magyarország és a Magyar Királyság, vagyis a Magyar Korona joghatósága alá tartozó országok.

Nem jelentett akkora meglepetést az ügyfélszolgálat, hiszen ebbe az Országos Levéltárban abszolút bele tudtam rázódni. Emiatt kikerülésemet követően viszonylag zökkenőmentesen viszonyultam ahhoz, hogy a kutatókkal, ügyfelekkel folyamatosan kapcsolatot kell tartani, hiszen nemcsak a levéltári iratanyagokért vagyok itt, hanem értük, a magyar, illetőleg Kárpát-medencéből vagy Európa más országaiból érkező kutatókért is, akik a magyar történelem iránt érdeklődnek. Ha számszerűsíteni kellene, akkor évente négy–ötszáz kutatási eset csapódik le itt nálam. Elődömnek, Fazekas Istvánnak is nagyjából ugyanennyi esete volt, olykor több.

A levéltári feldolgozó munkát szintén örömmel folytattam, még ha igyekszem máshová is helyezni a hangsúlyt, mint elődeim. Már Buzási János és Ress Imre is nagyon sok mindent feltártak. Gecsényi Lajos kezdte el az Udvari Kamara magyar sorozatának darabszintű jegyzékelését, Fazekas István itteni munkája során pedig elképesztően sok anyagot tárt fel. Ennek igyekszem megfelelni, folytatom a munkásságukat, amibe ugyanakkor saját irányvonalat is próbálok belevinni. Most a közös külügyminisztériumi anyagnak az *Administrative Registratur* állagában kezdtem el a dobozokat darabszinten jegyzékelni, de már nem magyarul, hanem németül (éppen az 1918 előtti kivándorlási ügyek tételével végeztem a napokban). Ezzel egy kicsit „labancosodtam", ahogy az egyik kollegám mondta, de ez csak annyit jelent, hogy a segédletek, amelyek felkerülnek a levéltári nyilvántartó felületre, németül készülnek. Ugyanis azt tapasztalom, hogy egyre több kutató fordul a scopeArchivhoz, vagyis az Osztrák Állami Levéltár nyilvántartó felülete felé, és keres ott saját témájában információkat.

■ *Röviden térjünk ki a „kutatóforgalomra". Mik a tapasztalataid, az elmúlt évek során milyen arányban jönnek fiatal, illetve idősebb, tapasztalt kutatók?*

Nehéz erre a kérdésre válaszolni, mert nem mindenki keres meg. De hát természetes, hogy aki tudja, melyik iratanyag, mely dobozok érdeklik, nem feltétlenül kér segítséget a levéltári delegátustól. Változásként értékelhető az utóbbi időkben, hogy az ösztöndíjasok között egyre több a fiatal. A magyar ösztöndíjrendszer nagyon erős és nagyon jó – Bécsbe, Ausztriába irányuló lehetőségekből egyébként is sok van –, ezáltal a fiatalabb generáció képviselői könnyebben jutnak ki ide. Nagyon jó dolognak tartom, hogy Magyarország erre odafigyel, hiszen a fiatalok ilyetén a látókörüket és kutatói tapasztalatukat szélesítik. Az idősebb, profi kutatók pedig akár több alkalommal is jönnek egy évben, olykor saját erőből pár napra, esetenként egy-két hétre érkeznek kutatni. Nyilván ebben az is szerepet játszik, hogy idővel egyre több dolog, egyre több kötöttség (munkahely, család stb.) akad, ami miatt nehezebb hosszabb időt itt tölteni...

■ *Talán nincs mindenki tisztában azzal, hogy Bécsben milyen kutatási lehetőségek vannak a levéltáron kívül, tudnál erről bővebb információval szolgálni?*

Rendkívül jó könyvtárak vannak itt Bécsben! Az Osztrák Nemzeti Könyvtáron kívül a Bécsi Egyetem szakkönyvtárait kell megemlíteni, hiszen a tanszéki könyvtárak felszereltek, nagyon gazdag gyűjteményekkel rendelkeznek. És gyakorlatilag bármilyen témában (nemcsak történelmi irányú kutatásban, hanem szaktémákban is) segítséget nyújtanak. Például nemrégiben egy vízgazdálkodási szakember talált rám: neki a Műszaki Egyetem egyik tanszéki könyvtára adott olyan szakirodalmi bázist, amelyet otthonról nem ért volna el. Ugyanúgy lehetne szólni az egyházi levéltárakról és a családi levéltárakról, amelyek közül sok még magánkézben van. De, amint utaltam rá, bármilyen témában lehet itt kutatni; az egyetemi levéltárak esetében a magyar hallgatókra vonatkozóan végezhetők vizsgálatok, vagy például régészeti témák, leletek esetén a múzeumi adattárakhoz lehet fordulni. A Bécsi Városi és Tartományi Levéltár is pontosan olyan hely, ahová egyre több magyar kutató „merészkedik el", mert nemcsak az

állami levéltár anyagai alapján lehetséges a Bécsben élő magyarok történetéről adalékokat gyűjteni, hanem ezekben az archívumokban is. De az Osztrák Állami Levéltárban is gyakorlatilag minden történeti kutatási témához található anyag, legyen az bányászat, vízgazdálkodás, politikatörténet vagy hadtörténet.

▪ *Sokakat az esetleges nyelvismeret hiányán túl az is visszatart a bécsi kutatástól, hogy nagyon sok a feldolgozott téma, feltárt anyag. Mivel tudnád biztatni a fiatalokat, mivel érdemes foglalkozni, milyen iratokat lehet feltárni?*

Minden témát érdemes újra elővenni, mert valamennyi generációnak más a történészi látásmódja. Akár a társadalom-, gazdaság- vagy diplomáciatörténetben más látásmódot hozhat be egy-egy új generáció, emiatt fontos adott forrásokat újra elolvasni, mert mást láthat benne a mostani generáció, mint amit harmincnegyven éve kiolvastak belőle. Igazából az is sokat számít, hogy otthon olyan témavezetőt találjon a doktorandusz vagy a szakdolgozó, aki ráirányítja a figyelmet arra, hogy ha levéltári kutatásról van szó, nem feltétlenül kell megállni Magyarország határainál, még akkor sem, ha a szűkebb témában nem is lesz itt iratanyag. Ugyanis egy összehasonlítást bármikor el lehet végezni valamely másik tartománnyal. Például egy csehországi, morvaországi vagy osztrák örökös tartományi iratanyag és egy magyarországi jelenség összehasonlítása perspektívaként szolgálhat a fiatalok számára, mert ezekben a témákban mindig találhatnak valami pluszt, elég sok belőlük a továbblépési lehetőség. Olyan témákat érdemes a fiataloknak keresni, amiben érzik, hogy rövid és hosszú távon is van mondanivaló, továbblépési lehetőség. Minél több anyagot olvas, gyűjt össze az ember (még ha nem is használja fel az adott pillanatban dolgozatához, disszertációjához), az információ beépül a gondolatvilágába, ami a későbbiekben előszedhető adalékká válhat, vagy akár új inspirációkat adhat. Szóval csak biztatni tudom a fiatalokat, hogy ez nem elvesztegetett idő, persze, mint mindenbe, ebbe is energiát kell fektetni. Viszont az is kétségtelen, hogy ha megyünk vissza az időben, egyre több speciális ismeretre van szükség a kutatáshoz...

▪ *Végezetül mesélnél a jövőbeni terveidről? Min dolgozol jelenleg?*

Nagyon szeretnék egy szakmai forráskiadványt megjelentetni, ez talán már idén, de inkább csak jövőre valósul meg. Ez a 17. század végi udvari kamarai tanácsosok Magyarországról készített gazdasági jelentéseinek publikálása lesz. Ez egyébként kötődik a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai-ösztöndíja keretében végzett szakmai munkámhoz, amelynek az volt a fő célja, hogy egy ilyen forráskiadványt sajtó alá rendezzek.

Tervek egyébként mindig vannak, amelyek vagy megvalósulnak vagy nem. Igazából azt is fontosnak tartom, hogy minél több publikáció jelenjen meg idegen nyelven – ez nemcsak rám vonatkozik, hanem a magyar történész társadalomra is. Jó lenne eljutni olyan szakmai fórumokra, konferenciákra vagy tanulmánykötetekbe, ahol az elért és Magyarországon már ismert eredményeket lehet felmutatni.

Az interjút készítette: Váradi Katalin
(2017. július)

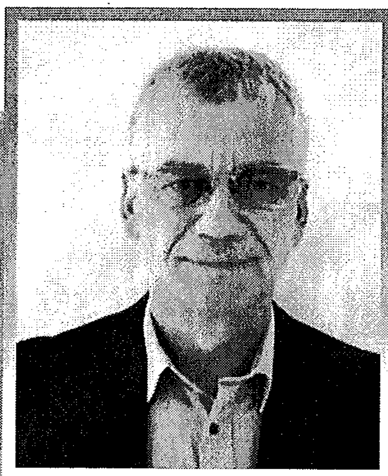
▪ ▪ ▪

Az elmúlt évben egy, a Magyar Nemzeti Levéltár és az Osztrák Állami Levéltár közötti digitalizálási projekten fáradoztam. A cél a badeni egyezmény értelmében közös szellemi tulajdonnak minősített iratsorozatokhoz tartozó segédkönyvek digitalizálása és lehetőség szerint online közzététele. Előrelépés történt már, hiszen az Udvari Kamara 1531–1704. évi index- és lajstromkönyvei a közös munka eredményeként elkészültek. Bízom benne, hogy a projekt eredményei sok kutató számára nyújtanak majd támpontot munkájuk során.

Oross András
(2018. március)

„A TABUSÍTOTT TÖRTÉNETEKET IGYEKSZEM MEGTALÁLNI"

Ö. KOVÁCS JÓZSEF

Ö. Kovács József a 2017. év eleje óta a Magyar Nemzeti Levéltár megyei főigazgató-helyettese. Tudományos pályáját a 19. századi zsidóság kutatásával kezdte, neve mégis inkább a kommunista diktatúra tapasztalattörténeti kutatása kapcsán ismert. Történészi pályájáról, meghatározó élményeiről, gondolatairól, terveiről, egyszóval *tapasztalat*áról Ritter György beszélgetett vele.

▪ *Mi volt az a „szellemi szál", amelyhez mindig igazodtál a pályád során?*

Nyilván a tudományos érdeklődésemnek van egy szakmai, egy személyes, egy családi milió által meghatározott része. 1960-ban születtem, és ami a történelem iránti érdeklődésemet igazán felkeltette – mai fejemmel visszagondolva –, az egy elég konkrét élmény volt. Egykor jobb sorsú faluban, Izsákon nőttem fel, egy akkor már igencsak elszegényedett paraszti családban. 1965-ben egy nagymise után, a rokonságban feltűnt egy kalapos, láthatóan pesti ember. Anyámat megkérdeztem, hogy ki ő, és kiderült, hogy börtönben volt. Ez számomra egy meghatározó élmény. Persze megtudtam, hogy mi történt vele, de a szüleim erről nem nagyon beszéltek. Ő volt Rácz Sándor, a Nagy Budapesti Munkástanács elnöke, aki közel hét évig volt börtönben. 1933-ban Hódmezővásárhelyen harmadik gyermekként született, de Izsákon nevelkedett nagyanyjánál. 1946-ban

Budafokon járt gimnáziumba, de a műbútorasztalosságot is kitanulta. Már a forradalom leverése után, november 16-án megválasztották a Nagy-Budapesti Központi Munkástanács elnökévé. 48 órás sztrájkot hirdetett Nagy Imre kiszabadításáért. Többször tárgyalt a Kádár-kormány tagjaival és szovjet vezetőkkel is. Decemberben újabb sztrájkot hirdetett, többek között a salgótarjáni sortűz miatt. 11-én Kádár a parlamentbe hívta, ahol letartóztatták, 1958-ban életfogytiglani börtönre ítélték. 1963-ban szabadult, főleg külföldi nyomásra. Előadássorozatai, de még 1973-as házasságkötése is a Kádár-korszak ellenzéki megmozdulásainak számítottak. A rendszerváltáskor részese volt a Történelmi Igazságtétel Bizottság munkájának is. 1990 után több párttal kapcsolatban volt, de tartósan nem vetette meg sehol a lábát. 2003-ban a Magyarok Világszövetségének tiszteletbeli elnökévé választották. A kamaszként vele folytatott beszélgetések, és főleg az a kérdés, hogy mi volt 1956, nagyban befolyásolta azt a történelemképet, amelyről írni szerettem volna. 1990-ig elég szoros kapcsolatban voltam vele. Meg is intett engem, amikor 19 éves voltam (tudta, hogy történelem szakra készülök), hogy az 1945 utáni történelemmel nem lenne szabad foglalkoznom, mert a több évtizedes hazugságtörténetek miatt ezt nem lehet tisztességesen megírni. Talán emiatt is fordultam a késő Kádár-korszak egy másik tabutémájához, a zsidókérdéshez. Azt tudtam, hogy a mindennapok világával, történelmével akarok foglalkozni, mert az eseménytörténet kevésbé érdekelt. Először Szombathelyre kerültem, itt érlelődött meg bennem a döntés, főleg, amikor az ottani levéltárak munkatársai különböző témákat ajánlottak. Mivel családi kötődésem nem volt a zsidósághoz, kíváncsiságom elsősorban abból fakadt, hogy a zsidóságot olyan rétegnek láttam, akik hasonlóan a jobbágysághoz, a rendi társadalmi hierarchiából kirekesztve éltek. Érdekeltek ezek az összefüggések. Például, hogy – mert igazából kérdéssel tudok erre válaszolni –, mi lehetett annak az oka, hogy míg 1848-ban a Dunántúlon sok zsidóellenes megmozdulásra sor került, addig a Duna–Tisza közén ez nem volt jellemző. A másik példa: miként lehetséges az, hogy az 1850-es években Kecskemét legvagyonosabb zsidó kereskedő-polgára a református főiskola létesítésére hagyományozta vagyona egy részét? A város levéltárosa, Hornyik János, másokkal együtt a helyi zsinagógában emlékezik meg évről évre 1848 eseményeiről. Hogyan lehetett, hogy az 1880-as években az evangélikus lelkész helyettesítette a távollévő rabbit egy temetésen? Ezek a jelenségek a leszűkített politikatörténeti értelmezésekkel szemben állnak. A válasz összefoglalóan az lehet, hogy ahol a zsidóság hiánypótló volt a foglalkozás és egyéb tevékenység szempontjából, ott nem volt látványos ellentét a többségi társadalommal. Ahol viszont töréspontok és konkurenciák mutatkoztak, más miliőből származó kereskedőréteg volt jelen, ott sokkal több konfliktust találunk. Felmerült persze kérdésként, hogy ezt minek lehet nevezni? Hogyan lehetett leírni? Ezért folyamatosan egyes mikroszinteket elemeztem, hogy minél

egyedibb módon tudjam felvázolni e folyamatot. Úgy gondoltam, hogy mindig a helyi időkben, helyi terek és miliők világában kell gondolkodnom, ahol a dolgok valójában történnek. Emiatt is foglalkoztam az 1990-es évekig elsősorban a magyar zsidóság történetével. Az 1980-as években a témával kapcsolatos zárolt vagy nehezen elérhető szakirodalmat baráti kölcsönzések révén, majd a Rabbiképző Intézetbe bekopogtatva, Scheiber Sándor professzor úrtól személyesen kaptam meg. Ma már „viccesnek" tűnik, de akkoriban ez is megtörténhetett.

▪ *Ez a pályaív milyen intézményeket érintett?*

14 éves koromban, az általános iskola elvégzése után először Esztergomba mentem, ahol műszaki szakközépiskolába kezdtem járni. Mondhatni, ez volt az első pályatévesztésem, hiszen akkor a szüleim azt mondták, hogy szakmát kell tanulni, egyébként mire megy egy fiú... Innen a Szombathelyi Tanárképző Főiskolára kerültem, majd 1983-tól tíz évig a Bács-Kiskun Megyei Levéltárban dolgoztam, közben pedig az ELTE-re jártam. Az 1989 és 1991 közötti időszak életem egyik legszabadabb kutatói időszaka volt, mert ekkor levéltárosként és egy MTA-Soros Ösztöndíjnak köszönhetően Zentától Ceglédig a régió zsidóságának múltjával foglalkoztam. Ezek nagyon tanulságos éveknek bizonyultak. Ekkor tisztult le bennem még inkább, hogy igazából engem az érdekel, hogy helyben miként történnek a dolgok, hogyan működik a helyi miliő. Végül a Duna–Tisza közi, még pontosabban a kecskeméti zsidóság történetéből, de főleg a polgárosodás történetéből védtem meg a „kisdoktori" disszertációmat. Ennek folyatásaként, az 1993. évi kandidátusi disszertáció könyv formájában megjelent. A védésem a taxisblokád napján volt, az egyetem tövében volt éppen az egyik útlezárás. Ez is nagyon meghatározó élmény számomra, például, hogy az ELTE-re rajtam kívül csak a bíráló bizottságot engedték be. Főleg úgy, hogy témavezetőm Szabad György volt, akivel már a 1980-as évek közepétől – a beszélgetések szintjén – gyakran „politizáltunk". A sikeres védés ellenére, főleg családfenntartási kötelezettségek szempontjából, nem igazán volt pozitív jövőképem. Az 1988 és 1990 közötti évek aktív közéleti tevékenysége, ha úgy tetszik a „politizálás" után az világossá vált, hogy a biztatások ellenére politikus nem akarok lenni. Elkezdtem a jogi tanulmányokat. Ez volt talán a második pályatévesztésem. Közben persze, a publikációk révén ismertek néhányan, akik a rendszerváltás utáni szakmai intézményesülésben komoly szerepet játszottak. 1986-ban kerültem kapcsolatba a Hajnal István Kör kutatóival. A védésem után Komoróczy Géza meghívott az ELTE-re, hogy tanítsak, illetve, hogy tanuljak, például hébert is. Óraadóként kerültem oda, majd ezzel párhuzamosan Miskolcra hívtak a történelem szakra. Ezt az állásajánlatot csak egy évvel később fogadtam el, amikor a családommal Gödöllőre költöztünk, és a Zsidó Levéltárban megüresedett állást érthetően nem kaptam meg. Ekkor,

1993-ban már kandidátusi disszertációmat is lezártam. Miskolcon 18. és 19. századdal kellett foglalkoznom az egyetemi rendszerben, s közben rájöttem, hogy a zsidóság történeti kutatásához már nem tudok mit hozzátenni. Ez volt a váltás egyik oka. A másik pedig az, hogy ez a téma egyre inkább átpolitizálódott. Úgy láttam, hogy ezt nem lehet csak sérelemtörténetként, antiszemitizmus-történetként, vagy kisebbségtörténetként leírni. Közben sajnos a miskolci munkahely egyre „messzebb" került. 2011-ben hívtak meg a Károli Gáspár Református Egyetemre, ahol docens voltam 2014-ig. 2012-ben védtem meg az MTA doktori disszertációmat, majd 2014-ben a Pázmány Péter Katolikus Egyetemre kerültem.

▪ *Egy fórumon említetted, hogy a romantikus beszédmód ellenére inkább a 19. századi történetkutatók közül választanál példaképeket, például Szilágyi Sándort, Hornyik Jánost, Szeremlei Sámuelt. A 20. századiak közül Szabó Istvánt, a személyesen ismertek közül Jürgen Schlumbohm német kollégát. Hogyan kerültél írásaikkal és egyesek esetében személyükkel is kapcsolatba, és egyáltalán mit jelent számodra az a fajta történetkutatás, társadalomanalízis, amit ők leírtak?*

Leszámítva egy 1980-as évek közepén megtett svájci kutatóutat, igazán nem jutott eszembe, hogy külföldre menjek. Egyébként egyértelmű volt, hogy mi a szürke és mi a színes világ között a különbség, de nem akartam ottmaradni. Az 1990-es évektől viszont szerettem volna többet tanulni, minél több helyre eljutni. Leszámítva az egy-egy hónapos párizsi és oxfordi tartózkodást, igazából a német kutatásokhoz kötődtem. Egyszer írtam Jürgen Schlumbohm monumentális, részben kora újkortörténeti munkájáról a *Századok*ba. Elküldtem neki a recenziót, hogy azért mégis tudjon róla. Váltottunk pár levelet és meghívott egy pályázat keretében Göttingenbe. Így kimentem kilenc hónapra, és onnan kezdve tíz évig visszajáró vendég voltam ezen a tényleg nemzetközi kutatóhelyen. De meghatározó élményem volt a berlini hét hónap Hartmut Kaelble tanszékén is, vagy a potsdami jelenkortörténeti intézet. Göttingenben a Max Planck Institutnak egy komoly társadalomtörténeti, történeti antropológiai műhelye működött. Itt személyesen megismertem a mikrotörténet és a tapasztalattörténet művelőit: Hans Medickket, Alf Lüdtkét, Peter Kriedtét, *de mindvégig* Jürgen Schlumbohm volt hivatalosan a mentorom.

▪ *Ő volt az új „kalapos ember"?*

Igen! Őt a világ legkedvesebb történészének tartom. Segítette itthon is a munkánkat. Korábban Hofer Tamásék révén eljött Átányba is, többször járt Magyarországon, és amikor nyugdíjba ment, könyvtárának a felét a Miskolci Egyetemnek, másik felét az ELTE-nek adta. Sokat köszönhetek a göttingeni sajátos

nemzetközi módszertannak. Már maga a könyvtári állomány is a mindennapok története iránti érdeklődésemet fokozta. Hans Medick úgy írt egy falutörténetet, mintha általános történelem lenne, tehát a könyvének az alcíme is az volt, hogy „a lokális történet, mint általános történet". Lenyűgözött, ahogy a mikrovilágokat elemezték, sokszor 800 oldalon keresztül, mindezt alapos elméleti felkészültséggel. Többen akár egy évtizedig is foglalkoztak egy faluval, a közösség anyakönyveivel, a végrendeletek változásaival, mobilitás-vizsgálatokkal, mindennel, ami személyes és konkrét. Ez engem nagyon vonzott. Például, amikor Medick arról írt, hogy a rendi társadalmon belül a ruhák színeinek, a gomboknak mekkora szerepük van, mit jelentenek a kortársak számára.

▪ *Hol vannak a tapasztalattörténetnek a fogalmi határai? Ha azt mondjuk, hogy „alsógépállás", „falusi miliő", „mikrokörnyezet", nem túl szubjektív, fiktív és ezzel már-már irodalmiasnak ható ez a szemléletmód? Mennyire használhatóak az eredményei?*

Szerintem ugyanazokról a keretekről van szó, csak különböző nézőpontokból. A keretek valóban vegyesek, de tegyük hozzá, bármelyik történeti módszertanra igaz ez. Itt a történeti források válogatása az, ami különleges. De, ami mégis közös, az maga a történeti forrás. Leo Strauss írta, hogy az átfogó történeti modellekkel szemben meg kell adni a kortársak nagy hallgatag többségének a megszólalási jogát, vagyis az ábrázolásunkba az eddig elmondatlan történeteiket és tapasztalataikat is be kell emelni. Az embereket kapcsolataikban kell megjelenítenünk. Strauss, és persze más elődök mellett Koselleck tapasztalattér és elváráshorizont tézise egy új gyakorlatot vezetett be. Ez nemcsak elméleti kérdés, hiszen saját mindennapi tapasztalatunk is ez lehet, vagyis, hogy akarva-akaratlanul befolyásolnak a múltbeli tapasztalataink, emlékeink; gondolkodásunkat a remény és a valóság összessége adja, és félelmeinkkel együtt van egy jövőképünk. Koselleck szerint e két tér találkozása szervezi a cselekvésünket. Amikor ennek kutatási lehetőségeit átéltem Göttingenben, elhatároztam, hogy ezzel fogok foglalkozni, mert a rejtélyest akartam megtalálni. Ezért helyezem a kortárs átélőkre a hangsúlyt, azokra, akik megélték ezt; miként reagálhattak arra, ami megtörtént. Eldöntöttem, hogy amíg aktív leszek, addig engem a tapasztalattörténet fog érdekelni, hogy az elhallgatott, rejtőzködő, tabusított történeteket igyekszem megtalálni. A kérdésed az irodalomra vagy a fikció világára is utal. A veszély benne van, de én úgy érzem, hogy a munkáimra ez nem vonatkozik. A fő kérdés mindig az, hogy a jól megindokolt elméleti felvetést forrásokkal mennyire tudod igazolni. Az elméleti megközelítés mellett én mindig próbáltam földhözragadt is lenni. Fontosnak éreztem, hogy forrásközpontú legyen a munkám. Egy forrás alapvetően nem lehet fiktív. Konkrét esemény, jelenség alapján, konkrét forrásokat kell használunk, de ehhez pontos elméleti keret is kell. Ilyen esetben persze nagyon át kell gondolni, hogy írott vagy szóbeli forrást használunk fel.

▪ *Nem kétélű penge ez? Például az 1989 előtti narratíva az volt, hogy 1956 ellenforradalom volt, és az akkori áldozatnarratíva érvényesült. 1989 után egy másfajta történeti gondolkodásban az addigi „hősök" gyilkosokká váltak, haláluk de facto szükségszerűvé vált. Az 1945-ös földosztással kapcsolatban is előkerült, hogy a nemzetiségeket, társadalmi rétegeket, az egyházat hátrányosan érintette, de mégis több ezer család kapott megélhetéséhez szükséges földet. Hiteles ez?*

A megélt történetekben a hivatalos álláspont szerinti értelmezés is ott van. Hiszen évtizedeken keresztül ez a társadalom része volt annak a rendszernek. Például az iskolában soha nem lehetett azt mondani, hogy 1956 egy forradalom volt, még annak ellenére sem, hogy volt egy cinkosság, hiszen 1956-ot sem a vizsgatételekben, sem a feleletekben nem kérdezték. De mégis megvolt. Ehhez is kapcsolódik a társadalomtörténet és a politikatörténet kiindulásából fakadó különbség. Ez 1956 esetében éppen úgy van, mint az 1945-ös földelkobzás, földosztás történeteiben. Ugyanis az általam is vállalt műfaj, a politikai társadalomtörténet azt írja le, hogy a 20. században, amikor az állam olyan mértékben kiterjeszkedett – pontosan az állami erőszak miatt –, annyira átpolitizált mindent, a társadalmat is, hogy emiatt sem lehet használni például a 18. századi társadalomtörténeti paradigmákat, ábrázolásmódokat; éppen ezért is a két módszertannak – a politikatörténetnek és a társadalomtörténetnek – együtt kell működnie. Engem az érdekel, meg tudjuk-e válaszolni azt a kérdést, hogy egyrészt a földreformként beállított politikai mítosz valójában milyen célokat szolgált, másrészt, hogy társadalmi gyakorlatként miként ment végbe ez a folyamat. Figyelembe veszem a politikai célkitűzést, de elsősorban azt vizsgálom, hogy ténylegesen, Ranke megfogalmazását kissé módosítva, „tulajdonképpen mi történt". Ugyanakkor egy társadalomtörténész számára mindig nagyon fontos az arányok betartása, mert a történelem mindig mennyiségi kérdés is. Vagyis meg kell vizsgálni, hogy 1956-ban mennyien „jártak jól" azzal, hogy leverték a felkelést. Vagy ha az 1945-ös földosztásban megnézzük a több tízezer elutasított igénylő helyzetét, akkor rájöhetünk, hogy maguk a politikai irányítók is tudták, teljesíthetetlen a hivatalos célkitűzés. A háború előtti statisztikák alapján ugyanis világos volt, hogy annyi föld nem volt, mint amennyi igénylő jelentkezett. Ugyanakkor a történetkutatónak azt is mindig szem előtt kell tartania, hogy az emberi együttélési formákkal mi történt a beavatkozások, szabályozások révén. Gyengültek-e? Erősödtek-e? Ezt kell mérlegre tenni, konkrétan pedig azt, hogy amit 1945-ben és előtte elkezdtek, az 1950-es évekre erősítette vagy gyengítette a közösségi formákat. Ha csak azt vesszük, hogy hány millió

hektár föld maradt parlagon az 1950–1960-as évekre, akkor a válasz egyértelmű: 1950 és 1970 között egymillió ember hagyta el a vidéket. Mindezt lebonthatjuk az egyéni stratégiák szintjére is, hogy – ismét kérdéssel érzékeltetve – a nagy kuláküldözések idején, a földművesek a propaganda ellenére is, miért a kulákok (értsd a jobb gazdaelit) földjére mennek továbbra is dolgozni és miért nem a kollektívnak mondott közös gazdálkodásba? Mindig a kortársi döntést, a társadalmi gyakorlatot kell figyelembe venni, ebben is látszódik a politikai döntés és a társadalmi döntés világa közötti különbözőség. Átányban a párttitkár arról rendelkezik, hogy zsoltárokat énekeljenek a temetésén. Tehát engem az érdekel, hogy a politikai döntés a társadalmi gyakorlatban miként fut le.

▪ *A termelőszövetkezetek szervezéséről is megemlítik, hogy ugyan a terror felszámolta a paraszti társadalmat, de ezzel együtt létrejött egy olyan szocialista mezőgazdasági rendszer, amely az egész kelet-európai blokkban az egyik legsikeresebb és leggazdagabb lett. Hiszen szemben a többi kommunista országgal, itt megmaradt a magántulajdon egy része (háztáji), nem volt éhínség. Mennyire igaz ez?*

Legyünk óvatosabbak! Az a helyzet, hogy erre vonatkozóan – most nem beszélve egyes szociológiai és néprajzi művekről, kiváló kezdetekről – jó, átfogó agrártörténeti alapkutatásról még nem hallottam, annak ellenére, hogy az 1960-as évekig megtörténtek a tisztességes forrásfeltárások. Ami az 1960 és 1990 közötti időszakra vonatkozik, az nagyon hiányos, inkább csak föltételezéseken, hipotéziseken alapszik. Átfogó történeti kutatási eredmények nincsenek a „sikeresnek" nevezett magyar agrármodellről. Eleve torzító az elnevezés, hiszen a „siker" mellett sokan nem veszik tekintetbe a máig nyúló társadalmi árat, a vidék kiüresedését. Például a Földművelésügyi Minisztérium forrásait ilyen módon nem tárták fel. A kollektivizálás, az egyéni parasztgazdaságok erőszakos felszámolásának hatásait rövid- és hosszútávon úgy lehet szemléltetni, hogy megvizsgálom azokat a vidékeket, ahol nem volt kollektivizálás. Mondjuk érdemes összehasonlítani Nyugat- és Kelet-Németországot. De ugyanígy elmehetünk szemlélődni Szlovéniába, Ausztriába, Lengyelországba. Ahol elmaradt a kollektivizálás, nagyobb fokon maradt meg a vidék önállósága, megtartóereje. Azt nem mondom, hogy a vidék paraszti társadalma tradicionális értelmében nem szűnt volna meg; ez belátható. De ennek a radikális végrehajtása nem történt volna meg társadalomtörténeti eseményként, sorsfordítóként. Sajnos egy jó alapkutatás sem született még ebben a témában. Nem tartozom azon kutatókhoz, akik azt mondják, hogy 1956 leverése és megtorlása után a Kádár-korszak a csendes építkezés korszaka volt. A részigazságok mellett ez sematikusnak tűnik számomra, és mindig feltettem a kérdést, hogy miért maradt ki a vizsgálatokból az 1958 és 1961 közötti időszak, a termelőszövetkezetek szervezésének időszaka, a „tsz-pszichózis" hatása. E nélkül lehet-e a későbbi időszakot vizsgálni? Például feltehetjük a kérdést, hogy mi lett az öregekkel? Mert a tsz-parasztok már nem az életerős termelők voltak. A nagy többség, a fiatalok elmentek és elmenekültek a faluról. Baranyai statisztikai adatom van az 1960-as évekből arról a több ezer idős emberről, akik sem a tsz-nek nem kellettek, sem pedig a saját családtagjaik nem tudták eltartani őket. De mást nem tudunk róluk.

Két nagyon fontos dolgot tisztázni kell, az egyik *a fogalmak*, a másik a *tabuk* kérdése. A fogalomhasználattal gond van, hiszen a *szövetkezeti* fogalom egyáltalán nem fedi a valóságot, megtévesztő, mert a 19–20. századi szövetkezetesítés is egy közösségi együttélési folyamat: érdekérvényesítő, gazdasági szervezet volt, az egyéni magántulajdont védték vele. A kommunista programban a *szövetkezetesítés* kifejezést használják a „szocialista téeszesítésre" is, amely egyértelműen a magántulajdon felszámolása volt. Ez egy káros folyamatnak bizonyult, mert, ha civilizációtörténetként közelítjük meg, akkor nyilvánvalóan az emberi együttélési formák világában hozott jól látható következményeket. Ez szerintem egyértelmű. Ez látható például az öngyilkossági és az alkoholizálási statisztikák megugrásában is. És itt is megmutatkozik a kommunista diktatúra által formált szemlélet. Itt jelenik meg a tabuk kérdése. Kádárék tanultak Rákosiéktól, pontosabban átértékelték saját működésüket. A nyers erőszak mellett sajátos zsarolási módszereket alkalmaztak a kollektivizálás során. Ez a belső dokumentációban Münnich Ferenc reagálásaitól kezdve Fehér Lajosig kimutatható. Egészen sok forrással alá tudom támasztani, hogy az erőszak alkalmazásába bevonták a társadalom tagjait, ezt én (kísérletezve a fogalommal) *társadalmiasításnak* nevezem. Ugyanis amiről a rendszer képviselői azt mondták, hogy *társadalmi ügy*, annak érdekében a zsarolás révén beszervezték a rokonokat, bárkit, akire szükség volt. Aki az ilyen módon irányított, manipulált politikai mobilizáció, az erőszak áldozata/tettese lett, abban eleve benne maradt a szégyenérzet is. Mivel, hogy ennek nagyon sok mindenki részese volt, létrejött egy átfogó öntabusítási folyamat is. Az állam azonban mindezt a kollektív traumát, traumatizálódást a mai napig nem oldotta fel (leszámítva, hogy elfogadtak egy országgyűlési határozatot a kuláküldözésekről) szimbólumokkal, gesztusokkal, pedig az „állam" generálta a konfliktust, és az államnak kellene a terhes emlékezést feloldania. Főleg azért, mert a magyar civil társadalom túl gyenge ehhez. Azért is baj ez, mert az interjúkban is nyomon tudom követni, hogy amit közölnek az emberek, az sokszor éppen az aktuális emlékezetpolitikához köthető.

▪ *A tsz-szervezés témájára hogyan találtál rá?*

Miskolcon 1997-től tanszékvezető, tehát a tanítási programért is felelős voltam az Új- és Jelenkortörténeti Tanszéken. Egy kolléga nyugdíjba ment, aki 1945

utáni magyar történelmet tanított. Értelemszerűen át kellett vennie valakinek a témáját. A nálam fiatalabb kollégáim nem akarták ezt vállalni, ezért így 39 évesen rám maradt ennek a korszaknak a tanítása. Végül ez a feladat saját identitásomból fakadóan is érdekelt. A külföldi útjaim, az 1945 utáni társadalomszerkezet vizsgálatában szerzett tapasztalataim eredménye egy ponton már egy német-magyar tudományos összefogás lett, ahol meg kellett vizsgálni „német" és „magyar" összehasonlításban a „munkás-paraszt állam" munkásait és parasztjait. Előbb a munkásokkal foglalkoztunk. Vác és környékének helyi miliőit választottam. Született ebből néhány munka is, de végül arra jutottam, hogy világosan látszik, mennyire szöges ellentétben áll a tapasztalatom, a beszédmódom az addigi publikációkkal. Akkor azt gondoltam, hogy csináljunk egy tisztességes alapkutatást. Főleg azért, hogy ezeket a beidegződött beszédmódokat próbáljuk egy alapos dokumentumtárral és erős módszertannal felülírni. Biztos voltam abban, hogy a szívós kutatásnak jó eredménye lesz. Személyes okok is voltak abban, hogy kitartó legyek, például az, hogy a kutatás során találkoztam olyan öngyilkossági esetleírással, hogy míg a családtagok úgy tudták, hogy az illető részegen beesett a kútba, elég egyértelműen alá tudtam támasztani, hogy a rendőrség álcázta ilyen módon az erőszakos egzisztenciavesztés miatt elkövetett öngyilkosságot. Sok-sok ehhez hasonló történetről tudunk.

▪ *Erre épült rá a* Váltóállítás *című kötet is és a Vidéktörténeti Témacsoport?*

Személyesen igen, de ez már egy új, hiánypótló intézményesítési forma. Néhány forrás erejéig foglalkoztam 1945-tel a kollektivizálás miatt, többször utaltam arra, hogy 1945-tel foglalkozni kellene. Amikor a Vidéktörténeti Témacsoport létrejött, akkor a 70. évforduló is adta magát, hogy ezzel új módon és csapatban kell foglalkozni. A magam feladatát illetően elhatároztam, hogy a társadalmi gyakorlat szempontjából azt vizsgálom meg, miként zajlott le a földosztás. Fontosnak tartom az ideológiát, de a legfontosabbnak a társadalmi gyakorlat vizsgálatát gondolom. A *Váltóállítás* kötetben, sok más kollégával együtt, egy következetes alapkutatást végeztünk el, amit egy érvényes tudásnak tartok.

▪ *Milyen terveken dolgozol a Levéltárban?*

Több minden van, én sem tudok kibújni a bőrömből. Remélem, hogy ősztől lesz egy tematikus kutatási lehetőség az MNL-ben, különböző korszakok, témák mentén. A másik Szabó Csabáék kiállítás-tervezete, amely a nemzetiségek, etnikumok, sajátos társadalmi csoportok története mentén látszik körvonalazódni. Az engem illető fejezetben, a magyar zsidóság történetében az alulnézeti, tapasztalattörténeti nézőpontot javasoltam bemutatni. Mindez persze nem az

én személyes programom, egyébként is azt már beláttam, hogy ennyi évvel a hátam mögött és ennyi hivatali feladat és a tanítás mellett inkább csak kutatásszervező lehetek.

▪ *Mint egyfajta „kalapos ember"?*

Igen megtisztelő, talán így is mondható. Inkább a fiatalok munkáját akarom szervezni és ehhez hozzátenni, amit tudok. Talán a kollektivizálás témájáról már megírtam, amit akartam. Mostanában Czetz Balázzsal dolgoztunk ki egy programot, ami a tulajdonfosztások történetét részleteiben tárná fel néhány megyében. Nagyon remélem, hogy ez megvalósul.

▪ *Lehet-e tapasztalattörténetet pedagógiai szempontból hasznosítani?*

Nagyon sok visszajelzést kaptam ezzel kapcsolatban. Pécsett szerveztek egy konferenciát, ahol középiskolásokkal, pedagógusokkal is találkoztam. Egy történelemtanár a tanácskozás után írt egy e-mailt, hogy rengeteg dolog, amit eddig sejtett a saját tanításával kapcsolatban, a földtörténetek és helyi tapasztalatok alapján most helyre került. Számomra ez volt a legnagyobb dicséret. Ez volt a legegyértelműbb visszajelzése annak, hogy ennek a törekvésnek értelme volt és lesz is. Vannak már jelek arra, hogy a tapasztalattörténeti kutatás megtalálja útját a nagyobb közvéleményhez a személyes érintettségben. Én ebben bízom. Ahhoz szerintem az szükséges, hogy az unokák meg tudják érteni elődeiket. Főleg a városok szempontjából, hiszen az ország egy jelentős része a szülők, de a nagyszülők szempontjából is – ha szabad ezt a fogalmat használni – „városi menekült". Ezzel is fontos lenne foglalkozni.

Az interjút készítette: Ritter György
(2017. szeptember)

„AZ ÖSSZEESKÜVÉS-ELMÉLETEKNEK MEGVAN AZ AZ ELŐNYÜK, HOGY ÁLTALUK ÉRTHETŐNEK TŰNIK A VILÁG”

PAKSA RUDOLF

Történész, szakkönyv- és tankönyvíró, az MTA BTK Történettudományi Intézet tudományos munkatársa, a 20. századi magyar történelem elismert szakértője.
Paksa Rudolffal pályafutásáról, a magyar szélsőjobboldalról, a rózsadombi paktum mítoszáról és az utolsó papíralapú történelemkönyvekről Maróti Zsolt Viktor beszélgetett.

Mikor kezdtél el történelemmel foglalkozni, honnan jött az érdeklődés?

Még iskolába se jártam, amikor édesapám összeírt egy öt-hatszáz tételből álló kérdéssort a magyar történelemmel kapcsolatban, mert azt gondolta, jó, ha a gyerek ezekre tud válaszolni. Nálam azonban ez nem jelentett egyirányú érdeklődést, egészen tizennyolc éves koromig teljesen nyitott volt, hogy mivel is szeretnék foglalkozni. Reáltagozatos gimnáziumba jártam, és csak az utolsó évben, azon belül is az utolsó pillanatban döntöttem el, hová is adjam be a felvételi jelentkezésemet. Visszatekintve azt gondolom, hogy a történelemmel kapcsolatban akkoriban élt bennem egyfajta romantikus idealizmus, hogy az ember nyomozót játszhat a régi történelmi események felgöngyölítésével.

Milyenek voltak a középiskolai történelemóráid? Szeretted, ahogy a történelmet tanították nektek?

Az embert nagyon meghatározza, hogy milyen történelemtanárai voltak. Az enyémek széles látókörrel rendelkeztek, ráadásul egyáltalán nem ragaszkodtak a tankönyvekhez, így középiskolásként tulajdonképpen ki sem nyitottuk azokat, hanem a jegyzeteinkből készültünk az órákra, illetve a dolgozatokra. Már a középiskolában megmutatták nekünk, hogy a történelem nem csupán évszámok sorozata, hanem mindig van mélyebb összefüggés az események között. Ma már nem biztos, hogy ez a fajta poroszos oktatási módszer minden iskolában működne, de abban a veszprémi gimnáziumban, ahová jártam, nem kellett a tanárnak erőlködnie, hogy tanuljanak a diákok.

Egyenes út vezetett az Eötvös Loránd Tudományegyetemre?

Veszprém megyéhez ez volt a legközelebbi bölcsészettudományi kar. Számomra fontos szempontot jelentett, hogy szülővárosomhoz, Ajkához közel legyek. 2000-ben, amikor az egyetemet kezdtem, Bécs eleve nem jött számításba. Igaz, aki magyar történelemmel akar foglalkozni, az ma sem ott fog továbbtanulni.

A megszerzett alapokkal nem lehetett nehéz dolgod az egyetemen. Miként emlékszel vissza egyetemi éveidre, sikerült megkapni azt a tudást, amit reméltél?

Az egyetem a középiskolához képest eleinte csalódást okozott. Keresnem kellett azokat a tanárokat, akik többet és jobb színvonalon tanították azt, amit a középiskolában már elsajátítottam. Csak hogy egy példával szemléltessem: elsős gimnazista koromban megtanultuk a sumer királylistákat. Az egyetemi vizsgára gyakorlatilag a középiskolai füzetből fel tudtam készülni, ami egyrészt meglepő, másrészt kiábrándító is volt. A szigorlatok persze alaposabb felkészülést igényeltek.

Idővel rájöttem, hogy csak jó tanárokhoz érdemes járni, akiknek az órái érdekesek és többet adnak, mint a kiadott kötelező olvasmánylistán található szakszövegek. Az egyik egyetemi tanáromtól pedig azt a tanácsot kaptam, hogy előadásra egyáltalán nem érdemes bejárni, mert azt az időt, amit az ember azzal tölt el, hogy bemegy, meghallgatja az előadót és hazamegy, sokkal hasznosabban is el lehet tölteni a könyvtárban, ahol eközben végig lehet olvasni az összes feladott irodalmat. A másodév felétől kezdve nagyon ritkán jártam az előadásokra, inkább csak a szemináriumokat látogattam, mert az kötelező volt. De ott is azokat a tanárokat kerestem, akikhez érdemes is volt bejárni.

▪ *Volt olyan tanárod, akire mesteredként tekintesz?*

Az ELTE akkoriban megadta azt a lehetőséget, hogy szinte minden korszakból legyen olyan tanár, akitől érdemes tanulni, mert nem pusztán a szakterületén jó, hanem ad egyfajta módszertani képzettséget is. A teljesség igénye nélkül jó szívvel emlékszem vissza ókorból Várady Lászlóra, a segédtudományok kapcsán Bak Borbála nevét említeném meg, középkort tanultam a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen tanító Szovák Kornéltól, de oktatott minket Kubinyi András is. Az Eötvös Collegiumban több órát végeztem Molnár Antalnál, kora újkorból tanított még az egyetemen Pálffy Géza is. Nagy hatással voltak rám azok a tanárok, akik történetelmélettel és historiográfiával is foglalkoztak, mint Benda Gyula vagy R. Várkonyi Ágnes. Volt szerencsém szemináriumra járni Hermann Róberthez is. A 20. század kapcsán Romsics Ignác volt az, aki a leginkább megfogott, és végül ő is lett a témavezetőm. Az ő szemináriumán kaptam egyszer témának Szálasi Ferencet, illetve a hungarizmust - s végül ez vált a kutatási területemmé, ebből írtam a szakdolgozatomat és a doktori disszertációmat. A doktori képzés során sokat tanultam a szakmáról Pritz Páltól.

▪ *2003-ban második helyezést értél el az Oktatási Minisztérium és a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma által kiírt Kossuth Lajos-pályázaton. Áttekintve a kutatási területedet, valahogy a téma nem vág a profilodba. Miként sikerült mégis elmélyedni e területen?*

Ez szerintem azzal magyarázható, hogy az elején nem volt profilom. Másod-harmadév környékén, amikor már éreztem, hogy ideje volna szakosodni, Molnár Antal és Pálffy Géza miatt a 16-17. század, Romsics Ignác révén pedig a 20. század maradtak versenyben. Ebből is látszik, hogy milyen sokat ad az embernek egy jó tanáregyéniség. 2003-ban viszont még nem döntöttem el, hogy mi érdekel, ellenben mindig is szerettem a kihívásokat. Ingerelt, ha valaki valamiről azt állította, hogy nem lehet megcsinálni, mert túlságosan nagy feladat. Ilyenkor mindig azt éreztem, hogy ez csak munkaszervezés kérdése. A Kossuth-historiográfia is így merült fel. Érdekes témának tűnt, s úgy gondoltam, ezt meg lehet csinálni, és meg is lehetett. Persze nem állítom, hogy valamiféle világmegváltó dolog lett, de egy jó egyetemi dolgozatot sikerült írnom belőle, ami aztán helyezést ért el. Egyfajta erőpróba volt.

▪ *Az első jelentős műved* A magyar szélsőjobboldal története *címet viselte. Mi motivált a témaválasztásban?*

2011 őszén érkezett a felkérés a Jaffa Kiadó sorozatszerkesztőjétől, Ablonczy Balázstól, hogy lenne-e kedvem a nyilas mozgalomról írt disszertációm után kicsit kitágítani a horizontot, és az előtörténetével együtt a jelenkorig megírni a hazai szélsőjobboldal történetét. Ez nyilván széleskörű érdeklődésre számot tartó téma volt, másrészt éppen senki nem foglalkozott vele ilyen széles merítésben. Mivel ekkorra már elég sok részterületén jártasságot szereztem a témának, igazából inkább csak annak kellett utánanéznem, hogy mi történt 1989 után a magyar szélsőjobboldallal. Bizonyos szempontból erre is volt némi rálátásom, hiszen a nyilas szövegek újból feltűntek a rendszerváltás után. Mindebből egy ismeretterjesztő kötet született, ami tipikus példája annak, hogy miként lehet egy viszonylag nagy témát közérthetően áttekinteni. A magyar történettudomány alapvetően kishitűségre nevel. Ha összehasonlítjuk a témaválasztásainkat a francia vagy angol kutatók munkáival, azt látjuk, hogy mi sokkal kisebb részkérdéseket szeretünk vizsgálni, miközben nyilvánvalóan volna igény a nagyobb, összefoglalóbb jellegű munkákra itthon is. Nekem mindegyik megoldás szimpatikus, szeretem a változatosságot. Számomra nagyon érdekes kérdésnek bizonyult, hogy egy száz éven át húzódó történetben milyen változások figyelhetők meg, miként alakul egy politikai irányzat.

▪ *2013-ban* Szálasi Ferenc és a hungarizmus *címmel jelentettél meg könyvet, ami szintén a magyar szélsőjobboldal ideológiai hátterét járta körül.*

Ez a könyv a disszertációm mellékterméke, amelyben a nyilaskeresztes mozgalom politikai elitjével foglalkoztam. A legkarakteresebb életút nyilvánvalóan Szálasi Ferencé olyan értelemben, hogy ő töltötte be a legfontosabb szerepet - különösen 1944 őszén - a hazai szélsőjobboldali közegben. Ráadásul róla korábban nem készült modern életrajz. Volt tehát egy hiány, aminek a betöltésére ezúttal is érkezett egy kiadói felkérés. Szálasi fél évig az ország vezetőjeként működött, sokan népvezért láttak benne a saját korában - sőt, néhányan még azóta is. Mindenképpen figyelmet érdemlő figura tehát, akit 1989-ig kötelező volt démonizálni, és gyakorlatilag a „magyar Hitler"-ként megjeleníteni. Ez viszont leszűkíti a lehetőségét annak, hogy megértsük tényleges személyiségét, illetve azokat az embereket, akik hinni tudtak benne. Engem az érdekelt, amikor Szálasiról írtam, hogy miként látta a világot, milyen nézeteket vallott, kik voltak azok, akikkel együtt kívánt működni? Nem lehet úgy „elintézni" egy mozga-

lom történetét, amelyre több százezer magyar szavazott, hogy ez néhány őrült ámokfutása volt. Ha így teszünk, gyakorlatilag semmibe vesszük azt a szavazóbázist és társadalmi igényt, ami felsorakozott a mozgalom mögé.

▪ *Miért fontos véleményed szerint a magyar hungarizmus, a nyilas mozgalom vagy a vészkorszak kérdésével foglalkozni - vannak még nyitva hagyott kérdések, van még ki nem mondott tanulsága a történetnek a jelen viszonylatában?*

Az életrajz rámutatott arra, hogy milyen típusú személyiségről van szó Szálasi Ferenc esetében, és talán a korábbiakhoz képest érthetőbbé tudtam tenni a nyilas pártvezér és hívei motivációját.

A másik fontos tanulság az, hogy a Horthy-kori nyilas mozgalom a társadalmi elégedetlenség egyfajta lakmuszpapírja volt. A politikai programjuk nagyon jól megmutatja a korabeli társadalomban feszülő problémákat, elégedetlenségeket és előítéleteket. Utóbbiak ugyanis alapvetően meghatározzák, hogy milyen kérdéseket vetnek fel egy adott korszakban, és milyen válaszokat tudnak azokra adni. Ennek klasszikus példája, amikor a társadalmi szakadék csökkentését a zsidók, illetve a gazdagok vagyonának elvételével képzelték el.

▪ *Ugyanilyen tanulságai vannak a vészkorszaknak és a magyarországi holokausztnak?*

A német megszállás utáni hónapok vizsgálata során a kutató irgalmatlan mennyiségű emberi szenvedéssel szembesül. De érdemes elmélyedni ebben az időszakban is, mert ha a vészkorszak történetére tekintünk, akkor ugyancsak megfogalmazható számos tanulság. Kis országként egy olyan geopolitikai helyzetbe szorultunk be, amelyben nehéz lett volna igazán jól manőverezni. Mindezek ellenére a politikai vezetés megpróbálkozott vele. Úgy gondolom, hogy az egész háborús időszakot tekintve a magyar politikai elit nem nyújtotta a legjobb teljesítményt, de a legrosszabbat se.

Az, ami Magyarországban 1944/1945-ben történt, szintén egy köztes eredmény - nem volt széleskörű ellenállás, de teljes együttműködés sem a német oldallal, és végül az történt, amit aztán vészkorszakként ismerünk.

Hogy a magyarországi holokauszttal miért érdemes foglalkozni, nos, arra van egy személyes válaszom: arra ébreszt rá mindannyiunkat, hogy még a magát nagyon felvilágosultnak és civilizáltnak tekintő európai ember is miféle bűnöket képes elkövetni saját embertársai ellen. Ha a társadalomban működő szabályok lehetővé teszik, az ember vállalhatatlan dolgokat is hajlandó megtenni. A huszadik századi történelem a különféle diktatúrák idején azt mutatja, hogy mi történik, amikor egy társadalom szabályrendszerét úgy alakítják ki,

hogy nem a jócselekedeteket jutalmazza, hanem korrumpálni próbál, miközben minden állampolgárt erkölcstelen cselekedetekre akar rábírni. A diktatúra utat engedett az ember irigységének, a feljelentésre való hajlamának, lehetővé tette, hogy egyes társadalmi csoportokat úgymond erkölcsi skrupulusok nélkül kiirtsanak. Amikor ilyenek a környezeti feltételek, az ember alkalmazkodik hozzájuk - mert így élheti túl.

▪ *Megállják a helyüket a „magyar nácik", illetve a „magyar Hitler" szófordulatok, vagy a magyar helyzet inkább tekinthető sajátosnak? Még konkrétabban: a magyar nyilasok szolgalelkűen másolták a német nemzetiszocialistákat, vagy nagyon is önállóan dolgozták ki a saját ideológiájukat?*

A magyar helyzet közép-európai viszonylatban sajátos, de elég jól összehasonlítható a „német modell"-lel. Hazánk ráadásul nagyon közel állt a német kultúrkörhöz. Ez a régebbi korokban még látványosabb volt: a 19. században és azt megelőzően a legtöbb polgári vagy nemesi családban német irodalmat olvastak és anyanyelvi szinten beszéltek németül. Ez még a Horthy-korszakban sem volt másként. Ráadásul nagyon hasonló a két ország helyzete - mindkét állam vesztesként került ki a világháborúból, mindkettőben volt kísérlet kommunista hatalomátvételre 1918/1919-ben.

Németországban hamar megjelent a nácizmus, a magyar szélsőjobboldal pedig példaként tekintett rá: olvasták a német „szaksajtót", kiutaztak a nürnbergi pártnapokra, hozták haza a híreket, a faji törvényeket, s ezeket kezdték követelni az itteni közéletben is. Kezdetben egyszerűen átvették az ottani mintákat, majd fokozatosan megpróbálták ezeket adaptálni a magyar viszonyokra. Az első időszakban tehát egyszerűen másolták a Németországban látottakat: megjelent a karlendítés, a pártegyenruhák is hasonlóan néztek ki, még a köszöntéseket és a pártneveket is fordították. A programok is jószerivel megegyeztek, éppen csak a trianoni került be a versailles-i béke helyére.

Aztán 1934 után megjelentek a magyar jelképek, például a nyilaskereszt a horogkereszt magyar változataként. A programban is feltűntek a sajátosan honi elemek, például az egyik legjelentősebb különbség, hogy a magyar nemzetiszocialista mozgalom mindvégig fontosnak tartotta, hogy keresztény jellegű legyen, míg a németországi nemzetiszocialistáknál ez egyáltalán nem volt prioritás, sőt kimondottan keresztényellenesek voltak. Ez a különbség a két ország eltérő fejlődéstörténetéből következik.

Maga Szálasi Ferenc inkább ideológus volt, s Hitlerrel ellentétben nem bizonyult jó pártszervezőnek - a nyilas párt akkor érte el a legjobb választási eredményét 1939-ben, amikor ő börtönben ült. A börtön - ahogy Hitlernél is - csak fokozta a népszerűségét. Hitlerrel ellentétben azonban Szálasi a szabadulását

követően nem tudta megváltoztatni a magyar politikai életet, nem tudta magához ragadni a hatalmat. Ráadásul hamar összeveszett a többi nyilas vezetővel és pártvezér-aspiránssal.

▪ *Számos mítosszal és azok kialakulásával foglalkoztál. Az egyik ilyen volt például a tiszaeszlári vérvád. A tanulmányban rámutattál, hogy ez az első olyan zsidóság elleni atrocitás, amely nem maradt meg helyi szinten. Kiszabadult a szellem a palackból Tiszaeszláron?*

A tiszaeszlári eset egy rendkívül érdekes pillanatban történt. Olyan már valóban létezett korábban is, hogy egy helyi szerencsétlenség miatt a közösségnek valamely kitaszított tagját kezdték el vádolni. Ilyenek a középkori boszorkányperek, s a zsidókkal szembeni hasonló vérvádról is tudunk. Ha valami váratlan történt a közösséggel, biztosra vették, hogy a helyi boszorkány, zsidó, szabadkőműves tette - aki valamiért kilógott az átlagból. A bűnbakképzés mechanizmusa működött ilyenkor. Ebben tehát Tiszaeszláron nem lett volna semmi újdonság. Eltűnt egy szolgálólány, s a holttestet minden jel szerint megtalálták, bár a család nem volt hajlandó azonosítani; abban a reményben, hogy talán még élve előkerül a lány - a dolog pszichológiája érthető. Solymosi Eszter halála viszont pont azon a napon történt, amikor a falu zsidó közössége a sakterválasztásra készülődött, azaz a környékről is érkeztek viszonylag nagy számban idegenek. Az ekkor megjelenő tömegsajtó pedig felkapta ezt a történetet, így országos érdeklődés támadt az eset körül. Ekkortól már nem csupán egy falu, hanem egy egész ország történetévé vált.

▪ *Miért éppen a zsidóságot kiáltották ki bűnbaknak Solymosi Eszter haláláért?*

Mindez néhány évtizeddel azt követően történt, hogy a társadalmat jelentős változások érték. A jobbágyfelszabadítás és az ősiség eltörlése után szabaddá vált a földforgalom, megnyílt az út a felemelkedésre, a másik oldalon viszont megjelent a lecsúszás veszélye is. Gondoljunk csak a dzsentrire, a földjüket vesztett jobbágyokra vagy azokra, akik munkásként tengették életüket nevetségesen alacsony bérért. E tendenciák okozták a dualizmus korának társadalmi feszültségeit. A változások vesztesei ebben a közegben keresték a választ arra, hogy kik felelősek a rossz sorsukért. A 19. századi bevándorlás és belső népszaporulat következtében látványosan növekvő létszámú zsidóság olyan csoportot alkotott, amelynek tagjai relatíve jól vészelték át a változásokat, sőt sokan közülük kimondottan jól is jártak - elismerték a vallásukat, lehetővé vált a vegyes házasság, ők is vásárolhattak már földet, nemesi címet stb. Ráadásul jól azonosítható csoportot képeztek a korabeli társadalmon belül.

▪ *Tipikusnak mondható, ami a tiszaeszlári perben történt?*

Ha a bizonyítékok kétségesek, akkor nagyon tág teret adnak a fantáziának. A helyzet tipikusan olyan volt, ami kedvezett az összeesküvés-elméleteknek.

▪ *Egy másik mítosz, amivel foglalkoztál, a „rózsadombi paktum" volt. Miért tarthatja magát ilyen makacsul egy közkeletű városi legenda a rendszerváltás után huszonöt évvel is?*

A rózsadombi paktum a legjellegzetesebb példája az összeesküvés-elméleteknek. 1992-ben publikálták először a magyar emigráció egyik lapjában, aztán onnan került át az itthoni szélsőjobboldalhoz köthető sajtótermékekbe, majd végül az interneten szabadult el teljesen a történet. A legfőbb kérdés az, miért hihető sokaknak, hogy sor került egy olyan átfogó összeesküvésre, amelyben a rendszerváltás számos politikai szereplője és a legnagyobb nyugati és keleti titkosszolgálatok együtt állapodtak volna meg abban, hogy mi legyen az események lefutása? Szerintem alapvetően azért, mert sokan voltak és vannak olyanok, akik elégedetlenek a rendszerváltás eredményeivel, s a mai napig keresik a magyarázatot, hogy miért nem úgy valósult meg az átalakulás, ahogy remélték, illetve miért siklott félre a személyes sorsuk. Az 1989-es események sokakban keltették azt az illúziót, hogy gyors felzárkózás valósul majd meg a nyugati életszínvonalhoz, ami azóta sem történt meg. Ebből a frusztrációból fakad, hogy válaszokat keresünk. Meg lehet próbálni racionálisan felmérni a belső és külső okokat, de lehet azt az elhárító mechanizmust is alkalmazni, mely szerint biztosan nem mi hibáztunk, csak valakik gonosz módon összeesküdtek ellenünk.

▪ *Meg lehet cáfolni száz százalékosan ezeket a mítoszokat?*

Érdemes végiggondolni, hogy milyen hihetetlenül nehéz a történelemben a tervezés! Az összeesküvés-elméletek hirdetőivel szemben van egy elég jó ellenérv. A konkrét történet szerint az összeesküvésben részt vevők - hol máshol - egy rózsadombi villában összeültek, hogy eldöntsék Magyarország jövőjét, s leírják cselekvési tervüket. Az elterjedt forgatókönyv azonban túl konkrét elemeket tartalmaz. Mindenki gondolja végig a saját életében, hogy vajon meg tudja-e mondani, hogy három év múlva egy adott napon mit fog majd csinálni? Amikor egy egész ország története zajlik, az egy nagyon sokszereplős történet. Ilyen méretben, húsz-huszonöt évre előre tervezni lehetetlen. Ráadásul ott van a több filmben is megjelenített pillangó-effektus: egyetlen változás alapvetően módosíthatja az összes azután következő eseményt.

▪ *Mégis népszerűek az összeesküvés-elméletek...*

Ezek mindig nagyon egyszerű világmagyarázatot adnak. Ráadásul az emberek többsége nem szereti a kiszámíthatatlan véletleneket és rossz érzés arra gondolni, hogy véletlenek sokaságának vagyunk kiszolgáltatva. Ez ugyanis kiszámíthatatlanná teszi a mindennapokat. Sokkal egyszerűbb és kényelmesebb abban hinni, hogy valójában van szabálya a változásoknak - és ez a szabály kiismerhető, így aztán fel lehet készülni a várható dolgokra. A modern összeesküvés-elméleteknek megvan az a hihetetlen nagy előnyük, hogy általuk hirtelen érthetőnek tűnik a világ. Ami eddig rendezetlen, véletlenszerű és kaotikus volt, az hirtelen egyfajta értelmet látszik nyerni. Az összeesküvés-elméletek tehát egyszerű sémákat adnak a hétköznapok „megértéséhez".

▪ *Néhány hónapja hallottalak egy konferencián, ami a* Megújítható-e a magyar történelemtanárok eszköztára? *címet viselte. Ott azt mondtad, hogy közreműködtél az új történelemtankönyv megalkotásában - tudományos szöveg szerzőjeként. Milyen módon vettél részt a projektben?*

Sosem tanítottam hosszabb ideig a közoktatásban, nem akartam tankönyvet írni. Az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet (OFI) kért fel, hogy vegyek részt az új tankönyv elkészítésében. Mivel nem vagyok gyakorló tanár, nem tudom megítélni, szükség volt-e a történelemtankönyvek megújítására. De azt látom, hogy a tankönyvpiac állami monopolizálásával sajnos sok régi, jól bevált tankönyv kiszorult a piacról - s kevés olyan embert ismerek, aki szerint ez helyeselhető. Sokan féltek attól is, hogy az új tankönyv a történelem jobboldali narratíváját fogja közvetíteni. De akik azt remélték, hogy „kurzustankönyvek" fognak születni, azok szerintem nem lesznek elégedettek az OFI-s történelemtankönyvekkel. A tankönyvkészítésben szerepet vállaló történészkollégákkal a legfőbb célkitűzésünk az volt, hogy a tudomány legfrissebb eredményeit átvigyük az oktatásba. Tőlünk, történészektől ehhez szakmai háttéranyagokat kértek, amiből az OFI szerkesztője válogatott, megszerkesztette azt - ezért aztán tulajdonképpen sem szerzője, sem szerkesztője nem vagyok a tankönyvnek. Nem volt ugyanis közvetlen ráhatásom arra, hogy mit használnak fel mindabból, amit én leadtam a szerkesztőnek; így szabadon kiegészíthették, illetve kivehettek belőle egyes részeket, de azért kikérték a véleményemet a szövegről. Rugalmas együttműködésről beszélhetünk tehát, amelyben a végső szó nem az enyém volt.

▪ *Amikor valaki a konferencián azt a kérdést szegezte Neked, miért vállaltad el kételyeid mellett a tankönyvkészítésben való részvételt, egy elsőre provokatív, azután másodjára elgondolkodtató választ adtál: „Szeretnék részt venni az utolsó olyan történelemkönyv megalkotásában, ami még hagyományos, papír alapú." A jövő az elektronikus technológiáé?*

Szerintem egy jól tanítható tankönyv készült, de sok olyan lehetőség van, amit papír alapon nem lehet kihasználni. A fiatal generációk olvasási szokásait elnézve nem lehet nem észrevenni, hogy valami nagyon megváltozott. A kézbevett könyvek száma drasztikusan csökken. Digitális eszközöket használnak, az internetről tájékozódnak. Ebből a szempontból vészes félreértés, hogy még mindig papírtankönyvekben gondolkodunk elsősorban, és csak másodsorban digitális tananyagokban. Az előrelépés az volna, ha már most jóval nagyobb hangsúlyt helyeznénk a digitális anyagok fejlesztésére.

▪ *Valóban megújításra szorul a történelemoktatás hazánkban?*

Szerintem igen. Számos olyan kérdésről szerettem volna beszélni a tankönyvben, amit a szerkesztő végül nem tett be a kötetbe. A történészek sokkal nagyobb hangsúlyt helyeznek ma már a társadalomtörténeti kutatásokra, s jóval kevesebbet a politikatörténetre vagy a hadtörténetre. Ezt még nem tükrözik eléggé a középiskolai tankönyvek. A kultúra- és életmódtörténet például nem egyszerűen kiegészítő-anyag kellene, hogy legyen, mivel éppen ezek beszélnek azokról a keretekről, amelyek között az emberek élnek. A kultúra és az életmód változása nagyon is meghatározta a hétköznapokat, s ezek hátterében mindig gazdasági és társadalmi folyamatok húzódtak. A tankönyv szerkesztőivel - és a tantervek készítőivel - szemben én sokkal nagyobbat léptem volna, mélyebben merítettem volna a politikatörténeten kívüli témákból. A gyerekek így átfogóbb képet nyerhettek volna a múltról, s a jelen folyamatait is plasztikusabban láthatnák ezáltal. Így tudna a történelem a jelen, illetve a fiatalok által a jövő tanítómesterévé válni.

▪ *Milyen a jó történelemoktatás?*

A tanulók figyelmét egyre nehezebb lekötni. A gyerekek világa nagyon megváltozott. Ma már nem lehet ugyanazt és ugyanúgy tanítani, mint amikor én tanultam. Ráadásul másként kell tanítani egy belvárosi elitgimnáziumban és egy nyugat-magyarországi sváb falu iskolájában. Szerintem meg kellene nézni, hogy abban a régióban vagy az adott diák családjában mi történt. A jó történelemóra ugyanis alkalmazkodik és válaszol a diákok kérdéseire. A jó oktatás tehát szerintem arra tanítja a gyerekeket, hogy bátran merjenek kérdezni.

▪ *Kutatási területedet, a hazai szélsőjobboldal ideológiáját és a vészkorszak történetét mennyire lehet egy tizenhét-tizennyolc éves diák számára érthetővé tenni?*

Az események alakulásának miértjét mindenképpen érdemes a fiataloknak megérteniük. A Horthy-korszak egyik legsikeresebb politikai mozgalma volt a nyilasoké. A legjelentősebb alternatíváját nyújtották a Horthy-kori kormánypártnak. Sőt, radikalizálódásra késztették magát a kormánypártot is. Azt gondolom, hogy az egyre radikálisabb zsidótörvényeket nem önmagukban érdemes bebifláztatni, hanem fontosabb megértetni a tanulókkal, hogy ezek a kormánypárt és a nyilas pártok közötti ígéretverseny miatt lettek egyre radikálisabbak. A kormánypárt azért ment bele az ígérgetésbe, mert így próbálta megőrizni a szavazóit. Azért érdemes 11–12. osztályban ilyesmikkel foglalkozni, mert ezáltal válik érthetővé számukra, miként is működik a politika. Hogy miként próbál meg egy viszonylag erős kormánypárt úgy manőverezni, és úgy változtatni a programján, hogy egy feltörekvő, trónkövetelő ellenzéki mozgalomnak már ne jusson hely. A konkrét tudásnál sokkal fontosabb az, ami mögötte áll: a folyamatok és ezek mozgatórugóinak felismerése.

▪ *Végezetül:* A tankönyvön túl *című blogon tanárok, diákok és érdeklődők egyaránt izgalmas anyagokat találnak. Mi motivál arra, hogy a tudományos munka és a tankönyvkészítésben való részvétel mellett még blogot is vezess?*

A blog egyfajta belső kényszerből született. Amikor készítettem a háttéranyagokat a tankönyvhöz, széles merítést végeztem, így érthető, hogy minden nem kerülhetett be a tankönyvbe. De úgy éreztem, sok olyan dolog is kimaradt, amiről talán érdemes lenne beszélni. A tankönyv már csak terjedelménél fogva sem képes bizonyos összefüggéseket szemléltetni. A blognak leginkább az a célja, hogy megmutassa, miért olyan fontos korszaka a világtörténelemnek a két világháború közötti időszak. Amikor minden felborult, minden elbizonytalanodott, mindenki új utakat keresett. Ez egy nagyon izgalmas időszak, érdemes egyes témákról kicsit részletesebben beszélni, hogy ezáltal történészi szemléletet adjunk át az olvasóknak.

Az interjút készítette: Maróti Zsolt Viktor
(2015. november)

▪ ▪ ▪

Az interjú elkészítésének időpontja óta néhány kérdésben határozottabb lett az álláspontom. Az mára jól látszik, hogy az oktatás jelentős átalakításra szorul. Újra kellene gondolni, hogy melyek azok az alapvető ismeretek és képességek, amelyeket mindenképpen meg akarunk taníttatni, s ezek begyakorlására is több időt kellene hagyni. Az információkkal túlzsúfolt tananyagból ugyanis csak véletlenszerűen megragadó emlékfoszlányok maradnak meg a diákokban. Viszont az információdömping elértékteleníti a fontos ismereteket is, ezért van az, hogy alapvető tudományos elvek se rögzülnek. Ezekre a félinformációkra épülnek aztán az olyan tudománytalan ostobaságok, mint az oltásellenesség vagy az összeesküvés-elméletek. Ezek visszaszorításához kezelni kell a jelenlegi oktatási bulimiát: az információhabzsolás helyett a szemléletformálást kellene az oktatás elsődleges céljának tekinteni!

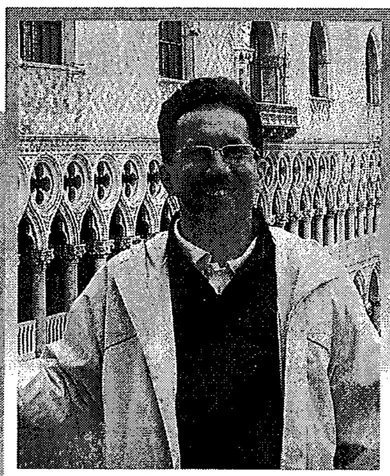
Továbbá azon is érdemes elgondolkodni, honnan szerzik az emberek az ismereteiket. Több figyelmet kellene fordítani a hagyományos keretek mellett a szórakoztató ismeretátadásra. Népszerű és jó történelmi tévésorozatok és játékok születnek. Ezt azonban egyáltalán nem segíti az egyetemen a történelem szakos képzés: nincs „alkalmazott történelem" szakirány, sőt kurzus se. Általánosságban is elmondható, hogy az egyetemi képzésben rengeteg energiát fordítunk az információk előbányászásának megtanítására, de csak alig a tudománykommunikációra, amit jórészt autodidakta módon sajátítanak el a szerencsések. Esetemben a legfrissebb fejlemény e téren, hogy az utóbbi hónapokban készítettem egy történeti társasjátékot, ami a 18. század társadalmát modellezi, s jelenleg tesztfázisban van.

A történeti mítoszok népszerűségére nemcsak az oktatásnak, hanem a tudománynak is reagálnia kell. Nem hatékony, ha a történész csak annyit tesz, hogy a nagyon elharapódzó tévhitekről olykor ír egy cáfoló tanulmányt, aztán onnantól csak azt mantrázza fölényesen, hogy ő már réges-rég megcáfolta az egészet. Úgy vélem, nem értjük eléggé, miért is olyan népszerűek és nehezen kitörölhetőek a történeti tévhitek a köztudatból. Ehhez azonban a történeti köztudat és az egyéni emlékezés vizsgálata kell. A jövőben ezzel a témával szeretnék behatóbban foglalkozni.

Paksa Rudolf
(2018. március)

A KASSAI HADSZERTÁRTÓL A POZSONYI KORONÁZÁSOKIG

PÁLFFY GÉZA

Ha a Habsburg Birodalommal, a 16–18. századi Magyarországgal, a királykoronázásokkal vagy a Szent Koronával foglalkozó szakértőt keresünk, neve biztosan az elsők között jut eszünkbe. Pálffy Gézával, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet tudományos tanácsadójával, a „Lendület" Szent Korona Kutatócsoport vezetőjével Katona Csaba beszélgetett.

▪ *Mit lehet tudni hátteréről, pályája kezdeteiről, mi indította el Önt a történelem irányába?*

Természettudományi érdeklődésű családból származom, hiszen a Balatonhoz közeli püspöki városban, Veszprémben születtem, ahol szüleim mindketten az akkori Vegyipari Egyetemen dolgoztak. Középiskolai tanulmányaimat is itt végeztem, mégpedig az ország egyik legkiválóbb reálgimnáziumában, a Lovassy László Gimnázium speciális matematika tagozatán. Sőt, Zoltán ikertestvéremhez hasonlóan – aki matematika-kémia-számítástechnika szakos tanár lett, napjainkban pedig már egykori almamáterünk igazgatóhelyettese – rövid ideig a családi hagyományokat is követtem. 1986-ban az országos Irinyi János kémiaversenyen harmadik helyezést értem el, amivel bejutottam kémiából az egyetemre. Kémiatanárnőm persze nem örült, amikor megmondtam neki, hogy en-

gem a történelem jobban érdekel. Gyermekkoromban ugyanis a városi könyvtár feledhetetlen gyermekolvasójában faltam a történelmi regényeket. S bár mind a mai napig nagyon szeretem a matematikát, már a gimnáziumban sem volt kérdés: történelemből tanulok tovább. Ezt erősítette, hogy Homonnai János személyében remek történelemtanárom volt, ám páratlan műveltségű földrajztanárom, Horváth Géza is erre ösztökélt. A matematikának és a kémiának mégis hallatlanul sokat köszönhetek: egyrészt a történetíráshoz véleményem szerint ugyancsak nélkülözhetetlen logikus gondolkodást, másrészt azt a problémamegoldó képességet, amely a történeti kutatásokhoz is szükséges, végül pedig a nyitottságot más tudományterületek iránt.

▪ *Hogyan és miként esett a választása épp a kora újkor évszázadaira, mint kutatási területre? Kik voltak azok a tanárai, mentorai, akik segítették első lépéseit?*

Valójában ez is eldőlt annak idején már a gimnáziumban, a matematika tagozaton. Mint sok más – e korszakot vizsgáló – kolléga esetében, nekem is Gárdonyi Géza *Egri csillagok* című regénye és az egykori Delfin-könyvsorozat kötetei határozták meg azt az örök élményt, amely a 16–17. századi török hódítás időszaka iránt felkeltette az érdeklődésemet. Na meg persze szülővárosom gyönyörű vára, amely egykor a törökellenes határvédelmi rendszer meghatározó eleme volt. Így hadd mondjam el, a Jóisten nagy ajándékának tartom, hogy Veszprém fő- és vicekapitányainak életrajzi adattárát elsőként magam állíthattam össze, sőt a végvár legkorábbi hiteles színes alaprajzát (1570-ből) egy bécsi kódexben nemrég szintén nekem sikerült felfedeznem.

A kora újkor iránti gimnáziumi érdeklődést azután az egyetemen több kiváló tanárom végleg megerősítette. Remek mestereim voltak, akik nélkül valójában sohasem lettem volna eredményes kutató. Míg a napjainkban már a washingtoni Georgetown Universityn oktató oszmanista, Ágoston Gábor szemináriumai végleg a 16–17. század, akkor még elsősorban a törökellenes küzdelem kutatása mellett köteleztek el (ekkor kezdtem el foglalkozni a kassai főkapitányság és az itteni királyi hadszertár történetével), addig H. Balázs Évának – akinek egyik utolsó szeminaristája lehettem – a nemzetközi keretekben való szemléletmódot és külföldi kollégákkal való kapcsolatrendszer kiépítésének fontosságát köszönhetem. Bak Borbála tanárnő magyar és a nemzetközi hírű Mollay Károly professzor úr német nyelvű iratolvasási szakszemináriumai ugyanakkor a levéltári alapkutatásokhoz nélkülözhetetlen szakmai mesterség elsajátítását biztosították. Mivel pedig az egyetemet eredetileg történelem–orosz szakon kezdtem, majd történelem–levéltár–török szakokon folytattam, nekem – a magyar történészek nagy részével ellentétben – nem okoz gondot a szomszédos országok szláv nyelvű szakirodalmának elolvasása. Végül pedig a matematika nyújtot-

ta nyitottságnak hála már egyetemistaként előbb levélben, majd személyesen megismerhettem korszakom kutatásának olyan nemzetközi kiválóságait, mint Robert Evanst Oxfordból, Thomas Winkelbauert Bécsből, Jaroslav Páneket Prágából vagy éppen Kosáry Domokost Magyarországról.

▪ *Első kötete fiatalon napvilágot látott, majd az egyetem elvégzése után rögvest az MTA TTI munkatársa lett. Hogy emlékszik vissza ezekre az évekre?*

Ebben a szerencsének is szerepe volt, mégpedig nem csekély mértékben. Ágoston Gábor melletti másik két mesteremhez, Szakály Ferenchez és Gecsényi Lajoshoz ugyanis egy olyan véletlen vezetett el, aminek utóbb állásomat is köszönhettem a Történettudományi Intézetben, ahol - nehéz elhinni - immár huszadik esztendeje dolgozom. Első jelentősebb, már levéltári kutatásokra építő szemináriumi dolgozatomat ugyanis a szigetvári vár 16. század közepi történetéből írtam, mely munkát Ágoston Gábor odaadott a korszak és a téma legjobb szakértőjének, Szakály Ferencnek, az Intézet akkori kora újkoros osztályvezetőjének. Sohasem feledem el, bár a dolgozattal országos diákdíjakat nyertem, alig ismertem rá, ő úgy telefirkálta. De rögtön hozzáteszem: mindenben igaza volt, s ezzel valójában megtanított a történetírás mesterségének számos alapfogására, amit napjainkban sajnos már ritkán kapnak meg az egyetemeken a hallgatók. Majd hamarosan a 16-17. századi katonai igazságszolgáltatásról írott doktori disszertációm - amely valóban csupán huszonnégy éves koromban látott napvilágot - egyik leghűségesebb olvasója és kritikusa volt. E munka megjelentetésében ugyanakkor győri megyei levéltár-igazgatóként annak a Gecsényi Lajosnak voltak elévülhetetlen érdemei, aki korábban éveken át bécsi levéltári delegátusként támogatta a császárvárosbeli első kutatásaimat. Valójában ők hárman indítottak el azon az úton, amelyen napjainkban is haladok. Ebből a kis történetből pedig már kitalálhatják, hogyan kerültem az Intézetbe: a sikeres szigetvári dolgozat és a Szakály Ferenccel való meghatározó találkozás tette lehetővé, hogy akadémiai kutatóként a hobbim legyen a hivatásom.

▪ *A Habsburg uralkodóház Közép-Kelet-Európa kora újkori históriájában mindenhol megkerülhetetlen tényező. Sokáig számos ország hivatalos történetírása jószerivel csak rosszat írt róluk, szinte diabolizálta őket. Ma már ez nem így van. Ön hogy látja ezt a kérdést? Mit gondol történészként erről?*

Szerencsére az elmúlt évtizedekben sok pozitív változásnak lehetünk szemtanúi, ám a 19. század óta létező nemzeti romantikus és függetlenségi történelemszemlélet még mind Magyarországon, mind Szlovákiában és másutt is erősen él. A legfőbb probléma az, hogy ezt kívánják visszavetíteni a nemzetállamok megszületése előtti korszakokra is, ami óriási hiba. Nemcsak anakronizmus, hanem teljesen történelmietlen is. Magam tehát határozottan elutasítom azt a még sajnos mindig nem ritka szlovák történészi felfogást, amely a 16-17. század kapcsán is szinte kizárólag a mai Szlovák Köztársaság (és nem az egykori Magyar Királyság) területében és kereteiben gondolkodik a kora újkori jelenségek elemzésekor, mintha ez a terület már akkor is bármiféle szerves egységet alkotott volna. Ám hasonlóan elutasítom a magyar történészek nemzeti függetlenségi koncepcióját, akik a kora újkori magyar történelmet a Habsburgokkal szembeni nemzeti szabadságharcokként kívánják bemutatni. Mindkét szemlélet nemcsak történelmietlen, de súlyos önbecsapás is, s nem vezet tisztánlátáshoz. Még akkor sem, ha mind Magyarországon, mind Szlovákiában az aktuálpolitika gyakran épít nemzeti érzelmekre. Ezekkel visszaélni vagy aktuális célokra felhasználni azonban nagy hiba. Legyünk büszkék közös múltunkra, legyünk jó értelemben vett patrióták, de nézzünk szembe történelmünk kényes kérdéseivel is. S végül még valami: a Habsburgokkal való több évszázados, 1526 és 1918 közötti együttélést - elsősorban a magyaroknak - nem kizárólag a szakítási kísérletek (1703-1711, 1848-1849, 1918) alapján kellene megítélni. Ez a közel négy évszázad ugyanis kölcsönös egymásrautaltságok, kölcsönös lemondások, szakítások és kiegyezések sorozatának időről időre folyamatosan változó korszaka volt.

▪ *Legújabb kutatási területe a Szent Korona és a magyar koronázások története. Mesélne arról, hogyan került képbe ez a téma?*

Én az a történész vagyok, akit mindig a források vezetnek. Miként a 16-17. századi katonai igazságszolgáltatásról írott doktori értekezésemhez vagy a korszak haditérképészetéről szóló munkáimhoz is alapvetően egy-egy újonnan felfedezett kulcsfontosságú forrás vezetett el, ez e témámra is igaz. Bő egy évtizeddel ezelőtt ugyanis a müncheni Bayerisches Staatsarchivból előkerült Habsburg I. Ferdinánd király 1527. november 3-án, Székesfehérvárott tartott koronázási lakomájának ülésrendje. Noha akkor még magam sem gondoltam, hogy erről egy kismonográfia terjedelmű írás születhet, a témát nagyobb kontextusban körüljárva be kellett látnom, hogy sem a magyar uralkodókoronázások, sem a Szent Korona kora újkori története nincsen szisztematikusan feltérképezve. Pedig levéltári feltáró munkámból kiderült, bőséggel állnak rendelkezésünkre források a bécsi, budapesti és pozsonyi mellett még velencei, római, spanyolországi és egyéb európai levéltárakban is. Ráadásul ez is közös téma, hiszen - miként Štefan Holčík könyvéből Szlovákiában és idehaza is közismert - a magyar uralkodókoronázások többségét a kora újkorban Pozsonyban tartották, a Szent Koronát pedig 1608-tól 1784-ig többnyire itt, a pozsonyi királyi vár nemrég restaurált Koronatornyában őrizték.

■ *Milyen keretek között folyik ez a kutatás?*

Nagy örömömre a téma szisztematikus vizsgálatára bő két esztendeje a Magyar Tudományos Akadémia ún. „Lendület" programjának keretében sikerült egy valóban nagyszabású, ötéves kutatási projektet elnyerni. Ennek jegyében jöhetett létre 2012 nyarán az általam vezetett *MTA BTK TTI „Lendület" Szent Korona Kutatócsoport*, amely egy nemzetközi interdiszciplináris kutató team. Tagjai között ugyanis történészeket és filológusokat éppúgy találunk, mint numizmatikusokat és művészettörténészeket, az utóbbiak között például a Szlovák Nemzeti Galériából Zuzana Ludikovát. A korona és a koronázások kora újkori történetének alapos megismerése ugyanis csakis számos szakma, valamint hazai és külföldi kutató összefogásával lehetséges, erre egyetlen ember nem lehet képes. Ráadásul a téma feltárása a magyar tudományosság régi nagy adóssága, sőt nekünk szégyen, hogy szlovák kollégáink e területen korábban jóval többet teljesítettek, mint mi, magyarok. Így igen boldog vagyok, hogy a jövőben – többek között velük is együttműködve – ezen változtathatunk.

■ *Mik a Szent Korona és a koronázások kutatásának eddigi legfontosabb eredményei?*

A Szent Korona Kutatócsoport tagjai az elmúlt bő két esztendőben levéltári és múzeumi alapkutatásokat folytattak számos magyarországi intézményben (Budapest, Sopron, Esztergom, Eger, Kalocsa, Szeged, Vác, Pannonhalma stb.) és több európai ország (Ausztria, Francia-, Olasz- és Spanyolország, s természetesen Szlovákia) gyűjteményeiben. Ennek során a legfőbb magyar nemzeti ereklye történetének számos korábban teljesen ismeretlen, páratlan értékű dokumentumát, sőt úgymond nemzeti kincset sikerült felfedezni. Ezek közé sorolható például a koronázási jelvények két igen korai leltára (1551-ből és 1622-ből), az utóbbi ráadásul a pozsonyi várban készült, valamint a Szent Korona 17. századi közszemléinek felfedezése. Ez utóbbiakra a köztudatból ez ideig csaknem teljesen kiesett soproni király- és királyné-koronázások (1622, 1681) alkalmával került sor, amelyeket a magyar kutatás ugyanúgy elfeledett, mint a szlovák. Ennek köszönhetően a magyar és szlovák nagyközönségnek – Esztergom, Székesfehérvár, Pozsony és Buda mellett – a magyar koronázóvárosok sorában érdemes megtanulnia Sopron nevét is.

A kutatás első két esztendejében mindezeken túl eredményesen haladt a Szent Korona és a koronázások fennmaradt iratanyagának összegyűjtése, a róluk szóló adatbázis előkészítése, valamint a neves koronaőr, Révay Péter bővebb korona-, még pontosabban ország-történetének (1659) átírása (ezt kritikai kiadásban tesszük közzé), illetve a koronázási érmeket magukba foglaló katalógus elkészítése is. Az utóbbi munkálatainak előrehaladását mutatja, hogy 2014 júliusában – szlovák kollégákkal együttműködve – a felújított pozsonyi várban kiállítást nyitottunk a pozsonyi király- és királyné-koronázásokra készült érmekről és zsetonokról. Végül egy újabb nagy örömömet is hadd mondjam el az olvasóknak: az elmúlt hónapokban sikerült rekonstruálni a Szent Korona eddig ismert legkorábbi autentikus ábrázolásának keletkezéstörténetét a 16. század közepéről, amivel ez ideig ugyancsak adós volt a kutatás.

Végül kutatócsoportom munkájának eredményeként nemzetközileg is jelentős figyelmet kapott a magyar történelem eddig ismert legkorábbi, eredetiben fennmaradt magyar koronázási országzászlajának azonosítása. Ezt ugyancsak egy pozsonyi szertartáson, II. Ferdinánd király 1618. júliusi ceremóniáján a későbbi nádor (1625–1645), Esterházy Miklós emelte a magasba, majd őrizte meg az ausztriai Fraknó (ma Forchtenstein Burgenlandban) várában, a család európai hírű gyűjteményében. E zászló sorsa egyúttal ugyancsak jól jelzi a közép-európai államok történetkutatásának már többször említett egymásrautaltságát is. Az egykori Magyar Királyság és a mai Szlovákia fővárosában egy magyar nagyúr által egy Habsburg-uralkodó koronázásán használt magyar történeti ereklyét ugyanis ma Ausztriában őriznek. Ezért is vagyok nagyon boldog, hogy ennek históriáját nemrég egy vaskos tanulmányban szlovákul is publikálhattam.

■ *Legvégül arról kérdezném, hogy mik a jövőbeli tervei?*

Az elkövetkező esztendőkben természetesen elsősorban 2017-ig tartó korona- és koronázás-projektem eredményes irányítása a legfőbb feladatom. Ennek keretében kiadványok sora és reményeim szerint újabb felfedezések közzététele várható, amelyek közül számos felkeltheti a szlovák kutatók érdeklődését is, elsősorban a Pozsonyban lelkes lokális hagyományőrzéssel ápolt koronázásoknak köszönhetően. Emellett e nagy kutatás befejezése után szeretném majd egyszer sajtó alá rendezni a 16–17. századi magyarországi katonai elit életrajzi lexikonát (köztük az érsekújvári és kassai generálisokkal), amelyhez az anyaggyűjtést még 1992-ben, első külföldi kutatóutamon, Kassán kezdtem el. Mindezeken túl tervezek egy önálló kötetet a grófi cím 16–17. századi történetéről, ami Thurzó György miatt ugyancsak biztosan érdeklődést válthat ki Szlovákiában is. Végül pedig szeretném majd egy-egy vaskos kötetben összefoglalni mind a magyar, mind a nemzetközi szakmai közönség számára az 1608 és 1711 közötti Habsburg–magyar kapcsolatrendszert, folytatva ezzel a 16. századról már megjelent magyar és angol nyelvű monográfiáimat.

Az interjút készítette: Katona Csaba
(2014. szeptember)

Az interjú eredetileg a Kor/ridor 2014/2-es számában, szlovák nyelven jelent meg.

■ ■ ■

Hogyan alakult pályám 2014 ősze óta? Az elmúlt közel négy esztendőben folyamatosan értek be a Szent Korona Kutatócsoport alapkutatásai, aminek köszönhetően munkáját az Akadémia elnökének döntése alapján a jövőben is folytathatja. 2012 közepe óta összesen tizenöt kiadványunk és mintegy kétszázötven tanulmányunk jelent meg felfedezéseinkről, mégpedig tizenegy nyelven. Ez jól mutatja a téma iránti hazai és nemzetközi érdeklődést. A riportban már említett könyveken túl külön kötetet szenteltünk az 1622. évi soproni [megjelent: 2015 elején], az 1830. évi utolsó pozsonyi [2017] és az 1916. végi utolsó magyar koronázásnak [Maczó Ferenc tollából, az esemény centenáriumára 2016 végén], valamint jómagam Sopron elfeledett koronázóvárosának [2014 végén], ahol a 17. században három szertartást (1622, 1625, 1681) is tartottak. Teljességre törekvően összegyűjtöttük és kiadtuk [2016], sőt részben szlovákul [2014] és románul [2015/2016] is publikáltuk az uralkodókoronázásokra készült érmeket (1508-tól 1916-ig). Emellett Buzási Enikő művészettörténésszel megfejtettük koronánk legkorábbi hiteles, részletes és színes ábrázolásának keletkezéstörténetét [2015], amely a 16. század közepéről való, s aminek kapcsán kiderült, semmi nem igaz abból a legendából, miszerint felségjelvényünk valaha a Fugger-bankárcsalád birtokában lett volna. Tóth Gergely kollégám remek könyvet írt a protestánsok koronához való 16–18. századi viszonyáról [2015], köztük mindenekelőtt Révay Péter koronaőr munkáiról és a napjainkra elfeledett Schwarz Gottfried 18. század közepi korona-felfedezésiről. Ám körüljártuk a kora újkori történetírásra vonatkozó legfontosabb eddigi eredményeket [2014], szlovák nyelvű tanulmánykötetet készítettünk a 16–17. századi koronázásokról és temetésekről [2017], miközben a *Rubicon* folyóirat hasábjain a szélesebb közönséghez is eljuttattuk a koronázásokról szóló felfedezéseket [2017]. Napjainkban ugyanakkor a Szent Korona eddig teljességgel még sohasem feltárt tizenegy külföldről való hazatéréséről szóló köteten dolgozunk, melyek közül az utolsóról (1978) Glant Tibor kollégám friss monográfiát publikált [2018]. Végül nagyon büszke vagyok arra, hogy legfőbb kutatási eredményeinkről a Filmever Stúdióval Bárány Krisztián és Bárány Dániel rendezésében hatvanöt perces ismeretterjesztő filmet (*A Szent Korona és koronázási kincseink nyomában* címmel) is készíthettünk [2016/2017]. Ez a Szent Korona Kutatócsoport legfőbb újdonságait a nagyközönséghez is eljuttatta, hiszen több mint félszáz hazai és külföldi bemutatója mellett DVD-n is kapható, sőt 2018. január 6-án, a korona hazatérésének negyvenéves jubileumán a televízióban is látható volt. Hamarosan nyolcnyelvű változata is napvilágot lát, mégpedig világnyelvek (angol, német, orosz és spanyol) mellett az utódállamok nyelveinek egy részén (szlovákul, románul és horvátul) is. Egy történész számára ennél aligha lehet nagyobb szakmai elismerés...

Pálffy Géza
(2018. március)

„A jelen és a jövő sokkal jobban érdekel, mint a múlt"

Pető Andrea

Pető Andrea történész, az MTA doktora, a Közép-európai Egyetem (Central European University) egyetemi tanára. A 20. századi társadalomtörténet és a társadalmi nemek tudományának nemzetközileg elismert kutatója. Budapesti nőtörténeti városnéző túráival, ismeretterjesztő cikkeivel és előadásaival nem titkolt célja, hogy a szakma mellett a nagyközönség is megismerkedhessen a modern kor legjelentősebb magyar nőalakjaival, nőmozgalmaival. Pályájáról Czeferner Dóra beszélgetett vele.

▪ *Az ELTE történelem, valamint az akkori Marx Károly Egyetem szociológia szakán diplomáztál. Már graduális hallgatóként is foglalkoztál a társadalmi nemek történetével?*

A klasszikus, ötéves képzésben szerzett első diplomámat az angol utópista mozgalmak 18. századi történetéből írtam H. Balázs Éva vezetésével. Nagyon sokat köszönhetek neki, s ő mondta nekem azt is, hogy belőlem sosem lesz „igazi" történész, hiszen a jelen és a jövő sokkal jobban érdekel, mint a múlt. Most már én is látom, hogy igaza volt, mivel ténylegesen olyan típusú kutató vagyok, akit a történelmi események mellett inkább az foglalkoztat, hogy a múlt miként alakítja a jelent és a jövőt...

A diploma megszerzése után (mivel több nyelven beszéltem) a Politikatörténeti Intézetbe, vagyis az akkori Párttörténeti Intézetbe kerültem, ahol a II. Internacionálé jegyzőkönyveinek fordítását publikáltuk. A II. Internacionáléhoz rendkívül sok nagyformátumú nő is kapcsolódott, ami azzal együtt, hogy értékes, publikálatlan forrásokra bukkantam, természetesen hozzájárult ahhoz, hogy a doktori disszertációmat már nőtörténeti témából írjam. Találtam ugyanis egy 1953-as és egy 1958-as, korai közvéleménykutatást, amelyet az MDP, illetve az MSZMP vezetősége kért, mert pontosabb ismereteket szerettek volna kapni a munkásokról - ezen belül külön kategória volt a munkásnő.

A téma szakirodalmába időközben Németországban, a freiburgi egyetem könyvtárában ástam bele magam, ahol élénken emlékszem arra, hogy a pincében tartották a nőtörténeti szakkönyveket... Még az a szörnyű kényelmetlen fém szék is előttem van, amelyben ülve megfogalmazódott bennem a gondolat, hogy biztosan ezzel a témával szeretnék foglalkozni! A második disszertációm végül *Nőhistóriák. A politizáló magyar nők történetéből (1945-1951)* címen jelent meg 1998-ban magyarul, aztán angolul.

▪ *Milyen volt a nőtörténettel, társadalmi nemek történetével foglalkozó kutatók/kutatások megítélése Magyarországon a rendszerváltás időszakában és az 1990-es években?*

Szörnyű volt! A kollégáim még a disszertációm műhelyvitáján sem értették, hogy miért érdemes ezt a kérdéskört vizsgálni, kifejtették, hogy ez nem is történelem, csak valamiféle zsurnalizmus... Ez végtelenül kellemetlen és megalázó volt, viszont engem tovább erősített abban, hogy még mélyebben ássam magam a témába. Mindig mondom az elkeseredésre hajlamos diákjaimnak is, hogy a kellemetlen tudományos közegnek is vannak előnyei, elsősorban azért, mert igazán inspiráló tud lenni! Így ma állíthatom, hogy végtelenül hálás vagyok azon nagy kaliberű ellenségeimnek, kollégáimnak, akik a karrierem során ártani próbáltak nekem, mivel nekik köszönhetően tanultam meg az intézményi politizálást, azt, hogy saját magamat miként tudom, s miként kell felépítenem, illetve azt is, hogy miként célszerű tudományos hálózatokat építeni. Ez adott erőt ahhoz is, hogy ilyen fiatalon hatvan oldalas publikációs jegyzékkel és ilyen magas nemzetközi idézettséggel büszkélkedhessem.

▪ *Mennyiben változott meg a nő- és gendertörténeti kutatások megítélése mára?*

Szerencsére nagyon sok minden változott. Nem túlzás, hogy a nőtörténetírás a társadalomtörténetírás „farvizén” úszott be a mainstreambe. Létrejöttek folyóiratok, mint a *Korall* vagy az *Aetas*, amelyek olyan fórumokkal, mint a Hajnal István Kör, lehetőséget biztosítanak arra, hogy a kutatók nőtörténettel foglalkozhassanak. Az intézményi keretek bővüléséhez tartozik az is, hogy olyan társadalomtörténeti tanszékek létesültek, ahol szintén tér nyílt a témakör vizsgálatára.

Sajnálatos módon ez az intézményesülés azonban egy ponton megrekedt. Jelen pillanatban a legtöbb fiatal kolléganőnek, aki ezt a kérdéskört kutatja, esélye sincs arra, hogy állást kapjon! Az újonnan alapított felsőoktatási intézmények, kutatóintézetek és tanszékek, amelyek az 1990-es években szívó hatást gyakoroltak, mára telítetté váltak, nem vesznek fel új munkatársakat, a nyugdíjazás miatti üresedő állásokat sok esetben be sem töltik. Ez egy intézményes bezáródásként értékelhető, ami azt jelenti, hogy a nőket semmi sem inspirálja, hogy ezzel a „karriergyilkos” témával foglalkozzanak. Éppen ezért óriási a felelőssége azoknak, akik ma döntési pozícióban vannak, többek között abban, hogy ne csak olyan kutatói pályázatokat írjanak ki a fiatalok számára, amelyek a hagyományos politikatörténeti és forrásfeltáró projektekre fókuszálnak. Olyan kutatások ezek, amelyek a 19. század végén voltak népszerűek, vagyis kevés közük van a 21. századi történetíráshoz, annak kihívásaihoz. Meggyőződésem, hogy új típusú kérdésfelvetésekre lenne szükség ahhoz, hogy a történetírás az aktuális problémákra reflektálhasson, illetve, hogy a társadalmi közegre hatást gyakorolhasson.

▪ *Minek kellene történnie a további pozitív irányú fejlődéshez? Szemléletbeli változásra van szükség?*

A dolgok valóban változnak! Egyrészről ott van a 2000-es évek végétől tapasztalható konzervatív fordulat, melynek eredményeként a társadalomtörténet háttérbe szorulni látszik, s a politikai illiberalizmussal vegyített eszme- és politikatörténet válik ismét uralkodóvá. Másrészről ne feledkezzünk meg arról sem, hogy egyre több „másfajta” tér jön létre, (online) folyóiratok, újságok, blogok stb., amelyek a nőtörténet és a társadalmi nemek kutatóinak fórumokat kínálnak. Vagyis a konzervatív fordulat mellett tetten érhető egyfajta popularizálódás is, mely lehetőséget ad arra, hogy növeljük a társadalmi érzékenységet az egyenlőtlenségek megértése iránt. A popularizálódásnak a pozitív hatások mellett természetesen több negatív következménye van, például az, hogy ma már szinte bárki nevezheti magát történésznek, aki elolvasott pár könyvet. Ez összekapcsolódik a szakma igen komoly legitimációs válságával is. Már tisztában vagyunk azzal, hogy a történetírás tulajdonképpen elmulasztotta a nagy lehetőséget, amit az 1990-es évek kezdetén kapott, amikor a múlt története fontossá és divatossá vált. Mindenki megpróbálta feldolgozni a saját identitását, a családja történetét, amire az akkori létező bürokratikus és technokrata intézményrendszer nem tudott választ adni, s megmaradt a hagyományos, 19. századi paradigmáknál.

Ennek két lényeges következménye van: az egyik, hogy a történetírás megőrizte a szakmaiságát, megmaradt a Történelmi Társulat és az MTA intézményi integritása is, ami viszont számos szempontból negatív irányban befolyásolta a (fiatal) kutatónők munkaerőpiaci helyzetét. Másrészről nem mehetünk el szó nélkül a mellett, hogy a popularizáció és a megmerevedett struktúrák miatt lehetőség nyílt a történelem átfogalmazására és revíziójára, mert az említett társadalmi igényt a múlt eseményeinek feldolgozására a hivatalos szakma nem tudta kielégíteni. Igazából ennek a levét isszuk ma is a fellángoló emlékezetpolitikai viták esetében, aminek a legalapvetőbb következménye, hogy mostanáig nem sikerült tereket biztosítani a közös történelmünk kutatására és megbeszélésére.

▪ *Hanna Hacker, a bécsi egyetem oktatója egyik beszélgetésünk alkalmával arra hívta fel a figyelmemet, hogy az osztrák nőtörténészek kevés új kérdést fogalmaztak meg az utóbbi években. Nálunk, Magyarországon is hasonló a helyzet?*

Abból a szempontból igazat adhatunk Hackernek, hogy az elmúlt harminc év során valóban kialakult a nőtörténetírás kánonja. Ez egy témarendszer, amely többek között a következőkből áll: a nők politikai szerepvállalása, híres nők életrajza, női munkavégzés története stb. De tartsuk szem előtt azt is, hogy nagyon sok új információval gazdagodtunk az elmúlt évek során, a tudásfelhalmozás eredményeként pedig a világ szerencsésebb felén már nőtörténeti professzori állásokat is betöltenek. Elméleti újdonságból viszont tényleg kevesebb van. Mindez szorosan kapcsolódik a társadalmi nemek elleni támadásokhoz, ami azt mutatja, hogy óriási feladatok várnak még ránk ezen a területen!

▪ *Mit gondolsz, az elmúlt évek során mi változott a középiskolai oktatásban a nők történetének tanítása terén?*

A nők és a férfiak története Magyarországon a hosszú 20. században címmel 2008-ban írtunk egy kiegészítő tankönyvet a középiskolás diákok számára. Ez egy nagyon fontos lépés volt – a kötet kiadásához ugyanis alapkutatásokra volt szükség, vagyis szinte a nulláról kellett indulni. Ismeretlen volt akkor még többek között az első magyar korcsolyabajnoknő neve, de számos egyéb szempontot is említhetnék. A könyv publikálását 2009-ben és 2010-ben több tanárképző tréning is követte, amelyek nagy sikernek örvendtek. Aztán 2010-ben egy csapásra eltűnt a könyv az ajánlott irodalom listájáról. Ugyanakkor az elmúlt időszakban kétszer is szerepelt nőtörténeti kérdés a történelem érettségin. Egyik alkalommal a női politizálás témája került elő, ezt követően pedig a nők munkavállalásának története. Természetesen mindkét vizsgakérdés ebből a kötetből származott! Mindez számomra már csak azért is pozitív visszajelzés, mert bár a tankönyv mostanra kizárólag az ingyenes regisztráció után elérhető Academia.edu oldalamon érhető el, a téma iránt fogékony és érdeklődő történelemtanárok használják, beviszik az óráikra. Találhatnak benne hasznos adalékokat a magyartanárok vagy az állampolgári ismeretek oktatói is. Ki kell még emelnem a címet: a kötet egyszerre szól a férfiakról és a nőkről, kifejezve azt, hogy egyik nem története sem vizsgálható a másik nélkül.

▪ *Miért fontos a társadalmi nemek történetét vizsgáló történészek számára az, hogy a „klasszikus" levéltári kutatások mellett egyéb forrásokat (sajtó, oral history stb.) is bevonjanak a munkájukba?*

A legjobb példa erre a Rajk Júlia-könyvem (ez volt a habilitációm), amelyet azért bírálták, mert nagyon sok interjúra hivatkoztam benne. Ezeket persze én magam készítettem, hiszen a kutatás során végiginterjúztam azokat az akkor még élő nőket, akik kapcsolatban álltak Rajk Júliával. Igaz, hogy az interjú szubjektív forrás, és az olvasó nem érhette el azokat az interjúkat, amelyeket én készítettem. A kritikusok szerint Rajk Júlia kortársa esetlegesen teljesen másképp mesélte el az élményeit nekem, mint ahogy másnak tette volna. Mivel azonban a források nyilvánosan nem hozzáférhetők, csak én ismerem az adott interjú tartalmát.

Ez tehát egy kutatásetikai és egy módszertani kérdés – felmerülhet, hogy az interjúkat közkinccsé kellene tenni, de ez is problémás dolog, hiszen esetemben például nagyon sok interjúalany nem járult hozzá a beszélgetés felvételéhez. Ezért állandóan jegyzeteltem, majd azonnal át is írtam az interjúkat. Ez aligha meglepő, hiszen alanyaim többségét egész életében lehallgatták és megfigyelték... Már a munka kezdetén megtapasztaltam, hogy az emberek igazán csak akkor nyíltak meg, amikor kikapcsoltam a magnetofont. Közismert módszertani probléma ez is a traumát és a politikai erőszakot megéltekkel készült interjúknál. S hogy mit tehet ilyen esetben a kutató? Ez tényleg nagy kihívás, aminek a megoldásához tisztában kell lennünk többek között azzal, hogy az interjúalanyok által elmondottakat sosem szabad például újságcikkek alapján kontrollálni. A sajtóban elolvashatjuk, hogy egy adott folyóirat publicistái, lapszerkesztői milyen képet közvetítettek a saját korszakukról, de ez távol áll attól, hogy egy interjúalany miként meséli el a saját életét. Egy ilyen típusú beszélgetésbe persze rengeteg pontatlanság is bekerül, viszont pótolhatatlan információkat ad a megélt történetekről.

Én magam a munkám során egyébként az interdiszciplináris módszerek alkalmazására törekszem, s mindig igyekszem új kutatási módszereket segítségül hívni ahhoz, hogy egy kérdést a lehető legtöbb szempontból megvilágíthassak. Tehát a levéltári források abszolutizálása nem jó irány, mert azok sem

feltétlenül objektívek. A levéltárak rendszerének, jól tudjuk, hogy igen komoly politikai struktúrája van. A nők pedig legtöbbször nem kerültek azon intézmények közelébe, amelyeket az állam fontosnak vélt, tehát iratokat készített velük kapcsolatban, amelyek aztán bekerültek a levéltárba. Vagyis a történészeknek szem előtt kell tartaniuk, hogy a kutatás során nemcsak egyfajta, hanem számos szempont létezik.

▪ *Rengeteget publikálsz, oroszlánrészt vállalsz abban, hogy a hazai kutatások eredményei idegen nyelven is megjelenjenek. Mit gondolsz, az utóbbi pár évtizedben mennyire sikerült integrálódniuk a magyaroknak a nemzetközi tudományos közegbe?*

Eddig összesen 17 nyelven publikáltam. Az 1990-es években, amikor elkezdtem a szakmát, óriási igény volt a környező országok részéről arra, hogy megtudják, mi történt Magyarországon. Éppen ezért többek között horvátul és szerbül is leközölték az általam írt cikkeket. A CEU-s állásom miatt egyébként a magyar mellett folyamatosan publikálnom kell angolul is. A magyar tudományos nyelv fejlesztése miatt pedig kifejezetten fontosnak tartom, hogy magyarul írjak! Ezért dolgoztunk annyit a Balassi Kiadóval a *Feminizmus és történelem* című sorozat tizenhat kötetének fordításán, hogy legyenek könyvek az egyetemi tanításhoz. A fentieken kívül egy sor konferencián felmerült, hogy az adott ország nyelvén is megjelenhessen egy-egy tanulmány vagy kötet Magyarországról, illetve azokról a kérdésekről, amelyekkel foglalkozom. Így adták ki a monográfiámat bolgárul, németül, és egy-egy tanulmányomat például spanyolul, finnül vagy éppen észtül.

▪ *Mennyire sikerült integrálódniuk a magyar nőtörténészeknek a nemzetközi tudományos közegbe?*

Azt gondolom, hogy a hazai nőtörténészek jobban integrálódtak a nemzetközi közegbe, mint általánosságban sok magyar történész. Ez egyrészt nemzetközi, másrészt nemzeti szakma. A nemzetközi szakma, folyóiratok, újságok érdeklődnek Magyarország iránt – ha ezeken a fórumokon jól megírt tanulmányokat közlünk, az az információközvetítés mellett új kitörési pontokat is jelent a hazai tudományosságnak. Akik tehát hazánkban nőtörténeti témával foglalkoznak, számos lehetőségük van arra, hogy a nemzetközi közegben is megjelenhessenek. Külföldön egyébként sem kell megvívni azokat a csatákat, amiket itthon harminc éve meg kell, hiszen ott már adott a szakmai tudás arról, hogy a téma fontos és hogy ez egy szakma – ezeket nem kell állandóan bizonygatni.

▪ *Mi a véleményed arról, hogy a vidéki egyetemeken még mindig igen kevesen foglalkoznak nőtörténettel, illetve tartanak kurzusokat a társadalmi nemek történetéről? Mi az oka annak, hogy a klasszikus, diplomáciatörténeti kutatások sokkal népszerűbbek?*

A társadalmi nemek tudománya mindenhol marginális szerepet tölt be – az ezzel foglalkozó tanszékek vagy a pincében vagy a padláson találhatók. Mi most a padláson ülünk... Viszont ennek a marginalitásnak nagyon sok előnye is lehet. Mostanában inkább ott húzódik egy paradigmaváltás, hogy az antigender mozgalmak hatására a médiában sokan beszélnek a „gender"-ről. Az intézményesülés első fázisa a kilencvenes években a debreceni, a miskolci és a szegedi gender studies központok alapítása volt – létrejöttek kutatóközpontok, specializációk. A második fázis a mester, majd a doktori fokozat megszerzésének biztosítása volt. Az utóbbi időben már szinte mindenkinek van véleménye a „gender"-ről, s sokan határozott véleményt alkotnak arról is, hogy milyen képzési követelményeket kell támasztani azon hallgatók elé, akik egy ilyen szakot, szakirányt elvégeznek. Az újdonságot tehát abban látom, hogy a társadalmi nemek tudománya hirtelen vált populáris tudománnyá, aminek számos előnye említhető. Ugyanakkor nagy felelősség is ezzel foglalkozni, hiszen amit gondolunk, fontosnak tartunk, az kijut a közvélemény és az érdeklődők elé, és mi közvetlenül kapunk visszajelzést.

▪ *Számos fórumon hangoztatod, hogy a nők tudományos pályákon való érvényesülési lehetőségei a mai Magyarországon még mindig korlátozottak. Milyen változásokra lenne szükség, hogy a nők a férfiakkal egyenlő esélyekkel indulhassanak ezen a területen?*

A helyzet változóban van, nálunk a CEU-ban egy ideje szem előtt kell tartani azt, hogy az egyetemre meghívott előadók fele lehetőleg nő legyen. Reményre ad okot az, hogy a Magyar Tudományos Akadémia közgyűlése elfogadta az elnöki különbizottság jelentését, mely szerint a nőket a tudományban segíteni kell. Ez nem mindig csak pénzkérdés, a dolog sok tekintetben az odafigyelésen múlik – például a különböző ösztöndíjaknál ki lehet venni a gyermekgondozási évet. Szükség van további intézkedésekre is, a következő lépés pedig a pozitív diszkrimináció lehet. Hollandiában és Németországban ilyen központi lépésekkel változtatták meg a női professzorok rettenetesen alacsony arányát. Ezekben az országokban léteznek kifejezetten nők számára kiírt ösztöndíjak is. Itt nem arról van szó, hogy a nők gyengébbek vagy kevéssé tehetségesek, viszont létezik egy strukturális hátrány, amit kizárólag pozitív, támogató intézkedésekkel lehet helyrehozni.

▪ *Néhány évvel ezelőtt olyan városnéző túrákat kezdtél vezetni Budapesten, amelyeken az érdeklődők a nők szempontjából fontos történelmi helyekkel ismerkedhettek meg. Jelenleg is csinálod még ezt?*

2003-ban Újvidéken mutattam be egy könyvet, s a helyi Nőtudományi Központban láttam egy térképet a városról. Azokat a házakat jelölték be rajta, amelyekben ismert nők laktak, ahol a nők szempontjából fontos események zajlottak, vagy nőegyletek működtek. Persze egyik házon sem volt tábla, de az érdeklődőket körbevezették, és elmondták a történeteket. Hasonlót láttam Krakkóban, Varsóban, Essenben, Amszterdamban és Rómában.

Rövid időn belül tehát bekerült a bogár a fülembe, s tervezni kezdtem, hogy Budapesten is kellene hasonló túrákat szervezni. Ilyeneket ma is vezetek. Egyrészről az újonnan beiratkozott CEU-s hallgatóknak tartok egy „Budapest más szemmel" városnézést, ahol egy alternatív Budapest-történetet mesélek el. Ebben azt mutatom be, hogy a nők mivel járultak hozzá ahhoz, hogy a város elnyerje a mai formáját, melyek azok a terek, amelyeknek fontos női vonatkozásai vannak, hol laktak híres nők, hol működtek női szalonok. Emléktáblák a legtöbb helyen ugyan nálunk sincsenek, de azokat a helyeket sem hagyjuk ki, amelyek jelölve vannak. Tormay Cécile, Erzsébet királyné és Veres Pálné szobrát is megnézzük. Másrészt tartok városnéző túrákat anyák napján és nőnapon, amelyekhez bárki csatlakozhat.

▪ *Miként látod a CEU jelenlegi helyzetét?*

Az elmúlt hónapok során nagyon szép volt, hogy a diákok és a tanárok együtt mozdultak meg, s emelték fel a hangjukat a tudományos szabadságért. A Művészetek Palotájában tartott tanévzárón elhangzott, hogy az év egyrészt azért volt vízválasztó, mert az egyetem most az életéért küzd, másrészt pedig azért, mert az eseményeknek köszönhetően egy igen komoly közösség kovácsolódott össze. Oktatók és hallgatók egyaránt tisztában vannak vele, hogy értékes a munkájuk, fontos dolgokat csinálnak közösen, aminek meg is lesz az eredménye. Számomra pedig jó érzés egy ilyen intézmény sikeréért dolgozni.

▪ *Végül mesélj kérlek, a jelenlegi kutatásaidról és jövőbeli terveidről?*

Jelenleg azon dolgozom, hogy a négyszázötven oldalas akadémiai doktori disszertációmból (amely a nyilas nőkről szól) könyvet készítsek. Ez egy népszerűsítő kötet lesz, amely először magyarul, aztán angolul jelenik majd meg. Alapvetően azt szeretném bemutatni, hogy milyen a bennünk lakó elkövető – vagyis, hogy egy adott pillanatban bárkiből lehet gyilkos. Szeretnék ismételten

foglalkozni a kémnőkkel is, hiszen az intellektuális kollaborációnál nincs érdekesebb téma a jelenlegi geopolitikai helyzetben. Azokra a kérdésekre keresem a válaszokat, hogy miként alakult az intellektuális kollaboráció, s ebben milyen szerepet kaptak a nők, a női szexualitás.

Az interjút készítette: Czeferner Dóra
(2017. július)

▪ ▪ ▪

Az elmúlt évtizedekhez hasonlóan a közelmúltban is rendszeresen részt vettem olyan konferenciákon és megbeszéléseken, amelyek a nők tudományos életben való részvételét vizsgálják. Tagja vagyok a Horizont2020 Tanácsadó Testülete humán- és bölcsészettudományi csoportjának, ahol lehetőségünk nyílt az Európai Unió kutatási politikájának pozitív irányba történő befolyásolására. Ez elengedhetetlen ahhoz, hogy a szervezet megfeleljen a 21. század kihívásainak. Szintén a Horizont2020 társadalmi nemekkel foglalkozó tanácsadó testületének tagjaként és társelnökeként azért dolgozom, hogy biztosíthassuk a női kutatók bekapcsolódását a tudományos életbe. E mellett célom olyan tudás létrehozásának támogatása, amely nem csak a társadalom egy csoportjára érvényes. Három célt tűztünk ki a bizottságban a nők tudománybeli támogatására. E hármas célkitűzés magában foglalja a változtatás lehetőségét: a nők létszámának növelését a tudományos szférában, az intézményi háttér biztosítását, valamint a tudás átalakítását.

Az MTA vezetősége elkötelezett abban az irányban, hogy e nehézségeket feltárja, és megoldási javaslatokat terjesszen elő. Ennek keretében szerveződött a Nők a Kutatói Életpályán Elnöki Bizottság, s nagy megtiszteltetés számomra, hogy a tagja vagyok. Az MTA doktoraként alapvető fontosságúnak tartom, hogy részt vegyek az itt működő bizottságok munkájában – nemrég megválasztottak a II. világháború története albizottság elnökének, amely posztot a következő három évben töltöm be. Az albizottságnak hármas célja van. Egyrészt a tagokkal egy innovatív, befogadó párbeszédre épülő szellemi műhelyt kívánunk kialakítani, amely az egyes diszciplínák határain túlmutatva vizsgálja a háborús tudományokat. Másodszor bel- és külföldi, inter- és transzdiszciplináris kutatásokat mutatunk be, ezzel párhuzamosan pedig elengedhetetlennek tartjuk a kapcsolatépítést kutatóműhelyekkel, egyetemekkel, háborús emlékekkel foglalkozó NGO-kkal, szakmai szervezetekkel. Közös konferenciákat szervezünk a Történelemtanárok Egyesületével és a Magyar Történelmi Társulattal. A kutatási eredmények bemutatása mellett céljaink között szerepel a téma népszerűsítése – mindez pedig erőteljesen segíthet a tudomány és a kutatók számára abban, hogy kitörhessenek a hamis biztonságot nyújtó elefántcsonttoronyból...

Fontos visszajelzés számomra, hogy 2018-ban nekem ítélték a Madame de Staël-díjat a társadalmi nemek és a kortárs európai történelem kutatásában végzett széleskörű tudományos munkámért. Így én leszek az ötödik tudós, és egyben az első magyar, aki megkapja az Európai Tudományos Akadémiák Szövetsége (ALLEA – All European Academies) és az olasz Compagnia di San Paolo alapítvány közös finanszírozásával létrehozott díjat.

Pető Andrea
(2018. március)

„SZABADJÁRA ENGEDJÜK AZ EMLÉKEZETET”

PINTÉR TAMÁS

Négy év alatt több mint hatszáz poszt, két önálló kiállítás, egy vándorkiállítás, előadóestek, vetélkedők, számtalan közreműködés, részvétel rendezvényeken, jelenleg tizenhat állandó szerző és közel háromezer like a Facebook oldalukon. Ez a *Nagy Háború Blog* számokban. A számok mögött azonban rengeteg munka, odaadás és tapasztalat áll. Pintér Tamással, a blog egyik szerkesztőjével beszélgettünk.

▪ *Szerkesztőként és a blog mögött álló Nagy Háború Kutatásáért Közhasznú Alapítvány elnökeként, korábban a Magyar Hadtudományi Társaság tagjaként az első világháború magyar hadszíntereit kutatod. Mikor kezdtél érdeklődni a történelem iránt?*

Még gyerekkoromban kezdődött a történelem iránti vonzódás. A szüleim Noszvajon élnek, s én a szomszédos Egerben születtem. A város és az *Egri csillagok* alapvetően meghatározta az életemet. Gárdonyi regényét először nem is könyv, hanem képregény formájában láttam a Heves megyei *Népújság*ban. Aztán otthon a könyvespolcon is felfedeztem egy rajzokkal illusztrált változatot, de mivel nem ismertem még a betűket, a dédnagymamám olvasta fel nekem. Persze később magam is forgattam. Ötször, hatszor, de lehet, hogy nyolcszor is elolvastam. Közelsége miatt a várban is sokszor jártam. Annyira megszerettem, hogy később tizenegy-tizenkét éves koromban részt vettem egy „kistárlatvezetői” tan-

folyamon is, amely során a kazamatákat is bejártuk, aztán gyermekcsoportok mellett tárlatvezetőként is működhettem. Ezután kezdtem el még komolyabban érdeklődni a történelem iránt. A családom tagjait sokszor kérdeztem történeti jellegű élményeikről, olyan dolgokról, amelyeket az én generációm már történelem órán tanult az iskolában. Nagyapám harcolt a második világháborúban, dédnagyapám pedig az elsőben. Talán azért az első világháború határozta meg későbbi kutatásaimat, mert a dédapám részletesebben, bátrabban el merte mondani a történetét. A nagyapám nehezebben beszélt a Don-kanyarban átélt tapasztalatairól. Gyerekkoromban ezek a háborúk tabutémának számítottak, nem lehetett annyira őszintén beszélni róluk, mint most.

▪ *Miért lehetett ez?*

Az emberek féltek nyíltan elmondani traumatikus emlékeiket. Aggódtak, hogy a családtagjaikat is meghurcolhatják, ha kiderül a felmenőjükről, hogy Horthy katonája vagy a két világháború között leventeoktató volt. Bátorság kellett ahhoz, hogy az ember egyáltalán a saját családtagjai előtt megnyíljon. A dédapám a saját gyerekei előtt sem mert olyan közvetlenül beszélni a történtekről, mint előttem. Ebben közrejátszhatott az is, hogy időben távolibb eseményekről volt szó, de mindenképpen szerencsésnek érzem magam, hogy meghallgathattam mindazt, amit átélt. Végigharcolta az első világháborút, elmesélte a bevonulását, sebesüléseit, a harctéri tapasztalatait. Az ő szemüvegén át láttam először az 1914–1918 közötti eseményeket. Így aztán a pályaválasztáskor először az egri Eszterházy Károly Tanárképző Főiskolára mentem magyar–történelem szakpárra, ezután kerültem az Eötvös Loránd Tudományegyetem történelem, majd levéltár szakára. A diploma megszerzése után a Pest Megyei Levéltárban helyezkedtem el, a váci osztályon. Később a Belügyminisztérium Központi Irattárában dolgoztam, most pedig főállásban egy magáncégnél vagyok alkalmazásban irattári-levéltári szakértőként. Emellett szerkesztem a Nagy Háború Blogot, és a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Karának Történelemtudományi Doktori Iskolájában folytatok doktori tanulmányokat.

▪ *Hogyan tudod ezt a rengeteg elfoglaltságot összeegyeztetni?*

A munka mellett a szabadidőm nagy részét a történelem iránti szenvedélyemnek áldozom. Szerencsés vagyok, hogy a családom mindenben támogat, megértik a *hobbimat*. Az Isonzó folyónál történt első világháborús eseményeket, azon belül is a doberdói harcokat kutatom. Ez volt a háború legvéresebb hadszíntere, ezért ez a szívügyem. Szerintem a magyarok számára az isonzói front történetének legalább olyan fontosnak kellene lennie, mint amilyen a nyugatiaknak, a

franciáknak, angoloknak és a németeknek az, ami a Somme-nál vagy Verdunnél történt. A mi Somme-unk az Isonzó és a mi Verdunünk a Doberdó, ami a harcok hevességét, a veszteségek arányait illeti. Rengeteg anyagot gyűjtöttem, tizenkét éve járok ki a helyszínre, sok személyes történetet is kutattam. Célom Doberdó emlékezetét megörökíteni, amivel kapcsolatban van miről beszélnünk és tudnunk. A pszichológia szerint az egyénre nézve a tragédia elfojtásának negatív hozadéka van, ugyanez igaz szerintem az egész társadalomra vonatkoztatva is. A múlt nagy traumáit csak akkor tudjuk feldolgozni, ha beszélünk vagy írunk róluk, ha szabadjára engedjük az emlékezetet.

▪ *Ezért hoztátok létre a blogot?*

Hiszek abban, hogy mindennek megvan az előre elrendelt ideje, így tehát annak is megvolt, hogy Jánossal és Norbival egymásra találjunk 2001 környékén. [Rózsafi János és Stencinger Norbert szintén a blog szerzői – *A szerkesztők*] Összeismerkedésünket az internetnek és a közös érdeklődésnek köszönhetjük, illetve Négyesi Lajosnak, akit mindannyian máshonnan ismertünk. Én egy interneten olvasott írása kapcsán kezdtem vele levelezni, biztatott, hogy menjek vele kutatni az Isonzóhoz. 2002-ben jutottam ki először a folyóhoz, aztán alakult egy kutatótáborunk is ott. Lajos *46-os szegedi bakák a tolmeini hídfőben* című könyve az ottani 2002/2003-as kutatásaink alapján született meg. Ezután jutottunk el Doberdóra, ami később a fő kutatási területünk lett. 2003 óta folyamatosan visszajárunk oda, ekkortól datálódik a barátságunk és a közös munkánk. Később hozott minket össze a sors Babos Krisztinával, aki a blog másik szerkesztője. Krisztáék somme-i utazásuk után az Isonzó környékét tervezték felfedezni. Forrásokat kerestek a tervezett felfedező útjukhoz, így találtak meg minket. Hazatérve az ő részükről jött az felvetés, hogy jó lenne, ha a háborúról és annak kutatásáról sokkal több információt lehetne elérni egyszerűbben. Így jött az ötlet, hogy indítsunk egy blogot az interneten, ahol tulajdonképpen egymást mi is megtaláltuk.

▪ *Mikor indult a Nagy Háború Blog?*

Egészen pontosan négy éve, 2010. július 28-án, az első világháború kitörésének 96. évfordulóján indultunk.

▪ *Miért ezt a nevet választottátok?*

Az első világháború kitörése után akkora méreteket öltött, hogy a kortársak a Nagy Háborúnak hívták, így terjedt el a köztudatban és a történetírásban egyaránt, mi pedig olyan nevet akartunk adni a blognak, ami visszaadja a korszak

hangulatát. A blogon írásban, képben, hanganyagok közlésével, filmrészletek megjelenítésével igyekszünk megemlékezni a háborúról. Szeretnénk lehetőséget adni kutatóknak, történészeknek és lényegében mindenkinek, hogy ezt a fórumot kihasználva megoszthassák a tudásukat másokkal. A tapasztaltabb tudósok, a korszakkal foglalkozó legnevesebb szerzők mellett megkeressük a témánkba vágó érdeklődésű fiatal kutatókat is. Kezdettől fogva arra törekedtünk, hogy ne egy szűk körű, tudományos elefántcsonttoronyba zárt közösségként dolgozzunk, hanem hogy nyitottak legyünk mindenki felé. Négy év távlatából elmondhatom, ez a cél sikerült.

▒ *Mire vagy a legbüszkébb a bloggal kapcsolatban?*

Mindennapos öröm a számomra, hogy rengeteg embert megismerhettem a blogon keresztül, nemcsak kutatókat, történészeket, muzeológusokat, levéltárosokat, könyvtárosokat, tehát a „szakmabelieket" a lehető legszélesebb körben, hanem nagyon sok laikus érdeklődőt is, akik nagyban gazdagították a blog anyagát. Ezen kívül nagy pozitívumként értékelem, hogy nemcsak a határon belül, de azon túl is él a blog, van állandó szerzőnk például a Délvidékről, vagy Erdélyből, Szlovéniából is, illetve még az óceán másik felén, Amerikában is olvasnak minket. A szakmabelieken kívül számos olvasóval alakult ki állandó kapcsolatunk, akik rengeteg személyes élményt osztanak meg velünk. Családi történeteket küldenek el hozzánk, ráadásul olyan, saját gyűjteményükből származó naplókat, visszaemlékezéseket, képeket is, amik nagyban gazdagítják tudásunkat az első világháborúról. A blog szinte saját magát írja, egy poszt hatására születik még egy, meg még egy sokadik. Így újabb gyűjtemények válnak ismertté, a megjelent írásokkal kapcsolatban pedig újabb megkeresések jönnek.

▒ *Mi a legfontosabb számodra a blog vonatkozásában?*

A háborúban számomra az emberi sorsok története a legérdekesebb. A személyes történelem, az egyedi látásmód megörökítése Nyugat-Európában már régóta népszerű és elfogadott ága a történettudománynak. Az egyéni sorsok néha annyira kalandosak, hogy azt hihetnénk, ilyen csak a regényekben, vagy még ott sem létezik. Sokszor előfordul, hogy a háborúban eltűnt katonák családtagjai megkeresnek bennünket, elküldik nekünk az őseik tábori lapjait vagy fotóit. Csak annyit tudnak róluk, hogy eltűntek a háborúban. Van, hogy az illető vagy alakulatának a neve és története más forrásból ismert. Így találják meg sokan saját őseiket. Most is van konkrétan egy ilyen esetünk: a 10. isonzói csata idején a Monte Santón egy egész géppuskás szakasz eltűnt a parancsnokával együtt. Egy másik forrásból, egy naplóból tudjuk, hogy az illető alakulatát tüzérségi tűz alá vették, rájuk omlott a kaverna, utána nyomukat sem találták, így minden bizonnyal ott nyugszanak a hegy oldalában azóta is. Ma már több lehetőségünk lenne a fejlettebb technika segítségével kutatni a sorsukat. Akár talajradarral is meg lehetne vizsgálni a területet. Nagy álmom az 1917-es évfordulóra az Isonzónál betemetett hősök nyomára bukkanni, megtalálni a maradványaikat. Jó lenne elvinni oda a családtagjaikat, akik a mai napig, száz év elteltével is emlékeznek rájuk, őrzik az emléküket, fotóikat, leveleiket, amelyeket onnan, abból a beomlott kavernából küldtek egykor haza. A családokban nagyon fontos lenne, ha a dédapa végső nyughelyre kerülhetne.

▒ *A katonák leveleiben van visszatérő közös pont?*

A levelekben sok közös pont van. Ilyen például a tájékoztatás a saját állapotról, mindig ezzel kezdődnek a levelek, ezzel akarják megnyugtatni az otthoniakat, sokszor szebbre festve a valóságosnál a helyzetüket, hogy csökkentsék az aggódást. A másik az érdeklődés az otthon lévők sorsa, egészségi állapota felől. Ebből is érződik a fordított aggódás: hogyan boldogulnak odahaza a kiszakadt férj, fiú, apa nélkül. A legmegindítóbbak a búcsúlevelek, amelyek egy-egy nagyobb csata, ütközet, roham előtt születnek. Számvetés az élettel, búcsú a hozzátartozóktól, készülés az esetleg bekövetkező legrosszabbra, a halálra. Akkor igazán megrázóak ezek, ha tényleg be is következett, és a bajtárs, parancsnok, tábori lelkész, az orvos küldi el a levelet a hozzátartozóknak.

▒ *Reméljük sikerül beteljesíteni az álmodat. Milyen más tervetek van a jövőre nézve?*

Két irányban is szeretnénk elindulni a blogon. Egyrészt a terveink közé tartozik a tudományos vonal erősítése, szeretnénk indítani egy tudományos célú rovatot, ahová szakcikkeket várnánk, lábjegyzettel. Másrészt a fiatalok számára is szeretnénk közelebb hozni ezt az időszakot, például a mostani képregény-pályázatunkkal is. Ezen kívül tervezünk kiadványokat létrehozni, rendezvényeket szervezni. Lényegében szeretnénk, ha igazi tudományos műhellyé válnánk. Bár az anyagi korlátok gátat szabnak a törekvéseinknek, igyekszünk az ötleteinket a lehetőségekhez képest megvalósítani.

▒ *A vándorkiállításotokkal mik a terveitek?*

A *Gondolatban mindig ott leszek* című műtermi portrékból készült vándorkiállításunk sok helyre eljutott, és még nem ért véget az utazása. Az év elején, Szegeden a *Házasság Hete* rendezvénysorozat keretében a Somogyi Károly Városi és

Megyei Könyvtárban volt az első bemutatása, azóta pedig járt Pákozdon, a Katonai Emlékparkban. Most Hódmezővásárhelyen van, az Emlékpontban, utána megy a szülőfalumba, Noszvajra, aztán a határon túlra, Zentára. Több helyről jelezték már, hogy meghívnák ezt a kiállítást. A tervünk, hogy folyamatosan gazdagítsuk is a tartalmát, méghozzá olyan fotókkal, amelyek az adott helyszínhez kapcsolódnak. A háború idején, a fotózás őskorában sok fotó született. Amikor a katona a frontra készült, csináltatott fényképet magáról, sokszor a családja körében, máskor a front közelében a katonatársaival, de a legkülönlegesebbek azok, amelyeken a párjuk fotóit tartják a kezükben. Sok esetben ez a kép az utolsó emlék a harcba indulókról, amit a hozzátartozóik megőrizhettek.

Az interjút készítette: Szőts-Rajkó Kinga
(2014. július)

Az interjú születése óta eltelt közel négy év, vagyis a Nagy Háború centenáriumi évei. Azóta még intenzívebb lett az életünk... A számokat tekintve minden mutatónk jelentős növekedést mutat: a blog olvasótábora majd megháromszorozódott (közel nyolcezer-háromszáz ember követi), a szerzőink száma megduplázódott, s ugyanez mondható el a megjelent posztokról (közel ezerkétszáz írás). Minőségileg is nagyot léptünk előre a *Műhely* rovatunk megszületésével, ahol a tudományosság igényeinek megfelelő szaktanulmányokat olvashatnak az érdeklődők.

Az elmúlt évek egyik legjelentősebb eredményének tartom, hogy 2016-ban elindítottuk a könyvkiadói tevékenységünket. A kezdetektől „titkos tervünk" volt, hogy a blogon elektronikusan megjelent legjobb napló- és visszaemlékezés-sorozatokat nyomtatásban is publikálhassuk. Ezek lettek a *Nagy Háború Könyvek*. A sorozatban eddig két kötet látott napvilágot, ebben az évben pedig egy újabbat vehetnek a kezükbe az olvasók. 2017-ben kiadtuk az együttműködésünk „ősforrásának" is tekinthető, Rózsafi János és Stencinger Norbert barátaimmal közösen írt, valamint a szerkesztőtársammal, Babos Krisztinával közösen szerkesztett *Magyar ezredek a Doberdó-fennsík védelmében* című kötetünket. Ez a ma már beszerezhetetlenné vált 2009-es munkánk bővített, újragondolt kiadása. A blogon összegyűlt tudás, tapasztalat tükröződik a kötet külső megjelenésében is. Kriszta műszaki szerkesztőként is nagyon szép munkát végzett, nagy büszkeségünkre a könyvtáros szakma is díjazásra javasolta könyvünket. 2017-ben a blogunk állandó szerzője, Hrubos-Takács Róbert tollából egy első világháborús kalandregényt is megjelentettünk, ami a maga nemében szintén különlegességnek tekinthető.

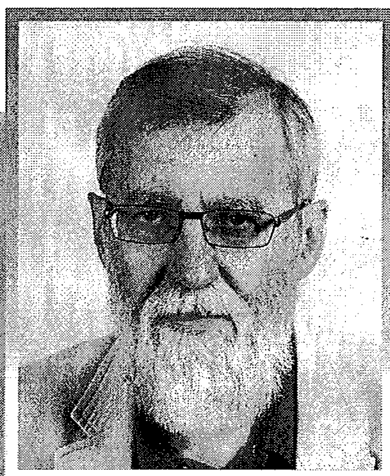
Alapítványunk nagy sikerének tekintem a szakmai szervezésünkkel létrejött Isonzó Expressz 2015-ben történt elindítását, amelynek a segítségével évente közel ötszáz érdeklődő utast tudtunk elvinni az Isonzóhoz, ahonnan a barátságunk és a blog is indult. Nagy örömömre szolgál, hogy idén a vonatot és az azon futó programokat sikerül szülővárosomba, Egerbe is elvinni. Jó lenne, ha sokfelé eljuthatna még...

Pintér Tamás
(2018. március)

„Mint annak idején, mikor a futballnál aranygól volt érvényben"

Pollmann Ferenc

Vegyész szeretett volna lenni, ma mégis az első világháború egyik legismertebb hazai szakértőjeként ismerjük. Pollmann Ferenccel, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum kutatójával, első világháborús referensével beszélgettünk pályájáról, a hadtörténetírás feladatairól és az online ismeretterjesztés fontosságáról.

▪ *Minden kutatói pályafutás az egyetemen kezdődik. Történelem és filozófia szakot végeztél az ELTE BTK-n. Miért pont ezeket választottad?*

Gimnazista koromban a szívem még a kémiáért dobogott, vegyész szerettem volna lenni. Egészen banális okokból alakult máshogy az életem. Akkoriban furcsa módon matematikából és fizikából kellett felvételizni, ha vegyészmérnöknek készült az ember. Új iskolába kerültem, ahol nem jöttem ki jól a fizikatanárommal, és hármast kaptam tőle pont abban a félévben, amikor a felvételibe már beleszámított volna. Úgy értékeltem, hogy ezzel a hármassal a sanszomat eljátszottam. Fájó szívvel lemondtam a pályáról. Rendkívül érdekelt a filozófia, azonban az érettségim évében eleinte úgy tudtuk, hogy nem indul az ELTE-n ilyen szak. Mikor Lukács György 1971-ben meghalt, és rá egy évvel a magyarországi reformfolyamatot lefékezték, a Lukács-tanítványokat félreállították. Ez kihatott a filozófusképzésre is. 1972 után két évig nem is indítottak a bölcsészkaron filozófia szakot. Amikor negyedikes gimnazistaként pályát kellett választanom, 1973 őszén, népművelés-történelem szakpárban gondolkodtam. Aztán tavaszra kiderült, hogy ismét lehet filozófiára is jelentkezni, így végül filozófia-történelemre adtam be a jelentkezési lapomat. Egyébként nem reménykedtem benne, hogy felvesznek, mert nagyon rövid időm jutott a felkészülésre. Úgy gondoltam, ha másra nem, tapasztalatszerzésre jó lesz. De mit ad Isten, mégiscsak felvettek. Ugyanakkor egy héttel később megérkezett a behívóm. El is vittek katonának, és a szolgálati idő letöltése után kezdhettem csak meg tanulmányaimat az ELTE-n.

▪ *Az egyetemi évekre miként emlékszel vissza?*

Igazság szerint találkoztam már sokféle kortársammal, akikkel beszélgettünk, milyenek is voltak az 1970-es évek. Vannak, akiknek rossz emlékei vannak, és úgy gondolnak erre az időszakra, mint az elnyomás, vagy mint általában a magyarországi pangás éveire. Másoknak viszont nincsenek rossz emlékei arról az időszakról, igazság szerint én is közéjük tartozom. Szerettem egyetemista lenni. Persze a mai fogalmak szerint akkor csakugyan jóval kevesebb lehetőség volt arra, hogy az ember ismeretekhez jusson. Az információszerzés jóval nehezebben ment, a külföldre történő kijutás pedig különlegességnek számított. Akkoriban kezdtem gyorsuló ütemben érdeklődni az antik vallástörténet iránt, méghozzá a Mithras-misztériumokkal kerültem közelebbi ismeretségbe. Ha akkoriban megkérdezték volna, hogyan képzelem el az életemet, akkor azt válaszoltam volna, hogy mint vallástörténész, vagy mint vallásfilozófus.

▪ *Ezek szerint az egyetemi évek alatt még elsősorban a filozófia érdekelt?*

Igen. A történelmet ekkoriban egyfajta felesleges időpazarlásnak tekintettem, olyannyira, hogy le is akartam adni ezt a szakot. Akkoriban az egyetemek csak kivételes esetekben engedélyeztek egyszakos képzést. Nekem sem engedték, hogy leadjam a történelmet... Azt mondta a tanszékvezetőm, hogy „figyelje meg, egyszer még jó lesz ez magának valamire". Nem sejthette, hogy mennyire igaza lesz. Végül ötödév elejéig végigcsináltam minden pedagógiai tárgyat. Akkor adtam le a tanárszakot. Így nem tanárként, hanem – hivatalos megfogalmazás szerint – „előadó"-ként végeztem. A történelmet mindig szerettem egyébként, gyerekkoromban is, de a második helyre szorult először a kémia, majd a filozófia mögött.

▪ *Tehát egyetemistaként az antik vallástörténet érdekelt, ma azonban az első világháború szakértőjeként ismer a történész szakma. Hogy jutottál el idáig?*

Ez egy hosszú folyamat eredménye volt. Pont egy olyan időszakban végeztem, amikor nagyon beszűkítették az álláslehetőségeket. Ha egy évvel korábban diplomázom, akkor elképzelhető, hogy a Filozófiai Intézetbe kerülhettem volna, mert voltak kapcsolataim ott. Csakhogy éppen abban az évben létszámstopot vezettek be. Választhattam, hogy olyan helyre megyek dolgozni, ami legalább távolról kötődik a végzettségemhez, és kivárhatom mellette, hogy komolyabb lehetőséget kapjak, vagy elkezdek valami gyökeresen eltérőt csinálni. Az előbbi mellett döntöttem. Először a Lapkiadó Vállalatnál voltam sajtódokumentátor, ami nagyon kellemes helynek bizonyult, mert folyamatosan nyugati lapokat olvastunk főállásban. Az volt a feladatunk, hogy ezekből gyűjtsünk ki olyan érdekes cikkeket, amelyek az újságírók érdeklődésére számot tarthatnak. Ebből adatbázis épült fel. Két évvel később átkerültem a Közgázra, ahol működött egy akadémiai kutatócsoport, a Közép- és Kelet-Európai Akadémiai Kutatási Központ keretében. Ma azt mondanám, hogy történész segédmunkás voltam itt. Gyakorlatilag olyan feladatokat kaptam, amiket az ember nem életcélként képzel el, mégis nagyon hasznosnak bizonyulnak. Készülő kötethez segédkeztem, gyűjtőmunkát végeztem, forrásokat kerestem vissza, ha kellett, akkor xeroxoztam vagy éppenséggel konferenciát szerveztem. Minden segédmunkát elvégeztem, amit az ember egy könyvkiadónál vagy egy szerkesztőségben elvégezhet, és vártam a nagy lehetőségre. A vallástörténeti szenvedély lángját nem táplálta semmi, így lassan kialudt. Ez egy olyan terület, amit nem lehet intézményi háttér nélkül kutatni, partizánként nem lehet valaki antik vallástörténész. Előbb ideiglenesen tettem félre, aztán lassacskán kiderült, hogy ez a döntés véglegesnek bizonyult. Hosszú évek teltek el, már a 1980-as évek végén jártunk, mire kialakult az új irány. Ez már közelített az első világháborúhoz, de még csak indirekt módon, ugyanis ekkor megálmodtam magamnak Albániát, mint témát.

Miért pont Albániát?

Kaptam egy munkahelyi feladatot, hogy keressek ki egy népszövetségi jelentést Albániáról az 1920-as évek elejéről. Ezt rendkívül érdekesnek találtam. Egyszer aztán álmomban a Tarna folyó partján állva azt figyeltem, hogy a fűszálak, amelyeket a víz sodor, ha bekerülnek valamelyik kisebb part menti öbölbe, akkor csak körbe forognak, nem tudnak visszajutni a sodrásba. Úgy éreztem, mintha Albánia történelme is teljesen hasonlóan működne. Hiába van közel a centrumhoz, földrajzi fekvésénél és történelménél fogva pont úgy el van zárva Európa központi folyamataitól, mint a fűszál a Tarnáétól. Annyira megtetszett az a kép akkor nekem, hogy elkezdtem Albániával foglalkozni. Jó bölcsészként úgy gondoltam, hogy ehhez először albánul kell megtanulni. Albánia akkor még el volt szigetelve a világtól, így Budapesten kellett tanulási lehetőséget keresni. Ismerőseim révén megtaláltam Schütz Istvánt, aki a legnagyobb albánszakértőnek számított Magyarországon. A román tanszéken tanított albánt, ahol ez akkor kötelező volt, mivel a két nyelv rokonságban áll egymással. Elmentem hozzá, elmondtam neki, hogy szeretném megtanulni a nyelvet. Örömmel fogadott és megengedte, hogy beüljek az órákra. Sajnos szerencsétlenül alakult az egész. Tizenvalahányan kezdtük el szeptemberben a stúdiumokat, év végére pedig egyedül maradtam. Második évben újra megcsináltam a kezdőkurzust, és a végére ugyanúgy egyedül maradtam, mint előző évben. Utána harmadszor már nem akartam újrakezdeni. Az lett volna a megoldás, ha velem külön foglalkozik, erre viszont neki elég kapacitása, nekem pedig elég pénzem nem volt. Abban maradtunk, hogy ha már beszélni nem, olvasni legalább megtanulok. Jártam hozzá rendszeresen, együtt ellenőriztük a fordításokat, de aztán sok minden más miatt ez az egész dolog elhalt. Kétszer jártam közben Schütz révén Pristinában nyári egyetemen (sőt 1988-ban még Tiranába is elvitt magával), aztán az 1990-es évek elején harmadszor is hívtak a koszovóiak, azonban akkor már a Hadtörténeti Intézetben dolgoztam, és a vezetőség nem támogatta, hogy kiutazzak.

▪ *Hogy kerültél a Hadtörténeti Intézetbe?*

Magyarországon nincsen túl sok albán forrás, azonban vizsgálataim során megtudtam, hogy volt egy olyan időszak, amikor rengeteg magyar járt kint Albániában. Ez az első világháború volt, amikor a Monarchia 1916-ban megszállta az ország nagy részét. Arra gondoltam, hogy hasznosítom a hadtörténeti dokumentumokat, és a Hadtörténelmi Levéltárban rengeteg jó anyag állt rendelkezésre. Felkerestem volt egyetemi évfolyamtársamat, Szakály Sándort, aki osztályvezetőként dolgozott ott akkor. Nagyon kedvesen fogadott, bevitt a levéltárba, és én elkezdtem olvasni a tábori aktákat. Érződött ekkorra, hogy a Közgáz akadémiai intézete nem fogja sokáig húzni, és gondolnom kell a váltásra. Beszéltünk erről Szakály Sándorral, és kiderült, hogy az első világháborús kutató, Farkas Márton éppen akkor ment nyugdíjba. Csak úgy *brahiból* megjegyeztem, hogy „te Sándor, én szívesen csinálnám". Arra számítottam, hogy kinevet (ugyan már, hogy gondolod?), ehelyett karon ragadott és felvitt az akkori főigazgatóhoz, Rázsó Gyulához. Ő kérte, hogy vigyek be publikációkat, kéziratokat, kikérdezett az érdeklődési területemről, nyelvtudásomról. Amit hallott, elnyerhette a tetszését, mert hamarosan értesítést kaptam, hogy a következő év január 1-jétől a Hadtör-

téneti Intézetben dolgozhatok az első világháború referenseként. 1992 elején álltam munkába, azóta is itt dolgozom.

▪ *Hogy látod a hadtörténetírás helyét a történettudományon belül?*

Ez egy nagyon régi és fontos kérdés. Korábban egyszer írtam egy cikket a *Korall*ba, amivel párbeszédet akartam kezdeményezni, de korántsem lett belőle akkora vita, mint amilyet szerettem volna. Azt javasoltam ebben a cikkben, hogy a hadtörténetírás nyisson a társtudományok felé, olyan módszereket alkalmazzon, hogy azok is fel tudják használni az eredményeit. Elsősorban a történettudomány, de az összes olyan tudomány, amely valamilyen módon kapcsolódik az első világháború négy és fél évéhez. A béketörténet és a háborútörténet ugyanúgy az emberiséggel történik és az volna a helyes, ha a hadtörténet mint diszciplína érvényességi körét kitágítanánk addig, hogy valamennyi, a háború idején történt eseményre érvényes legyen. Ne csak a szűken vett hadmozdulatok történetére szorítkozzunk, amelyet jóformán csak a tisztképzésben lehet felhasználni, mert ha így teszünk, a hadtörténetírást elzárjuk a külvilágtól. Ez fordítva is igaz. Ha a civil történelem elzárkózik a hadtörténettől, akkor az emberiség történetének egy jelentős részétől elzárja magát, hiszen az írott történelemben alig volt néhány olyan év, amikor ne lett volna valahol a Földön háború. Sajnos a civil történetírás nem igazán bánta, hogy a hadtörténészek valamiféle láthatatlan üvegfal mögé húzódnak, és csak azzal foglalkoznak, ami a frontokon történik. Azóta is felmerül a kérdés – nemzetközileg is –, hogy lehet-e úgy hadtörténettel foglalkozni, hogy valaki nem végezte el a katonai akadémiát előtte? Számos katonatisztként is tevékenykedő hadtörténész állítja, hogy erre a kérdésre határozott nem a válasz, mivel civil fejjel nem lehet megérteni mindazt, ami a frontokon történik. Ebben bizonyára sok igazság van, de erre azt hozom fel ellenérvként, hogy nem kellene leszűkíteni a hadtörténet érvényességét csak arra, ami a frontokon és a hadseregen belül történik, hanem ki kell tágítani mindarra, ami az emberekkel történik akkor, amikor háború van. Volt egy Momo Kapor nevű szlovén író, akinek a hangjátékát nagy sikerrel adta a Magyar Rádió valamikor. *Lemezlovas* volt a címe, Haumann Péter játszotta a főszerepet, és ebben a lemezlovas mindenféle kérdéseket tett fel a hallgatóságnak, amiből az egyik az volt, hogy mi a szerelem? Erre az egyik ifjú hallgató azt a mély értelmű választ adta, hogy a szerelem mindaz, ami két ember között történik, ha szeretik egymást. Ez egy roppant frappáns megfogalmazás, ami nekem nagyon megtetszett, és azt gondolom, hogy a háborúra is lehet alkalmazni: a háború mindaz, ami két állam között történik, ha háborúban állnak egymással. Ezzel azt akarom mondani, hogy az általam szorgalmazott, kibővített értelmű hadtörténetírásnak érvényesnek kell lennie mindenre a háború éveiben. Ha úgy tetszik, az emberiség ugyanaz az emberiség marad, ha átvált háborús üzemmódba békés üzemmódból, csak éppen attól kezdve más szabályok érvényesülnek. Mint annak idején, amikor a futballnál aranygól volt érvényben. Másképp játszottak a csapatok, hiszen nem kaphattak gólt, de nekik be kellett gyötörniük egyet. Magyarán minden ugyanolyan, de mégsem olyan. A háború is ilyen. Ugyanazok az emberek, ugyanaz a földrajzi környezet, de mégis minden megváltozik, a háború mindent átír. Ezeket a dimenziókat kellene a történettudománynak minél átfogóbban elemezni. Mi történik az emberekkel, az intézményekkel, miként alakulnak az emberi kapcsolatok, hogy alakul át a kultúra, a jogrend, hogyan betegszik, vagy nem betegszik meg az ember, hogyan hat a háború az erkölcsre? Mind-mind olyan terület, ami nemcsak a hadtörténészek számára mondhat újat, hanem általában a társadalomtudományokat művelők számára is. Ez kinyitja a kaput számos olyan kolléga előtt, aki nem kívánja magát hadtörténészként definiálni, de kutatásai valamilyen módon érintkeznek a háború történetével. Van olyan vélemény is, mely szerint mindenki hadtörténész, akinek a kutatása valamilyen módon érintkezik a háborúval, akár tetszik neki, akár nem. Ha egy színháztörténész a világháború alatti színházi előadások történetét kutatja, ő is hadtörténész ebben az értelemben.

▪ *A Nagy Háború Blogot nagyon korán felfedezted és csatlakoztál is a szerzőgárdájához. Fontosnak tartod az ismeretterjesztést és jó fórumának tartod az internetet?*

Kezdettől fogva úgy gondolom, hogy Pintér Tamásék kezdeményezése rendkívül pozitív. Bizonyos értelemben véve az ilyen szervezettségű és ilyen irányú dolgoknak a működtetése jelenti a megoldást arra, hogy a történettudományi kutatóintézetek eredménye, tevékenysége eljusson a közönséghez. Sajnos erre általában kevesebb figyelmet fordítanak. A kutató ritkán találkozik a nagyközönséggel, ha igen, azt publikációk segítségével teszi. A szakkönyvkiadás rettenetes nehézségekkel küzd, a példányszámok elképesztően alacsonyak. Gyakorlatilag csak a szakmához jutnak el a kiadványok, a nagyközönséghez nem. Nehéz tehát a hagyományos, nyomtatott médián keresztüli kapcsolattartás. Az internet ehhez képest rengeteg lehetőséget rejt. A blog a maga mozgékonyságával, gyors reagáló-képességével, nyitottságával azt gondolom, hogy ideális eszközt jelent arra, hogy a szakma találkozzon a nagyközönséggel, és kapcsolatot tartson vele. Azt kell, hogy mondjam, minden tiszteletem a blog megalapítóié és fenntartóié, mert tudom, hogy milyen hatalmas munkát végeznek, hogy működtessék, főleg úgy, hogy nem is főállásban végzik ezt a feladatot.

▪ *Milyen terveid vannak a közeljövőre?*

Elsősorban, hogy eleget tegyek mindannak a feladatnak, amit elvállaltam idén. Előadások, publikációk, a Hadtörténeti Intézet nyíló kiállítása és egy könyv is folyamatban van. Utána azt hiszem, ideje lesz pihenni egy kicsit.

Az interjút készítette: Szőts Zoltán Oszkár
(2014. július)

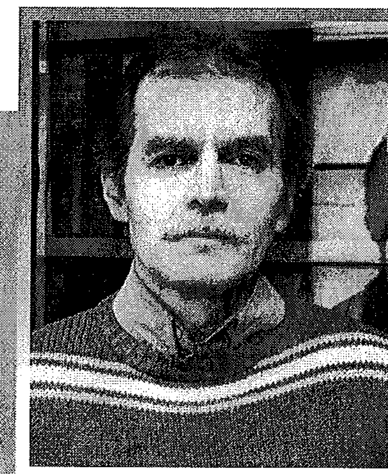
▪ ▪ ▪

Hogy mi történt azóta? A Hajdu Tiborral közösen jegyzett könyvem 2014 novemberében jelent meg, s mára már el is fogyott. Sajnos tudtommal a kiadója nem gondolkozik az újranyomásán. Elkészült a kiállítás is, igaz, jókora késéssel: csak 2016 májusában nyitotta meg kapuit. Ami pedig az elvállat feladatok teljesítését illeti, az interjú megszületésének idején még csak sejteni lehetett, hogy a Nagy Háború centenáriuma milyen elképesztően gazdag programot generál itthon és külföldön egyaránt. Bevallom, sokszor túlzónak tartottam a különféle világháborús rendezvények gyakoriságát, és attól féltem, hogy a közönség ráun a minden oldalról rázúduló könyvek, visszaemlékezések, konferenciák és előadások, tévé- és rádióműsorok, emlékműavatások kavalkádjára. Most, az utolsó centenáriumi évben, még egy utolsó nagy rohamra lehet számítani, aztán elválik, mennyi marad meg a világháborús konjunktúra lecsengését követően az emberek emlékezetében 1914–1918-ról. Bízom benne, hogy nem hiába dolgoztunk, és talán sikerült megértetnünk, miért (és mennyire) fontos ez a néhány viharos esztendő a magyar nemzet történetében.

Pollmann Ferenc
(2018. március)

„Nem foghatunk mindent Trianonra”

Püski Levente

Püski Levente történészi munkássága mindazok számára ismert, akik a Horthy-korszak politika- és intézménytörténetével foglalkoznak. A Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Modernkori Magyar Történeti Tanszékének egyetemi docense, oktatási területe pedig a 20. századi magyar történelem. 2015 decemberében jelent meg legújabb könyve *A Horthy-korszak parlamentje* címmel, amelyben az időszak parlamentarizmusával és annak politikai rendszerével foglalkozik. Püski Leventével pályafutásáról, a Horthy-korszakról szóló kutatásairól és jövőbeli terveiről Császár Ildikó beszélgetett.

▪ *Hogyan került közelebbi kapcsolatba a történelemmel?*

Édesanyám történelem-földrajz szakos tanár volt, ennek köszönhetően otthon rengeteg olyan könyv, olvasmány, térkép és egyéb dolog akadt a kezembe, amelynek kapcsán elkezdtem a történelem iránt érdeklődni. A szülővárosomban, Békésen jártam középiskolába a Szegedi Kis István Gimnáziumba, és itt már a történelmet választottam fakultációnak. Ekkoriban még a 16–18. századi időszak érdekelt, azon belül is a végvári harcok és a törökellenes küzdelmek fogtak meg leginkább. 1983-ban fejeztem be a gimnáziumi tanulmányaimat, ezután pedig felvételiztem a Debreceni Egyetem történelem-földrajz szakára. Emlék-

szem, hogy Irinyi Károly történész szóbeliztetett a felvételin, aki meglehetősen érdekesen kérdezgetett, például elénekelt egy nótát, amelyet utána elemeznem kellett és így tovább. Nemsokára – minden részinformáció közlése nélkül – írásban közölték, hogy bejutottam az egyetemre. Ezután egy évig kötelező katonai szolgálaton voltam Szombathelyen, majd 1984-ben kezdtem meg a tanulmányaimat a Debreceni Egyetemen. Érdemes megjegyezni, hogy nem tudatosan lettem debreceni diák, ugyanis abban az időszakban két felsőoktatási intézményben hirdettek meg történelem–földrajz szakot, mégpedig a Szegedi Egyetemen és a Debreceni Egyetemen. Ráadásul a két egyetem felváltva hirdette meg a szakot, amikor én jelentkeztem, éppen Debrecen volt a soros.

▪ *Milyen témák iránt érdeklődött leginkább az egyetemi évei alatt? Kik inspirálták ekkoriban?*

Hamar rájöttem arra, hogy egyes témákhoz specifikus alapismeretekre van szükség, például az idegen nyelvek ismerete elengedhetetlen egy nemzetközi téma kutatásához. Ennek okán letettem a középiskolai tervemről, a végvári harcok történetének feldolgozásáról. Ezt követően a 19. századi magyar történelem irányába orientálódtam Veliky János témavezetésével. Szakdolgozatomban a Debreceni Jogakadémia hallgatóságának összetételét néztem meg a dualizmus korában. A dolgozat megírása közben azonban már tudtam, hogy ezzel a témával és korszakkal a későbbiekben nem fogok foglalkozni. Ahogy haladtunk a tananyagokban előre, úgy kezdtem el egyre jobban érdeklődni a 20. századi magyar történelem iránt, végül pedig a Horthy-korszak története mellett horgonyoztam le. Emlékszem, kezdő kutatóként igencsak meggyűlt a bajom a statisztikai adatok feldolgozásával. Mind a mai napig azt gondolom, hogy az interdiszciplinaritás jegyében nem ártana olyan kurzusokat is indítani a történész hallgatók számára, amik szorosan véve nem tartoznak a történelemhez, de segíthetik annak jobb megértését. Az előbb említett példám alapján gondolok itt a statisztikára, tehát hogyan kell adatokat feldolgozni, milyen eljárásokra van szükség és így tovább. Tény viszont, hogy manapság már sok segítséget tud nyújtani az internet, ahol rengeteg segédanyaggal kapcsolatos információt lehet összeszedni, de véleményem szerint szükség lenne ilyen jellegű órák tartására is a történelem szakon. A második kérdésre válaszolva, három történész játszott szerepet abban, hogy a két világháború közötti magyar történelem felé orientálódtam. Egyrészt Fehér András nevét kell megemlítenem, aki akkor a történelem tanszék vezetője volt, másrészt pedig L. Nagy Zsuzsát, aki a Horthy-korszakról példaértékű előadásokat tartott nekünk. Rajtuk kívül még Romsics Ignác volt rám nagy hatással, aki akkoriban a szakkollégiumban tartott nagyon érdekfeszítő és gondolatébresztő előadásokat.

▪ *Az egyetemi évei alatt mennyire számított népszerű témának a 20. századi magyar történelem?*

Ugyebár az 1980-as évek második felében voltam hallgató, ebben az időszakban a 20. századi történelemmel kapcsolatban részben eltorzult, részben hiányos információk láttak napvilágot. Az ideológiai meghatározottságnak köszönhetően egyfajta varázsa volt az ezzel a korszakkal való foglalkozásnak. Az 1980-as évek végén L. Nagy Zsuzsa és Romsics Ignác előadásainak köszönhetően olyan megállapításokról is hallhattunk az óráinkon, amelyek már túlmutattak az ideológiailag és politikailag leszűkített szemléletmódon. Ennek a miliőnek köszönhetően nagy volt az érdeklődés a 20. századi magyar történelem iránt. Ezt jól mutatja az is, hogy ebből a generációból ebben a témában sokan lettek történészek, akár itt a Debreceni Egyetemen is, elég csak Barta Róbertre vagy Pallai Lászlóra gondolni. A másik érdekesség, hogy ekkoriban az egyetemen megrendezett történész szakhetek programjai és előadásai is kiemelt figyelmet fordítottak a 20. századi magyar történelemre.

▪ *Hogyan alakult a szakmai karrierje az egyetem után?*

A mai karrierépítési lehetőségekhez képest kevesebb akadállyal kellett megküzdenem azért, hogy oktató lehessek, mivel az egyetem elvégzése után Fehér András tanszékvezető felajánlotta a tanársegédi pozíciót az Új- és Legújabbkori Tanszéken. Tehát 1989 júniusában fejeztem be a tanulmányaimat, és ugyanezen év szeptemberében pedig már oktatóként folytattam az egyetemi pályafutásomat. Természetesen egyúttal a disszertációmat is el kellett kezdenem írni. Annyit tudtam már, hogy egyrészt a Horthy-korszak politikatörténetével akarok foglalkozni, másrészről pedig azt, hogy nem a klasszikus eseménytörténeti megközelítés mentén szeretnék vizsgálódni. Ebből a megfontolásból a felsőház történetét kezdtem el kutatni, ugyanis ez nem igazán számított feldolgozottnak akkoriban. Megvizsgáltam, hogy a felsőház milyen törvényi keretek között tudott működni, emellett az is érdekelt, hogy kik dolgoztak ebben az intézményben, ez pedig már kissé átvitt a társadalomtörténeti irányba. Az első könyvem a *Társadalmi érdekképviselet és konzervativizmus* címmel jelent meg 1996-ban, ami a disszertációm előtanulmánya volt, és az előbb felsorolt kutatásaimat tartalmazta. 2000-ben *A magyar felsőház története, 1927–1945* című könyvemben pedig már majdnem minden benne volt, ami a felsőházhoz kapcsolható a politika- és társadalomtörténet szempontjából nézve. Egyedül az intézménytörténeti irány kapott kevesebb hangsúlyt, például az, hogy a felsőház napi gyakorlatai, tehát a mindennapos működése hogyan nézett ki akkoriban.

2006-ban pedig megjelent A Horthy-rendszer című műve. Ebben a könyvben teljes áttekintést igyekezett adni a korszakkal kapcsolatban?

Így van, teljes mértékig erre törekedtem. A könyv megírásában két tényező motivált. Egyrészt az oktatás, hiszen ritkán fordul elő, hogy valaki csak a saját kutatási témájából tart kurzusokat. Miután jó ideje tanítom már a két világháború közötti magyar időszakot, bőven volt időm arra, hogy mélyebben elmerüljek a korszakban. A könyvben a Horthy-kor politikatörténeti kontextusban való elhelyezéséről, ezen belül is az állami és kormányzati rendszerének a vizsgálatáról olvashatunk. A másik ösztönző tény személy szerint Romsics Ignác volt, aki arra biztatott, hogy a felsőházzal kapcsolatos kutatásaimat egy tágabb keretben próbáljam meg elhelyezni. Ezt a könyvemet az évek során folyamatosan csiszoltam, tehát ma már egy kicsivel másabb a felfogásom a Horthy-korszak politikai berendezkedéséről. Jóval összetettebbnek látom a kérdéskört, például a korszak parlamenti, kormányzati és választási rendszerének működősére vonatkozólag árnyaltabb vizsgálatokra lett volna szükség.

A legújabb könyve, ami nem is olyan régen, 2015 decemberében jelent meg A Horthy-korszak parlamentje *címmel, már tartalmazza ezeket az újragondolt megállapításokat?*

Igen, ebbe a könyvbe sokévnyi kutatás anyaga került be. Itt már nemcsak a felsőház, hanem a képviselőház munkásságát is vizsgáltam, tehát az egy- vagy kétkamarás rendszer – attól függ, mikor nézzük – törvényhozásával foglalkoztam politika- és intézménytörténeti szempontból nézve. A parlamenttel kapcsolatos vizsgálataimat egy tágabb politikai rendszer keretein belül helyeztem el. Nem utolsósorban a könyv bizonyos fejezeteibe építettem be azokat a nézőpontokat, amelyek a 2006-ban megjelent művemben nem szerepeltek. Ezt a munkámat már igyekeztem táblázatokkal, adatsorokkal és képekkel színesíteni, próbáltam egy olyan képes könyvet megjelentetni, amely révén remélhetőleg nemcsak a szakmabeliek, hanem a szélesebb olvasóközönség érdeklődését is fel lehet kelteni a téma iránt.

A felsőház történetének kutatása során foglalkozott a Horthy-korszak arisztokráciájával is. Milyen szempontok szerint járta körül ezt a témát?

A kiindulópontom az volt, hogy a történetírás és a közvélemény meglehetősen sematikus képpel rendelkezett a Horthy-kori arisztokráciát illetően. Röviden össze lett foglalva azzal, hogy van egy nagybirtokos arisztokrácia, amely gazdag, a pénzét elherdálja, nagyon zárt, elvan a saját szokásaival, és valójában egy maradi, idejétmúlt és felszínes életet élő társadalmi csoport. Kutatásaim során arra jöttem rá, hogy az előbb felvázolt képhez képest jóval összetettebb helyzetről van szó. Olyan problematikus kérdésekkel találhatjuk szemben magunkat, mint például ki számít akkoriban arisztokratának, lehet-e helytállónak tekinteni a zártság vagy éppen a nagybirtok fogalmát és így tovább. A legjobban azonban az érdekelt, hogy az egyes arisztokrata családok között milyen kapcsolati rendszer állt fent, emellett pedig mennyire voltak jelen az akkori közéletben. Manapság két arisztokrata családdal foglalkozom, egyrészt az Andrássyakkal, másrészt pedig a Károlyiakkal. Jelenleg éppen Károlyi Gyula volt miniszterelnökről kell írnom egy kismonográfiát. Egyébként Károlyi személyisége nagyon megfogott, ugyanis ő nem igazán szeretett szerepelni, emellett a politikai karrierizmus sem ragadta magával.

Mennyire látja feldolgozottnak a Horthy-korszakot?

Szerintem alapvetően jól feldolgozott, persze vannak olyan kérdéskörök, például a párttörténetírás tekintetében, amelyek még kevésbé kutatottak. A klasszikus, nagyon réginek mondható történetírás, ami egyfajta eseménytörténetként kezeli a politikatörténet-írást, a 21. században semmiféleképpen nem folytatható. Ez jelentősen azoknak a szakembereknek köszönhető, akik ezzel a kérdéskörrel az 1980-as és 1990-es években foglalkoztak, akár a politikai intézmények, akár a politikai életrajzok, akár a külpolitikai-történet oldaláról nézzük. Az igazán nagy lehetőségek a Horthy-korszakkal kapcsolatos kutatásokban a társadalomtörténetben vannak. Ezen a téren rengeteg hiányterülettel találkozhatunk, talán azért is, mert a társadalomtörténet-írás sok esetben kevésbé egzakt tényekkel dolgozik, például maga a fogalmi meghatározás, hogy mit is tekintünk társadalomnak, hogyan bontjuk le és így tovább, meglehetősen ingoványos.

Milyennek ítéli meg a Horthy-korszakról szóló emlékezetpolitikai vitákat? Milyen álláspontot képvisel?

Ezt nagyon nehéz röviden megválaszolni. Elég sok konfliktus alakult ki a Horthy-korszak megítélését illetően. Ezek a viták nem kapcsolódnak az én témakörömhöz, tehát nem az arisztokrácia körül folynak a diskurzusok, hanem részben Horthy Miklósról mint államférfiról, részben pedig Magyarország második világháború alatti külpolitikai viszonyairól. Szerintem az ezekről szóló ellentétek jelentősen politikai és társadalmi indíttatásúak. A szűkebb szakmai közegen belül jóval nagyobb a konszenzus ezekben a kérdésekben, mint aho-

gyan az kívülről látszik. Véleményem szerint Magyarország második világháborús szerepét egy klasszikus fogalompár mentén kell értelmeznünk: mozgástér és kényszerpálya. Ez alatt azt értem, hogy irreális lenne úgy kezelni Magyarország nemzetközi pozícióit a második világháború alatt, mintha mindenféle lehetőség és irány adott lett volna a számára. Ez viszont nem jelenti azt, hogy az erős korlátozás mellett csak egy irány felé tudott volna orientálódni. Emellett pedig nyilvánvaló módon nem lehet azt sem csinálni, hogy mindent ráfogunk Trianonra, és azt állítjuk, hogy semmiféle alternatívája nem volt a világháború alatt a magyar politikai elitnek. Voltak alternatívák, de kétségtelen, hogy ezek szűk mozgástérre adtak lehetőséget. Számomra a szélsőséges értelmezések teljesen elfogadhatatlanok ezzel kapcsolatban. Horthyt illetően is hasonlóképpen vélekedem. Egyrészről nem gondolom azt, hogy Horthy Miklós kormányzóként fantasztikusan nagy teljesítményt tudott volna felmutatni, ennek okán nem látom értelmét azoknak a rendezvényeknek, amelyek az ő dicsőítését szolgálják. Másrészről pedig kétségtelen, hogy bizonyos kérdésekben komoly szerepe volt Horthy Miklósnak, viszont nem gondolom azt, hogy Magyarország sorsfordító pontjait illetően meghatározó felelősség terhelte volna. Például nem értek egyet azzal, hogy a holokauszt bekövetkeztéért az elsőrendű felelősség őt terhelné. Tehát itt is ugyanoda tudok kilyukadni, mint az előbb, hogy a szélsőséges vélemények ezzel kapcsolatban sem állják meg a helyüket. Ezek a megközelítések már csak azért is nélkülözik a szakmaiságot, mert a jó és a rossz dichotómiája mentén mozognak.

▪ *Milyen tervei vannak a jövőre vonatkozólag?*

Elsősorban tovább folytatom a két világháború közötti magyar arisztokráciáról szóló kutatásaimat. Másrészt pedig abban bízom, hogy a közeljövőben jelentős változásokat sikerül elérnem az óratartásommal kapcsolatban. Mindig arra törekedtem, hogy a Horthy-korszak története iránti lelkesedésemet átadjam a hallgatóknak. Szerencsére, az utóbbi időben jelentősen kitágultak a lehetőségek az órák színesítésének tekintetében. Ez alatt azt értem, hogy szeretnék olyan háttéranyagokat is megjeleníteni az előadásaimon, amelyek segítségével még érdekesebbé tehetem a két világháború közötti magyar történelmet. A célom ezzel az lenne, hogy a hallgatók ne csak azért olvassanak el egy könyvet vagy egy tanulmányt, mert kiadtam kötelező olvasmányként, hanem mert felkeltettem az érdeklődésüket a korszak iránt. A lexikális ismeretek is nagyon fontosak egy vizsga szempontjából nézve, azonban ha a hallgató a későbbiekben nem a Horthy-korszakkal foglalkozik, akkor néhány év múlva nagyon leegyszerűsödik a tudása ezzel kapcsolatban. Az érdeklődés felkeltése és annak fenntartása viszont azt is eredményezheti, hogy a korábbi anyagok jobban rögzülnek a hallgatóban, emellett pedig a későbbiekben akár önszántából elolvassa a két világháború közötti magyar történelemről szóló írásokat. Mindenféleképpen az a célom, hogy maradandó tudást adjak át a diákoknak.

Az interjút készítette: Császár Ildikó
(2016. január)

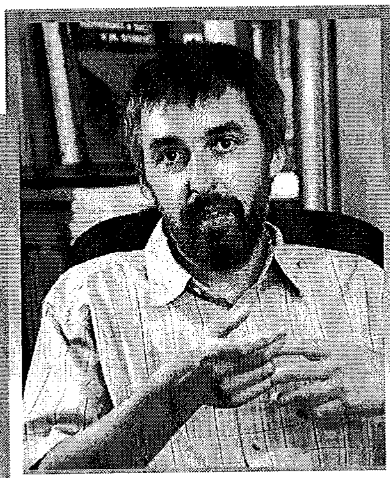
▪ ▪ ▪

Szakmai feladataim az utóbbi időben alapvetően nem változtak, bár némiképp módosultak. Az oktatás tekintetében valamivel hangsúlyosabbá vált számomra az 1945 utáni magyar történelem. Izgalmas és érdekes kihívást jelent, jóllehet változatlanul nem tartom magam a korszak kutató-szakemberének. Az arisztokráciával kapcsolatban elsősorban a Károlyi-nemzetség került érdeklődésem homlokterébe, különösen Károlyi Gyula munkássága, akit az utókor némileg alulértékelt. Parlamenttörténeti téren egy új, nagy és átfogó adatbázis készül, amelyben egy, a Horthy-kori törvényhozás tagjainak életrajzi adatait összegyűjtő munkacsoportot vezetek. Ha elkészül, remélhetőleg minden eddiginél jobb és alaposabb, a digitalizációban rejlő lehetőségeket kihasználó információs bázis áll majd a korszak politika- és társadalomtörténetével foglalkozó szakemberei és az érdeklődők rendelkezésére.

Püski Levente
(2018. március)

„A KÍVÁNCSISÁG HAJT ELŐRE"

SIMON ATTILA

Történész, tanár, tankönyvszerző. Iskoláit a bátkai alapiskolában kezdte, majd a dunaszerdahelyi Vámbéry Ármin Gimnáziumban folytatta. A tudományos pályára lépvén 2009-ben első önálló kötetével Posonium Irodalmi és Művészeti Díjban részesült. Mára a szlovákiai magyar történészszakma egyik legelismertebb alakja: a két háború közötti „aranykorszak" fáradhatatlan kutatója. Alapító elnöke a Történelemtanárok Társulásának, tagja az MTA Szlovákiai Magyar Akadémiai Tanácsának, tanszékvezető docense a Selye János Egyetemnek, 2014. november 1-jétől a Fórum Kisebbségkutató Intézet ügyvezető igazgatója.

Először is engedje meg, hogy gratuláljak a kinevezéséhez! Első kérdésem rögtön ehhez kapcsolódik: hogyan lesz egy kis gömöri faluból, Bátkából elinduló fiúból a somorjai Fórum Kisebbségkutató Intézet igazgatója? Tudatos volt a pályaválasztása? Mennyire volt rögös az út, amely a rimaszombati gimnáziumból a Csallóközbe vezette?

Sem tudatos, sem rögös nem volt. A pályát, amit eddig befutottam, talán annak köszönhetem, hogy amikor újabb és újabb útelágazáshoz értem – hiszen életünk folyamatos választások sorozata – általában jó irányban indultam el. Falusi gyerekként a gimnázium talán azért volt törvényszerű, mert édesapám annak

idején szintén a rimaszombati – akkor még Egyesült Protestáns Gimnázium – diákja volt, csakhogy neki a háború miatt félbeszakadtak a tanulmányai. S talán bennem látta a folytatás lehetőségét, meg persze látta azt is, hogy ahelyett, hogy neki segítek hegeszteni és kovácsolni, szívesebben olvasok. A pozsonyi egyetem magyar nyelv és irodalom-történelem szakpárosítása pedig úgy jött, hogy nagyon gyengén tudtam szlovákul, s ezért adva volt, hogy ha már tanári pályára megyek (mert a családunk abban látta a kitörési lehetőséget), legalább az egyik szakot magyarul végezhessem. Szerencsére abban az évben a magyarral kötött szakpárosításban nyílt történelem is, amit eleve szerettem (bár, ha lett volna földrajz, akkor talán arra jelentkezem). Amikor felkerültem Pozsonyba, sőt, amikor elvégeztem az egyetemet, még igencsak magamon hordoztam az első generációs értelmiségiek terheit: igazi falusi félművelt fickó voltam, aki ugyan szivacsként szívta magába az ismereteket, de hát vannak dolgok, amihez gyerekszoba és könyvtár is kellene. Ez pedig nálam hiányzott.

■ *Szakmai pályafutását a rendszerváltás évében kezdte. Mennyire volt ez az időszak kedvező egy frissen végzett történelem szakos hallgatónak?*

A szerencsés időpont alapvetően meghatározta pályámat. 1989 nyarán végeztem a pozsonyi egyetem bölcsészkarán, s akkor még csak azt tudtam, hogy tanítani akarok. A szerencse ebben az volt, hogy az előző rendszer szétesése miatt ekkor – néhány évig – hihetetlen tere nyílt az egyéni kezdeményezéseknek. Ez az én esetemben azt jelentette, hogy azt tanítottam, amit akartam. Amikor rájöttem, hogy a szlovákiai magyar iskolákban valójában nincs miből oktatni a nemzeti történelmet, a Fórum Kisebbségkutató Intézet és a Lilium Aurum Kiadó rögtön mögém állt, és így Kovács László kollégámmal együtt elkészíthettük az első felvidéki magyar történelemtankönyveket. A tankönyvírás során viszont belebotlottam abba a problémába, hogy nincs megírva a történelmünk, ami oda vezetett, hogy elkezdtem kutatni, s rájöttem, hogy az ugyan teljesen más, mint az oktatás, de számomra ugyanolyan érdekes. Így a tanítással párhuzamosan bekapcsolódtam a Fórum Intézet munkájába, mintegy intézményesítve ott a történeti kutatásokat, ezután pedig óhatatlanul adta magát, hogy a középiskolai pályámmal párhuzamosan PhD-tanulmányokat kezdjek.

A szerencse abban is ott van, hogy feleségem szintén történelem és magyar szakos tanár, így a nyári szünidőket – akkor még fiatal gyermektelen házaspárként – részben azzal töltöttük, hogy különböző magyarországi nyári egyetemeken vettünk részt, ami az akkori anyagi helyzetünkben a kirándulást is pótolta. Többek között azokon a rendezvényeken is részt vettünk, amiket a Pécsi Tudományegyetem modernkori történeti tanszéke szervezett. Itt megismerkedtem olyan kiváló kollégákkal, mint Vonyó József, Gyarmati György vagy Majdán

János, s így amikor hozzájuk PhD-képzésre jelentkeztem, már ismerősként fogadtak. 2001 és 2005 között amellett, hogy továbbra is gimnáziumi tanár voltam, megszereztem a PhD-fokozatot, s Majdán Jánosnak köszönhetően szerencsés volt a témaválasztásom is, hiszen Dél-Szlovákia két háború közötti kolonizációját dolgoztam fel, amit még előttem senki, a szlovák szakma sem. S mivel jól sikerült, első munkámmal mindjárt sikerült egyfajta ismertséget is szereznem nemcsak Budapesten, de Pozsonyban és Prágában is. Valahogy így kezdődött.

▪ *Kérem, beszéljen a komáromi Selye János Egyetem Történeti Tanszékéről, valamint a somorjai Fórum Intézetről! Mindkettő a mai szlovákiai magyarság amolyan kulturális fellegvárának is tekinthető.*

A somorjai Fórum Kisebbségkutató Intézet számomra az a munkahely, ami inkább egyfajta második otthon. Itt lettem történész, s ma ennek az intézetnek vagyok az igazgatója. Én azt szoktam mondani, hogy a Fórum a nem létező Szlovákiai Magyar Tudományos Akadémia szerepét tölti be. Annak az immár közel egy évszázada hiányzó intézménynek a szerepét, amelyet az államnak kellene fenntartania és működtetnie, de amely kötelességét sem az egykori csehszlovák, sem a mostani szlovák állam nem teljesíti. Az 1996-ban Tóth Károly által megálmodott és megalakított intézmény a mai napig olyan nonprofit szervezet, amely a szlovák államtól alanyi jogon semmiféle költségvetési támogatást nem kap. Azon felül (de ez a költségvetésünknek csak egy kisebb hányadát alkotja), amit nemzeti jelentőségű intézményként a mindenkori magyar államtól kapunk, lényegében abból élünk, amit pályázunk, vagy amit bérmunkaként megkeresünk. A profilunk a történettudomány mellett az etnológia, a szociológia, a demográfia és a politológia. A kutatások, szakmai kiadványok megjelentetése és szakmai rendezvények szervezése mellett egyik legfontosabb tevékenységi területünk a Szlovákiai Magyar Adatbank működtetése, amely a felvidéki magyarság múltjára és jelenére vonatkozó legnagyobb digitális gyűjteményt jelenti. Ennek különböző repertóriumok, könyvtári katalógusok, digitalizált képeslapok és fotók éppúgy részei, mint a felvidéki települések adatbázisa vagy éppen a legfontosabb kiadványok és lapok digitalizált gyűjteménye.

A Selye János Egyetem Történeti Tanszékéhez szintén szoros kötelék fűz, hiszen 2005-ben lényegében én indítottam el, s vagyok azóta is a tanszékvezetője (bár az utóbbi tisztségtől már szeretnék megválni). Kis létszámú tanszékünk a tanárképzés feltételrendszeréhez igazodva az egyetemes és nemzeti (értsd alatta Magyarország, illetve 1918 után Szlovákia történetét is) történelem alapjai mellett erős módszertani képzést is biztosít a hallgatóknak, miközben – oktatói profilunkból adódóan – nagy hangsúlyt helyezünk a szlovákiai magyarok történetének, s általában a magyar–szlovák történeti kapcsolatoknak a bemutatására. Hallgatóink, úgy érzem, jó alapokat kapnak ahhoz, hogy művelt és sikeres tagjaivá váljanak társadalmunknak.

▪ *Kutatói és oktatói tevékenysége szoros kapcsolatban áll egymással. A zajos tanterem mégis éles kontrasztban áll egy kutatóterem csöndjével. Hol érzi igazán jól önmagát: a katedra porondján vagy egy kutatóintézet levéltárában?*

Abban az időben, amikor gimnáziumi történelemtanár voltam, hihetetlen módon élveztem az oktatást és a diákokkal való kapcsolatot. El sem tudtam képzelni, hogy más tevékenység is oly mértékben motiváljon, mint a tanítás. Aztán elkezdtem kutatni, s azt kellett tapasztalnom, hogy a kutatótermek magányát legalább annyira magaménak érzem, mint az előadótermek moraját. Mindkettőnek megvan a szépsége. Egy jól sikerült előadás, a hallgatóság visszajelzése, hogy értékelik a teljesítményemet, komoly motiváció a munkámban. Másrészt viszont az a belső izgalom, amit akkor érzek, amikor megbontok egy addig nem kutatott iratcsomót, munkám legszebb pillanatai közé tartozik. Számomra a kettő tökéletesen kiegészíti egymást. Nem beszélve a kutatáshoz tartozó alkotómunka öröméről. A kutatómunka amúgy sem lehet öncélú. Értelmet azáltal kap, ha a feltárt eredményeket közkinccsé tesszük. S ennek mi lehet jobb formája, mint a katedráról átadni a fiataloknak a tudást, vagy könyvvé, tanulmánnyá formálni azt?

▪ *Kutatási területe az 1918 utáni szlovákiai magyarság történetét öleli fel. Miért pont erre a korszakra esett a választása? Személyes tapasztalat, az egyetemi évek, tanári inspiráció, avagy merő véletlen csupán?*

Nehéz ezt megmondani, nyilvánvalóan fontosak a minták is. Amikor én a kutatómunkát elkezdtem néhány évvel a rendszerváltást követően, a szlovákiai magyarok története jórészt feltáratlan és megíratlan volt. Egy korszak kivételével: Vadkerty Katalinnak, Szarka Lászlónak és másoknak köszönhetően akkor már rohamtempóban folyt a hontalanság éveinek, vagyis a szlovákiai magyarok 1945 és 1948 közötti „szenvedéstörténetének" kutatása. Ennélfogva ez a korszak már nem volt számomra érdekes, s mindig is távol tartottam tőle magam, noha épp az utóbbi időben kezdem felfedezni, hogy mennyi lehetőség rejlik még benne – különösen az 1945-ös évet illetően. A kommunista korszak története pedig eleve nem volt szimpatikus, s talán túlságosan is aktuálisnak tűnt. Vagyis maradt a két háború közötti korszak, amely amúgy is vonzónak tűnt számomra, hiszen abból, amit az öregektől hallottam, illetve amit erről a korszakról (mondjuk Turczel Lajostól) olvastam, mindig is úgy éreztem, hogy

kisebbségi létünk egyfajta aranykorszaka volt, egy teljesebben megélhető világ. Egy olyan világ, amikor Dél-Szlovákia még tényleg magyar régió volt, amikor a kassai korzón a magyar szó volt az uralkodó, amikor külön magyar labdarúgó bajnokságot rendezett a szlovákiai Magyar Labdarúgó Szövetség. Aztán persze rájöttem, hogy ez egy igen összetett és bonyolult világ is volt, ami külön izgalmas a kutató számára, s így máig ez az időszak köt le a legjobban, noha - mivel Szlovákiában kevesen vagyunk magyar történészek - olykor kénytelen vagyok kilépni ebből a korszakból.

▪ *Térjünk át eddigi munkásságára! Több tankönyv, monográfia és kötet szerkesztőjét, összeállítóját, számos tanulmány és ismeretterjesztő írás szerzőjét tisztelhetjük Önben. Legújabban a* Magyar idők a Felvidéken (1938–1945) *című kötete jelent meg a Jaffa Kiadó gondozásában. Ön melyikre és miért a legbüszkébb? Akár úgy is kérdezhetném, mi az egyszerűbb: tankönyvet, vagy tudományos értekezést írni?*

Ami a tankönyvírást illeti, én ezt a műfajt az egyik legnehezebbnek tartom. A tankönyvírónak ugyanis alapvetően két szakmában is otthon kell lennie. Az sohasem baj, hogy ha történészként a maga összetettségében és struktúrájában látja az adott témát, ami viszont legalább ennyire fontos: kell, hogy legyen pedagógiai tapasztalata az adott korosztályt illetően. Ismernie kell az iskola szagát és a diákok gondolkodását, nem mellékesen pedig egy gyakorló pedagógus világát is. A jó tankönyv ugyanis alapvetően módszertani termék, amelynek segítségével a tanár gondolkodni, vitatkozni, érvelni tanítja meg a diákokat. Az iskolai történelemoktatás az én értelmezésemben arra készíti fel a fiatalokat, hogy a múlt példáin keresztül elsősorban jelen világunkat tudják értelmezni.

A jó tankönyv sajnos kevés - különösen Szlovákiában, ahol általában történészek írják, akik általános iskolát utoljára saját gyerekkorukban láttak. Magyarországon azonban van néhány kitűnő kolléga, mondjuk Bihari Péter, aki nemcsak jó kutató, de kitűnő középiskolai tanár is.

Visszatérve a kérdés első felére, most éppen a Jaffa Kiadónál megjelent *Magyar idők a Felvidéken* című kötetemre vagyok a legbüszkébb. S nem azért, mert jól fogy és jók a visszhangok, hanem azért, mert amikor a kéziratot befejeztem, jó érzéssel tettem le a tollat. De ugyanez volt az érzésem a korábbi munkáim során is. A dél-szlovákiai telepítésekről írt munkámat azért szeretem, mert az volt az első könyvem, amire nem mellékesen díjat is kaptam. A második könyvem az első bécsi döntésről, a harmadik a két háború közötti kormánypárti aktivizmusról szólt. De akkor, abban a pillanatban mindig az aktuális könyvemet szerettem a legjobban, mert élveztem a munkát, amit végeztem velük. Persze fontos a visszajelzés is. Az 1938-as könyvem nagy elismerése, hogy Romsics Ignác javaslatára angolul is megjelenhetett, az aktivista könyvemről pedig Ablonczy Balázs írt legutóbb egy számomra nagyon megtisztelő recenziót.

▪ *Van példaképe a szakmai területen?*

A szó valódi értelmében nincs. Inkább azt mondanám, hogy vannak előttem olyan szakmai példák, amelyek irányadóak számomra. Egyetemistaként Berend T. Iván és Ormos Mária könyvei voltak az etalonok, ma néhány kolléga, s egyben jó ismerős vagy barát, egy-egy számomra nehezen megközelíthető tulajdonságát csodálom. Gyáni Gábor, Kövér György, Romsics Ignác, Zeidler Miklós, Ablonczy Balázs - hogy elsősorban csak a huszadik századdal foglalkozó kollégákat említsem - munkái és szakmai alázata fontos inspiráció számomra is. És persze külön meg kell említenem Szarka Lászlót és Bárdi Nándort, akik más-más módon, de mindketten nagyon sokat segítettek szakmai előrehaladásomban, s akiknek nemcsak én, de a kisebbségekkel foglalkozó történetírás általában nagyon sokat köszönhet.

▪ *Fogalmazhatunk úgy is, hogy Önnek a szakmája a hobbija?*

A munka és a hobbi között az a különbség, hogy az elsőért pénzt kapok, a másodikért pénzt fizetek, bár én abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy a munkámat is szeretem csinálni, s üresnek érezném nélküle az életemet. Persze, ahhoz, hogy teljes odafigyeléssel tudjak foglalkozni a szakmámmal, szükségem van más tevékenységekre is. Ilyen az utazás, elsősorban a családdal, és ilyen a sport is, legyen ez a kerékpározás, a foci vagy egy-egy megerőltető hegyi túra. És a kerti munka is, amit - falusi emberként - nem hobbiként, hanem a mindennapok természetes szükségszerűségeként űzök, de legalább olyan örömmel, mint a fentieket. Egy-egy kézirat megírása közben fel-felállok az íróasztaltól, s egy-két órára kimegyek a kertbe, keresek valami munkát, amely közben általában kitűnő ötleteim szoktak születni. Így visszatérve az íróasztalhoz, újult erővel tudom folytatni az alkotómunkát.

▪ *Köztudott Önről, hogy erős gömöri identitással rendelkezik. Gömör szociális és gazdasági tekintetben az ország elég periférikus helyen álló régióinak egyike, a mai napig számos értelmiségit elhoz onnan, akik úgy érzik, mégis otthon lenne igazán szükség rájuk. Jelentős számú magyarsággal bír, hiszen székvárosa, Rimaszombat népesség szempontjából a hatodik legnagyobb magyar kisebbséggel rendelkező város Szlovákiában, nincs felsőoktatási centruma, sem jelentősebb kutatói hálózata. Megfordult valaha a fejében, hogy tudását, szakmai tapasztalatait Gömörországban kamatoztassa? Lát esélyt arra, hogy Rimaszombatban is Komáromhoz hasonló egyetemi-kulturális központ jöjjön létre, a gömöri fiatal ér-*

telmiségi mag megmaradásáért? Mennyire reális a Fórum Intézet berkein belül, a komáromi Etnológiai Központhoz hasonlóan létrehozni egy szervezetet szülőföldjén?

Gömöri származásomat, már csak palócos kiejtésemnek köszönhetően is, sohasem titkoltam, sőt mindig is büszke voltam rá. Ha valahol otthon vagyok, az mindenképpen Gömör, és szülőfalum, Bátka. Végzős egyetemistaként biztos is voltam benne, hogy visszamegyek oda, aztán mégis másként alakult. Azt azért érzem, hogy otthon maradva más irányt vett volna a pályám, hiszen Gömör sokkal kevesebb lehetőséget kínál, mint a Pozsonyhoz közeli Csallóköz. Rimaszombat és Gömör jelenlegi sorsa részben a múltjából fakad (a trianoni határok miatti zsákutcás jellegéből és a gömöri magyarság körében is divatos egykéből), részben azonban abból, hogy a magyar (szlovákiai és anyaországi) közéletet csupán a választási ciklusok ritmusa mozgatja, s teljesen hiányzik belőle a hosszútávú gondolkodás. Mert hiába sírunk a gömöri állapotokon, ha a rendszerváltás után egyetlen szlovákiai magyar politikai erő, vagy egyetlen magyarországi kormányzat sem tett le az asztalra olyan tervet, amely ezt a helyzetet kezelni kívánta volna. Én mindig is az egyén alkotóerejében és kreativitásában hittem, s mindig úgy gondoltam, a kis közösségeknek magukat kell megváltaniuk, az a reménytelenség azonban, amely a gömöri magyarságot eluralta, sajnos külső segítséget is kívánna. Ennek egy tudományos intézmény létrehozása csak egy eleme lehetne, de ezeket az elemeket tudatosan és tervszerűen kellene egymásba illeszteni.

▪ *Zárásként: Komárom és Somorja csak állomások, vagy ez a végcél? Mik a jövőbeli tervei? Szóba került már, hogy külföldön, vagy akár Magyarországon folytassa tovább?*

Ami a külföldet illeti, engem ide kötnek a témáim, meg persze a silány idegennyelv-tudásom is. Az anyanyelvemen keresztül tudom, mennyire otthon kell a nyelvben lenni, ha valaki előadóként jól akar teljesíteni. Persze egy-egy konferenciára mindig szívesen kiutazom, de ez a maximum. Végcéljaim nincsenek, csak a fantáziámat izgató terveim. Témák, amelyek elő-előbukkannak, s nem hagynak nyugodni. A végcél így semmi más, mint az, hogy ez a fajta kíváncsiság minél tovább megmaradjon bennem. A többi már jön magától.

Az interjút készítette: Kerényi Éva
(2015. március)

Az elmúlt három évről leginkább az jut eszembe, hogy hihetetlenül gyorsan elrepült, ami persze azért tűnik így, mivel korántsem volt eseménytelen. Betöltöttem az ötvenedik életévem, s az a megtiszteltetés ért, hogy szülőfalum, Bátka díszpolgárává választottak. Szakmai szempontból ez az időszak újabb és újabb kihívások sorát hozta. Az interjú elkészültének időpontjában egy éve álltam a Fórum Kisebbségkutató Intézetet élén, s bevallom, akkor magam is bizonytalan voltam, hogy az intézménymenedzselés terén is sikeres lehetek-e. Mára kicsit megnyugodtam, hiszen a Fórum továbbra is biztos alapokon áll, és fontos projektekben vesz részt. Hogy csak kettőt említsek: digitalizáltuk a két háború között publikált legfontosabb felvidéki magyar sajtóterméket, a *Prágai Magyar Hírlap*ot, ami nemcsak nekünk, szakmabelieknek nyitott új lehetőségeket, de a visszajelzésekből ítélve a szélesebb olvasóközönség is örül neki, használja, felfedezi belőle saját múltját. A másik eredmény, hogy elkezdtük dokumentumfilmekben feldolgozni a felvidéki magyarság múltját. 2016-ban az orosz hadifogságba került felvidékiekről *Muszkaföldön* címmel, a tavalyi évben pedig a nyugati hadifogságba kerültekről *Nyugati fogságban* címmel készítettünk nagyon sikeres filmet. Idén 1956 szlovákiai vonatkozásait visszük vászonra.

Jöttek új történészi szakmai kihívások is. Kicsit kilépve saját korszakomból az utóbbi két évben sokat foglalkoztam a málenkij robotra elhurcolt felvidékiek sorsával. Utolsó büszkeségem egy szépen illusztrált kötet (*Kis lépések nagy politikusa. Szent-Ivány József, a politikus és művelődésszervező*), amelyet Szent-Ivány Józsefről, a két háború közötti szlovákiai magyar politika legjelentősebb alakjáról, nem mellékesen szülőföldem, Gömör egykori polgáráról írtam Tóth László kollégámmal együtt. Bekapcsolódtam továbbá az Ablonczy Balázs vezette Trianon 100 kutatócsoportba, s leginkább az foglalkoztat, miként élték meg a felvidéki magyarok az 1918–1920-as államfordulatot, s hogyan zajlott le az átmenet a mindennapok szintjén. 2019 végére ebben a témakörben tervezek egy újabb kötetet.

Simon Attila
(2018. március)

„Kis létszámú szakma vagyunk, fontos lenne az összefogás"

Szabó Csaba

Történész, levéltáros, 2017. április 18-tól a Magyar Nemzeti Levéltár főigazgatója. Tizenhárom könyvet jegyez szerzőként, tizenötöt szerkesztőként, ezeknek közel harmada idegen nyelvű. Hazai és külföldi kutatásai főként a huszadik századhoz kapcsolódnak, különös tekintettel a magyar katolikus egyház működésére és helyzetére a létező szocializmus időszakában. Szabó Csabával Szakács Annamária és Török Ádám beszélgetett az *Aktakaland* blogon.

■ *Mik voltak első meghatározó emlékei a történelemmel kapcsolatban, hogyan vált történésszé, levéltárossá?*

A történelemmel kapcsolatos első igazi emlékem első osztályos koromig nyúlik vissza. Amikor még nem tudtam olvasni, édesanyám az *Egri csillagok*ból olvasott fel esténként. Én pedig, mint az a tanár, aki egy leckével jár a diákok előtt, az este hallott történeteket másnap mindig elmeséltem az osztálytársaimnak, persze jóval színesebben. Nagyon nagy sikerem volt!

Szerencsémre a zalaegerszegi általános iskola ötödik osztályában kiváló történelemtanárom akadt Laczik Pali bácsi személyében. Hihetetlen nagytekintélyű ember volt, annak ellenére (vagy éppen ezért?), hogy soha senkit nem fenyített, pedig akkoriban a fenyítés még része volt a nevelésnek.

A következő emlékeim a gimnáziumi levéltári órák, amiket a szenzációs humorú Halász Imre tartott. Ő volt igazából az, aki olyan „szívó" hatást gyakorolt rám, hogy tizenhat éves koromtól kezdve folyamatosan bejártam a Zala Megyei Levéltárba. A gimnázium negyedik osztályában kezdtem el OKTV (Országos Középiskolai Tanulmányi Verseny) dolgozatot írni egy Mátyás korabeli témáról – ekkoriban még középkorász szerettem volna lenni –, amellyel huszonvalahányadik helyezést értem el, pontosan már nem emlékszem rá. Megyei szinten ez nagyon jó eredmény volt, mely nagy önbizalmat adott – ekkor fogott meg a kutatás íze.

Gimnázium után sajnos nem vettek fel az ELTE-re, ahova történelem és magyar szakra jelentkeztem. A sikertelen próbálkozás után Zalaegerszegen a levéltárban helyezkedtem el, ahol a jelenlegi igazgatóval, Molnár Andrással voltunk kezdők és szobatársak. Az egy év alatt rengeteget tanultam Kapiller Imrétől levéltárról, történelemről egyaránt.

Családi okokból – mivel édesapám korán meghalt – közel szerettem volna maradni családomhoz, ezért a szombathelyi tanárképző főiskolára jelentkeztem történelem–magyar szakra. Itt másodévben OTDK-ra beadtam egy, még a Zala Megyei Levéltárban elkezdett munkámat, amelyben az egyházi nemesek rétegével foglalkoztam. A végül első helyezést elnyerő munkámat elküldték Kubinyi Andrásnak is. Ő biztatott, hogy a főiskola elvégzése után menjek Pestre és foglalkozzak középkorral. Ezen én is komolyan gondolkodtam akkor. Abban az időben faltam a francia történészek, az Annales-iskola könyveit – jobban érdekeltek az életmódkutatások a politikatörténetnél, például egy apátság életmódja.

■ *Ezt követően külföldön folytatta egyetemi tanulmányait...*

Az OTDK-n elért első helyezésemnek köszönhetően megismerkedtem Szántó Konrád ferences egyháztörténésszel, aki a mentorom lett. Az ő hathatós közbenjárásának, valamint Várszegi Asztrik főapát úr segítségének köszönhetően kaptam egy németországi ösztöndíjat 1991-ben. 1992 novemberében kezdhettem meg tanulmányaimat az Eichstätti Katolikus Egyetemen, ahol történelem, gazdaság- és társadalomtörténelem, valamint művészettörténet szakra vettek fel. Ekkor még mindig középkorász szerettem volna lenni...

■ *Mi okozta a váltást?*

Pontosabban „ki" lenne a helyes kérdés. Egy új professzor jött az egyetemre, Leonid Luks személyében, akivel mind a mai napig tartom a kapcsolatot. Luks lengyel származású, Oroszországban nevelkedett zsidó professzor, aki a jeruzsálemi egyetem elvégzése után Németországba költözött. A bolsevizmust és a fasizmust hasonlította össze kutatásaiban. Ez 1992/1993 fordulóján számomra

olyan volt, mintha fejbe ütöttek volna. Ugyan katolikus családból származom, és magam is hívő katolikus vagyok, de a magyarországi egyházüldözés és Mindszenty üldözése nem volt otthon beszédtéma. Németül olvastam először Mindszenty emlékiratait. Olyan nagy hatással volt rám, hogy sokkal jobban kezdett izgatni az, hogy mi történt a közelmúltban, mint a középkorban

Sorsszerűség vagy a Jóisten keze, mindenesetre a katolikus egyház történeténél maradtam. Magiszter-munkámat is ilyen témából írtam, *sehr gut* minősítéssel.

▪ *Ekkor már dolgozott a Fővárosi Levéltárban (BFL), illetve a PhD-tanulmányait is megkezdte Németországban. Miként lehetett ezt a kettőt térben és időben öszszeegyeztetni?*

Az egyetem befejezése után Luks professzor egyből felajánlotta, hogy szerez nekem egy ösztöndíjat Németországba, hogy folytassam PhD-n a témát. Ezt 1997-ben rögtön el is kezdtem, párhuzamosan a levéltárosi munkámmal. A fokozatomat 2000-ben szereztem meg. A kettőt össze lehetett egyeztetni, hiszen a törzsidőszakban elvégeztem azokat a stúdiumokat, amik a képzéshez kellettek. Ezek után néha utaztam csak Bajorországba.

A BFL-ben végzett munkám kihívásai közé tartozott az akkoriban megjelent adatvédelmi és levéltári jogszabályok alkalmazása. Hasznos éveket töltöttem ott, jogszabályokkal, szervekkel, iratképzőkkel ismerkedtem. A szobatársamtól, Sipos Andrástól nagyon sokat tanultam, valamint Póth Piroskától, aki sajnos azóta meghalt. De említhetem akkori főnökömet, Szegőfi Annát is, aki példás szigorával hatott rám.

Varga László akkori főigazgató fiatal csapatot alakított ki, többek között Sarusi Kiss Bélát, Mikó Zsuzsannát, Kenyeres István mostani főigazgatót, továbbá Sipos Andrást vitte oda. Támogatásának köszönhetően jelent meg már 1998/1999-ben egy önálló, kis forrásközlő kötetem Kispest történetéről (a BFL-ben a peremterületi referencia tartozott hozzám).

Az igazán nagy munka az Egyházügyi hangulat-jelentések volt, ami a Párhuzamos Archívum forrásközlő sorozat keretén belül jelent meg. Az első kötet az Imrédy-per anyaga volt (*Imrédy Béla a vádlottak padján*, Sipos András és édesapja, Sipos Péter gondozásában), a második kötet az én munkám, amely 2000-ben jelent meg. Ebben nem egy III/III-as ügynök, hanem egy olyan nyugdíjas iskolaigazgató, tanárember jelentéseit adtam közre, aki önszántából jelentett papokról, misékről, hívekről. Ez egy „sikerkönyv" és hatásos belépő volt akkor. Egy éven belül megcsináltam a következő kötetet, ami a Grősz-per dokumentumait adta közre, ugyancsak a Párhuzamos Archivum-sorozatban. A két könyvvel, talán nem szemtelenség, de fiatalként elég jó nevet szereztem a szakmában. Közben elkezdtem az ELTE-n a levéltár szakot, s a munkahelyen is haladtam: főosztályvezető-helyettes lettem a BFL-ben.

▪ *Hogyan került a BFL-ből a Magyar Országos Levéltárba?*

2003 nyarán jött a váltás, amikor csörgött a munkahelyi telefonom, és Gecsényi Lajos, az akkori Magyar Országos Levéltár főigazgatója keresett, aki a levéltár szakon tanított. Főosztályvezetőnek hívott az 1945 utáni kormányszervek főosztályára. Ide, illetve az ÁBTL-be jártam a legtöbbet kutatni, tehát örömmel fogadtam el az ajánlatot. Nem sokkal később, 2004-ben megpályáztam a főigazgató-helyettesi pozíciót, amelyet el is nyertem. Ez egy szép, munkás időszak volt - egyesítettük az 1945 utáni politikai kormányszervek és a pártiratok főosztályait, az elektronikus iratok problémájával kellett foglalkozni, fel kellett építeni a Gyűjtőterületi Főosztályt az Országos Levéltáron belül. 2010-ig dolgoztam ebben a pozícióban, úgy gondolom, sok sikert könyvelhettünk el ezalatt az időszak alatt.

Ezzel párhuzamosan több kötetem is megjelent, például 2005-ben a Vatikán és a Magyar Népköztársaság kapcsolatairól. Ekkoriban hozott össze a Jóisten Hanák Gáborral, az Országos Széchényi Könyvtár Történeti Interjúk Tárának vezetőjével, akitől megtanultam, hogy egy modern korral foglalkozó történésznek több forrásból kell dolgozni. Ő irányította rá a figyelmemet az audiovizuális anyagokra. Nagyon nagy sikernek könyvelem el például a Nagy Imre-per virtuális egyesítését. Igazi „hurrá-élmény" a hanganyagok feldolgozása, összehasonlítása az írott forrással: amikor olvasod, hogy: „vádlott üljön le!", a hanganyagban pedig hallod, hogy a vérbíró Vida Ferenc veri az asztalt, s üvölti, hogy „vádlott üljön le!!!" Nem mindegy.

▪ *A 2010-től kezdődő éveket a Collegium Hungaricum vezetőjeként töltötte...*

2010 augusztusában a Bakonyban nyaraltam a családommal. Este láttam a telefonomon, hogy Hatos Pál keresett, a Balassi Intézet kormánybiztosa. Sejtettem, hogy ez talán állásajánlat lesz! Másnap reggel visszahívtam... Az ő meghívására kerültem a Bécsi Magyar Történeti Intézet élére, ami óriási lehetőség volt, hiszen nagy múltú intézmény vezetéséről volt szó, amiben láttam fantáziát.

Véleményem szerint egy tudományos intézet akkor tudományos, ha vannak kiadványai. Ezt az elvet követve, amíg kint voltam, tizennégy kötetet adtunk ki. Ebből mindössze hármat finanszírozott a magyar állam. Az elsődleges szempont az volt, hogy magyar témákat mutassunk be német nyelven.

Fazekas Istvánnal, a Bécsi Magyar Levéltári Kirendeltség vezetőjével felkerestük Thomas Winkelbauert, a híres koraújkorászt, az Osztrák Történettudo-

mányi Intézet igazgatóját. Öt magyar és öt osztrák diákot hoztunk össze egy tudományos találkozó keretén belül a CH-ban. Ez annyira jól sikerült, hogy még négy másik ilyen alkalom következett, egyre több résztvevővel: Zwettlben, Ausztria legrégibb ciszterci apátságában, majd Piliscsabán a Pázmányon, Salzburgban és Grazban. Az első két rendezvény anyagát kötetben is kiadták. A résztvevő fiatalok számára ez egy rangos tudományos találkozó volt, nem akármilyen nemzetközi elismertségnek örvendő történészek nevével fémjelezve, egyben kapcsolati tőke, nemzetközi publikációs lehetőséggel. Erre a munkára nagyon büszke vagyok, amit inkább szolgálatnak tekintettem.

Ezen kívül számos kulturális eseményt szerveztünk. A Stephansdomban október 23-i megemlékezést fáklyás felvonulással Bécs belvárosában, továbbá színházfesztivált amatőr színészekkel, kiállításokat, például a Kunsthistorisches Museummal együtt, nemzetközi konferenciákat, egyszóval termékeny idő-szak volt.

▪ *Bécs után visszatért Budapestre, ahol rövidesen általános főigazgató-helyettes lett.*

2015 júliusában tértem vissza főosztályvezetőként, majd 2015 decemberében lettem általános főigazgató-helyettes, ami betöltetlen pozíció volt. Kezdetben tehát oda kerültem vissza, ahol elkezdtem az Országos Levéltárban a karrieremet. Úgy ítéltem meg, hogy ebből a pozícióból jobban tudom segíteni Mikó Zsuzsanna főigazgató munkáját, másrészt szükségem volt egy kis időre, hogy utolérjem magamat, átlássam, mi változott meg, amíg én Bécsben voltam.

Az integráció, majd a kényszerű költözés új feladatokat is hozott: levéltári iratok, kollégák, felszerelés költöztetése a Daróczi utcai épületbe, a kormányhatározat érvényesítése. Nem egyszerű megküzdeni a problémákkal, hiszen a költöztetés kapcsán támadások is érték a levéltárat. Ezeket tudni kell kezelni, de ezek a kihívások inspirálnak. Feladataim közé tartozónak érzem azt is, hogy az Országos Levéltár megfelelő új épületet kapjon. A politikusokban tudatosítani kell: száz évente megteheti a mindenkori kormányzat, hogy új levéltári épületet ad a szakmának és a nemzetnek.

▪ *Mikor válnak ismét kutathatóvá a költözés miatt nem hozzáférhető iratanyagok?*

Az MNL a saját telephelyén meg fogja oldani ezeknek az anyagoknak a kutathatóságát, adott hozzá a személyzet és az infrastruktúra. Ez a leggyorsabb, legköltséghatékonyabb megoldás. Konkrét időpontot nem tudok mondani, de amint a költözés lezajlik.

▪ *Mi az erőssége a Magyar Nemzeti Levéltárnak, s mi az, amivel elégedetlen? Mi az, amin szeretne változtatni és hogyan?*

Erősségünk az integráció. A közös projektek, mint a reformáció emlékéve, az első világháborús projekt vagy a Gulág-emlékév eredményei mutatják az integrációban rejlő szellemi potenciált. Több mint kétszáz tudományos minősítésű kollégánk van.

A feladatok közül a levéltári szakma megbecsülését, presztízsét emelném ki, amin volna mit javítani, de ez sajnos nem csak rajtam múlik. Mivel viszonylag kis létszámú szakma vagyunk, nagyon fontos lenne az összefogás. Be kell bizonyítani, hogy tudunk olyan szolgáltatásokat nyújtani, ami hasznos a fenntartónak és az állampolgárnak is.

▪ *Mit hoz a jövő? Hogyan képzeli el a levéltárat öt év múlva? Milyen kihívásokkal kell megküzdeni?*

Mindig adott, konkrét feladat van, kihívások, amiket meg kell oldani. A Magyar Nemzeti Levéltárnak jelenleg nyolcvan körüli ingatlana van. Legyen kevesebb, de jó minőségű. Az átlagosan hússzéves gépjárműparkot le kell cserélni. Meg kell építeni az új Országos Levéltárat, elképzelésem szerint harmincötezer négyzetméteres alapterülettel. A költözés kapcsán az egyeztetések folyamatban vannak az új épületet illetően, számtalan helyszínt néztünk meg ennek érdekében. Célunk egy fenntartható, 21. századi, energiatakarékos épület, ami száz-százötven évig megoldást jelent.

▪ *Tudjuk, hogy prioritásnak tekinti a levéltár nemzetközi kapcsolatainak erősítését. Milyen lehetőségeket lát ebben, illetve mik lesznek a legfőbb csapásirányok ezen a téren?*

Feladatunknak tekintjük a Kárpát-medencei, határokon túli iratok gondozását, amely egyben levéltári missziós kötelesség is. Ez érinti a szomszédos országokat, illetve ide tartozik a bécsi mellett a moszkvai levéltári delegátus intézménye is.

Missziós feladatnak érzem, hogy képzésben, továbbképzésben és utánpótlásban is segítsük az itthoni és a határon túli magyar levéltárosokat, mert erre nagyon nagy szükség van. Ennek érdekében egy képzési tervet is kidolgoztunk, amely már a kormányzat előtt van. Jelenleg Erdélyben tíz-tizenkét magyar levéltáros dolgozik. Vannak olyan megyék, mint Hargita megye, ahol az írásbeliség jellemzően ma is magyar nyelvű, mégis csak egy levéltárost engedélyezett a román állam Csíkszeredában.

Más utódállamokban, a Felvidéken, Kárpátalján is hasonló sajnos a helyzet: az iratanyag pusztul, nem tudják feldolgozni, mert nem beszélik a nyelvet a levéltárosok, és kapacitás sincs rá. Még Szerbiában a legjobb a helyzet, mert ott dolgoznak magyar levéltárosok, de utánpótlás ott sincs sajnos.

▪ *Mivel tölti a szabadidejét? Mi az, ami kikapcsolja, feltölti?*

Szeretek utazni a családdal, barátokkal, és az fel tud tölteni. Volt egy időszak, amikor mindig nálam volt az útlevelem, hogy bármikor startra kész lehessek. Évente többször is, négy-öt alkalommal utazom Erdélybe, ahol nagyon sok barátom van. Ezek intenzív kikapcsolódások, túrázásokkal egybekötve, melyek teljesen kicserélnek.

Nagyon szeretem a bort. Kedvenc borvidékem a szekszárdi, de „mindenivó” vagyok - bár ez hangulat kérdése is igazából. Zalában van egy kis pincém, valamint egy kétszázötven négyszögöles területem, ahol én is műkedvelő borászkodom, ami azt jelenti, hogy éves szinten öt-hatszáz liter bor terem nekem. Ez asztali bor, azaz, ha vendégem jön, oda merem tenni elé. Ezekben az van, amit a Jóisten beletett. Meg én!

Zalában van egy egyesületünk, a Zalai 47. Honvéd Zászlóalj Hagyományőrző Egyesület, húsz taggal. Országos eseményeken is részt veszünk, mint például a május 21-i hagyományőrző rendezvény a várban. Idén mintegy százhúszan voltunk ott, honvéd és huszár hagyományőrzők, de tervezzük, hogy 2019-re több ezres társaságot összehozunk az ostrom emlékére.

▪ *Milyen kutatási témával, tudományos munkával foglalkozik mostanában, illetve az utóbbi időben?*

Mikó Zsuzsannával és Majtényi Györggyel Noel Fieldről készítünk kötetet. Amerikai állampolgárról szól a mű, aki az amerikai és a kelet-európai titkosszolgálatoknak is dolgozott. Prágában elfogták, személyét a Slánsky-pernél és a Rajk-pernél is felhasználták, de nyilvánosan sehol. Sőt, a nevelt lánya öt évet lehúzott a Gulágon. Soha nem közölt dokumentumokat fogunk közreadni, hihetetlen jellemrajzokkal. Magyarul és angolul is megjelenik ez a kötet.

Ö. Kovács József kollégámmal is készítünk egy könyvet, ami egy kései hivatástörténet: Jóska készített interjút Ullmann Péter premontrei szerzetessel, akit a kommunizmus idején fiatalon, a hatvanas években szenteltek pappá Lengyelországban, teljesen illegálisan. Az egész életútja rendkívül izgalmas. Hihetetlen

társadalomrajz lesz ez a kötet a kádári kommunizmusról. És az egyház története, a premontrei szerzetesrend története is benne van.

Az interjút készítette: Szakács Annamária - Török Ádám (2017. július)

▪ ▪ ▪

Hét év szünet után tavaly sikerült újraindítanunk az Orosz–Magyar Levéltári Vegyesbizottságot a NEB elnökasszonya és a HIM parancsnoka segítségével. A kapcsolatfelvételen túl konkrét programokat is kidolgoztunk, és elindítottunk a 2020-ig tartó időszakra. 2018 szeptemberében már közös levéltári kiállítás nyílik Szentpéterváron, majd Budapesten. A legfontosabb feladat, hogy digitálisan hazahozzuk azon hatszázezer magyar adatait, akik 1941 után hadifogságba, a háború végén pedig „kicsi munkára” kerültek ki a Szovjetunióba. A mintegy hatmillió fogoly vonatkozásában (Gulag és Gupvi táborlakók) a németek, az osztrákok, a japánok és más nemzetek már kigyűjtötték a saját honfitársaikra vonatkozó iratokat. Kihasználva a fejlődő kapcsolatokat az orosz levéltáros kollégákkal, rendkívül méltányos árat sikerült kialkudni a magyar adatok feldolgozására. Ezzel kapcsolatban elkészült egy kormány-előterjesztés, amelynek segítségével haza tudjuk hozni digitálisan a (hadi)foglyainkra vonatkozó kartonokat.

A Magyar Nemzeti Levéltár az eddigiekben is kiemelt szerepet vállalt a különböző szintű és célú szakmai képzésekben. Ezt az irányt a jövőben is követni kívánjuk, sőt, új képzési formákat is elindítottunk (és a jövőben is indítunk majd). Lassan lezárul a Nemzeti Közszolgálati Egyetemmel közösen szervezett posztgraduális *records management* képzésünk első éve. Fontos, hogy az államigazgatási szervek archívumaiban jól képzett irattárosok dolgozzanak, akik egy nyelvet beszélnek a levéltárosokkal. Az egyetemi képzésekbe még inkább be kívánunk kapcsolódni. Az ELTE-vel is kötöttünk együttműködési megállapodást, és a Miskolci Egyetem Tudásközpontjában is lesz szerepe a Levéltárnak.

A határokon túli területeken is támogatjuk a magyar levéltárosok képzését, továbbképzését. 2017 nyarán–őszén Erdélyben és Kárpátalján szerveztünk továbbképzési napokat. Ezeket 2018-ban folytatjuk a Felvidéken és a Délvidéken. A cél, hogy létrehozzunk egy Kárpát-medencei magyar levéltár-módszertani központot.

Jól haladt az elmúlt időszakban a Nemzeti Levéltár KÖFOP-projektje is, ami a megyei tagintézményeket kapcsolja az elektronikus levéltárhoz és az e-közigazgatáshoz.

Az Országos Levéltár harminchat év átmeneti idő után kiköltözött a várból, a Hess András téri épületből. Az iratok egyharmada az óbudai épületünkbe került, ahol már folyik is a kutatás. Tizenkét kilométer irat ideiglenes elhelyezést nyert a XI. kerületi Daróczi úton. Nyugodtan állíthatom, hogy az iratok jobb körülmények közt vannak, mint korábban a várban. A kutatót is hamarosan megnyitjuk, már csak a használatbavételi szerződés aláírása van hátra. Sajnos a hely szűkösebb lesz, mint a Hess András téren volt, de ezt az állapotot tényleg átmenetinek tekintjük. Nagyon bízunk az új épület megvalósításában.

Közben a megyei tagintézmények közül is több megújul(t). Két hét múlva avatjuk a Pest Megyei Levéltár új épületszárnyát, az év végére pedig átadjuk az új szegedi levéltári épületet. Más megyeszékhelyeken is azon dolgozunk, hogy méltóbb elhelyezést biztosítsunk a ránk bízott iratoknak.

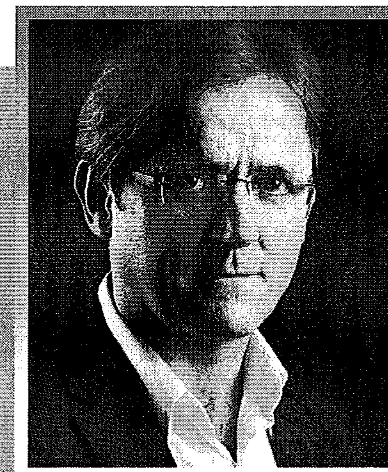
Maradt idő a tudományos munkára is: 2018 júniusában cseréljük a jelenlegi kiállításunkat. Tizenötezren tekintették meg eddig a *Nyomot hagytak* című tárlatot, szépen fogyott az angol–magyar nyelvű katalógus is. Az új kiállítás a magyarországi nemzetiségeket mutatja majd be a levéltári dokumentumok segítségével, interaktív módszerekkel.

Szabó Csaba
(2018. március)

Lendületben az egyháztörténeti kutatás

Tusor Péter

Egyháztörténeti irányú kutatásait nemcsak egyeteme, de az Akadémia is támogatja. Neki sikerült először Magyarországra hívnia a Vatikáni Titkos Levéltár prefektusát. Tusor Péterrel, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem habilitált egyetemi docensével, az Akadémia doktorával, az MTA–PPKE Lendület Egyháztörténeti Kutatócsoport vezetőjével Szőts Zoltán Oszkár beszélgetett.

▪ *Eredetileg teológiát hallgattál, majd történelem-latin szakot végeztél. Minek a hatására döntöttél úgy, hogy elsősorban történelemmel szeretnél foglalkozni?*

Szülőfalum, Tura tradicionálisan katolikus falu, ahol nagyon erős az egyházközösség. A hetvenes években négy-öt pap szolgált a faluban, valóságos kis társaskáptalan működött, amelynek tevékenysége a kádári szocializmus éveiben rendkívül hiteles volt. A maga történetiségében és folyamatosságában vonzó mintaképet adott, amely miatt elkezdtem érdeklődni a teológia iránt. A kecskeméti Piarista Gimnáziumban érettségiztem 1986-ban, majd váci egyházmegyés klerikusként folytattam tanulmányaimat. Remek terepgyakorlat volt megismerni azt a képzési formát, amit a Trienti Zsinat idején kialakítottak. A trenírozás lényege ugyanaz volt, amit kitaláltak a 16. században. Sok olyan dolgot tanultam ekkor, amit később egyháztörténettel foglalkozó bölcsészként jól tudtam hasznosítani. A képzés során behívtak katonai szolgálatra, amelyet Hódmezővásárhelyen töltöttem. Rövid életű bécsi diszpozíció (Pázmánaeum) után úgy éreztem, hogy az

egyháznak a történetisége jobban vonz, mint a teológia, és 1989-től az ELTE történelem–latin szakos hallgatója, majd 1990-től az Eötvös Collegium tagja lettem.

▪ *A korábbi tanulmányaidból egyenesen következett, hogy egyháztörténettel kezdtél foglalkozni?*

Igen, ez szervesen alakult. Megvoltak a kellő fogódzók, ismertem a latin nyelvet, megszereztem a szükséges tájékozottságot. Az identitásom változatlan volt, és egyfajta szublimációja a teológiai tanulmányoknak, hogy ha nem is teológus, de egyháztörténettel foglalkozó bölcsész lettem. A másik, ami rendkívül csábító volt, hogy az államszocializmus negyven éve alatt ez a terület eléggé elhanyagolttá vált. Könnyen találhattunk új témákat, felfedezhettük negyven év elmaradt munkájának forrásait. Még az alapproblémák tisztázásában is maradt nekünk lehetőség. Mindez persze nem látszott azonnal, menet közben alakult ki.

▪ *Ha már szóba került az államszocializmus, mennyire volt nehéz akkoriban teológiát hallgatni?*

Egerben inzultáltak még bennünket a reverenda miatt, a hadseregben pedig kiváltképpen nehézzé tették az életünket. Nem kaptunk kimaradást, egyik huszonnégy órás szolgálatból a másikba vezényeltek minket. A fönti összeborulás állam és egyház között, a Lékai László-féle „kis lépések politikája" abszolút nem látszott a végeken. Szólásszabadság viszont volt, mi nyíltan beszéltünk és kritizáltunk egymás között, ugyanakkor pontosan tudtuk, hogy kik a jelentéstevők. Ha egyszer sok időm lesz, akkor megkeresem azokat a jelentéseket.

▪ *Volt olyan oktató az ELTE-n, akivel tudtál egyháztörténetről konzultálni?*

Újabb korokra volt, hiszen ott tanított Gergely Jenő, aki nagyjából az első referátumnál kiszúrt, és megmondta, hogy nem ragaszkodik hozzá, hogy bejárjak, elég, ha teljesítek. Kora újkorra az egyetemen belül nem volt, ami nehézséget jelentett. Hiányzott egy mester, aki mögé be lehetett volna állni, aki kijelölte volna az utat, akinek a műhelyéhez lehetett volna csatlakozni. R. Várkonyi Ágnes kora újkori iskolája mindazonáltal komoly támpontot jelentett. A témakeresés nagyjából egy plusz évtizedet ölelt fel. Viszont így megvolt a szabadság és a függetlenség. Hallgatóimnak szoktam mondani, hogy örüljenek, hogy a vatikáni levéltári kutatást nem egy Róma melletti kempingből fogják elkezdeni, ahova autóstoppal mentek ki Magyarországról, mert nem volt anyagi háttér a kinti kutatáshoz. Most megkapják a repülőjegyet és a szállást, viszont bizonyos feladatokat ennek fejében el kell végezni a saját kutatás mellett, hiszen valamit valamiért... Évekig kerestük, mi az a

témaegyüttes, ami egy olyan zárt rendszert képez, amiben el lehet kezdeni dolgozni. Az Eötvös Collegiumban találtunk segítőkre. Fazekas István (volt bécsi levéltári delegátus) tutorként számos információval segített minket, illetve bejártunk Engel Pál oklevélolvasására, hiszen külön egyháztörténeti paleográfiai gyakorlat nem volt, már működő kurzushoz kellett csatlakoznunk. Így sajátítottuk el, sok tekintetben önképzéssel azokat az ismereteket, hogy akár nyelvileg, akár paleográfiailag már tudjunk kora újkori latin és olasz egyháztörténeti forrásokkal foglalkozni.

▪ *Ha az egyháztörténet egésze fehér folt volt, miért pont a kora újkor kezdett érdekelni belőle?*

Ez általában úgy van, hogy az embert első évben az ókor, másodévben a középkor, majd harmadévben a kora újkor érdekli, ahogy halad a tanulmányaival. A hallgatóimon is ezt látom, és mindig azt mondom nekik, hogy ne ragadjanak le középiskolai ambícióiknál, hanem hagyják, hogy az egyetem hasson rájuk. A 17. század környékén jórészt megállt az érdeklődésem. Nagyon szívesen olvasok egyébként a későbbi korokról is, de nem kutatási mélységben. Hallgatóimnak azt is szoktam tanácsolni, hogy döntsék el, mi az, ami olvasási szinten érdekli őket, és mi az, ami kutatási szinten. Ott már nem elég a puszta érdeklődés, ott arra is kell figyelni, hogy mi olyan plusz tudása van az embernek, ami egyrészt versenyelőnyt jelent a többiekhez képest, másrészt segíti a korszak, a téma mélyebb megértését. Nekem megvolt a latin szak, az egyházias műveltség és tájékozottság, tehát amellett, hogy egyháztörténettel kezdtem foglalkozni, olyan korszakot kerestem, ahol a latin alapvető fontosságú. Rájöttem arra is Pázmány és utóda, Lippay György példáján keresztül, hogy a katolikus elit nemcsak az egyház-, hanem a köztörténet szempontjából is rendkívül fontos. Ez elvezetett ahhoz, hogy elkezdjek proszopográfiával foglalkozni, így jutottam el Rómába is, hogy a kánoni kivizsgálási jegyzőkönyveket tanulmányozzam. Az itt tapasztaltak alapján változtattam a kutatási profilomon. Kibővült Magyarország és a Szentszék kapcsolataival, a Habsburg Birodalom és a pápaság viszonyrendszerének művelődés-, politika- és diplomáciatörténetével. A 15. századtól a 20. század derekáig megvan az a tényleges kontinuitás az egyháztörténetben, ami lehetővé teszi azt, hogy az ember hitelesen tudjon megszólalni. Újabb korokig azonban továbbra is csak ritkán kalandozok el, ilyen ritkaság Prohászka Ottokár római konzisztoriális ügyét feltáró kutatásom.

▪ *Az egyetemi évek alatt már tudatosan kutatónak készültél? Az, hogy egyből elkezdted a doktorit, erre enged következtetni.*

Nem, a piarista modell nyomán középiskolában akartam tanítani. Komoly motivációt jelentett az Eötvös Collegium szellemisége és az, hogy kiváló generáció

tanult akkor az egyetemen, hogy csak a két legismertebb kollégát, Pálffy Gézát és Molnár Antalt említsem. Egyetemi eredményeim alapján fel is vettek ösztöndíjas doktorandusznak. Közben szenior lehettem az Eötvös Collegiumban, és ekkor kerültek középpontba a vatikáni kutatások. Utána egy évig állás nélkül voltam, de ezt az időszakot Bécsben, illetve Rómában töltöttem államközi ösztöndíjakkal. Az Archivio Segreto Vaticano, a Biblioteca Apostolica Vaticana, illetve a magyar–szentszéki kapcsolatok szempontjából bécsi gyűjtemények, mindenek előtt a Haus-, Hof- und Staatsarchiv fontosabb állagait ekkor néztem át. Majd 1999-től adódott lehetőség, hogy latint tanítsak a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen.

▪ *Hogyan kerültél ide tanítani?*

Szovák Kornélnak köszönhetem a lehetőséget, akit még az Eötvös Collegiumból ismertem. Maróth Miklós dékán döntése volt, hogy a Pázmányra kerülhettem. Esetemben kimaradt a tanársegédi státusz, nyelvtanárság után egyből adjunktus lettem az egyetem akkori rektorának, Erdő Péternek köszönhetően. Remek időszak volt. Szerda-csütörtökön délután oktattam kint a piliscsabai campuson. Ezek meglehetősen intenzív tanítási délutánok voltak népes hallgatósereggel – akkoriban mindenki számára kötelező volt a latin a bölcsészkaron –, egyébként az országos levéltárban és a prímási levéltárban gyűjtöttem az anyagot, és írtam a disszertációmat. Már május elején befejeztük a tanítást, vizsgáztatni nem kellett, folytatódhattak a bécsi, római kutatások. Ekkor kerültek képbe a Vatikánon kívül itáliai magánarchívumok is. Rengeteg olyan anyagom van, amelyet azóta sem tudtam feldolgozni. Minden bizonnyal hiábavaló célom, hogy nem akarok hasznosítatlan hagyatékot hagyni, valamilyen formában fel szeretném dolgozni archivisztikai gyűjtésemet. A pályakezdés tehát elhúzódott, de egyúttal egy hosszútávra szóló, biztos alapozást jelentett.

▪ *2001-ben megvédted a doktori disszertációdat, amelyből három monográfia és több tanulmány is született. Ennek alapján azt gondolná az ember, hogy az összegyűjtött anyagokat teljes egészében felhasználtad. Ezek szerint mégsem?*

Igen. Nem tipikus monográfiát írtam disszertációnak, hanem pontosan az anyaggyűjtés sokrétűsége miatt bizonyos monográfia-kezdeményeket. Először össze kellett foglalni a kora újkori egyházi állam és a Szentszék viszonyát a modern kutatások alapján. Ebből lett *A barokk pápaság* című kötet. Fel kellett deríteni, hogy melyek voltak a 17. század periodizációra alkalmas csomópontjai, majd el kellett végezni a kapcsolatrendszer intézményi szintű analízisét. Ezek közül a legteljesebb a bíborosi kinevezések vizsgálata volt, ez megjelent, ebből lett a *Purpura Pannonica - Az esztergomi „bíborosi szék"* című kötet. Ezután úgy láttam célszerűnek, hogy a forráskiadást a feldolgozás mellé kell rendelni, emellett arra is rájöttem, hogy akkor van az ember tudományos tevékenységének ütőképes, figyelemfelhívó kerete, ha nem szétaprózva jelenteti meg a tanulmányait, köteteit, hanem egy összetartozó sorozaton belül. A katolikus egyetem keretein belül Erdő Péter rektor hathatós támogatásával hoztuk létre ezt a *Collectanea Vaticana Hungariae*t, ami az egyetem saját munkatársainak és más kollégáknak is publikációs felületül szolgál. A harmadik monográfiám a disszertáció historiográfiáról írt részéből már itt jelent meg *Magyar történeti kutatások a Vatikánban* címmel.

▪ *Ez a sorozat a PPKE Egyháztörténeti Kutatócsoport fóruma?*

Igen. Bíboros úr támogatásával 1999-ben alakult meg ez a kutatócsoport, amely az egyetem karain folyó ilyen irányú kutatásokat fogja össze. Ennek égisze alatt indult el kezdeményezésemre és szerkesztésemben a kiadványsorozat, a vatikáni magyar történeti kutatásoknak szentelt *Collectanea Vaticana Hungariae*, amely felvállalja és továbbviszi a modern magyar történetírás egyik megteremtője, Fraknói Vilmos római szellemi örökségét. A vatikáni kutatások esetében a forrásoktól és a tereptől ezerháromszáz kilométeres távolság van. Ha valaki valamit nem néz meg, visszajutni sokszor csak sok idő múlva tud. A módszertani, kutatási nehézségekért viszont messzemenően kárpótolt a *Collectanea* rendkívül pozitív római fogadtatása. A vatikáni levéltár kézikönyvtárában és újabban a vatikáni könyvtár *Sala Sistiná*jában ez a sorozat is elérhető a nyugati kiadványok mellett. Ekkor realizálódik a kutatások fő értelme, ezeket a köteteket ugyanis leginkább horvát, szlovák és román kutatók forgatják. Nekik identitáskérdés, hogy a jelenjükhöz múltat teremtsenek, és a vatikáni levéltárban található forrásokat publikálják, mint saját múltjuk forrásait. A *Cameralia Documenta Pontificia*val például pont megelőztük a szlovákok hasonló projektjét. Nagyon fontos, hogy a vatikáni és bécsi forrásokat mi adjuk ki először, hiszen ezek elsősorban a magyar történelem forrásai, a nemzetközi tudományos életben tehát így kell megjelenniük. Annak a veszélyére, hogy az utódállamok saját identitásukba beépítik a Magyarországra vonatkozó vatikáni anyagot, Szekfű Gyula már a harmincas években felhívta a figyelmet, akkor a román történetírás kapcsán. A vatikáni gyűjtemény nemzetközi anyag, az ez alapján végzett tudományos munka tehát nemzetközi figyelmet kap, így történeti identitás megalapozására szolgálhat kifelé az utódállamok számára. A Szlovák Tudományos Akadémiának és a Román Tudományos Akadémiának is kiemelt projektje ezeknek a forrásoknak a kiadása, velük egyelőre csak a mi Lendület kutatócsoportunk veszi fel a versenyt. Nagyon nagy szükség van egy római magyar történeti intézetre, ami valóban a történettudományi kutatást tartja a fő feladatának. Az újjászervezett, funkcionális magyar történeti intézet Rómában a hazai kutatóhálózattal koope-

rálva komoly ellensúlyt képezhetne. Ennek a nemcsak tudományos, hanem emlékezetpolitikai kihívásnak nemzetstratégiai jelentősége aligha vitatható.

▪ *Ezért is vágtál bele a Lendület pályázatba?*

Volt már egy OTKA-programunk, de ahhoz, hogy például a *Cameraliát* be tudjuk fejezni és ki tudjuk adni, nagyon kellett a Lendület támogatása. Tőkére volt szükség az eredmény megszületéséhez, és a Lendület megmutatta, hogy az Akadémia fogékony, és tud mobilan reagálni tudományos vállalkozások felkarolására. 1947-ig az Akadémia égisze alá tartozott a vatikáni kutatás, így tulajdonképpen most hazatalált a téma.

▪ *Milyen célokat tűztél ki a Lendület pályázatban?*

Két fő irány van. Az egyik a sokat emlegetett vatikáni irány. Az itteni anyagok feltárására egységes keretet biztosít a Lendület, maga a kutatás viszont sokrétű. Szorosan vett egyháztörténet, művelődéstörténet, diplomáciatörténet, forráskiadás 15–20. századig, inventáriumkészítés, és további területek. Kicsit virtuális római magyar történeti intézetnek tartjuk magunkat. A minta adott, Fraknói Vilmos munkássága is a 15–20. századig terjedt ki. A másik fő irány a bécsi kutatás. A bécsi egyetemről indult a kezdeményezés, hogy a 19. századi Habsburg Monarchia püspöklexikona szülessen meg, illetve, hogy karoljuk fel a bécsi elitképző intézet, az Augustineum magyarországi növendékeinek életrajzi lexikonát a már megkezdett osztrák növendékek folytatásaként. Bizonyos kora újkori témákat is belevettünk, hogy ne csak 19–20. századi legyen a bécsi rész. Így adjuk közre a Pázmány-utód Lippay György levelezését, amely régebbi adósságom. 2015 elején jön ki új sorozatunkban *(Collectanea Studiorum et Textuum)*. A vatikáni és bécsi kutatások egyébként sem választhatók el egymástól, mert a Habsburgok forrásai sok esetben a szentszéki kapcsolatok nélkülözhetetlen dokumentumai.

Ez a januárban megjelenő munka a kutatócsoport legújabb eredménye, vagy vannak még ennél frissebb eredmények is?

Sokan megjelentetik közleményként a kutatási terveiket, mi más utat választottunk. 2012 őszén közreadtunk egy tanulmánykötetet, amelynek minden tanulmánya egy-egy olyan részterülethez előtanulmány, amellyel a kutatás során foglalkozni akarunk. Ez előre vetíti, legalábbis vatikáni területen, hogy milyen eredmények várhatóak. A napokban jön ki a nyomdából Kruppa Tamás munkája, amely a törökellenes 16. századi ligaterveket dolgozza fel, ezzel a pápai diplomácia egy szeletét mutatjuk be. Nyárra várható az újonnan megnyitott – 1920-as és 1930-as évekre vonatkozó – diplomáciai fondok áttekintő inventáriuma. Az év második felében publikáljuk a Mohács előtti pápai brévéket Nemes Gábor jóvoltából. Nemrég volt egy műhelykonferencia a II. vatikáni zsinat ötven évvel ezelőtti lezárása kapcsán. Ennek a tanulmánykötete is 2015-ben fog kijönni. Közzéteszünk modern szempontok szerint átdolgozva és jegyzetelve egy régebbi kiadatlan munkát is, mégpedig Galla Ferenc munkáját a pálos missziókról. A kötet Fazekas István gondozásában jelenik meg. Első évben szerveztünk egy nagyszabású nemzetközi konferenciát *A pápaság és a helyi egyházak* címmel, melynek apropója Bakócz Tamás konklávébeli szereplésének ötszáz éves évfordulója volt. Az előadások elérhetőek a Youtube-on, ez a tanulmánykötet is most decemberben (vagy jövő januárban) jelenik meg. Komoly hiányossága a hazai történetírásnak, hogy hiányoznak az egyházmegyék történetére vonatkozó monográfiák. Ezt pótlandó az év folyamán megjelentetjük Tóth Krisztina munkatársam doktori disszertációját, ami a szombathelyi egyházmegye két világháború közötti történetét dolgozza fel. Elkészült új honlapunk is, ahol köteteinket e-könyv formában is publikálni fogjuk némi késéssel, hogy a nyomtatott formátumnak is megadjuk a kellő kifutást. Természetesen közlésre érdemes, lezáráshoz közeledő kutatási eredmény marad bőven a harmadik projektév utánra is. 2016-ban lesz Pázmány Péter esztergomi érseki kinevezésének négyszázadik évfordulója, az esemény mikropolitikai szempontú monografikus elemzése a gépemben gyakorlatilag készen van.

▪ *Várható valamelyik kötet kapcsán ünnepélyes bemutató?*

A *Cameralia* kötetek bemutatója január 14-én lesz Budapesten. Nem kisebb személyiséget sikerült megnyernünk bemutatásukra, mint Mons. Sergio Paganót, a Vatikáni Titkos Levéltár püspök-prefektusát. Személyében először jár majd vatikáni titkos levéltári prefektus Magyarországon, amely komoly nemzetközi visszajelzés számunkra munkánkkal kapcsolatban.

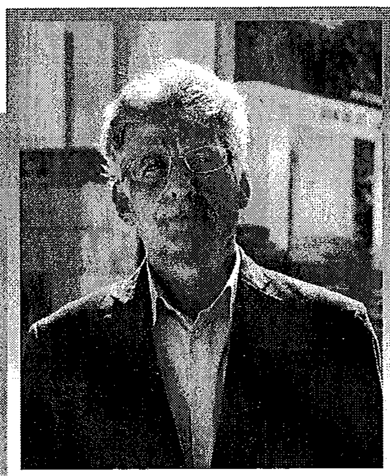
▪ *Milyen eredménnyel lennél elégedett a Lendület program lezárása után?*

Igyekszünk olyan munkát végezni, túl is teljesítve vállalásainkat, hogy az öt év eltelte után a Lendület kutatócsoport ne szűnjön meg, hanem akadémiai kutatócsoportként folytathassa működését, az egyetemi-akadémiai kutatócsoport-hálózatba integrálva. Reméljük, ez sikerülni fog.

Az interjút készítette: Szőts Zoltán Oszkár
(2014. december)

„A MÚZEUM EURÓPAI TALÁLMÁNY"

VARGA BENEDEK

Varga Benedek az ország egyik nemzetközileg jól ismert történeti múzeumának, a Semmelweis Orvostörténeti Múzeumnak a főigazgatója. A Múzeumok Nemzetközi Tanácsa magyarországi szervezetének elnöke, 2016 júniusától pedig a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatói tisztét tölti be. Interjúnkban a múzeumok kialakulásáról, változó szerepéről, a történeti szakmúzeumok sajátosságairól és a muzeológia fejlődéséről kérdeztük.

▪ *Mikor és miért alakult ki a vizuális megismerés és ismeretközvetítés hagyománya?*

Az ismeretközvetítés, a tudás megőrzése és átörökítése a középkorban inkább szöveges hagyomány volt. Később a humanisták révén az írott tudás kritikával egészült ki, amely a tudás megbízhatóságát hivatott erősíteni. Egyes tudományágak, mint például a medicina esetében, az ismeretközvetítés, a tudás közlése nem csupán a könyv médiumára korlátozódott, hiszen az anatómiai, farmakológiai vagy sebészeti, szülészeti ismeretek átadása a gyakorlatban, illetve a 16. századtól növekvő mértékben, pontos ábrázolások segítségével történt. A vizuális megismerésnek ehhez a gyakorlatához kapcsolódik a tudományos gyűjtemények létrehozása. A hangsúly ekkor még a tudáshalmozásra helyeződött, a gyűjtött tárgyak a tudást jelenítették meg. Ezek a gyűjtemények a vizuális kommunikáció és ismeretközvetítés eszközeivé váltak, akárcsak azok a rajzok, metszetek,

ábrázolások, amelyek például az anatómiai könyvekben valamely morfológiai vagy később akár élettani jelenséget magyaráztak. A 16. század második felében létrejövő gyűjtemények nyilvánosak voltak, ám a látogatók köre elsősorban a magas műveltséggel rendelkezőkre: arisztokratákra, diplomatákra, tudósokra és utazókra szűkült. A vizuális megismerés során közösségi párbeszéd alakult ki a gyűjtő és a látogatók, a gyűjteményről írók között.

▪ *Milyen változás figyelhető meg a múzeum társadalmi szerepében a 18. századtól?*

A múzeumok és a múzeumszervezés a 18–19. század fordulóján teljesen megújultak. Ekkor – elsősorban a Louvre és a British Museum hatására – átértelmezték a múzeumok szerepét és a 19. századtól múzeumalapítási hullám indult el Európában. Ennek a meghatározó átalakulásnak a múlt, a történelem iránti érzékenység és a nemzetépítés volt az elsődleges mozgatórugója. Célja a múlt kincseinek megőrzése, értelmezése és a lehető legtöbb ember számára történő bemutatása volt. Kialakult a modern muzeológia, amely a múzeumok kapuit megnyitotta a nagyközönség előtt. A gyűjtemény másfelől a fennkölt, felmagasztalt tudás közvetítésének eszközévé vált. A múzeum maga volt a tudás szentélye, ahol a látogató megcsodálhatta a gyűjtemény képében formát öltő tudást. E fennköltség tükröződik vissza a hagyományos múzeumi épületformában is, amely nem véletlenül öltött magára gyakran antik templomi alakot. A 19. században ugyanakkor a tudásközvetítés mellett a társadalmi fegyelmező szerep vált a múzeumok hatékonyságának fokmérőjévé. A múzeum olyan társadalmi intézménnyé forrott ki, amely fegyelmezett viselkedést kényszerített a látogatóra, akinek a legnagyobb csendben, pisszenés nélkül kellett csodálnia az elé táruló hatalmas mennyiségű tudást, és egyúttal a tudomány rendszereit is meg kellett értenie. A múzeumok szöveges formában kevés információval szolgáltak, s társadalmilag elvárt volt, hogy a látogató a hozott tudása alapján elboldoguljon a gyűjteménnyel.

▪ *Milyen szerepet töltenek be a történeti múzeumok és melyek a sajátosságaik?*

A múzeumok csoportjában találjuk a szépművészeti, természeti és technikai múzeumok mellett a történeti múzeumokat is, amelyek gyűjteménye egy tudományághoz vagy egy közösség történeti identitásához köthető. Utóbbira példaként említhetjük a helytörténeti múzeumokat, de a nemzeti múzeumok is ide sorolhatók. A történeti múzeumok legnagyobb szerepe a tudományos szempontból letisztult, közvetlen tudásközvetítésben rejlik. A történeti múzeum csökkenti a történelemtudomány és a történelmi emlékezet közötti távolságot a gyűjtemény interpretációja révén, s bármely magazinnál vagy dokumentumfilmnél alkalmasabban képes közvetíteni a tudomány és a laikusok között.

A történeti múzeum mindig az újat, nem pedig az évtizedekkel korábban tanítottakat kell, hogy bemutassa. A látogatók többsége a középiskola után elszakad a történelemtől, az iskolában megszerzett történelmi tudása pedig elhalványul, elkopik. Amennyiben a múzeum képes a történelemtudomány legfrissebb, önreflexív jellegű ismereteinek bemutatására, akkor a közérdeklődés megmarad, illetve megnő a múlt iránt. Az utóbbi évtizedekben a történeti múzeumok jelentőségét, lehetőségeit sokan felismerték Magyarországon is, ennélfogva egyre több múzeum tudja itthon is betölteni a korábban említett mediátor szerepét a tudomány és a laikusok között.

▪ *Milyen céllal hozták létre az első történeti szakmúzeumokat és milyen regionális különbségek fedezhetők fel közöttük?*

A múzeum több száz éves fejlődés eredménye és egyike azon intézményeknek, amelyeket Európa alkotott meg. A múzeum kifejezetten európai találmány, a földrész nem véletlenül rendelkezik nagyon sűrű múzeumhálóval. Mindemellett az 1946-ban létrehozott Múzeumok Nemzetközi Tanácsa (International Council of Museums) tagságának nagyjából háromnegyedét is Európa adja. A történeti szakmúzeumok különböző történeti nézőpontokra helyezik a hangsúlyt. Közülük a nemzeti múzeumok jelentek meg elsőként a 19. század elején. A nemzeti múzeumok a modern nemzet megteremtését segítették elő, kohéziós erejük révén annak médiumaivá váltak. Az intézmény nemzeti jellege egyrészt annak országos mivoltát hivatott kifejezni, másrészt a gyűjtése kiterjedt az ország határai között élő összes lakóra. Az első ilyen típusú intézmények között találjuk a Magyar Nemzeti Múzeumot, a Cseh Nemzeti Múzeumot Prágában, a Dán Nemzeti Múzeumot Koppenhágában, vagy a nürnbergi Germanisches National Museumot. Utóbbi az akkor még megosztott, több tucat kisebb-nagyobb államban élő németség közös szellemiségét volt hivatott kifejezni. A birodalomépítő, gyarmatosító Nagy-Britanniában és Franciaországban teljesen más szerepük volt a múzeumoknak, mint a Közép-Kelet- vagy Észak-Európa nemzeti múzeumainak. A British Museum és a Louvre a birodalmi és nemzeti nagyságot, a birodalom tudását és erejét globális szinten hivatott megjeleníteni a látogató számára. Az egész emberi civilizáció tudását próbálták egy épületbe összegyűjteni és bemutatni. A nemzeti múzeumok egy ország területének különböző etnikai anyagait gyűjtötték be, s bár ezek a gyűjtemények nagyon gazdagok, de a nemzetközi jelentőségük kisebb, az antik világ gyűjteményeivel népszerűségben nehezen versenyezhetnek. De a Louvre, a British Museum és hasonló gigászi múzeumok mellett közepes, kis és aprócska méretűeket is találunk az európai múzeumhálóban. Gyakorlatilag Közép-Kelet-Európában minden városban találunk jó pár múzeumot, a falvakban pedig táj- vagy emlékházakat. Mindez azt jelzi, hogy a múzeumok funkciója és feladatai

eltérnek a birodalmi nagyság és az emberiség öröksége egyetemes mivoltának a bemutatásától. Utóbbit újabban a gazdag arab olajsejkségek között látjuk megjelenni. S mindeközben Kínában napjainkban hihetetlen tempóban csodálatos és jókora múzeumokat építenek. Ennek gazdasági okai (állami megrendelés az építőiparnak, turisztika) nyilvánvalóak, azonban ezen túlmenően a kínai városi középosztály erősítésének és az urbanizációs fejlesztésnek is eszközei a múzeumok. A kérdés persze, hogy milyen tárgyak kerülnek oda? A kínai kulturális forradalom felmérhetetlen pusztítást okozott a több ezer évre visszanyúló kínai műtárgyállományban. Hasonló fejlesztés történik az arab világ gazdagabb részein is, például Abu Dhabiban. A legfőbb problémájuk ezeknek az újdonsült óriás múzeumoknak a szegényes gyűjteményi anyag, ezért fordul elő, hogy a Louvre Abu Dhabi például Európából kölcsönöz műtárgyakat. Számomra úgy tűnik, hogy az arab és kínai múzeumalapítások a birodalomépítő európai nemzetek hagyományát folytatják a nagyság megjelenítésének szándékával. Ezzel szemben Közép-Kelet-Európában a múzeum a polgári társadalom önfelismerésének megtestesítőjévé vált: a múzeum ebben a régióban a polgári identitás egyik tartópillére, amely lehetővé teszi az önreflexiót a múltra és a jelenre.

▪ *Miként képes a múzeumpedagógia növelni a múzeumok iránti társadalmi igényt?*

A magyarországi múzeumpedagógia a rendszerváltást követően bontakozott ki erőteljesen, s mára a tárlatlátogatások különböző foglalkozásokkal, interaktív játszóházakkal, kézművességgel, színjátszással és egyéb kulturális tevékenységekkel egészültek ki. A múzeum kulturális közeget teremtő intézménnyé avanzsált, ahol a tudásközvetítés köré olyan integrált foglalkozások épülnek, amelyek a látogató folyamatos részvételét igénylik, s cserébe tudást és a részvétel örömét, élményét nyújtják. Kétségkívül a múzeumra társadalmi igény van Magyarországon, mi több, a látogatók száma alapján az első számú kulturális fogyasztássá lépett elő az országban: 2015-ben kilenc és fél millió látogatójuk volt a magyar múzeumoknak. A hazai múzeumok elsősorban a gyerekek, pontosabban a gyermekes családok és a nyugdíjasok körében a legnépszerűbbek, s bár a programok révén a fiatal felnőtteket és középkorúakat is megszólítják, de ezen a téren akad még tennivaló.

▪ *A Semmelweis Orvostörténeti Múzeum az egyik nemzetközileg jól ismert magyar múzeum. Miként fonódik össze az orvostörténet és a muzeológia?*

Orvostörténettel a 19. században kezdtek el foglalkozni, a kutatási terület ekkor kifejezetten a medicina, az orvostudomány fejlődésének történetére összpontosult. A 20. század vége felé az orvostörténelem a tudomány története mellett

a járványtörténetre, az egészségpolitikára, a demográfiatörténetre, és általában véve a test történetére is kiterjedt. Sőt mindezek a területek és kérdéskörök a történelemkutatás, a történetírás fő irányvonalába is bekerültek. Ezt az átfedést, tudományos váltást a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum időben érzékelte, mindez az elmúlt évtizedben megvalósított kiállításokban és konferenciákban vissza is köszönt. A múzeum az európai medicina történetéhez kapcsolódó tárgyakat gyűjti az egyiptomi időktől napjainkig. A gyűjtemény nagyságát, a látogatók, a tudományos publikációk és konferenciák számát figyelembe véve a budapesti Semmelweis Orvostörténeti Múzeum jelenleg az egyik legnagyobb és legerősebb orvostörténeti szakmúzeuma Európának. Az egyik korszak gondolkodásának bemutatásával egy másik kor számára, a múzeumnak sikerült érthető módon megjeleníteni az orvostörténet változását. 2010-ben az intézmény elnyerte *Az Év Múzeuma*-díjat, majd 2012-ben a *Millenniumi Díjban* részesült.

Az interjút készítette: Szeghő Patrik
(2016. április)

„A HALLGATÓ NEM ÉVSZÁMGYŰJTEMÉNY VAGY LEXIKON"

VITÁRI ZSOLT

Vitári Zsoltot elsősorban az egyetemes történelem, közelebbről az 1945 előtti Németország történetének kérdései foglalkoztatják. A Hitlerjugendről különösen sokat publikált. A Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Modernkori Történeti Tanszék habilitált egyetemi docensével, vezetőjével kutatásairól, pályájáról, oktatói munkájáról Czeferner Dóra beszélgetett.

▪ *Tanulmányaid során a történelem mellett végig fontos szerepet játszott a német nyelv. Honnan eredeztethető a nyelv és egyben a kultúra iránti érdeklődésed, szereteted?*

Sokan gondolják úgy, hogy azért foglalkozom német történelemmel, mert sváb családból származom. Ennek azonban nincs köze ehhez, hiszen a családom egyik fele ormánsági református, a másik pedig somogyi lutheránus. Ezeken a területeken nem éltek németek. Bár szokták mondani, hogy olyan magyarosítottnak tűnik a nevem. A nevem valóban tipikusan magyar, hiszen három szótagból áll, és „i"-re végződik, bár még nem néztem utána, hogy a történeti Magyarországon létezett-e „Vitár" nevű település. Az, hogy általános iskolás koromban németül kezdtem tanulni, teljes mértékben a véletlen műve. Tanulmá-

nyaimat egy pécsi, kertvárosi iskolában kezdtem meg, alsó tagozatosként délután zajlott a tanítás, a délelőttöket a napköziben töltöttem. Itt lehetőség nyílt arra, hogy (az akkori elnevezés szerint) délszláv nyelvkurzusra járjak, amiben a szüleim is bátorítottak, hiszen így kiderülhetett, hogy van-e egyáltalán érzékem az idegen nyelvekhez. Apám különösen vonzódott a horvát kultúrához, hiszen autóbuszvezetőként rendszeresen vitt turistacsoportokat a tengerpartra. A nyelvtanulás tehát ebben a fázisban még csak „tesztjellegű" volt, már csak azért is, mert az oktatás színvonala sajnos elég alacsony maradt. Mindenesetre hétéves koromban eljutottam Eszékre, az akkori Jugoszláviába, amely még Magyarországhoz képest is a szabadság fellegvárának tűnt, tele nyugati termékkel. Ezt követően, harmadik osztálytól a szüleim átírattak a Bánki Donát Utcai Általános Iskolába, amely magasabb színvonalú (nyelv)oktatást ígért. Itt ismét arra a bizonyos véletlenre kell utalnom: új iskolámban azért kezdtem németet tanulni, mert édesanyám is ezt a nyelvet tanulta a gimnáziumban, tehát bizonyos szinten kötődött hozzá. Az már alapvetően a saját döntésem volt, hogy középiskolai tanulmányaimat a Leőwey Klára Gimnázium német nemzetiségi tagozatán folytattam, ami kezdetben nagyon nehéznek tűnt, ám utólag már nem így emlékszem vissza rá. Amellett, hogy az irodalmat, a földrajzot és a történelmet is németül tanultam, megismerkedtem a sváb kultúrával, amely az iskolai ünnepélyek mellett a svábbálok formájában is áthatotta az iskola légkörét. Ezt a négy évet életem meghatározó periódusának tartom, amelyre később minden tekintetben tudtam építeni.

▪ *A történelem iránti szeretetedet is az iskolából hoztad magaddal? Köthető esetleg konkrétan egy tanárhoz?*

Az érdeklődés az általános iskolában kezdődött, ahol a korszakhoz képest rendkívül jól felszerelt teremben tanulhattuk a történelmet. Még ma is élénken emlékszem a hungarocellből kivágott alakokra, amelyeket élénk színekkel dekorálták ki, s amelyek az akkori történelemszemléletnek megfelelően dichotómikus megközelítésben, mindössze két falon kísérték végig az emberiség történetét az őskortól napjainkig. Ez gyermekként nagy hatást gyakorolt rám, de ennél komolyabban még nem foglalkoztatott a tantárgy. A náci Németország iránt a gimnázium során kezdtem érdeklődni, ahol az utolsó két évben történelem fakultációra is jártam. Itt egy meghatározó tanárom volt, Oroszlán Teri néni, aki zseniális higgadtsággal és tudással képes volt olyan logikusan elmagyarázni az anyagot, hogy a diákok megalapozott tudásra tettek szert.

▪ *Német-történelem szakon szereztél diplomát a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán. Az egyetemi éveid során végig tudatosan a kutatói pályára készültél vagy voltak olyan terveid, hogy a közoktatásban helyezkedsz el?*

A továbbtanulásommal kapcsolatban három opció volt. Gimnazistaként, tizennégy-tizenöt évesen kertészmérnök szerettem volna lenni, egyébként a kertépítés iránti vonzalmam ma is tart. Máig közel áll hozzám az elektronika is, olyannyira, hogy akkoriban még egy műszerésztől is ígéretet kaptam arra, hogy az érettségi után nála sajátíthatom el a szakmát, amire azonban nem került sor. A középiskolai tanulmányaim végére már kezdett körvonalazódni, hogy a tanári hivatást választom, az viszont még nem fordult meg a fejemben, hogy számomra a kutatás lesz a meghatározóbb. Édesanyám szintén tanári végzettségű, így bizonyára a családi indíttatás is szerepet játszott a döntésemben, azt azonban már akkor is tudtam, hogy én nem általános iskolásokkal, hanem az idősebb, tizennégy-tizennyolc éves korosztállyal szeretnék foglalkozni. A német mellett ekkor már kezdett egyértelművé válni, hogy a történelmet választom, bár, amint az előbb utaltam rá, a reáltárgyakhoz is vonzódtam. No, nem a matematikához (édesanyám matematikatanár volt), hanem sokkal inkább a fizikához és a kémiához! Élénken emlékszem arra, hogy többen kételkedtek akkor a pályaválasztásommal kapcsolatban, többek között arra hívták fel a figyelmemet, hogy a humán szakokon majd rengeteget kell olvasni... Én ezt persze nem ítéltem meg túl nagy megrázkódtatásként... Sokkal nehezebb volt a végleges döntés azzal kapcsolatban, hogy a pécsi vagy a szegedi egyetemre felvételizzek-e? Abban biztos voltam, hogy nem Budapesten szeretném eltölteni az egyetemi éveimet. S persze a családomnak mérlegelnie kellett azt is, hogy képes-e a szegedi tanulmányaim finanszírozására. Végül 1994-ben Pécsre adtam be a jelentkezésem, amiben meghatározó szerepe volt annak, hogy itt a modernkor többek között Ormos Mária jelenléte miatt akkor már hagyományosan erős volt, Szegeden pedig sokkal inkább a Kristó Gyula és Makk Ferenc neve által fémjelzett középkori iskola nyújtott minőségi oktatást.

Ormos Máriánál írtad a szakdolgozatodat, ő volt a disszertációd témavezetője és a doktori védésed óta is szoros munkakapcsolatban vagytok. Miként alakult a szakmai együttműködésetek? Te kerested meg őt az általad választott diplomatémával vagy ő javasolta Neked, hogy kezdj bele a Hitlerjugend külföldi kapcsolatainak feltérképezésébe?

Egyetemi tanulmányaim megkezdését követően az energiáim 80 százalékát a történelemre összpontosítottam. Ez azt jelenti, hogy a német nemzetiségi sza-

kot többnyire *nebenbei* végeztem, ami már csak azért sem meglepő, mert rengeteget profitáltam a gimnáziumban megszerzett ismereteimből. Ezt utólag visszatekintve azonban már nagyon bánom, ahogy azt is, hogy a tanáraim nem kényszerítettek, illetve motiváltak arra, hogy még jobban kiműveljem magam a német irodalom és kultúra témakörében. Most már sajnos nagyon kevés időm jut arra, hogy például szépirodalmat olvassak.

Az első félév kezdetén néhány hallgatótársammal együtt az ókort tárgyaló előadások és szemináriumok mellett modernkoros órákra jelentkeztünk. Emlékszem, először Polányi Imréhez mentünk el, aki teljesen megdöbbent, nem értette, hogy mit keresünk az általa hirdetett kurzuson, olyannyira, hogy az első alkalommal ki akart minket tenni, mondván, várjunk még három évet... Mi azonban ragaszkodtunk ahhoz, hogy teljesítsük a tantárgyat, ami végül sikerült is. Ormos Máriához tudatosan nem mentem negyedéves korom előtt. Ekkor *Magyarország 20. századi történetét* hallgattam nála. Az előadása már az első alkalommal lebilincselően hatott rám, ugyanis annak ellenére, hogy egy szál kulcscsomóval érkezett az órára, a mondanivalója teljes mértékben felépített, logikus, izgalmas és követhető volt. Mondhatnám, hogy minden óra végére kibontakozott egy-egy sztori. A szemináriumai szintén meghatározó élményt jelentettek számomra: a politikai eszmeáramlatokhoz köthetően meghirdetett kurzuson ugyanis nem létezett konkrét tematika, ezt közösen alakíthattuk a félév során, annak megfelelően, hogy minket, hallgatókat pontosan mi érdekelt. Mivel ekkor már viszonylag határozott elképzelésekkel rendelkeztem a nemzetiszocializmus kérdéseiről, az órák különösképp a hasznomra váltak.

A személyes ismeretség kialakítása után merült fel, hogy neveznem kellene az 1999-ben Pécsett megrendezett Humán Tudományi OTDK-ra. Ormos Mária e törekvésemet természetesen támogatta. Nem igazán számítottam rá, hogy az országos fordulón második helyezést sikerül elérnem, amire természetesen még most is büszkén gondolok vissza. Végül a szakdolgozatom és a doktori disszertációm is Ormos Mária témavezetésével készült el. E mellett pedig egy sor közös projekten dolgoztunk. Az ő jóvoltából már graduális hallgatóként részt vettem német nyelvű könyvek magyar nyelvű megjelentetésében (pl. Keitel, Wilhelm: *Életem kötelességteljesítés a bukásig. Hitler vezértábornagyának és a Wehrmacht főparancsnoksága főnökének önvallomásai*), ezeknél én végeztem a fordítási feladatokat, Ormos Mária pedig a lektori teendőket. A későbbiekben aztán egyszer fordult a kocka, hiszen a 20. századi Németország történetéről szóló könyvének én voltam a lektora. Persze bizonyos kérdésekben nem értettünk egyet, de ez nem akadályozta a gyümölcsöző szakmai beszélgetések kibontakozását - ezt mindig élményként éltem meg. Részese voltam egy általa

vezetett nagy OTKA-kutatásnak, majd tagja lettem az általa alapított akadémiai kutatócsoportnak.

A viszonylag szoros tanár-diák kapcsolat kiépülését nagyban segítette az Ormos Mária birtokában lévő hihetetlenül széles ismeretanyag, illetve az, hogy borzasztó széles logikai összefüggésrendszerben volt képes láttatni bizonyos témákat. Talán az tette a hallgatók számára még szimpatikusabbá, hogy bármikor és bármiről beszélgethettünk (vitatkozhattunk) vele, s ami még fontosabb: vele nem volt kötelező egyetérteni, mindenki lehetőséget kapott az alternatív véleményformálásra.

▪ *A munkakapcsolatotok a doktori védésed óta is ennyire gyümölcsöző?*

A kapcsolat nyilvánvalóan lazult a PhD védést követő években, de egyáltalán nem szakadt meg. A habilitációmkor Ormos Mária volt a bizottság elnöke, sőt a közelmúltban mindkettőnket megkerestek a *Mein Kampf* esetleges magyar nyelvű kritikai kiadása kapcsán. Ez azért is nagyon érdekes, mert már hallgatóként társalogtam vele arról, hogy ezt meg kellene csinálni egyszer. Talán realizálódni fog ez még a közeljövőben, nagyon örülnék az újabb közös munkának!

▪ *A doktori dolgozatodban a Hitlerjugend külföldi kapcsolatait dolgoztad fel. Mennyire számított ez a kutatási téma akkor Magyarországon (és külföldön) újdonságnak?*

A nemzetközi történettudományt tekintve mindenképp kurrens és fontos területnek számított a Hitlerjugend története, még akkor is, ha a holokauszttal kapcsolatos kérdések, továbbá az SS vagy a nemzetiszocialista párt működése sokkal népszerűbb kutatási témaként értékelhetők. Természetesen létezett olyan szakirodalmi bázis, amelyet az első hosszabb németországi tartózkodásom során ismertem meg, még akkor, amikor a graduális képzésben vettem részt.

Érdekes, de szintén egy véletlennek köszönhető, hogy a szakdolgozati témám „rám talált". Két ízben dolgoztam ugyanis Dél-Bajorországban a Bad Tölzhöz közel eső königsdorfi Jugendsiedlung Hochland ifjúsági táborában, amelyről kiderült, hajdan a Hitlerjugend táboraként működött. Ezt a kilencvenes években nyilván nem reklámozták (korábban még kevésbé). Az egészre úgy derült fény, hogy az igazgató tudta rólam, hogy történészhallgató vagyok, s amikor elbeszélgettünk, illetve amikor kiderült számára, hogy a nemzetiszocializmus időszaka különösképpen érdekel, kibökte, hogy egy régi Hitlerjugend-táborban vagyunk. Megmutatta azt is, ami az egykori táborból megmaradt: kültéri mosakodó, víztorony stb. S megnézhettem néhány korabeli képet.

A tábor a háború végén hontalanná vált embereknek nyújtott otthont pár évig, majd 1950-től újra az ifjúságnevelés szolgálatába állt mai nevén, csak a szellemiség változott. Szerencsére...

Ezt követően kezdtem mélyebben érdeklődni a náci ifjúsági szervezetek iránt. A tábor történetét a szakdolgozatomban tártam fel, amit annak ellenére, hogy eddig még nem sikerült publikálnom, sokan használtak fel a témában készített szakkönyveikhez. Ez tehát amellett, hogy büszkeséggel tölt el, bizonyos értelemben önfricska is, hiszen minden bizonnyal fontos lenne a munka (idegen nyelven történő) megjelentetése. A diplomamunkámhoz történő forrás- és szakirodalmi bázis feldolgozása során aztán kiderült számomra, hogy korábban még senki nem foglalkozott behatóan a Hitlerjugend külföldi kapcsolataival. Minden szempontból ideális témának tűnt tehát ez egy doktori értekezéshez. Ormos Mária mellett egyéves németországi doktori ösztöndíjam során nagyban segítette munkámat Manfred Görtemaker Potsdamban, még annak dacára is, hogy ő leginkább 19. századi történelemmel és a hidegháborúval foglalkozott. Ekkor vettem fel a kapcsolatot Gerhard Seewannal, aki a 2000-es évek kezdetén a müncheni Südost-Institutban dolgozott, s aki a disszertációját az osztrák ifjúsági mozgalmakról írta. A sors fintora, hogy öt-hat évvel később kollégák lettünk a pécsi egyetemen. A saját disszertációm Magyarországon nem váltott ki túl nagy visszhangot, s sajnos azóta is csak pár fejezetet fordítottam le németre, a teljes munka pedig nem jelent meg külföldön. Viszont mindenképp pozitív visszajelzés az (még ha azóta számos kérdést másképp is látok), hogy az elmúlt időszakban a magyarországi németek történetét tárgyaló munkák szerzői felhasználták a kéziratot, rendszeresen hivatkoznak is rá...

▪ *Olyan egyetemes történelmi problémakört dolgoztál fel, amelyhez a forrásokat és a szakirodalmat csak külföldi levéltárakban és könyvtárakban tudtad összegyűjteni. Milyen lehetőségeid adódtak a németországi kutatómunkára? Mit tanácsolnál azoknak a fiatal történészeknek, akik pályájuk kezdetén egyetemes történelmi téma feldolgozása mellett döntenek?*

Meggyőződésem, hogy az első és legfontosabb dolog az elhatározás. Gyakran látom a hallgatóimon, hogy hezitálnak egy-egy külföldi ösztöndíjpályázat beadásakor, amelyben nyilván az anyagi megfontolások is szerepet játszanak. Én egyébként afféle világpolgárnak tartom magam, Németország pedig az évek során a második otthonommá vált. Persze fontos megjegyezni azt is, hogy az 1990-es évek végén még sokkal korlátozottabbak voltak a lehetőségek, kevesebb külföldi ösztöndíj közül lehetett „válogatni". Én magam kétszer is abban a kitüntetésben részesültem, hogy elnyertem a DAAD-ösztöndíjat, ami már akkor is óriási rangnak és presztízsnek számított, hiszen rendkívül kevesen kapták

meg. Komoly szakmai eredményeket és jó ajánlóleveleket kellett felmutatni ahhoz, hogy az ember ennek a százéves patinás szervezetnek az ösztöndíját megkaphassa. Elsőként harmadévet követően, az ominózus *Újkor szigorlat* letétele után mentem Németországba, ekkor egy évet töltöttem a rostocki egyetemen. Doktoranduszként ismét elnyertem a DAAD tízhónapos ösztöndíját, aminek köszönhetően bekerültem a szervezet Alumni-programjába – ennek köszönhetően jogosulttá váltam arra, hogy néhány évente egy-egy rövidebb időszakot ismételten kint tölthessek. Legutóbb 2012-ben használtam ki ezt a lehetőséget. Akkor szintén Potsdam és Berlin volt a fő célállomás, de voltam a lipcsei könyvtárban (Deutsche Bücherei) és a hernei Martin Opitz Könyvtárban is. Egyéb ösztöndíjakat is pályáztam, szintén Németországba, többnyire kutatóintézetekhez. Így a müncheni Institut für deutsche Kultur und Geschichte Südosteuropas szintén támogatta a disszertáció elkészültét, de más projekt okán a nemzetközi tankönyvkutatás fellegvárának számító Georg Eckert Institutban is jártam, és két rövid egyetemi kutatói ösztöndíj erejéig Rostockba is visszatértem.

A hallgatókat is szeretném bátorítani, hogy fogjanak egyetemes történelmi témák feldolgozásába, mert erre hihetetlenül nagy szükség van a mai Magyarországon! Azt látom, hogy társadalmi (de sokszor tudományos) szinten kissé beszűkült a horizontunk, a magyar történelemre pedig nagyon sokan izoláltan tekintenek. Nyilvánvalóan meg kell találni azokat a témákat, amelyek ebből a szempontból relevánsak, de szem előtt kell tartanunk, hogy a történelmünknek számos európai kapcsolódási pontja van, amely még mindig teljesen feltáratlan. Noha az új generáció már többé-kevésbé rendelkezik az ehhez szükséges nyelvi kompetenciákkal, a legtöbben felismerik, hogy ez a műfaj sokkal munkásabb, mint például egy magyar vagy éppen a hallgató szűkebb pátriájához kapcsolódó kérdéskör feldolgozása. Aki mégis ilyen kutatásba vágja a fejszéjét, annak (huzamosabb időre) külföldre kell mennie, tudást, szemléletet, *know how*-t gyűjteni. Természetesen a forrásokat is külföldön kell áttekinteni, mert az egésznek semmi értelme, ha nem primer kútfőkből dolgozunk – így a felfedezés öröme veszik el. Elengedhetetlen, hogy a fiatalok bekerüljenek a külföldi szakmai közegbe és tudománykultúrába, s az ott gyűjtött szemléletet hazahozzák. Ez egy új, multiperspektivikus gondolkodást tesz lehetővé, amiből az ifjú kutatók csak profitálhatnak. Ehhez azonban óriási elhivatottság és mindenekelőtt kitartás szükséges...

▪ *Oktatóként mikor és milyen körülmények között kapcsolódtál be a pécsi Történettudományi Intézet munkájába?*

A posztgraduális DAAD-ösztöndíjam lezárását követően 2003-tól kezdtem tudományos segédmunkatársként dolgozni a Pécsi Tudományegyetem és a Ma-

gyar Tudományos Akadémia *Európa és Magyarország* kutatócsoportjában, amelyet eredetileg Ormos Mária vezetett, majd később Fischer Ferenc vette át a koordinálását. Ebben az időszakban zajlott egy OTKA-projekt is *Közép-Európa és a közép-európai fogalom változásai* címmel, amelynek nemcsak a kidolgozásában, hanem a megvalósításában is részt vettem. 2006-tól tanársegédi állást kaptam a Modernkori Történeti Tanszéken. Ekkor zajlott a Német Történelem és Kultúra Délkelet-Közép-Európában Alapítványi Tanszék megszervezése is, s az élet végül úgy hozta, hogy 2007 szeptemberétől én is ide kerültem. Ezáltal nagyon fontos szakasz kezdődött az életemben, amelyhez jelentős mértékben hozzájárult az is, hogy Gerhard Seewannal dolgozhattam, aki tanszékvezetőként került Münchenből Pécsre. Majd 2011-ben visszatértem a Modernkori Történeti Tanszékre.

▪ *Az utóbbi időben úgy látom, hogy a német felsőoktatás már nem fordít olyan kitüntetett figyelmet Magyarország és a régió felé, számos Dél-Kelet Európa történetével foglalkozó tanszéket át is szerveztek az elmúlt években (például Lipcsében). Mennyiben érinti ez a Pécsett működő alapítványi tanszék helyzetét és (további) működtetését?*

Az utóbbi időszakban egyfajta átrendeződés zajlik Németországban, vannak olyan tartományok és egyetemek, ahol más irányba fordulnak, viszont olyan örömteli helyzet is előállhat, hogy bizonyos városokban új, e témacsoportra fókuszáló kutatóhelyek jönnek létre. Gießenben a semmiből húztak fel egy Kelet-Európa Centrumot az egyetemen, Tübingen új professzúrát rendeztek be. Ne feledkezzünk meg arról, hogy Németországban törvény írja elő, hogy ezzel a térséggel és benne a magyarországi németek múltjával foglalkozni kell kulturális és tudományos viszonylatban egyaránt. Viszont a Magyarország iránti érdeklődés valóban lecsökkent az utóbbi időszakban, vagyis véget ért az a mámoros korszak, amit a rendszerváltáskor tapasztalhattunk. Ez nem meglepő, hiszen felnőtt egy generáció, akik már nem emlékeznek arra, hogy az első téglát a magyarok verték ki a berlini falból. A kutatásban pedig ezzel párhuzamosan nagyobb hangsúly helyeződött Lengyelországra és Oroszországra, amit természetesen a gazdasági kapcsolatok, illetve érdekek is determinálnak.

A pécsi alapítványi tanszék létrehozása – amelyben Fischer Ferenc igen fontos szerepet vállalt – egyébként egy európai sorozatba illeszkedett, hasonló intézetek jöttek létre Tallinban, Olmützben és Kolozsvárott. 2007 és 2011 között a német állam finanszírozta a pécsi tanszék működését, ezt követően pedig a magyar állam vette át, amely azóta is fontosnak tartja és elismeri az itt végzett munkát. Remélhetőleg ez a jövőben sem fog változni...

▪ *Láthatóan nagyon komolyan veszed a kutatás mellett az oktatást is, számos témavezetetted és több doktoranduszod munkáját koordinálod. Mondhatnám azt is, hogy hozzád bárki bekopoghat, mindig kap útmutatást vagy jó tanácsot... Mi a legfontosabb, amit oktatóként át akarsz adni a hallgatóidnak?*

Azt tartom a legfontosabbnak, hogy a hallgató érdeklődését az egyetemi évek során próbáljuk meg fenntartani. Ha nincs meg benne a szakma iránti lelkesedés, vagy csak szunnyadozik, akkor igyekeznünk kell, hogy ezt felébresszük. Ha ez nem sikerül, akkor a későbbiekben nem működhetnek majd eredményesen tanárként vagy kutatóként sem. Ezzel összefüggésben meggyőződésem, hogy a számonkérés nem lehet öncélú, nem engedhetjük meg magunknak – még akkor sem, ha sok tekintetben ez a legegyszerűbb –, hogy pusztán lexikális ismereteket vasaljunk be. A legalapvetőbb köztörténeti kérdésekkel persze mindenkinek tisztában kell lennie, ugyanakkor a hallgató nem évszámgyűjtemény vagy lexikon – ha így viszonyulunk hozzá, akkor az érdeklődése is lankad majd... Vallom, hogy a képzés során felmerülő történelmi problémák multiperspektivikus és problémaközpontú tárgyalása elengedhetetlen, közvetlen és folyamatos interakcióra van szükség tehát az oktató és a hallgatók között. Ebből egyébként mindkét fél profitálhat. Sajnos ezzel kapcsolatban sok a probléma, hiszen a diákokat a közoktatásban a frontális tanításhoz szoktatják, így rendkívül hierarchikusan tekintenek a tanár–diák viszonyrendszerre. Nekünk, egyetemi oktatóknak minden erőfeszítést meg kell tennünk, hogy a hallgatókban más képet alakítsunk ki, problémaközpontú megközelítésekre és kérdések, hipotézisek megfogalmazására szoktassuk őket. A történelmet nem kezelhetik ugyanis lefényképezett, megbonthatatlan egységként, különösen igaz ez a mester- és a doktori képzésekre.

▪ *Jelenleg milyen kutatási témán dolgozol? Mesélnél a jövőbeli terveidről?*

2015-ben adtam ki egy dokumentumgyűjteményt a Volksbund ifjúsági ügyeivel kapcsolatban, amelyben sokat segített három tanítványom, Márkus Beáta, Gyimesi Réka és Czeferner Dóra. A kötet középpontjában az áll, hogy a magyar kisebbségpolitikával meghasonlott radikális német mozgalom miként rázta fel az ifjúságot, miként alapította meg a Német Ifjúság (*Deutsche Jugend*) szervezetet, hogyan működött az ideológiai nevelés, a testi felkészítés, miként alakultak a kapcsolatok a birodalmi Hitlerjugenddel. De fontos az is, hogy milyen problémák adódtak a Levente-szervezettel, vagy hogy miért nyaraltak Magyarországon birodalmi német fiatalok ezrei. A forrásokból leszűrhető konklúziót most egy monográfiában szeretném összefoglalni. Elsősorban azt kívánom interdiszciplináris jelleggel bemutatni, hogy a gyermek és az ifjú mit jelentett a magyaror-

szági németek számára, és e társadalmi szubkultúra miként politizálódott az 1930-as és az 1940-es években – miként uniformizálódott, mobilizálódott és a szándékok tekintetében miként nacifikálódott? A készülőben lévő kötetet a freiburgi Kelet-Európai Németek Néprajzi Intézete jelentetné meg 2018-ban. Néhány korábban félbehagyott projektemet is be kellene fejeznem, ezek elsősorban az NSDAP magyarországi működésére fókuszálnak – ehhez a források nagy részét már összegyűjtöttem. Természetesen kezd kiforrni az akadémiai doktori értekezésem témája is, erről azonban még nem szeretnék konkrét információkat megosztani, mindenesetre azt gondolom, hogy hat-hét év múlva ennek a megvalósításába is belevághatok majd... Egy biztos, ezt megelőzően szükségem lesz még egy hosszabb németországi kutatóútra...

Az interjút készítette: Czeferner Dóra
(2017. április)

HOGYAN LESZ VALAKI INFORMÁCIÓTÖRTÉNÉSZ?

Z. KARVALICS LÁSZLÓ

Z. Karvalics László az információs társadalom elméleti és gyakorlati oldalának, az információtörténet, az információpolitika és információstratégia kérdéseinek nemzetközileg is elismert kutatója és tudományszervezője. A Szegedi Tudományegyetem habilitált egyetemi docensével, a történettudományok kandidátusával Szőts Zoltán Oszkár beszélgetett.

▪ *Annak idején az ELTE BTK magyar-történelem szakán végeztél. Hogyan kezdtél érdeklődni a történelem iránt, miért lettél történész?*

A zalaegerszegi Hamburger Jenő Általános Iskola tanulójaként fertőződtem meg a történelemmel. Tanárnőnk, Hantos Lászlóné szakkörbe szervezte azokat, akik históriai érdeklődést mutattak. Nagyon érdekes dolgokat mutatott nekünk, rendszeresen jártunk „terepre”. Nagyjából hatodikos koromban már tudtam, hogy a tantárgyak közül a történelem érdekel legjobban. Ehhez persze az is hozzájárult, hogy addigra kiolvastam a Zalaegerszegi Városi Könyvtár ifjúsági részlegét, s ebben a nagyon fiatalon felszívott olvasmányélmény-világban számtalan történelmi regény és népszerű ismeretterjesztő munka volt. Hetedikes koromban, immár budapestiként és Szögi Lászlóné tanítványaként az úttörő történelemkutatók országos versenyén indultam, és a nyolcadikosokkal együtt versenyezve jutottam el a budapesti forduló után az országos döntőbe, Zánkára. Ekkora datálható jó néhány máig tartó barátság és ismeretség. Balogh Endre például nagy-

szerű, tehetséges pályatárs lehetett volna, ha nem távozik el egészen fiatalon. A gimnáziumi évek csak átmenetet jelentettek, mert miközben kísérletezgettem ezzel-azzal, mindvégig tudtam, hogy történelemmel szeretnék foglalkozni. Az egyetemen azért felzárkózott mellé a magyar irodalom, egy illékony pillanatig el is bizonytalanodtam, hogy nem régi magyar irodalommal szeretnék-e inkább foglalkozni. Aztán szerencsére, amikor szakdolgozati témát kellett választani, egy hatvanas évek eleji művelődéspolitikai téma magával ragadott, és onnantól kezdve már nem volt kérdés, hogy a történészpályát válasszam.

■ *Ezek szerint az egyetemen dőlt el, hogy a kutatói pályát választod?*

Régóta tudtam, hogy a történelem mindennél jobban érdekel, de azt, hogy a kutatói lét, kutatói karrier mit jelent, azt a középiskolából még nem láthatja az ember. Annyit tud csak akkor, hogy az egyetemen történelem szakra szeretne menni. Amikor negyedévben szakdolgozati témát választ, akkor még mindig nem látja, hogy a történészség mint szakma mit jelent. Így tulajdonképpen mindig csak az egyik lépés hozza maga után a másikat. Persze, ha *smiley*t lehetne rakni a sorok közé, azt mondanám, hogy máig elég nehéz pontosan megmondani, hogy a történész szakma mit jelent, főleg Magyarországon, ahol szinte kizárólag hibridek léteznek. Jómagam a végzés óta is egyetemi polgárként élem az életem, különböző egyetemeken, különböző tárgyakat, különböző hallgatóknak, különböző képzések keretein belül oktatok, és voltak hosszú évek, amelyek alatt igen kevés időt tudtam történeti kutatásokra fordítani. Nagy szerencsének mondhatom azt, hogy minden, amivel társadalomkutatóként foglalkoznom kellett, valamilyen szinten a javamra vált, amikor végre újra nagyon intenzíven a történeti kutatások felé fordulhattam. Úgy gondolom, hogy ezeket a máshonnan származó fontos dolgokat, fogalmi, kontextuális tapasztalatokat be tudtam építeni a történészi munkába. Innentől kezdve azt, hogy mit jelent történésznek lenni, vagy azt, hogy menynyivel más ez az életforma egy akadémiai kutatóhelyhez képest, ahol kizárólag történeti kutatással foglalkoznak a kollégák, borzasztó nehéz megmondani.

■ *Egyetem után tudományos ösztöndíjat kaptál egy sajtótörténeti kutatás elvégzésére, majd információtörténettel kezdtél foglalkozni. Hogyan alakult ez ki és lett a későbbi kutatásaid vezéreleme?*

Nagyon egyszerű az indulás. Szakdolgozati témaként a Magyar Szocialista Munkáspárt művelődéspolitikájának születését vizsgáltam. Ez nagyon kemény levéltári rekonstrukciós munka volt, ahol rengeteg dokumentumot kellett átnézni, az összes szövegváltozatukkal együtt. A munka élvezete tette biztossá, hogy szeretnék elindulni a kutatói úton. Ehhez a témához választottunk tématervet a kandidatúrához, ami az 1956 utáni kultúrpolitika lett. Ennek részét képezte a sajtó is, de nem teljesen erre alapult. Változást az hozott, hogy a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat meg akarta íratni a saját történetét. Ez nagyon jól jött nekem pályakezdő értelmiségiként, elvállaltam. Évkörönként ugrálva, újabb és újabb megbízási szerződésekkel megírtam a TIT 1953 és 1965 közötti történetét. Ez végül is tökéletesen igazodott a választott kultúrpolitikai témához, de az évkör elkezdett visszafelé kúszni 1956-tól. Ez lett az úgynevezett kisdoktori értekezésemnek a tárgya, amely az akkor kétlépcsős tudományos fokozatszerzés első fázisa volt. Amikor a TIT előzményeihez sajtótörténeti kutatást végeztem, magnetikus vonzerővel csapott le rám a koalíciós korszak sajtója, ezért elhatároztam, hogy a kandidátusi értekezésemet már ebből fogom megírni. Nagy mennyiségű levéltári kutatást végeztem a sajtótermékek átolvasása mellett. Egyszer csak, a Tájékoztatásügyi Minisztérium levéltári anyagát böngészve, belerohantam egy addig teljesen ismeretlen forrásegyüttesbe. Ez egy, a tiltott könyvek begyűjtésével, de főleg bezúzásával kapcsolatos jegyzőkönyvsorozat volt. Akkor egy merész *salto mortale*val úgy döntöttem, hogy e nevezetes index feldolgozása adhatja a legtöbb motivációt és eredetiséget, és a kandidátusi disszertációmat ennek a sajtó- és kultúrtörténeti anyagnak az eseménytörténeti feltárásából írom meg. Így is lett. Nem veszett azonban kárba a sok-sok levéltári óra, amit a sajtótörténeti anyaggal töltöttem: azóta is izgalomban és mozgásban tart a koalíciós korszak sajtótörténete. Szerintem mindenki másnál nagyobb és sokszínűbb gyűjteményem van a korszak sajtóanyagából, de elvétve írok már csak róla, viszont folyamatosan benne tartom magam a diskurzusban. Ma már jól látszik, hogy ez az indextéma is csak átmeneti lehorgonyzást jelentett. Hogy ebből egy publikálható nagymonográfia legyen, még néhány évnyi pótkutatásra szükség lett volna. Ez a néhány év azonban sosem adatott meg, hiába próbáltam időnként pályázatokkal visszakanyarodni ide. Elsodortak a még újabb témák, és elsősorban az információtörténelem. Igazság szerint, amikor pontot tettem a doktori cselekmény végére, már tudtam, hogy történészként az információtörténet foglalkoztat. Mondjunk egy évet: 1991. Ekkor írtam az első, ha úgy tetszik, programatikus tanulmányt arról, hogy az információtörténelem egy épkézláb, teljes, kihívásokkal teli és a mai kor problémáihoz nagyon igazodó új iskola, irányzat, megközelítésmód lehet.

■ *Mielőtt belemélyedünk az információtörténet rejtelmeibe, hadd kérdezzem meg, hogy mennyire volt nehéz a koalíciós korszak sajtótörténetével foglalkozni a nyolcvanas évek végén, kilencvenes évek elején? Nem ütköztél falakba?*

Nem ütköztem, ráadásul óriási szerencsém volt. Érdekességképpen elmondanám, hogy amikor a levéltári kutatásokat végeztem az Új Magyar Központi Levéltárban (ma ez is a Nemzeti Levéltár része már), még csak egyedileg lehe-

tett iratokat kikérni. Óriási olvadásnak számított a levéltári gyakorlatban, hogy én dobozokban kérhettem ki az anyagot, hiszen a Tájékoztatásügyi Minisztériumnak harmincvalahány doboza volt. Mivel az intézmény történetének monografikus feldolgozását akartam megírni, elfogadható volt az az érvelés, hogy a levéltári személyzetnek is megkeseríteném az életét, ha darabonként kérném ki a dokumentumokat. Így egyenesen a dobozokat hozták ki nekem. Sosem találtam volna meg a könyvbezúzási jegyzőkönyveket, ha nem így történik, mert egy gépkocsiüzemanyag-elszámolási jelzetű dobozban voltak benne. Ilyet nem kértem volna ki, de ha már a dobozzal együtt kijött, belelapoztam és egyszer csak megtaláltam. Hogy ki és mikor deponálta oda és gondolta úgy, hogy itt jó helye lesz, azt nem tudom. Abban, hogy elkezdtem elmélyedni ebben a témában, annak is komoly szerepe volt, hogy a rendszerváltás előtt sokkal különlegesebb aura vette körül ezeket a belügyi szempontból érzékenynek mondható anyagokat.

A „puha kádárizmus" eközben „szemantikailag" is rányomta a bélyegét a kutatói munkára, a fogalomhasználaton és a mögötte álló sémák értelmezésén keresztül. Az általam feldolgozott források túlnyomó része egykorú dokumentum volt, ami a korabeli szóhasználatot tükrözte. A dokumentumokból szöveget írva roppant nehéz túllépni azon, hogy az esemény rekonstrukciójának alapjául szolgáló forrást eleve elfogult szereplők írták le a maguk korabeli szóhasználatával. Sokkal nagyobb időbeli távolság, bölcsesség vagy tapasztalat kellett volna ahhoz, hogy ettől fiatal történészként el lehessen vonatkoztatni. Amikor a TIT történetével foglalkozó munkát két évtizedes késéssel mégiscsak közreadtam, nem nagyon hajtottam benne végre változtatást, csak megpróbáltam belőle kigyomlálni azokat a megfogalmazásokat, szóhasználatokat, amiket érettebb fejjel zavarónak, vagy kevésbé autentikusnak éreztem. A rendszerváltás előtt senki sem készült a rendszerváltásra. A fejekben a korábbi időszakok sémái voltak behuzalozva, és ettől egy ideig nehéz volt szabadulni. Tulajdonképpen azzal, hogy a nyers kortörténettől egy magasabb absztrakciós szintű történetírás felé mozdultam, ez a probléma megszűnt.

Térjünk vissza az információtörténethez. Ha valaki először hall erről a fogalomról, annak hogyan magyaráznád el, hogy miről van szó?

Lehet, hogy távolról indulok, de nekem innen kezdődik a történet. Mint fiatal aspiránsok (a kandidatúra során így hívtak minket), bekerültünk az egyetem életébe, órákat tartottunk, kutattunk, és ami a legfontosabb, javítottuk a felvételizők írásbeli dolgozatait. Ezek mámoros munkával töltött hetek voltak. A sok-sok aspiráns, aki különböző történelmi témákkal foglalkozott az ókortól a 20. századig, egyszer csak egy légtérbe került. Nem is lehetett volna túlélni ezeket a dolgozatjavításokat anélkül, hogy közben ne reflektáljunk egy-egy, a dolgozatokban előkerülő komikus tévesztésre, megfogalmazásra. Ezek a váratlan „tárgyak" észrevétlenül mentek át légiesen könnyed, de mégis szakmai párbeszédbe különböző történeti kérdésekről. Ez egy nagyon izgalmas szellemi közösség volt. Nem tudom rekonstruálni, hogy mi fogalmazódott meg bennem előbb: az, hogy milyen rossz, hogy ezeken a dolgozatjavító szeánszokon kívül nincs semmi, ami összetartsa ezeket a teljesen különböző témákkal foglalkozó embereket? Vagy az, hogy mindaz, amivel „történeti tárgyként" érintkezem (sajtóval, filmhíradóval, a magyar rádióval, a szóbeliség különböző átjárásaival a sajtó és a médiumok világa felé, mellette levelezéssel, parlamenti beszédekkel, hiráramlással, cenzúrával, a közgondolkodás orgánumaiból kivont tartalmakkal, ismeretterjesztéssel és kultúrpolitikával), az minden eddig ismert gyűjtőkategóriánál átfogóbb térbe tartozik? Hiszen mindennek van egy közös természete, mégpedig az, hogy az emberi fejek és az általuk tárgyiasított jelvilág közötti közlekedésnek valamely állomásáról, szakaszáról van szó. Rájöttem, hogy a két gondolatmenetet össze lehet kapcsolni, mivel ez korszaktól és témától függetlenül valamennyi történésznek problémája. Valamennyi korszak történeti folyamatai vizsgálhatóak ezen a kérdésen keresztül, ez pedig nagyon érdekes lehetőséget adna arra, hogy találjunk egy platformot, aminek a mozgásformáiról különböző korszakok történészei beszélgethetnek. Megpróbáltam intézményesíteni a párbeszédet, végül ezt egy „történeti informatika műhelykurzus" formájában sikerült realizálni 1987/1988 körül, ami aztán öt-hat évig működött. Nagy élmény volt látni, hogy miként ismer egy ókorász és egy középkori magyar történelemmel foglalkozó történész egymásra a problémáikon keresztül, hogyan indulnak meg párbeszédek közöttük. Igazság szerint ezek a találkozások erősítették meg bennem lépésről lépésre, hogy van értelme ezzel foglalkozni. Arra is rájöttem, hogy ezzel képletesen be is börtönöztem magam, mert irtózatosan nagy az a történelmi szöveghagyomány, ami kísért. Itt ugyanis nem új felfedezésektől, nem új dokumentumok megtalálásától lehet remélni az előrelépést, hanem a meglévők újraértelmezésétől, újrarendezésétől, más fogalmi szerkezetbe történő beépítésétől. Így aztán minden pillanatban az a veszély fenyegetett, hogy a parttalannak tűnő absztrakció és konkrét történelmi kérdések interpretálásának kényszere között nem fogom megtalálni a középutat. Az információtörténeti *domaint* a társadalom történetének végtelenül összetett és bonyolult, rendszerelméleti szempontból is többszintű problématerének azon részein látom érvényesnek, ahol az információs jelenségcsalád valamely (hol rendkívül fontos, hol statisztaszerepet játszó) darabjára kutatói kérdéseket inspiráló tárgyként tudunk tekinteni. Az így előállt tapasztalatok felhasználhatók más történeti problémák rekonstruálásakor, komponensként csatlakoztathatóak máshonnan építkező magyarázatokhoz. Még egyszerűbben: minden, ami infor-

mációval kapcsolatos, történeti kutatás tárgya lehet. Ehhez azonban meg kell határoznunk, mit tekintünk az információs jelenségcsalád tagjának. Fogalmilag tehát nagyon jól végig kell gondolni a lehetséges tartományokat. Minden ide tartozik, amit az írás- és szóbeliség létrehozott, minden olyan szakma, intézmény, technológia, amely valamilyen formában foglalkozik az információval. Emiatt oldódik *részben* fel az információtörténetben számos, korábban magát önálló diszciplínaként meghatározó történeti stúdium, mint például a könyv- és könyvtártörténet, az írástörténet, a médiatörténet, a kommunikációtörténet, a levelezéstörténet és nem sorolom tovább. Ezek, történeti hordalékot sodró folyóként mind-mind az információtörténet hatalmas folyamába szállítják a kimeneteiket. (Természetesen, mint egy jó deltavidéken, ugyanezek a kimenetek más folyamokba is beleömlenek.)

▪ *Az 1990-es évek elején az ELTE történelem szakán a hagyományos értelemben vett politika- és köztörténet oktatása jelentette a fő irányt. Azért mentél át a Budapesti Műszaki Egyetemre dolgozni, mert ott nagyobb nyitottságot tapasztaltál az információtörténet kutatása iránt?*

Nem. Az új érdeklődési irányok lépésről lépésre távolítottak a hagyományos, „kortörténeti", levéltári kutatáson alapuló kutatói pályától, így egyre nehezebben voltam leképezhető az akkori *network*ökben. Így nem sok lehetőségem volt az ELTE anyatanszékén maradni. Teljesen véletlenül a rendszerváltás előtti utolsó évek egybeestek azzal, hogy bizonyos egyetemi társadalomtudományi intézetek elkezdték megújítani a profiljukat. Nehéz megmondani már, hogy hogyan, de 1988-ban meghívást kaptam a Műegyetemre, hogy kísérleti jelleggel magyar történeti kurzust tartsak. Az akkori Marxizmus–Leninizmus Intézet Tudományos Szocializmus Tanszéke éppen Politikaelméleti és Történeti Tanszékké profilírozta át magát, és a történeti profilhoz jól jött az ELTE-ről egy zsenge történész. Az érdeklődés oldalvizén örömmel próbáltam ki, hogy milyen villamosmérnököknek 20. századi magyar történelmet tanítani. Egy év múlva a helyzet komolyra fordult, mert egyszerre derült ki, hogy nekem a Bölcsészkaron nincs jövőm, a Műegyetem viszont szeretné, hogy tanársegédként megjelenjek az ő rendszerükben. Ez a váltás nagyon jól illeszkedett ahhoz, hogy akkor már világosan láttam: az információtörténelemmel való foglalatoskodás nem nélkülözheti az információ elméleti–fogalmi hálójának tisztázását, és azt, hogy a nyakunkba zuhanó információs társadalom olyan kihívás, amivel foglalkozni kell. Nagyon izgalmas tanulási folyamatot jelentett egy nem bölcsész közegben úgy megvilágítani társadalmi folyamatokat, hogy az a bontakozó mérnökagyak számára is érdekes legyen. 1989-től 2006-ig, tizenhét évig dolgoztam a Műegyetemen.

▪ *Hogyan kerültél át utána Szegedre?*

Hasonló körülmények között. Nagyon jó volt a Műegyetemen, sok mindent lehetett csinálni, például az akkori magyar felsőoktatásban egyedülálló módon létre tudtunk hozni az információs társadalom kutatására egy önálló intézményt. Ha rajtam múlt volna, sosem jövök el. Ám az történt, hogy a Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar szervezetszociológiai okokból megszűntette a tanszékünket, annak ellenére, hogy nagyon sikeres és nemzetközileg versenyképes volt. Átgondoltuk, hogy a lobbizásnak nincs értelme, mivel egyrészt egy ilyen döntés után csak barátságtalan körülmények között dolgozhatnánk tovább, másrészt azzal a vezetéssel, amely képes volt ilyen döntést hozni, úgysem tudnánk együttműködni. Én Fulbright-ösztöndíjjal az Egyesült Államokba mentem, hogy az amerikai információs társadalom történeti gyökereit kutassam. Nem tudtam, hova jövök vissza, csak azt, hogy nem a Műegyetemre. Nagyon érdekes, hogy ugyanúgy, ahogy az ELTE–Műegyetem pár kialakult 1989-ben, egyszer csak kaptam a Szegedi Egyetemről egy hívást, hogy a sajnálatos hirtelenséggel eltávozott Bakonyi Géza helyett elvállalnám-e a Bölcsészkaron az akkori Könyvtár Tanszék vezetését. Tizenhét, villamosmérnökökkel töltött év után érdekes kihívásnak tűnt újra bölcsészekkel dolgozni. Nem tartott sok ideig eldönteni, hogy igent mondjak. Így kerültem 2007-ben Szegedre, azóta is ott vagyok. Újra csak azt tudom mondani, hogy jól érzem magam itt. Nagyon jó egyetemnek tartom, és ha rajtam múlik, innen szeretnék nyugdíjba menni, de nem lehetetlen, hogy még egy fordulatot tartogat az élet.

▪ *Mondhatjuk azt, hogy az információtörténeti közélet motorja is vagy? Gondolok itt a Magyar Történelmi Társulat Információtörténeti Szakosztályára vagy a Szegedi Információtörténeti Műhelyre. Ezeket a feladatokat azért vállaltad, hogy segítsenek az információtörténeti kutatásban, illetve hogy össze tudd fogni a tág értelemben ezzel foglalkozó kollégákat?*

Az információtörténeti útkeresésnek mindig is közösségi beágyazása volt. Már a rendszerváltás környékén is egy tágabb, a Bölcsészettudományi Karon kívüli kutatói közösséget szólítottunk meg, és nagyon sok „külsős" jött el ezekre a műhelykurzus jellegű foglalkozásokra. Egészen különleges embereket tudtunk vendégül látni, például Thomas Sebeokot, a szemiotika óriását, vagy Szathmáry Eörs biológust, aki az evolúció nagy lépéseit a nyelv kialakulásáig egységes nézőponttal, a komplexitás és a szervezettség növekedését lehetővé tévő információtárolási és átadási mechanizmusokkal magyarázta. A kezdetektől közösségben gondolkoztunk és eleve egyértelmű volt, hogy az információtörténelemmel foglalkozni az nem „egyemberes" feladat. Az 1990-es évek közepén egy pályá-

zattal próbáltunk információtörténeti kabineteket létrehozni minden helyen, ahol folyt történészképzés. Az volt a cél, hogy mindenhol legyen valaki, aki információtörténettel foglalkozik, szemináriumot tart vagy szakdolgozati témákat ad ki ezen a területen. Ez nem sikerült, így aztán, amikor Szegedre kerültem, és néhány szellemi társra akadtam a történészek között, viszonylag gyorsan egyértelművé vált, hogy meg kell próbálni a hálózatosodást ott is. Így jött létre a Szegedi Információtörténeti Műhely, nem utolsó sorban Hunyadi Zsolt, Felföldi Szabolcs, Vér Márton, Hegyi Ádám és mások hathatós közreműködésével. Amikor a Magyar Történelmi Társulat meg akarta újítani szakosztályait, egykori témavezetőmben, Kardos Józsefben felvetődött, hogy lehetne egy információtörténeti szakosztály is. Így a spontán hálózatosodást, amit levelezőlista formájában hosszú évek óta, a szegedi műhelytől függetlenül is műveltünk, a Magyar Történelmi Társulat alá is be tudtuk csatornázni. Ez az információtörténeti kutatással foglalkozó informális *network* sokkal gazdagabb, mint amit a Szegedi Információtörténeti Műhely és a Magyar Történelmi Társulat információtörténeti szakosztálya jelent. Ugyan a hírcsere lehetne intenzívebb, de így is hatvanöt tagú a levelezőlista jelenleg. Az igazán nagy hatást abban vélem felfedezni, hogy egyre többen határozzák meg saját kutatói identitásukat, vagy annak egy részét az információtörténet felől. Olyanok is, akiknek a kutatóvá válásához nagyon keveset tett hozzá, hogy van egy ilyen hálózatosodás, és saját maguktól, autonóm módon jutottak el ide, és építették fel a saját kutatói korpuszukat, mint például Novák Veronika, akinek nemzetközileg is figyelemre méltóan invenciózus, és következetesen továbbépítkező az életműve. (Egyébként ő volt az, aki hosszú idő után újra információtörténeti kurzusokat indított az ELTE-n). A hálózatosodás eredményeként konferenciák, tanulmánykötetek jönnek létre, és minden ilyen alkalom óriási élmény, hiszen így látható, hogy milyen sokan és milyen magas színvonalon foglalkoznak olyan témákkal, amelyeknek a kimenete becsatlakoztatható az információtörténeti gondolkodásba.

▪ *Az információtörténet mennyiben jelent mást és mennyivel jelent többet, mint a hagyományos politikai köztörténet, amit a legtöbben tanulnak és művelnek?*

Ahogy a politika a társadalomnak egy alrendszere, a politikatörténet is csak a társadalomtörténet egy fejezete vagy része. Gyakorlatilag a történetírás története nem más, mint az egyirányú politika- vagy eseménytörténeti interpretációkon túllépő újfajta megközelítések felfedezése. Már az is módszertani innováció volt, hogy termékenyen vizsgálható a gazdaság, a kultúra, a mindennapok vagy akár a természeti környezet története is. Újra és újra nagybetűs „tárgyak" fogalmazzák meg, hogy „történész, velünk is foglalkozz, mert ha ezt megteszed, akkor ugyanarról a dologról másképp tudsz beszélni" – a mikrotörténelemtől a pszichohistóriáig. De eközben innováció a holisztikus szemléletmód is, amely valamennyi lehetséges szempontot együtt próbál tárgyalni, hogy adott történeti problémákat a maga teljességükben vehessen szemügyre. Mivel az információs folyamatok minden alrendszert átjárnak, az információtörténeti „nyersanyag" és módszer egyszerre támogatja a holisztikus megközelítést, kerülhet változatos formában szinte minden, specializált tárggyal foglalkozó irányzat fegyvertárába, miközben saját magát tárgyként megjelenítve is óriási kutatási felületet nyit.

Ahogy Szathmáry Eörs az élő rendszerek, James R. Beniger, *Az irányítás forradalma* című könyv szerzője a társadalom egész működését és azon belül az egyes emberek és csoportjaik viselkedését legátfogóbban az egyensúlyt és irányíthatóságot teremtő kontrollstruktúrák vizsgálatával tartja leírhatónak. Ha megértjük azt, hogy hányféle kontrollstruktúra abroncsozza össze a társadalmat, azonnal világossá válik például, hogy a politika, az állam, a jog vagy az erőszakszervezetek által közvetített formákon kívül is óriási és bonyolultan egymáshoz kapcsolódó kontrollszövevényt látunk. Ezeknek a nyelv mellett a hagyomány, a szokások, a divat, a mértékrendszerek, a táplálkozás, az energiafelhasználás lehetőségei, de még akár egy életfunkció támogatását szolgáló eszköz használati vagy intézmény-igénybevételi módja is része. (Norbert Elias is ezért kapcsolhatta össze banális kontrollstruktúrácskák változásait a civilizáció folyamatával). Azonban minden kontrollciklus információs folyamatokon keresztül fut le, kibernetikai értelemben irányításon, vezérlésen, visszacsatoláson, koordináción és kooperáción alapul. E látásmód nélkül nagyon nehéz korszerű és elmélyült, holisztikusan is érvényes társadalom-, gazdaság- vagy politikatörténetet írni. Most éppen az első világháború információtörténetével foglalkozom, ebből kiemelnék egy példát, a fentieket illusztrálandó. Minden további nélkül tekinthetjük úgy az első világháború egyes, az eseményközpontú történetírásból jól ismert jellegzetességeit, mint egy irányítástörténeti válságjelenség-folyamat részeit. Ez a folyamat nem érthető meg a 19. század utolsó harmadával induló átfogó világtörténelmi változás értelmezése nélkül. A vasúttal, a távíróval, a telefonnal, az irodák gépesítésével felgyorsult a javak, az emberek és az információk áramlása, és szükségszerűen új szintre kellett emelkedniük a társadalom vezérlési folyamatainak is. Miközben a modern nagyvállalatok egészen gyorsan optimalizálták a folyamataikat a kemény piaci verseny miatt, professzionális irodákat, hatékonyabb termelésszervezést és piaci kommunikációs csatornákat építve és karbantartva, addig a saját korábbi sikereikkel legitimitást szerző tohonya nemzetállamok jellemzően elképesztő fáziskéséssel reagáltak arra az időnyomásra, amit a megváltozott világ jelentett. Olykor sikeresen vettek át gyakorlatokat a gazdaság szereplőitől, de vol-

tak olyan alrendszerek is, ahol évtizedes késésben maradtak a világhoz képest. Még ahol jó érzékkel modernizáltak és állították a céljaik szolgálatába (információ)technológiai megoldásokat, ott sem voltak sok esetben képesek ennek megfelelően átformálni a működést vagy a gondolkodást, és az első zavarok láttán azonnal visszatértek a „régihez". Csak az első világháború tudta a modernizációs kényszert az azonnali stratégiai fejlesztés reflexiós terébe helyezni a túlélés imperatívuszán keresztül. A katonaság alrendszerei elképesztő tempóban kezdtek alkalmassá válni arra, hogy saját kontrollválságukat innovációkkal ellensúlyozzák, és a háború után alkalmassá tegyék erre saját kormányaikat is. E nélkül a háttérdimenzió nélkül a szarajevói merénylettől a hadüzenetig tartó eseménysor százféleképpen szervezhető kronologikus rendbe, de az nem derül ki, hogy például a merénylet előtti, közbeni és utáni kalamitások hogyan tükrözik a politikai rendszer inadekvátságát, amelynek azok az eszközei már megvoltak, hogy sürgönyöket küldjön gyorsan, egyszerűen szinte bárhonnan szinte bárhova, de a megfelelő döntésekben kifejezett feldolgozási képessége még nem tudott igazodni mindehhez.

▪ *Ha információtörténetileg nézzük az egyetemes történetet, akkor el kellene térni szerinted az iskolában tanult hagyományos korszakolástól?*

Bizonyos vonatkozásaiban igen, de azért talán még nem az iskolában, hanem csak a szakmai diskurzusokban. Nézzük például a kontrollstruktúrákat. Beniger azt mondja, hogy a 19. század elhozta az úgynevezett bürokratikus kontroll forradalmát. Most a 21. század elején ennek a korábban sikeres kontrollstruktúrának a végét éljük, válságát érzékeljük, szinte bárhová tekintünk. A világ, akárhonnan nézzük, és akárhogyan is fogalmazzuk meg, egy új kontrollforradalom (és annak híján a káosz vagy alacsonyabb szintű szervezettségi szintre való visszazuhanás) felé sodródik. Az irányítás új, egyelőre csak normatívan megjeleníthető „posztbürokratikus" struktúráit nemrég próbaképp izokratikus kontrollnak neveztem el. S mivel Beniger az irányításnak a bürokratikus kontroll előtti szakaszára sem alkotott kifejezést, egy ideje igyekszem bevezetni erre is egy jó terminust, az arisztokratikus kontrollt. Ezzel azonban a bürokratikus kontroll százötven évével szemben több ezer éves, modellszerűen osztatlan óriási kontrollkorszakot definiálunk. A korai ókori magaskultúrák, az első hierarchizált társadalmak már eszerint működtek, és ettől kezdve egészen a 19. század végéig, amíg válságba nem került, ez volt jellemző, ez tudta újra és újra kiigazítani a kisebb, kezelhető méretű kontrollzavarait. Tehát a benigeri kontrollstruktúra-elmélet alapján a hagyományos ókor, középkor és újkor egybe tolódik. Viszont izgalmas módon a prearisztokratikus kontroll világa is létezik ezen az időegyenesen, ami – talán némi meglepetést okozva – szintén izokratikus kontrollformának tekinthető (csak a közösségek kicsiny mérete miatt közvetlen és nem mediatizált formában). Az egyetemes történelem e kontrollstruktúrák szerinti felosztása nemcsak újrarendezi némileg a bevett korszakolást, de hihetetlenül termékeny vitateret nyit annak, hogy ennek alapján illesszünk egymás mellé korábban „képpé" nehezen összeálló fragmentumokat, vagy ennek fényében nyissunk újra régi vitanarratívákat a történelem természetéről.

Felfigyelhetünk arra is, hogy van egy egészen különleges ritmusa annak, ahogy az egyre bonyolódó és egyre összetettebbé váló társadalmak az információs folyamatok jobb uralása révén teszik magukat alkalmassá arra, hogy irányítási funkciójukat ellássák. A beszéd kialakulása egybeesik a társadalomtörténet kezdetével, az írásé az ókori magaskultúrák kialakulásával, a könyvnyomtatásé az újkor, az elektronikus kommunikáció pedig a modernitás kezdetével. Az információtörténeti ritmus jobban igazodik a köztörténeti ívhez, de kétségtelen, hogy valóban az egész világtörténetre másképpen kell tekintenünk. Nemcsak a mikro-, hanem a makrotörténeti irány is nagyon izgalmas, hiszen az információs folyamatok a hominidákat is jellemezték, sőt, gyakorlatilag a többsejtűek kialakulásától kezdve az élőlények kialakulását is leírhatjuk információs folyamatok mentén, ráadásul hasonló elvek, ciklusok, logikák mentén működtek. Emiatt az információtörténeti gondolkodásmód „nagy történeti" kiterjesztése nagyon izgalmas új irány. A *Világtörténet* című folyóiratban ezt próbáltam egy nagyobb lélegzetű tanulmányban bemutatni tavaly.

▪ *Milyen kutatásokat végzel jelenleg?*

Belevágok egy nagydoktori cselekménybe. Noha népszerű vagy tankönyvszerű összefoglalást adtam már az információtörténelemről, régóta töprengek rajta, hogy miről szóljon az az átfogó, szintetikus munka, amelyet eléggé összetettnek és innovatívnak tarthatok, és remélni tudom, hogy a történésztársadalom is így tekintsen rá. Nemrég lettem csak biztos benne, hogy erős köztörténeti beágyazást kell adnom annak, amivel foglalkozom, s úgy döntöttem, hogy a Beniger által bürokratikus kontrollforradalomnak nevezett ciklus teljes folyamatát próbálom történetírói eszközökkel megragadni, 1870-től nagyjából 2020-ig, egy százötven éves periódusban gondolkodva, azt „hosszú 20. századként" kezelve. Annál is inkább, mert mint korábban említettem, a bürokratikus kontroll válságban van. Egyre több jel utal arra, hogy képtelen arra, hogy ellássa a maga irányítási feladatait, és ezért teljes életciklusának egységes szempontú leírása talán adalékokkal is szolgálhat a bürokratikus kontrollt felváltó kontrollstruktúra kereséséhez. Így aztán teljesülhet az is, ami a történésznek mindig is feladata volt: azáltal, hogy új megvilágításban láttat múltbeli dolgokat, mégiscsak a jelen és a jövő kulcskérdéseihez tud hozzászólni.

▪ *A jelen információs társadalmát sokan az információtechnikai forradalommal magyarázzák. Te sokszor hangsúlyoztad már, hogy ez téves megközelítés. Miben látod az információs társadalom lényegét?*

Amikor ilyen magas absztrakciós szintű fogalom kapcsán teszünk állításokat, borzasztó fontos azoknak a modalitásoknak a megjelentetése, amiken belül az állításainkat tesszük. Az, hogy egy korszakot valami jellemez és fellelünk benne valamit, ami jellemző rá, mint például, hogy az eszközök egyfajta forradalmát látjuk, nem azonos azokkal az okokkal és tényezőkkel, amelyek miatt egy korszakot sajátlagosan elnevezünk. Két évtizede harcolok az ellen a megközelítés ellen, ami arra egyszerűsíti le az információs társadalom létét, mibenlétét és megszületését, hogy hirtelen nagyon sok technológiát kezdtünk használni, amiken keresztül nagyon sok információ áramlik, és a hozzáférés kiszélesedett. Az információs társadalom ezzel szemben alapvetően a termelésnek, a foglalkoztatásnak, a fogyasztásnak és a világhoz való személyes viszonynak egy teljesen új korszaka, ami egészen határozott kontúrokkal választható el az ezt megelőző történeti periódustól, amit közönségesen ipari korszaknak vagy ipari társadalomnak nevezünk. Az egyébként, hogy milyen jellemzői vannak, és mi alapján választották ki némely pionírok az információs jelzőt az új társadalmi állapot megjelenítésére, az más tészta. Amikor az információs társadalom a valóságban és fogalomként is megszületett, volt egy nagyon tiszta formációelméleti dimenziója. Számosan figyeltek ugyanis fel az 1950-es évek végén a különböző területeken tevékenykedő tudósok közül arra, hogy a társadalom működése alapjaiban változott meg a korábbihoz képest. Sokáig emiatt csak posztindusztriális társadalomnak nevezték az új állapotot. A tudományos diskurzus, amelynek során fő jellemzőit meghatározták és új modellt építettek belőle, évtizedekig tartott. Ezután az információs társadalomnak ezt az alapvetően formációelméleti interpretációját részben a politika, részben az újságírás elkezdte fellazítani, alaktalanná tenni, a kifejezést alacsonyabb rendszerszintű változások leírására használva. Azt gondolom egyébként, hogy a most megírni tervezett szintézissel talán sikerül ebben a vitatérben is megnyugtató módon elrendezni a fogalmakat és az alapvető összefüggéseket.

Az interjút készítette: Szőts Zoltán Oszkár
(2015. szeptember)

Két és fél év hosszú idő, amely során óriási fordulatok történhetnek. Az interjú idején arra készültem, hogy Beniger kontrollválság-kontrollforradalom elmélete alapján mutatom be a hosszú 20. század (1870–2020) információtörténetét. Minél jobban beleástam magam Beniger világába, annál egyértelműbbé vált, hogy az eredeti célkitűzés csak akkor valósítható meg, ha a kifejtés egy jelentősen kibővített, javított kontrollelmélet alapján történik. Nem volt elég, hogy ezt meg kellett teremteni, a Beniger által figyelmen kívül hagyott szempontok irodalmának feltérképezése is elengedhetetlennek bizonyult. Olyan szakirodalmi kontinensekre kellett tehát expedíciókat vezetnem, ahol korábban sohasem jártam, s ahol olyan narratívákkal tusakodtam, mint a non-humán vagy a granuláris történelem. A munka lassan a végéhez közeledik, így nagyon várom, hogy eljöjjön az igazság pillanata: sikerült-e olyasmit komponálni, ami erősen elméleti jellege ellenére képes a történészszívek megszólítására.

Ha ezen túljutok, szeretnék egységes szerkezetű tanulmánykötetet összeállítani ez elmúlt évtizedben az információtörténelemnek más, „klasszikus" történeti irányzatokkal (hadtörténet, írástörténet, kommunikációtörténet, gazdaságtörténet, családtörténet stb.) való összepárosíthatóságáról írt szövegekből, egy másikat pedig az információközösségek történeti antropológiájáról. Az információtörténelem helyét a különböző történeti stúdiumok között már csak azért is érdemes időről időre újrapozicionálni, mert rendre támadnak olyan irányzatok (a kognitív régészet után legújabban a „kognitív történelem", vagy a „tudástörténelem"), amelyek célkitűzése és fogalmi építkezése nagyon hasonló.

Ami pedig az információtörténelem honi kutatóközösségét illeti, a szakosztályi élet és a hazai információtörténeti kutatások nevezetes pillanatának tartom, hogy 2017. március 16–17-én, Amszterdamban szakosztályunk öt tagja (Novák Vera, Szommer Gábor, Lénárt András, Kees Teszelszky, Z. Karvalics László) vett részt előadással az *Information and Power in History* című nemzetközi konferencián. Ezzel a rendező hollandok után a legnépesebb „nemzeti" előadócsoportot jelentettük. 2016-ban barátunk, a Szegedi Információtörténeti Műhely tagja, Koszta László emlékére rendeztük *Az információs nézőpont szerepe és lehetőségei a vallás, a vallási eszmék és az egyházak történetének kutatásában* című konferenciát, 2017-ben pedig az *Ár-információ és az információ ára* adta az éves konferenciánk témáját.

Z. Karvalics László
(2018. március)

Az interjúk készítői

Balogh Ádám Tibor
egyetemi hallgató (Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, történelem szak, MA)

Bereznay István
egyetemi hallgató (Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, történelem szak, MA)

Czeferner Dóra
történész, PhD-hallgató (Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Interdiszciplináris Doktori Iskola), rovatvezető szerkesztő (Újkor.hu – A velünk élő történelem)

Császár Ildikó
történész, PhD-hallgató (Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelem- és Néprajztudományi Doktori Iskola)

Katona Csaba
történész, tudományos munkatárs (Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet), tudományos szerkesztő (Újkor.hu – A velünk élő történelem)

Kerényi Éva
PhD, történész, muzeológus (Gömör-Kishonti Múzeum)

Maróti Zsolt Viktor
történelem–magyar szakos középiskolai tanár (Érdi Vörösmarty Mihály Gimnázium), rovatvezető szerkesztő (Újkor.hu – A velünk élő történelem)

Máté Zsolt
történelem–informatika szakos középiskolai tanár (Pécsi Szakképzési Centrum Zipernowsky Károly Műszaki Szakgimnáziuma, Babits Mihály Gyakorló Gimnázium és Szakközépiskola) Történelem PhD-hallgató (Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Interdiszciplináris Doktori Iskola)

Novák Ádám
történész, tudományos segédmunkatárs (Magyar Tudományos Akadémia - Debreceni Egyetem „Magyarország a középkori Európában" Lendület Kutatócsoport), rovatvezető szerkesztő (Újkor.hu - A velünk élő történelem)

Ritter György
történész, levéltáros (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára)

Szakács Annamária
történész, levéltáros (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára)

Szeghő Patrik
történész, oktató (Külgazdasági és Külügyminisztérium, Balassi Intézet), rovatvezető szerkesztő (Újkor.hu - A velünk élő történelem)

Szőts Zoltán Oszkár
történész, levéltáros (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára), főszerkesztő (Újkor.hu - A velünk élő történelem)

Szőts-Rajkó Kinga
újságíró, főigazgatói asszisztens (Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont), felelős szerkesztő (Újkor.hu - A velünk élő történelem)

Török Ádám
történész, levéltáros (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára)

Váradi Katalin
történész, segédmuzeológus (Déri Múzeum)

Vér Eszter Virág
PhD, történész, oktató (Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelem Segédtudományai Tanszék)

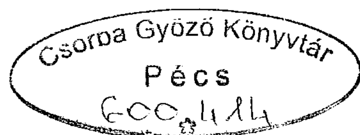

Képek

A képeket a kötetben szereplő történészek kérésére, illetve az ő engedélyükkel közöljük.

Ablonczy Balázs. A képet interjúalanyunk bocsátotta rendelkezésünkre.
Bihari Péter. A képet interjúalanyunk bocsátotta rendelkezésünkre.
Debreczeni-Droppán Béla. Fotó: Segal Hannah, Magyar Nemzeti Múzeum.
Erdődy Gábor. Fotó: Lesti Árpád. A kép az Antall József Baráti Társaság felvétele.
Fischer Ferenc. A képet interjúalanyunk bocsátotta rendelkezésünkre.
Fodor Pál. A kép kivágás a *Süleyman der Prächtige* című filmből.
Frank Tibor. A képet interjúalanyunk bocsátotta rendelkezésünkre.
Gálffy László. A képet interjúalanyunk bocsátotta rendelkezésünkre.
Hermann Róbert. A kép kivágás az Egyperces Műsor felvételéből. (MTVA/Youtube)
ifj. Bertényi Iván. Fotó: Fekete Bálint
Kasza Péter. A képet interjúalanyunk bocsátotta rendelkezésünkre.
Katona Csaba. A képet interjúalanyunk bocsátotta rendelkezésünkre.
Kéri Katalin. A képet interjúalanyunk bocsátotta rendelkezésünkre.
Kovács Vilmos. A képet a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum engedélyével közöljük.
Kövér György. A képet interjúalanyunk bocsátotta rendelkezésünkre. Fotó: Horvát Tamás
Lévai Csaba. A képet interjúalanyunk bocsátotta rendelkezésünkre.
Oross András. A képet interjúalanyunk bocsátotta rendelkezésünkre.
Ö. Kovács József. A képet interjúalanyunk bocsátotta rendelkezésünkre.
Paksa Rudolf. A képet interjúalanyunk bocsátotta rendelkezésünkre.
Pálffy Géza. A képet interjúalanyunk bocsátotta rendelkezésünkre. Fotó: Friedler Magdolna
Pető Andrea. Fotó: Vegel Daniel/ Central European University

Pintér Tamás. A Nagy Háború Kutatásáért Közhasznú Alapítvány felvétele.
Pollmann Ferenc. A képet interjúalanyunk bocsátotta rendelkezésünkre.
Püski Levente. A képet interjúalanyunk bocsátotta rendelkezésünkre.
Simon Attila. A Fórum Kisebbségkutató Intézet felvétele.
Szabó Csaba. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának felvétele.
Tusor Péter. A képet interjúalanyunk bocsátotta rendelkezésünkre.
Varga Benedek. A képet a Magyar Nemzeti Múzeum engedélyével közöljük.
Vitári Zsolt. A Wosinsky Mór Megyei Múzeum felvétele. Fotó: Retkes Tamás
Z. Karvalics László. A képet interjúalanyunk bocsátotta rendelkezésünkre.

TÖRTÉNÉSZEK TÖRTÉNETE

ÚJKOR.HU
A velünk élő történelem

ÚJKOR.HU
A velünk élő történelem

fakultás

TÖRTÉNÉSZEK TÖRTÉNETE

Kutatók hivatásukról, pályájukról, eredményeikről

Szerkesztette

Czeferner Dóra
Szőts Zoltán Oszkár
Szőts-Rajkó Kinga